(18)

(M-43)

S.KM ~~8~~ 104/89 (j)

Bhagavata Dasam (Purvardha)

Time – 18th Cent. AD.

Leaves — 145 (One Hundred forty five only)

Language – Sanskrit.

श्रीगणेशायनमः॥ विश्वसर्गविसर्गादिनवलक्षणलक्षितं॥ श्रीकृष्णाख्यं परं धाम जगद्धाम नमामि तत्॥ दशमे दशमं लक्ष्यमाश्रि-
ताश्रयविग्रहं॥ क्रीडद्यदुकुलांभोधौ परमानंदमीर्यते॥ दशमे कृष्णसत्कीर्तिवितानायानुवर्ण्यते॥ धर्मग्लानिनिमित्तेन निरो-
धो दुष्टभूभुजां॥ प्रोक्तानादिस्वतंत्रीयो निरोधः स तु वर्ण्यते॥ नवनवतिलगनः॥ एकोनसप्ततिरिति पूर्वोत्तरार्धरूपाः॥ स
रामेव संकीर्त्यते॥ आदौ च तु त्रिचत्वारिंशाध्यायैर्बाललीलाप्रार्थनपाठवनेजारैर्न्नहरेर्जन्मप्रसंगनिरूप्यते॥ गोकुले मथुरायां च द्वार-
कायां तत्क्रमात्॥ कृष्णलीला त्रिधा प्रोक्ता तत्र स्वेनेकधा॥ सप्तत्रिंशताध्यायैर्हृद्धृंदावनादिषु॥ गोकुले वसतो लीला
वर्ण्यते गुरुकत॥ एकेनपञ्चमुनाकारिणपकूरेण ततः कृति॥ एकादशभिरध्यायैर्लीला ... मधुपुर्यां तु षड्
पञ्चलीला तन्निरूपणादि वर्ण्यते॥ एवं नवतिरध्यायाः ... विशदा कथाः॥ तत्र तु प्रथमे कंसत्रस्तमत्स्य देवकीसुजनात्॥ श्रुत्वा

॥ श्रीगणेशाय नमः॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय॥ राजोवाच॥ कथितो वंशविस्तारो भवता सोम-
सूर्ययोः॥ राज्ञां चोभयवंश्यानां चरितं परमाद्भुतं॥१॥ यदोश्च धर्मशीलस्य नितरां मुनिसत्तम॥
तत्रांशेनावतीर्णस्य विष्णोर्वीर्याणि शंस नः॥२॥ अवतीर्य यदोर्वंशे भगवान्भूतभावनः॥ कृत-
वान्यानि विश्वात्मा तानि नो वद विस्तरात्॥३॥

भीतो ऽवधीत्तत्सुता षड् इति निवर्ण्यते॥ कृष्णावतारचरितश्रवणामृतनिर्वृतः॥ कान्नुवेरेनो ... पृच्छति तस्य
श्च सर्गोविसर्गश्च स्थानं पोषणमूर्तयः॥ मन्वंतरेशानकथा निरोधो मुक्तिराश्रयः॥ अंशेनेतिप्र... दशमोऽस्त्विति ... रामेन
नुक्ता निजालोग ताः॥ पितृगृहाद्व्रजं मे पिता ... इत्यादिना सत्यं पुनर्विस्तरेण वृहत्याह अवतीर्येति॥३॥ कथितो
वंशविस्तारो इति भवता सोमसूर्ययोः वंशविस्तारो कथितः॥ तथा पुनः उभयोः राज्ञां वंश्यानां चरितं परमाद्भुतं॥ इत्य
न्वयः॥१॥ हे मुनिसत्तम॥ नितरां च पुनः॥ धर्मशीलस्य यदोः तत्रांशेनावतीर्णस्य विष्णोः वीर्याणि नः अस्मभ्यं सं
शंस॥२॥ हे मुनिसत्तम विश्वात्मा भूतभावनो भगवान् यदोर्वंशेऽवतीर्य यानि कर्माणि कृतवान् तानि नः
अस्माकं विस्तरात् ... वद॥३॥ श्रीवासराजो ... जीशाहयः ... भक्तः॥

अत्र लोके त्रिविधा जनाः मुक्ता मुमुक्षवो विषयिणश्च तेषां मध्ये श्रवणकस्याप्यलं प्रत्यय इत्याह निवृत्ततर्षैरिति गतरसैर्मुक्तैरित्यर्थः ।
मुमुक्षूणामयमेवौषधमित्याह भवौषधादिति विषयिणां परमो विषयोऽयमेवेत्याह श्रोत्रमनोभिरामादिति अपगतासुभ्यः स्मात्
न स्वात्मानं हन्तीत्यपशुघ्नः तस्मात् पशुघ्नादिति वा ॥४॥ किं च अस्मत्कुलदैवतं च वर्तते इत्याह अनेनैव तेनैव नितरां त्रातान्ये त्याशये ना
हपितामहा इति अमरान् जयन्तीति ये तैर्देवव्रतो भीष्मः तदादिभिरतिरथैः तिमिङ्गिलतुल्यैर्दुरत्ययं वत्सपदमिव अक्लेशेन तरन्तः तेनात्मनैव तर
न्ति तत्त्वसमयः श्रीकृष्णचरणप्लवो येषां ते तथा स्वकीयवीर्याणि वदस्वेति ते तत्र पश्यतो गतेनान्यथा ॥५॥ न केवलं पाण्डवानेवारक्षत् इदं मम शरी

॥ निवृत्ततर्षैरुपगीयमानाद्भवौषधाच्छ्रोत्रमनोभिरामात् । क उत्तमश्लोकगुणानुवादात्पुमान्विरज्येत विना
पशुघ्नात् ॥४॥ पितामहा मे समरेऽमरंजयैर्देवव्रताद्यातिरथैस्तिमिङ्गिलैः । दुरत्ययं कौरवसैन्यसागरं कृत्वा
तरन्वत्सपदं स्म यत्प्लवाः ॥५॥ द्रौण्यस्त्रविप्लुष्टमिदं मदङ्गं संतानबीजं कुरुपाण्डवानाम् । जुगोप कुक्षिं
गत आत्तचक्रो मातुश्च मे यः शरणं गतायाः ॥६॥ वीर्याणि तस्याखिलदेहभाजामन्तर्बहिः पूरुषकाल
रूपैः । प्रयच्छतो मृत्युमुतामृतं च मायामनुष्यस्य वदस्व विद्वन् ॥७॥

रमपि योऽरक्षत्तं च वर्णयेत्याह द्रौण्यस्त्रेति द्रौण्यस्त्रेण विप्लुष्टं दग्धमिदं मम शरीरं कुरूणां
पाण्डवानां च संतानस्य निदानं मम मातुः कुक्षिं प्रविश्य चक्रपाणिर्यो जुगोपेति ॥६॥ अखिलदेहभाजां सर्वप्राणिनाम् अन्त
र्बहिश्च पुरुषरूपेण कालरूपेण च मायया मनुष्यरूपेण वचनं मृत्युं संसारं तं तथा अपि अमृतं मोक्षं विद्युत्प्रतिक्षणं वीर्याणि
वदस्व ब्रूहि अयं भावः पुरुषरूपेण अन्तर्दृष्टीनां मुक्तिं बहिर्दृष्टीनां च कालरूपेण मृत्युं ददाति यतो ज्ञानदृष्ट्यैव
तद्वीर्याणि श्रोतव्यानीति ॥७॥ श्रीरूपनारायणनमः श्रीबाबासाबलाजीसाहपा श्रीरामानुजायनमः रस्मे:

व्रजे वास

ननु त्वं गर्गस्तारणं बहुमर्दविष्णुत्वं ध्रुवं वसुदेवसुतो हि रोहिण्यां नंदनादिभिः ह्युक्तं युदिति रोहिणीसुत नयो रामः प्रोक्तः वसु
देवसुदेवकन्याम षोडशानजीजनत् कीर्तिमंतं सुषेणं च भद्रसेनमुदारधीः भद्रं संमर्दनं भद्रं संकर्षणमहीश्वरं
अष्टमस्तु तयोरासीत्स्वयमेव हरिः किलेति पुनर्देवक्या गर्भसंबंधस्तस्यैवोक्तः अकुतोऽघटनादस्याक्षेपः कस्मा
दिति भगवतः कंसभयात्कंसं नवावृतिः सर्वदा मातुर्भ्रातरं कंसं तस्माद्धानहं अत्र वासतात् कस्मादवधीत् १०

॥ रोहिण्यास्तनयः प्रोक्तो रामः संकर्षणस्त्वया । देवक्या गर्भसंबंधः कुतो देहांतरं विना ॥ ८ ॥ कस्मा
न्मुकुंदो भगवान्पितुर्गेहाद्व्रजं गतः । क्व वासं ज्ञातिभिः सार्धं कृतवान्सात्वतां पतिः ॥ ९ ॥ व्रजे वसन्
किमकरोन्मधुपुर्यां च केशवः । भ्रातरं चावधीत्कंसं मातुरद्धातदर्हणं ॥ १० ॥ देहं मानुषमाश्रित्य कति
वर्षाणि वृष्णिभिः । यदुपुर्यां सहावात्सीत्पत्न्यः कत्यभवन्प्रभोः ॥ ११ ॥ एतदन्यच्च सर्वं मे मुने कृष्ण
विचेष्टितं । वक्तुमर्हसि सर्वज्ञ श्रद्दधानाय विस्तरं ॥ १२ ॥ नैषातिदुःसहा क्षुन्मां त्यक्तोदमपि बाधते
पिबंतं त्वन्मुखांभोजच्युतं हरिकथामृतं ॥ १३ ॥ सूत उवाच ॥ एवं निशम्य भृगुनंदन साधुवादं वैयासकिः
स भगवानथ विष्णुरातं प्रत्यर्च्य कृष्णचरितं कलिकल्मषघ्नं व्याहर्तुमारभत भागवतप्रधानः ॥ १४ ॥
श्रीशुक उवाच ॥ सम्यग्व्यवसिता बुद्धिस्तव राजर्षिसत्तम । वासुदेवकथायां ते यज्जाता नैष्ठिकी रतिः ॥
वासुदेवकथाप्रश्नः पुरुषांस्त्रीन्पुनाति हि । वक्तारं पृच्छकं श्रोतॄंस्तत्पादसलिलं यथा ॥ १६ ॥

११।१२ न तृप्यत्क्वेत्याह नैषेति क्षुत् अत्र वक्तव्या क्षुत् तृष्णा इत्यर्थः त्यक्तोदकस्यापि मम जीवनं हरिकथामृत
पानं निमित्तं तद्धि परमेश्वरस्यैव जीवनं तस्यापि इत्यर्थः एतन्निशम्य साधुवादः लक्ष्मीचीनप्रश्नः भागवतप्रधानः भागवते
षु श्रेष्ठः १४ । १५ व्यवसिता ... निश्चया ... नयति श्रीवत्सापनमः ...

विष्णुरातं
परीक्षितं

च ४ म ५

उदकस्य उदादेशः

विष्णुरात

साधुवादं ... स्तुति

॥ श्री रामः ॥
॥ २ ॥
११

वरवध्वोः पाणिग्रहणे चतुर्थिकामध्ये परीयते हानं तस्यादिवहमुच्यते

भा॰ १०. सू॰

तत्र भोजेन्द्रवंशे धकागारे भगवतोऽवतारप्रस्तावकथामाह शूरसेन इत्यादि पारद्ध्यायसमाप्तिः मथुरां आवसन् मथुरां प्रकाशवसन् विषयान् देशान् २७।२८ सूर्यया नवोढया प्रयाणे प्रयाणार्थं २९ रश्मीन् प्रग्रहान् जग्राहितान् २० पारिबर्हं उपस्करं ३१।३२।३३ आभाष्य देवकं संबोध्य हंतेति हनिष्यति ३४ कुलपांसनः कुलदूषणः आरब्धः उद्युक्तः कचे केशावंधे ३५ नृशंसं क्रूरं महाभाग इति आयं जानः स्वजन्मनिर्हर्षलग्दे वृदांनं दुर्धियो मे लोडा विभजवदवता रेरशास्य प्रनाकारतां संजवस्त्रीनिसांत्वयन् सुफ

॥ शूरसेनो यदुपतिर्मथुरामावसन्पुरीं माथुरान्शूरसेनांश्च विषयान्बुभुजे पुरा ॥२७॥ राजधानी ततः साभूत्सर्वयादवभूभुजां मथुरा भगवान्यत्र नित्यं संनिहितो हरिः ॥२८॥ तस्यां तु कर्हिचिच्छौरिर्वसुदेवः कृतोद्वहः देवक्या सूर्यया सार्द्धं प्रयाणे रथमारुहत् ॥२९॥ उग्रसेनसुतः कंसः स्वसुः प्रियचिकीर्षया रश्मीन्हयानां जग्राह रौक्मै रथशतैर्वृतः ॥३०॥ चतुःशतं पारिबर्हं गजानां हेममालिनां अश्वानामयुतं साग्रं रथानां च त्रिषट्शतं ॥३१॥ दासीनां सुकुमारीणां द्वे शते समलंकृते दुहित्रे देवकः प्रादाद्याने दुहितृवत्सलः ॥३२॥ शंखतूर्यमृदंगाश्च नेदुर्दुंदुभयः समं प्रयाणप्रक्रमे तावद्वरवध्वोः सुमंगलं ॥३३॥ पथि प्रग्रहिणं कंसमाभाष्याहाशरीरवाक् अस्यास्त्वामष्टमो गर्भो हंता यां वहसेऽबुध ॥३४॥ इत्युक्तः स खलः पापो भोजानां कुलपांसनः भगिनीं हंतुमारब्धः खड्गपाणिः कचेऽग्रहीत् ॥३५॥ तं जुगुप्सितकर्माणं नृशंसं निरपत्रपं वसुदेवो महाभा ॥

देवकस्य पत्न्यां काले यतो दर
शूरसेनाय सर्वस्य धर्मे रस्य पत्नी

शूरसेन रात वस कालात्तुग्रसेनस्य देवजातत्वात्

विषयत्वेनोपयन्ति शिष्यस्य मनःप्रमोदत्वेन संबोधयन् आत्मनेतात्पर्यं बोधयन् तत्रसामपंचविधिर्नेहे द्विविधिः तदुक्तं संबंध लौंनोपनतिरत्नेहोगुणकीर्तनं सामपंचविधं नैरोदबोदबोनपंक्तः तत्रसामाधनीयगुणाः इति कीर्तनं तगिनीमितिसंबंधः उत्तकोपमेति अत्रेदं कथं हन्यादिति स्त्रीवधो निरस्त्राय ये लोमनः उदाहएवं लोनिसंज्ञानवन्महा उपकारः ३५

४ उग्रसेनस्य लघुभ्राता देवकः ४

॥ आ सू० ॥ ३

नद्यनावतत्प्रथमं भगवद्वेनारूढरलेनामहः भूमिरित्यादिभिः नवभिः श्लोकैः॥ दृप्तनृपव्याजा ये दैत्यास्तेषामनीकशतानामयुतैर्भूरिभार
लोकेकानाः १७॥ विकोटंतिके ३पस्थितासती १८ १९ २० कोहवीं पुरुषस्य भगवतो गांवाचं मे मन्नः श्राम्यां एणुनमाचिरंश्वविलविनतंतथैव

भूमिर्दृप्तनृपव्याजदैत्यानीकशतायुतैः आक्रान्ता भूरिभारेण ब्रह्माणं शरणं ययौ १७ गौर्भूत्वाश्रुमुखी खिन्ना
क्रंदंती करुणं विभोः उपस्थितांतिके तस्मै व्यसनं स्वमवोचत १८ ब्रह्मा तदुपधार्याथ सह देवैस्तया सह जगा
मसत्रिनयनस्तीरं क्षीरपयोनिधेः १९ तत्र गत्वा जगन्नाथं देवदेवं वृषाकपिं पुरुषं पुरुषसूक्तेन उपतस्थे समाहि
तः २० गिरं समाधौ गगने समीरितां निशाम्य वेधास्त्रिदशानुवाचह गां पौरुषीं मे शृणुतामराः पुनर्विधीयता
माशु तथैव माचिरं २१ पुरैव पुंसावधृतो धराज्वरो भवद्भिरंशैर्यदुषूपजन्यतां स यावदुर्व्याभरमीश्वरेश्वरः
स्वकालशक्त्या क्षपयंश्चरेद्भुवि २२ वसुदेवगृहे साक्षाद्भगवान्पुरुषः परः जनिष्यते तत्प्रियार्थं संभवंतु सुर
स्त्रियः २३ वासुदेवकलानंतः सहस्रवदनः स्वराट् अग्रतो भविता देवो हरेः प्रियचिकीर्षया २४ विष्णो
र्माया भगवती यया संमोहितं जगत् आदिष्टा प्रभुणांशेन कार्यार्थे संभविष्यति २५ श्रीमद्भागवत ॥ २
इत्यादिश्यामरगणान्प्रजापतिपतिर्विभुः आश्वास्य च महीं गीर्भिः स्वधाम परमं ययौ २६ शूरसेनः

ग्राणध यामाः

वृषो धर्मस्तत्फलं सुखं समंतात् कं सुखं तद्दधिष्ठातृजीवरूपेणापि वतिमुक्तेनं

द्वितीयतां चेति २१ विज्ञापनात्पूर्वमेव पुंसा ईश्वरेण धराया ज्वरस्तापः २२ देवकीगर्भसंकर्षणयशोदामोहनादिकार्यार्थे
२३॥२४॥

भा॰ए॰टी॰ ४

देहविषयावेवस्मृतिनाशपरिणामौ दर्शयितुं दृष्टांतांतरमाह स्वप्न इति दृष्टं राजादिदर्शनेन श्रुतं इन्द्रादिश्रवणेन तान्यभिहितस्य
स्वकारणमनसा तद्देवानुचिंतयन् ईदृशं जाग्रत्तद्दृष्टश्रुतसदृशं देहं राजादिरूपं किमपि स्वनिरूपं पश्यति तत्क्षणं तदैव तदेवाहमिति प्रपद्यते तेन तत्र जाग्रद्देहादप्यगतस्मृतिर्भवति पुरुषो यथेति जाग्रत्येव दर्शयितुं दृष्टांतांतरमाह मनोरथेनेति
मनोरथेन स्वस्थाने
चरन्
...
जाग्रत्यपि दृष्टश्रुतान्यामित्यादि सर्वं योज्यं तथा च वर्तते तीति जंतोर्वैक स्वचित्तेनोर्ध्वं स्मरतस्तं न विस्मरति जन्मत्वात्मन्यापुंसः सर्व
भावेन स्मरति विषयस्तीर्थ्यतिप्राकृर्य यात्वप्न मनोरथो स्व प्रमनोरथं चेत्यं प्राक्तनं न स्मरत्यसावित्यादि तद्वत्रापि कर्म
यथा कं चिद्दुर्दीपतिं दृष्ट्वा मिलवते ग्रहमपीदृशं कं यथा स्यामिति नामहाव हृधनिनः ईदृग्विधा एव पुरा सन्नित्यादि मनोरथेनाभिनिविष्टचित्तः स
न जाग्रत्स्वेव तत्रोपगत
स्मृतिर्भवतीत्यर्थः ३

॥ स्वप्ने यथा पश्यति देहमीदृशं ॥ मनोरथेनाभिनिविष्टचेतनः ॥ दृष्टश्रुताभ्यां
॥ मनसानुचिंतयन्प्रपद्यते तत्किमपि ह्यपस्मृतिः ॥ ४० ॥ जंतोर्यतो धावति
॥ दैवचोदितं ॥ मनो विकारात्मकमाप पंचसु ॥ गुणेषु मायारचितेषु देह्य
॥ सौ प्रपद्यमानः सह तेन जायते ॥ ४१ ॥

वशाद्देहांतरं प्राप्य प्राक्तनं त्यजतीति ॥ ४० ॥ ननु विचित्रदेहहेतूनां कर्मणां कृतत्वाद्देहविशेषप्राप्तौ किं कारणमत आह ॥ रचितेषु मायया र
यतो यत इति देहस्य पंचत्वसमये पंचसु गुणेषु शब्दादिषु मायया नादिहरूपेण रचितेषु दैवेन फलोन्मुखेन कर्म
णा चोदितं नानाविकारात्मकं मनो यं यं देहं देवतिर्यगादिरूपं प्रति धावति धावच्चासन्नयमाप्य प्राप्नोति चेत्तेन प्राप्तं त ॥ माप्नोति ॥
त्र तत्र सूक्ष्मसौ देही जायते ननु मनसः कर्तृत्वाद्देवजायतां न त्वात्मनस्तत्राह प्रपद्यमान इति तदेवाहमिति प्रपद्यमानः ॥ ४
म तेन सह जायत इति ॥ ४१ ॥
मनस ना मार मनः

३६ मरणभयेन हन्मीति चेत् । तस्यापि मरणस्यापरिहरणीयत्वाद्देहान्तरस्यावश्यंभावित्वात्तत्रापि च भोगप्रेमास्पद-
त्वादीनामविशेषाद्भयेन पापाचरणमयुक्तमित्यभिप्रेत्याह । मृत्युर्जन्मवतामित्यादिना देहेन सह इति । विधात्रा ललाटे लि-
खितत्वादिति । तथापि कालविलंबनार्थं हन्मीति चेत्तत्राह । अद्य वेति । अवश्यंभाविनि मरणे तु विलंबमात्राय पापाचरणम-
युक्तमिति भावः ३७ किं च अस्मिन्देहे गते यदि देहान्तरं न स्यात्तर्हि एवमपि न स्यात् तत्तु नेत्याह । देहे पंचत्वमाप-

॥ वसुदेव उवाच ॥ श्लाघनीयगुणः शूरैर्भवान्भोजयशस्करः ॥ स कथं भगिनीं हन्यात्स्त्रियमुद्वाहपर्वणि ॥ ३६ ॥ मृत्युर्जन्मवतां वीर देहेन सह जायते ॥ अद्य वाब्दशतांते वा मृत्युर्वै प्राणिनां ध्रुवः ॥ ३७ ॥ देहे पंचत्वमापन्ने देही कर्मानुगोऽवशः ॥ देहांतरमनुप्राप्य प्राक्तनं त्यजते वपुः ॥ ३८ ॥ व्रजंस्तिष्ठन्पदैकेन यथैवैकेन गच्छति ॥ यथा तृणजलौकैवं देही कर्मगतिं गतः ॥ ३९ ॥

न्न इति । आपन्ने प्राप्ते कर्मवशादस्वतन्त्रः एव प्रथमं देहान्तरं प्राप्य पुरातनं पूर्वं वपुस्त्यजति ३८ अत्र दृष्टान्तः । व्रजन्निति
एकेनाग्रतो निहितेन पदा तिष्ठन्नेवमवष्टभ्य देहं बिभ्रत् । पश्चादन्येन पूर्वप्रदेशादुत्पाद्य पुरो निहितेन गच्छति तद्व-
त् । अयं च स्वीकारपरित्यागौ नात्यंतं भिन्नविषयाविति स्पष्टं दृष्टान्तान्तरमाह । यथा तृणजलौकेति । सा हि तृणान्तरमवष्टभ्य
पूर्वं तृणं त्यजति एवं कर्मपथे वर्तमानो जीवोऽपि ३९

नतु खलोपमेतन्मम सन्ते तान्शंक्याह खपमेव मत्युरिति ४७ तस्मादुपेक्षादोषपरिहारायैवं करिष्यामीत्याह प्रदायेति मत्यजेकं सायनन्विद्‌मपि नैवन्या
प्यामित्याशंक्याह सुताइति असौ यदि सुता मे जायेरन् तदायद्यपितद्भवतु जीवितं तु तावद्भवेदेवेतदरणम्य एमेव म्रियेत नरेन किंचिदन्या
पं ४८ यदि च सुता भविष्यंति नचाहं म्रियेत तदा मत्पुत्रादेवास्य मरणमिति विपर्ययो वा किं न स्यात् ननु शो ठस्य कं सस्पत वालकालं कथं
मृत्युः स्यात्तत्राह गतिरिति धातुः अस्यास्वामव मोगभो हं तेत्युक्तवतः अतइदानीमपत्यार्थ्यं प्रतिज्ञैव मंत्रः तथापि उपस्थितो मृत्यु

मृत्युर्बुद्धिमतापोह्यो यावद्बुद्धिबलोदयं यद्यसौ न निवर्त्तेत नापराधोऽस्ति देहिनः ४७ आज्ञाप्य मृत्यवे पुत्रान्नो च
वै कृपणाम्मिमौ सुता मे यदि जायेरन् मृत्युर्वा न म्रियेत च ४८ विपर्ययो वापि किं न स्याद्गतिर्धातुर्दुरत्यया उप
स्थितो निवर्त्तेत निवृत्तः पुनरापतेत् ४९ अग्नेर्यथा दारुवियोगयोगयोरदृष्टतोऽन्यन्न निमित्तमस्ति एवं हि
जंतोरपि दुर्विभाव्यः शरीरसंयोगवियोगहेतुः ५० एवं विमृश्य तं पापं यावदात्मनिदर्शनं पूजयामास वै शौरिर्बहु
मानपुरःसरं ५१ प्रसन्नवदनाम्भोजो नृशंसं निरपत्रपं मनसा दूयमानेन विहसन्निदमब्रवीत् ५२

त्यावन्निवर्त्तेत निवृत्तः पुनः कालान्तरे [illegible] आपतेच्चेत् तथा न पराधो मम मृत्युर्थः प्रथवा मत्पुत्रादुपस्थितो मृत्युः असावधा यो निवर्त्तेत स पु
त्रेणेन मन्मंत्रेण भवेदेवेति पद्य गतिर्धातुर्दुरत्यये त्येतस्याश्रयं च उपस्थित इति ४९ प्राणिनामदृष्टं च दुर्विवेचकमिति सदृष्टांतमाह अग्नेरिति
वने वृक्षान्प्रदहन्वह्निः सन्निहितानपि दारून्नस्पृशति कदाचिन् दूरस्थानपि दहति ग्रामिण्ं हात्वा नतस्य प्रामाण्य दृष्टव्यतिरेकेण किंचिन्नि
यामकमस्ति यथा एवं जंतोर्जन्ममरणयोरपि हेतुर्दुर्विभाव्यः अचिंत्यः ५० यावदात्मनिदर्शनं स्वप्रज्ञा यथाधि विचार्य ५१ तस्य विश्वासाय प्रवि
कसितमुखांभोजः यस्य सन्नब्रवीत् ५२

ननु सत्यं भविष्यत्येवं किमपि देहमात्रं तथाप्यस्माभिः प्रियस्यात्मदेहस्य रक्षणं परैः समभिक्रियत इति चेत् तत्राह

ज्योतिरिति अदः अभ्रं इत्यादि । उदकयुक्तेषु पार्थिवेषु घटादिषु यद्वा उदकेषु पार्थिवेषु तैलघृतादिषु च प्रतिबिंबेन स्थितं समी

रस्य वायोर्वेगमनुगतं कंपादियुक्तं प्रतीयते तथा एवं स्वाविद्यारचितेषु गुणेषु देहेषु असौ रागेणानुगतः प्रविष्टो मुह्यति

अभिनिवेशं प्राप्नोति अयं भावः आत्मनस्तावद्देहाद्यध्यासात् जन्मो नेत्यसहते न जायत इति तत्रान्योन्याध्यासमा

ध्यासाद्यथा देहधर्माः कार्श्यादयः आत्मनि प्रतीयन्ते एवमात्मनो धर्माः प्रेमास्पदत्वादयोऽपि देहादिष्विति रागानु

ज्योतिर्यथैवोदकपार्थिवेष्वदः समीरवेगानुगतं विभाव्यते एवं स्वमायारचितेष्वसौ पुमान् गुणेषु रागा

नुगतो विमुह्यति ४२ तस्मान्न कस्यचिद्द्रोहमाचरेत्स तथाविधः आत्मनः क्षेममन्विच्छन् द्रोग्धुर्वै परतो भयं ४३ विवेको

एषा तवानुजा बाला कृपणा पुत्रिकोपमा हन्तुं नार्हसि कल्याणीमिमां त्वं दीनवत्सल ४४ श्रीशुक उवाच एवं स साम

भिर्भेदैर्बोध्यमानोऽपि दारुणः नन्यवर्तत कौरव्य पुरुषादाननुव्रतः ४५ निर्बंधं तस्य तं ज्ञात्वा विचिंत्यानकदुंदुभिः

प्राप्तं कालं प्रतिव्योढुमिदं तत्रान्वपद्यत ॥ ४६

करदेहयोर्विशेषाभावात् व्यर्थो मत्पुत्रवधोऽकार इति ४२ एवमुक्तं सामोपायमुपसंहरन् भेदमाह तस्मादिति परत इति अभिद्रुह्यमाना

संबंधिनः स्वयमात्मापि भयमिति भेदो दर्शितः इहामुत्र च ४३ पुनः साममाह एषेति पुत्रिकोपमा दुहितृसमा वा चोतन प्रथमा ४४ बोध्यमानः

उपदिश्यमानः स्वयं दारुणः पुनः पुरुषादान् दैत्याननुव्रतः इति आनकदुंदुभिरिति पदं महाभागोऽपि तथोक्तोऽभिप्रायः प्रतिव्योढुं

॥ भा० द० स्कं० ॥
९

कंसस्य शांति र्देवकार्यानुगुणानि नवनीतिनारदस्य प्रत्यवस्थानं नंदाद्य नंदाद्या इत्यादि त्रयेण ॥ अथ योर्वसुदेव नंदकुलयो र्[illegible]
मर्देववत्तमिति शेषः ॥ निगडैः स्वबंधनैः ॥ अजनो विष्णुस्तद्वकृपया ॥ इति दशमे प्रथम ॥ १ ॥ द्वितीये कंसघाताय देवक्यागर्भमोहनं
[illegible]

नंदाद्याये व्रजे गोपा याश्चामीषांच योषितः ॥ वृष्णयो वसुदेवाद्या देवक्याद्या यदुस्त्रियः ॥ ६२ ॥ सर्वे वै देवताप्रा॥
॥या उभयोरपि भारत ॥ ज्ञातयो बंधुसुहृदो ये च कंसमनुव्रताः ॥ ६३ ॥ एतत्कंसाय भगवांछशंसाभ्येत्य नारदः ॥ भूमे॥
॥र्भारायमाणानां दैत्यानां च वधोद्यमं ॥ ६४ ॥ ऋषेर्विनिर्गमे कंसो यदून्मत्वा सुरानिति ॥ देवक्या गर्भसंभूतं विष्णुं च॥
॥स्ववधं प्रति ॥ ६५ ॥ देवकीं वसुदेवं च निगृह्य निगडैर्गृहे ॥ जातं जातमहन्पुत्रं तयोरजनशंकया ॥ ६६ ॥ मातरं पितरं॥
॥भ्रातॄन्सर्वांश्च सुहृदस्तथा ॥ घ्नंति ह्यसुतृपो लुब्धा राजानः प्रायशो भुवि ॥ ६७ ॥ आत्मानमिह संजातं जानन्॥
॥प्राग्विष्णुना हतं ॥ महासुरं कालनेमिं यदुभिः स व्यरुध्यत ॥ ६८ ॥ उग्रसेनं च पितरं यदुभोजांधकाधिपं ॥ स्व॥
॥यं निगृह्य बुभुजे शूरसेनान्महाबलः ॥ ६९ ॥ इति श्रीभागवते दशमस्कंधे प्रथमोध्यायः ॥ १ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ प्र॥
॥लंबबकचाणूरतृणावर्तमहाशनैः ॥ मुष्टिकारिष्टद्विविदपूतनाकेशिधेनुकैः ॥ १ ॥ अन्यैश्चासुरभूपालैर्बाणभौ॥
॥मादिभिर्युतः ॥ यदूनां कदनं चक्रे बली मागधसंश्रयः ॥ २ ॥ ते पीडिता निविविशुः कुरुपांचालकेकयान् ॥ शाल्वा॥
[illegible] ॥ न्विदर्भान्निषधान्विदेहान्कोशलानपि ॥ ३ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ एतत्वावकामसुर [illegible]
[illegible]
त्र स्राहिरिणिः सुतः साच सा [illegible] यत्र ॥ यदुभिः संव्यरुध्यत इत्युक्तं तमेव विवृणोति अधप्रपंचयति ॥ त्वरया देवकीगर्भ॥
स्यान्यत्र संचारणं भगवतः प्रवेशं च कृष्ण प्रलंबेत्यादि सार्द्धत्रयेण ह महाशनोऽघासुरः ॥ ३ ॥ श्रीराधावल्लभो जयति ॥ [illegible]
मागधो जरासंधः ॥ ततः दृष्टिम् [illegible] ततः [illegible] ॥ ॥ ते जदवाः नानतां [illegible] दशाः [illegible]

देवकसुतं तद्वेदतस्य कालनेमे [illegible] [illegible]

गृहीत

॥ श्री सख्या ॥
॥ ९ ॥

पतनप्रयोगःपातीति ली रागाहनतन्न याहिनि स्थितं ग्रस्ताः ॥ सकृपा सौजन्येन पंनास्ति ॥ यतो येभ्य पुत्रेभ्यस्तेन त्वप्युपस्थितं ॥ अष्टमो
हंतेत्युक्तेग्रन्येभ्यो भयेत्तया सद्यैव मान्नवेपुरित्यद्भुतत्तेनास्याः ॥ पुत्रान्समर्पयिष्ये ॥ अत्रविवक्षेनिरस्तः तद्दस्ये
साठ उपपत्तिं ॥ तदिति ५४ प्रसूतिकाले प्राप्ते सर्वा कीत्याच गत्वा नेव देवता यस्याः ॥ सातथा सर्वदेव मयीतिवान
गवहन्त्र पत्वात ॥ ५५ ॥ मत्स्यवेपुत्रं कथं मर्पितवानित्यपेक्षायामाह ॥ किंदुः सहमिति ॥ साधूनां सत्सत्यधानां पुत्रलालि

॥ श्रीवसुदेव उवाच ॥ नह्यस्यास्तेभयंसौम्य यद्वैसाहाशरीरवाक् ॥ पुत्रान्समर्पयिष्येऽस्या यतस्तेभयमु
॥ त्थितं ॥ ५३ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ स्वसुर्वधान्निववृते कंसस्तद्वाक्यसारवित् ॥ वसुदेवोपि तं प्रीतः प्रशंस्य
॥ प्राविशद्गृहं ॥ ५४ ॥ अथ काल उपावृत्ते देवकी सर्वदेवता ॥ पुत्रान्प्रसुषुवेचाष्टौ कन्यांचैवानुवत्सरं ॥ ५५ ॥
॥ कीर्तिमंतं प्रथमजं कंसायानकदुंदुभिः ॥ अर्पयामास कृच्छ्रेण सोऽनृताद्तिविह्वलः ॥ किंदुःसहंनु साधू
॥ नां विदुषांकिमपेक्षितं ॥ किमकार्यं कदर्याणां दुस्त्यजं किं धृतात्मनां ॥ ५६ ॥ दृष्ट्वा समत्वं तच्छौरेः सत्ये
॥ चैवव्यवस्थितं ॥ कंसस्तुष्टमना राजन्प्रहसन्निदमब्रवीत् ॥ ५७ ॥ प्रतियातु कुमारोयं नह्यस्मादस्तिमेभयं ॥
॥ अष्टमाद्युवयोर्गर्भान्मृत्युर्मे विहितः किल ॥ ५८ ॥ तथेति सुतमादाय ययावानकदुंदुभिः ॥ नाभ्यनंदत तद्वा
॥ क्यमसतोऽविजितात्मनः ॥ ५९ ॥

नसुस्तायेताकथं त्यक्तेति मत्र तत्राह ॥ विदुषामिति भगवानेव तत्त्वं नान्यदिति जानतामित्यर्थः ॥ ननु स्वयं नीतेसतिकं
सो बालं नहत्यादितिमत्वा नीमवानित्यति किं नस्यादिति तेनेत्याह ॥ किमकार्यमिति ॥ ननु च देवकी कथं पुत्रं नत्यजेत्यतआह
दुस्त्यजमिति ॥ तच्चित्ते ५८ तत्राह हरियैस्त्रेवा ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ श्रीवासायस्यायतलांजीनमः ॥ श्रीराधेकृष्णः ॥

भा० द

सर्वेभ्युत्रादीन्कामयंति ये तेभ्यो वरान् ईश्वरीं भेष्यन्नि यंत्री अर्चिकामानां सर्वान्कामान् वरान् प्रददाति या तां १०।११।१२। चंद्रिकेति

रामेति तस्य नाम भविष्यतीत्याह गर्भसंकर्षणादित्यादिना रामेति च संकर्षिष्यति लोकं रमणात् रम्यत्वाद्वादिति १३

तथेति पुनरपि ओमिति आत्मादरेण पूर्वाद्गु गां पृथ्वीं गतासगीतथैवाकरोत् १४ विशंति पतति इत्यर्थः इति विचुकुशुः

जनुत हा हा इत्यर्थः १५ मन आविवेश मनस्याविर्बभूव जीवानामिव न धातु संबंध इत्यर्थः १६ धाममूर्तिः १७ जगन्मं

गलं जगतां मूर्तिमन्मंगलं अच्युतांशं अच्युताः च्युतिरहिताः अंशा ऐश्वर्यादयो यस्य तं यद्वा अच्युतस्य अंशं

अर्चिष्यंति मनुष्या त्वां सर्वकामवरेश्वरीं धूपोपहारबलिभिः सर्वकामफलप्रदां १० नामधेयानि कुर्वंति

स्थानानि च नरा भुवि दुर्गेति भद्रकालीति विजया वैष्णवीति च ११ कुमुदा चंडिका कृष्णा माधवी कन्यकेति च मा

या नारायणी ईशानी शारदेत्यंबिकेति च १२ गर्भसंकर्षणात्तं वै प्राहुः संकर्षणं बुधाः रामेति लोकरमणा

द्बलभद्रं बलोच्छ्रयात् १३ संदिष्टैवं भगवता तथेत्योमिति तद्वचः प्रतिगृह्य परिक्रम्य गां गता तत्तथाकरोत् १४

गर्भे प्रणीते देवक्या रोहिणीं योगनिद्रया अहो विस्रंसितो गर्भ इति पौरा विचुक्रुशुः १५ भगवानपि विश्वात्मा

भक्तानामभयंकरः आविवेशांशभागेन मन आनकदुंदुभेः १६ स बिभ्रत्पौरुषं धाम राजमानो यथा रविः

दुरासदोतिदुर्धर्षो भूतानां संबभूव ह १७ ततो जगन्मंगलमच्युतांशं समाहितं शूरसुतेन देवी

दधार सर्वात्मकमात्मभूतं काष्ठा यथानंदकरं मनसाः १८

स्वांशांशभक्ता युग्म रूपपरिच्छिन्नमिव वपुरित्यर्थः समग्रभूतमेव आहितं वेधपीठ्या अर्पितं देवी द्योतमानाशु

द्धसत्त्वेत्यर्थः सर्वात्मकं सर्वस्यात्मनं अतएवात्मभूतं स्वात्मन्यासीदेव संतं मनसाः मनसैव दधार धृतवती अत्रानु

रूपं दृष्टांतमाह यथा काष्ठा प्राची दिक् आनं

अनुरुंधाना अनुवर्तमानाः ४ धामकलात्मदेवस्य सप्तमो गर्भो बभूव किंभूतमेत्यत आह यमनंतमिति हर्षशोकविवर्द्धनः आनंदस्वरूपत्वा
त्तोषेऽस्मिन् हर्षः पूर्वगर्भसाधारण्य दृष्ट्या शोक इति अगदिशत् आज्ञां दत्तवान् ५।६ ननु रोहिणी गोकुले किमित्यास्ते अत आह अन्याश्चेति
न केवलं सैव अन्यापि इति विवरेषु अलक्ष्यस्थाने षु ७ जठरे संतं तं तत आकृष्य मारेण गर्भः स्रपं भवेत् अत आह मैवमहं सामर्थ्यात् तत्र ति
मर्षमेव कार्यमित्यत आह अथेत्यंशभागेनेति अंशांशत्वमिभिर्भजने अधीति अनति सर्वान् अस्मादिस्तांभ पर्यंतान् इति
शाभागः तेन परिपूर्णेन रूपेणेत्यर्थः यद्वा अंशेन ज्ञानैश्वर्यबलादिभिर्भजनीयं पति स्वीपाश्रितत्वात्तेन यद्वा अंशेन पुरुषेण

एके तमनुरुंधाना ज्ञातयः पर्युपासते मथुरायां स्थिता केचिदक्रूराद्या विशांपते ४ हतेषु षट्सु बालेषु
देवक्या औग्रसेनिना सप्तमो वैष्णवं धाम यमनंतं प्रचक्षते ५ गर्भो बभूव देवक्या हर्षशोकविवर्द्धनः भगवानपि
विश्वात्मा विदित्वा कंसजं भयं ६ यदूनां निजनाथानां योगमायां समादिशत् गच्छ देवि व्रजं भद्रे गोपगोभिरलं
कृतं रोहिणी वसुदेवस्य भार्यास्ते नंदगोकुले अन्याश्च कंससंविग्ना विवरेषु वसंति हि ८ देवक्या जठरे गर्भं शेषाख्यं धा
म मामकं तत्संनिकृष्य रोहिण्या उदरे संनिवेशय अथाहमंशभागेन देवक्याः पुत्रतां शुभे प्राप्स्यामि त्वं यशोदायां
नंदपत्न्यां भविष्यसि ॥ ९

मायाभागो भजनं स्वरूपं यस्य तेन यद्वा अंशेन मायागुणत्वमाद्यादिरूपाः भागा भेदा यस्य तेन यद्वा अंशा ये च म
त्स्याद्यादिरूपाः भजनीयाः न मुक्ता हाः स्वरूपं यस्य तेन अथवा अंशेन ज्ञानबलादिभिर्भजनं अनुवर्तनं भक्तेषु यस्य ते
न यद्वा यापरिपूर्णेन रूपेणेति च विवक्षितां कृत्वा तु भगवान् स्वयमित्युक्तवानिति ना प्रोत्साहयति ९ कृत्वा राधाभ्यां नमः

मतपंचकात

प्रतिष्ठितं सत्यं ब्रह्मवित्सु दृष्टा॥ सत्ये सत्ये नेत्रं पूर्वमंत्रे एवं निःसत्यव्रतमिति। सत्यं तं सत्यसंकल्पो यस्य तं। सत्यसंकल्पमित्यर्थः। सत्य परं सत्यं। परं ब्रह्म प्राप्तिसाधनं। यस्मिन् तं। त्रिसत्यं त्रिष्वपि कालेषु सत्यः। सर्वं प्रलयानंतरं च स्थितिसमये च सत्यं। अस्मिन्ना दृश्यवर्तमानं तद्वाचु। सत्यस्य योनिं यिति। सत्यं च तत्पञ्चभूतं ज्ञानं सत्यस्य नेतृ। दृश्यमाना कारणो एवं सत्यं सत्येन तत्पंचकं॥ तत्सत्य मिमा ग्रंतत। इतिश्रुतेः। तस्य योनिं कारणं। अनेन पूर्वं वर्तमानत्वोक्तो। नयात्सत्येत स्मिन्नेव निहितं। वृत्तपर्यंतमिति। स्थितं। अत्र नास्ति सत्यमवयोपि सत्यस्य सत्यमृतं। नयात्सत्येवसत्यं सत्यं। सत्यं। पर मार्थिकं का शेषव्यावहारिकमात्रं पं। अनेन प्रलये यद्वधित्वे न सत्यत्वेरार्थितं। एवंविधं सत्यं तु पयान्तितं। नयोऽन्तः सत्यनेत्रं। ऋतं च सत्यं च तयोर्वाणी। सत्यं च समदर्शनं। नयान्तर्गवतां व्याख्यानं कामाना सत्यं च समदर्शनं। ऋतं च सत्यं च तयोर्वाणी कवि[illegible]ः पारकीर्तिरिति। नयोनेत्रं नेतारं प्रवर्तकमिति कावत्। एवं सर्वप्रकारेण नमनसाधनं।

॥ब्रह्मोवाच॥ सत्यव्रतं सत्यपरं त्रिसत्यं सत्यस्य योनिं निहितं च सत्ये। सत्यस्य सत्यमृतसत्यनेत्रं सत्यात्मकं॥
॥त्वां शरणं प्रपन्नाः॥२६॥ एकायनोसौ द्विफलस्त्रिमूलश्चतूरसः॥ पंचविधः षडात्मा॥ सप्तत्वगष्ट
॥विटपो नवाक्षो दशच्छदी द्विखगो ह्यादिवृक्षः॥२७॥

१ द्विफल॰ सत्यात्मकं त्वां भगवंतं वयं शरणं प्रपन्नाः॥ ... तु नवनीतोपि लोकेभ्यः एव तुल्या एव क्रियमिति प्रणतोः प्रपद्ये तेनैवं नाच्यत मेवैकः। सर्वस्मात्। सर्वसंसारकारणत्वात् ... प्रपंचरूपेण शरणोपेत। लोकादिरूपेण च सर्वत्वं ... मिति रेकेणानासीति वक्तुं दैतप्रपंचं रूपत्वेन केवलात्मनि प्रपद्यति। एकायनः इति। श्लोकोपि प्रपंचं प्राहिवृक्षः ... सुनिरसः। समष्टिव्यष्टिदेहरूपः। एकायनं एकायनः। एका प्रकृतिः यन्नाम यथा योयस्य। द्वे सुखदुःखे फले यस्य सः। त्रयो गुणाः मूलानि यस्य सः। धर्मार्थकाममोक्षा अत्र रसा यस्य सः॥ पंचइंद्रियाणि विधा ज्ञानप्रकारा यस्य सः। षडूर्मयः शोकमोहौ जरामृत्यू क्षुत्पिपासे आत्मानः स्वभावा यस्य सः। सप्तधातवः॥ त्वचो यस्य सः। पंचमहाभूतानि मनो बुद्धिरहंकारश्चेत्यष्टविटपाः। शाखा यस्य सः। नवद्वाराणि अक्षाणि छिद्राणि यस्य सः। दश प्राणाः पत्राणि यस्य सः॥ दशच्छदी॥ जीवेश्वरौ खगौ पक्षिणौ यस्मिन् स द्विखगः॥२७॥ प्राणोपानस्तथा व्यानः समानोदान एव च। नागः कूर्मश्च कृकरो देवदत्तो धनंजयः।

प्राण पान व्यानो दान समान नाग कूर्म कृकल देवदत्त धनंजया

त्वङ्मांसमेदोमज्जास्थिशुक्रं।

जरामृत्यू शोकमोहौ क्षुत्पिपासे च षडूर्मयः।
जायते स्ति वर्धते विपरिणमते अपक्षीयते नश्यत इति कोशाः॥

॥भा॰द॰टी॰॥ ॥८॥

८५२ हरि३ २४ वलेस्नान२ यथा२

सर्वजगन्निवासस्य श्रीहरेर्निवासभूतामप्यपिनितरां सर्वजनास्तात्कृतपानदेजेकिंतु स्वयमेवानंदमन्वनवरतपनः। कंसस्याग्रेहे हरिः
भूमेर्देहे ऽपचते। पदारिबुद्रग्रामगृन्निशिखरोरी यंकस्मिन्केवनतयासती शोभमाना सदेवेनीसानवंचवटं तद्वीद्वास्येषा मनुपकारि लीवत
जनेनदनतां॥ नतु प्रभवयावनविरोचयेनी। प्रजितं भुमनतत्कृषिमध्येप सान्ता। एषविरोजमान। भूवंहोरदेयपतपसानं इहि
शीघ्रर्नासीत॥२॥ ननु संततिमामादयउयाया॥ नेतिस्वयमेवाह। भूपमर्यनं चोदेकार्यप्रधानः। विक्रमं नविहंतिमदधेपदाक्रमं

नेमयातक्कि
नभुशाक्ति
दरतायन

॥सोदेवक्षासर्वजगन्निवासनिवासनभूतानितरां नरेजे। सोजेदंग्नहेम्निचरिषेवहद्वाभुरसेवनीकानवली॥
॥ययाललताप्रे। मांधीन्यकेसः। पूनयाजितोतरांविरोचयंतीभवनं भूनिचस्त्रित्रं मां। भूदैवमेघ्राणोहरोहरि॥
॥गृहानंकृवंचरित्रनोपदन्त्रपुरेणूनीहयो॥ किमध्येनसिन्ककरणीयमाभूमेयदर्थनंत्रोनविहंतिदिक्रमं॥ वधल तनार
॥विपावनगृहमस्यावधोयेपशः प्रियेहत्यनुकालमायुः॥ स्वेयेसजीव नेवेलसंपरेतोबर्तेन॥
॥योत्यंत्रनशोषितेनदेहमतेतमनुजाः शापूतिगतातंमोधंतनुमानिनोभुवं॥२२॥ इतिपोतमाश्रवा॥
॥त्तेविदर्नःस्वयंप्रनुः॥ श्रालेषुनीतनूतञ्ज्वर्मोहरेर्वैतनुबंधरस्त॥२३॥ श्राशीनः सोविरश्लिष्टनरनृजानेप॥
॥पटम्महीचित्रपानोहृषीकेशमयपश्यतन्मयंजगत्॥२४॥ वलानवश्वतत्रे समुनिस्त्रिर्मारहादिभिःदेवैः॥
॥सानुचरैः॥ श्रावंगीतिर्वतामेदयत्॥२५॥

सप कोरिष्यंवेत्यर्थः। यद्ग्तर्हिदत्तानीमेवहन्य तामितिविचिंत्याह। भूपर्यतंत्रोपिप्रमानत्वंविक्रमं नविहंतिननाशयेति। त्यविधेतस्मा
त्स्यारितिकवः॥ नरेवाहत्रिपादिवि। गृरुसमत्तागुर्विरेणा॥२१॥ किंचससदेषजीवन्तपिमृतस्पात्। नूशंक्षिते न कैर्यो एलोकेवर्तेन
नंजीवंतमेवमनुजाः शावंतिकुर्वन्केचिधिपूकुर्वंति। मत्वदेहस्ते तेनतुमानिनः। पाषिनोलोकनकेगच्छंति। पूथवाशायधकामे
वाहतनुमानिनोऽस्पदेहस्तेयं भुवमंधंतमोगताग[illegible]मिष्यंतितिनीति॥२२॥ सविष्णूनशपानः॥२४॥ स्माविस्तिर्मरादिभिः स्वस्वकल्पसर्वर्षि

स्वकार्यप्रधानैःपृनष्व:

हरेर्वैतानुबंधनिमित्तंस्मरणंकीर्तनं
कृतेतीतितत्तदेवाहस्वासीनइति

हे अरविंदाक्ष कमलनैन मुक्तमानी जो पुरुष है कै हम मुक्त भये औ तुमारे विषै भक्ति नहीं है जिनकी औ तातैं निर्मल बुद्धि नहीं है जिनकी सो कष्ट जो हान
व्रत तपस्या

॥भा०१०पू०॥
॥९॥

ननु विवेकिनां मद्भजनेन मुक्ता एव दृश्यंते तत्राहुः॥ ये ऽन्य इति विमुक्तमानिनः॥ विमुक्ता वयमिति मन्यमानाः त्वयि अस्तो निरस्तो भावो येषां त
स्मात् कैवल्यादिस्वार्थः॥ न विशुद्धा बुद्धिर्येषां ते तथा॥ पदं त्वत्पदं कृच्छ्रेणा॥ इति ते ऽरःमकर्मतपः॥ आरुह्य त्वय्यविशुद्धबुद्धयः॥ किंचु लब
ध्वं अनादृततया॥ परं परमोत्तमं सिद्धिं तं सत्कुलेन तपः॥ सुतो ऽपि स्मात् स्वधर्माद्भ्रष्टत्वं निषिद्धं दर्शितं रूपं तेन॥ अहं तेषु मुक्तं च्युतोपेक्ष
त्वं ये त्वदीयास्तु न कदाचिदपि पतंतीत्याहुः॥ तथेति॥ विनायका विघ्नहेतवः॥ तेषामनीकानि सेनाः तानि॥ पांति ते षां मूर्द्धसु विच

॥ये ऽन्ये ऽरविंदाक्ष विमुक्तमानिनस्त्वय्यस्तभावादविशुद्धबुद्धयः॥ आरुह्य कृच्छ्रेण परं॥
॥पदं ततः॥ पतंत्यधो ऽनादृतयुष्मदंघ्रयः॥३२॥ तथा न ते माधव तावकाः क्वचिद्भ्र॥
॥श्यंति मार्गात्त्वयि बद्धसौहृदाः॥ त्वयाभिगुप्ता विचरंति निर्भया विनायकानीक॥
॥पमूर्द्धसु प्रभो॥३३॥ सत्त्वं विशुद्धं श्रयते भवान्स्थितौ शरीरिणां श्रेय उपायनं व॥
॥पुः॥ वेदक्रियायोगतपःसमाधिभिस्तवार्हणं येन जनः समीहते॥३४॥ श्रीरस्तु॥

रंतीति विघ्नान् जयंतीत्यर्थः॥३३॥ ननु तां सुखेनावहानि निरूप्या निधार्य पर्सीयुक्तं॥ विमर्शि त्वत्पाणि॥ न केन प्रकारेण सखा वह्नि
वाणि त्वयि ये स्तायामाहुः॥ सत्त्वं विशुद्धमिति॥ सत्त्वं वपुः श्रयते इत्यन्वयः॥ श्रेय उपायनं कर्मफलदातृत्वं॥ कथं येन वपुषा ज
नः तवार्हणं पूजां समीहते करोति॥ कैः॥ वेदश्च क्रियायोगश्च तपश्च समाधिश्च तैः॥ चतुराश्रमधर्मैरित्यर्थः॥ वपुषो नाश्र
॥यत्वे ऽर्हणासंभवात् न कर्मफलसिद्धिः स्यात्॥३४॥ ॥श्रीरस्तु॥
॥९॥

है जा वनु तुमारी माया करके संवृत नाम रूप के हैं चित जिनके सो तुम को नाना प्रकार करके देखै। औ ज्ञानी पुरुष है सो हे तुम को एकही रूप करके सर्वत्र देखै
तें हैं। तुम कैसे हौ अस त् जो संसार है तिसके प्रसूति होत्पन्न के करणे वाले हौ औ घोरणा नाम प्रलय करने वाले हौ औ अनुग्रह नाम प्रतपालन के करने वाले हौ ॥२८॥ हे अबोध
एवं त्वं नलस्य संसारस्य सतः। कार्यस्य त्वमेक एव प्रसूतिः। प्रकर्षेण सूतिर्जन्म यस्मात् सर्वस्ते कारणमित्यर्थः। त्वं सन्निधाने
नैव सत्स्वपि धीयते यस्मिन् इति लपस्थानं। त्वमेवानुगृह्णः अनुगृह्णातीति पालकः। नत्तु लविभुत्वरूपं एवं तु तु प्रसि
ग्रं कथम हमेवेति चेत् तु गृह। त्वन्मायये तिसंवृतमेवहि। संवृतो ज्ञानयेषां ते त्वामेव नाना पश्यन्ति। येनुविपश्चितो विद्वांसस्ते
त एवानपश्यन्ति॥२८॥ अनुत्वेवक्तीङ्गुणमा कथमेवं वर्णयतिचेत्तत्राह। विमर्षीति। अवबोधैकरूप। ज्ञानात्वमेवरूपा
ति मूढा॥ विमर्षिपत्से नतु त्वं कस्यापि पुत्र इत्यर्थः। सेमायपालनायसता धर्मवर्तिना पुत्रः करालि। रवलनामचकत्ति
मारा कानि॥ नकेवलमेतावता। नक्षानामोहायमयीत्याह। नयीति। त्वयि समाधिना वेशितचेतसां निचिन्तान्त्वे
त्याह येते नाश्रितेनैके पुरुषोत्तिविविदितः। महद्भिरज्ञेन सेव्य तयाल्यापारिते न। यद्वा इत्ययिमामापयपित्स्यनाहर्यापित्य
॥त्वमेकएवात्मस्वतः प्रसूतिस्त्वं सन्निधानं त्वमनुग्रहस्त्व। त्वन्मायया संवृतचेतसस्त्वां पश्यन्ति नानान विवि
॥यश्चितो ये॥२९॥ विमर्षिपत्सू परत्पराय वोधमात्मानमिमायलोकः स्वयं त्वदन्तरलसः॥ सत्त्वोपपन्नान्निधुकवहानि॥
॥सतामन्तर्गतोऽपि मूढः घत्तानोरथ्यं स्वय्यनुजानीतिलसन्तधात्मिसमाधिनावेशितचेतसैमात्वत्स्वार्थयोतेन॥
॥महत्सु तेनकुर्वतिगोवरसपरमेवारिधिः। स्वयं त्वमुत्रीयदुर्दुस्तरं पुमनसेवाग्णीत्यान्मा मन्दमत्त्वोहृतः॥
नवसगं जोलहनावमत्रनैनिधाय पातः सहनुगृहीनवान्॥३०॥
ज्योदयेव महत्सर्वोकृपमनविस्तिरूते नवकृमत्तेनस्यर्थः॥ नवाप्नुवित्ति धीकुर्वंति। भ्रनापासेनैवनजनानुशासिस्तवां
कात्वत्पादपोतस्य पापमात्रेण नकांनुधोवस्सपरमात्रेजानेवतत्संनिरपेतं स्वयमेवमर्येषांजीमंकुसमपिनवा
र्णवेन तु तीर्णायनवस्मतं जोलहल्ल्पानामत्रैवनिधायपनकिमार्गसप्रापं पूर्वस्यपर्यः। कारपातासलि। पतोन्नसौहृतः
सर्वदतेतेषुप्रातिपुरुषा। अतनलो। त्येषांते तणपनिधायेति। कथंभवत्पादपोतेनेतनीर्णा अतउक्तं भवान्नरानुगृहः। सतोन
हे प्रभु मनु हे स्वरूपप्रकाशयो ध्यामानपुरुष है सो तुमारे जो चरण विंदु सो इ जो भइ नौका तिस विषै चढ करके तुमारे लोक को जात है। औ रतन मके से
हौ साधुजो मगन है तिन पे तुम सदा अनुग्रह करते हौ॥३१॥

ह जो तुमके म
लनैन अखिल सत्व
औ जीव है तिनके रू
प हौ तुमारे विषै समा
धि है चित जिनके औ
से जो प्राणी सो तुमारे
जो चरणविंदु सो इजो
नौका तिस विषै चढ
करके भव जो संसार ति
सको वास्ते परु तर करके
नि जो तनर्ये॥ कैसेतु
मा रेचरण है महापुरुष
ण करके जाने हौ॥३०॥

वाले हौ॥२८॥ हे अबोध
आत्मन तुमारे जो स्व
प है सो तुम ही जानत
हौ। चराचर लोक ए
ता है तिसके कल्या
न के करता हौ। कैसे स्व
प है तुमारे सत्व जो ते
ज तिस विषै पूर्ण हौ
कैसे स्वप है तुमारे
साधु जु है तिन को सु
ख के देने वारे हौ॥ औ
र दु जु है तिन
कौ अमंगल के क
र्ता हौ॥२९॥

अ
ध्या
रा
मा
बा
लि
का
२०

तस्मादेवं नैव मोक्षो तस्मात् उपसंहरति अत एव चितिश्रुत्यादीनपि संस्कारयन् क्रियासु देवार्चनादिकर्मसु अर्चविशेषतः मा तस्मात् कि
रमतिनरदिति रिक्तवीं गृहस्थाचार तव पदः पादन्तिका पाः ईश्वरस्य तव जन्म मात्रेण स्वयमीतस्य क्रियते त्वस्य द्वैः कोपतेः पदः पु
रोधानेनैवं ज्ञानकुशलादिगुणलक्षणोः नामरक्षी यांसर्गं च तत्त्वपानुद्धंपितं ४ तव जन्म नाकारोपजात न स्मृतेः मममपि जीवत्व
स्य साकारज्ञेः नहि नहीत्याह नेति तवेहेदं शास्त्रमसारिणो जन्मन कारणं कोऽपि नान तर्कयामः किं चेहेश्वरयामपायन नपंक्ता वि

अत एव वाग्रहणं सम्यगेवं श्रविवितमयन्त्यामानि स्तपादिाचयं गलानितं कियासु परत्वेच रक्षेभविरयोरा विद्य
विनोनन नाय कल्पते अरिक्षयाहुरेस्यां भवतः परोनुशोभारोपनी ततिव जन्म नेशिनुः दिक्ष्यं किंता
नुत्यहं सुशोभने दंसाम गांधाचन वाउ वृंपितं ४ नतेऽनव स्येशानवस्य कारणं विनाविनो देवततं
कृपामहे नवोनितेषः स्थितिस्थविषयाह तावत तस्वयमेयाम पामनि ४ पतस्या अकथं पव
ताहन्तसिंहहं सराज्य न्यविप्रविकुधेषु रतावतारः त्वं यासि नक्षि नुवनं च यथाधुनेशका एं नुगोह
रयहन्तं मवरं नतो अ दिक्ष्यं वितकुशिगतः परः प्रमाते शेनसाताङ्गकालेन वायनः मान्द्र
पंकोजय पतेर्भुम बोगोंप्रापदन्तो नवितानितवालमजः ४३

अयतद्रु नितत्या नत्संबोधनं हे नित्यमुक्ते स्वयं तव जन्म कारणं नास्तीति किंयते व्यपतो जीवात्म न्यपि न चारयत्विवि
षयेपाविद्यान याततया सतान परमार्थनः सतीति प्रस्तुतं संप्रार्थयते मत्स्याये ति अवश्यमा नृशिनुवनन च अन्यत्र र्यया
यासितत्याधुनयि याहीति वं धनेन तदिति अतः सर्वे शिरो दिक्षि प्रणमंति अरे वकी प्रत्याह रीक्ष्येति नोऽस्मा अनवाय
इवा यसाहता न्यरः प्रमुमां स्नेकुक्षिं गतः अतोनयं मान्नहिति अन्येषामपि कुक्षिं हरयं गतो विभ्रुभवति तेषां नयं न भवति रुमाय

हे माहराज हमपाकरवे कथा नरके जो तुमारे नाम रूप तिन को सुनत है कहित है स्मरन करत है चिंतमन करत है ॥ कैसे है तुमारे नाम रूप मंग
लके कर्ता है तुमारे जो चरणारविंद है तिन विषै युक्त है चित्त जिनके सो संसार के विषै न ही प्राप्त होते है ॥ ३१ ॥ हे माहराज हमारे आपको कहेकै आर
तेषां तु आहे ता दिना [illegible] चयेत नगवद्भक्ता नाम तमो सोना न्वेषामि [illegible] कर्मफलेन [illegible] मां [illegible] तुज्ञाने [illegible] साध्य
त्वात् ॥ किं न ज्ञेयमिति सानुशयात् प्रमाहुः ॥ सत्वेन चेति ॥ हे धातः ॥ इदं सत्वेन निजेन त्वत् वर्धनेन वेवेतेह विज्ञान ॥ विलिह मयते [illegible] नत्वमे
वेनड्मनुवेग ॥ न चेन्मन्यप्रज्ञानं निरुपमार्जनं ॥ ज्ञानेन [illegible] मिराचननेयो रूपमार्जनं [illegible] ॥ परज्ञानं मिति विज्ञान ॥ मार्जनं
कायमात्रमेवेति ॥ ननु जडानां बुद्ध्या हीनानामतः प्रकाशः ॥ न चूले तिज्ञानं न भवेदेव न गुणप्रकाशे ॥ गुणान च द्वे ॥ प्रकाशे न कानूनसंग
तोपूर्वः ॥ केवलम् ॥ मनु मायले कल्पने न नु सत्ता न क्रिया भेद इत्यर्थः ॥ स्मृत मानप्रकाश्यमाह ॥ प्रकाशेत यत्स्वयं न वा गुणाः इत्यय स्वतः
पीभ्रम [illegible] ॥ प्रकाश तेयो गुणमालास्वे ॥ येन वा [illegible] टलानुग्रह्यधि [illegible] मिति तेन वा सो गुणः ॥ प्रकाशनत्वेन तु

॥ सत्वेन वेद्यानां हृदि निजेन वे विज्ञानं मक्तानां निरुपमार्जनं ॥ गुणप्रकाशैरनुमीयते भवान् ॥
॥ प्रकाशते यस्य च येन वा गुणः ॥ ३१ ॥ नाना महत्पेण राजन्म कर्मस्मि लिङ्गरूपितत्वो न च नस्त्वो ॥
॥ लोकित्रिलः ॥ मनोवचोभ्यां मनुमे यवर्लेनां देवक्रिया यां प्रतियंत्यथापि हि ॥ ३८ ॥ ॥

पीयन इत्यर्थः ॥ शुद्ध सत्ववपुषि त्वयि सेव मानो तु नराकारें न च कलो ॥ त्वस्य साहे न सो ना कारो न वे हिति भावः ॥ ३१ ॥ एवं तावद्
ज्ञानामनुदया ॥ पवर्गोर्यरूपाणि विनर्धित्य के ता न्यथि न जनी यानि केवलं न तु ज्ञानं ॥ राम्यं न स्वनं न ता [illegible] दत्तर्वितां च म
नो वच सो साचर त्वादित्याह ॥ न नाम रूप इति ॥ गुणः ॥ जन्मानि च कर्माणि च नैं न निरूपित्न स्वे नि रूपणा हे न भवतः ॥ कुतः मनु
मेयवर्त्म मार्गो यस्य तवेति ॥ तत्रापि हेतुः ॥ यस्य तस्य सा [illegible] हिता इति नहि साहित त्वं मनो वचो गोचर इत्यर्थः ॥ हे देव बहु
धा यो तत माना त्वापि क्रियायां उपात [illegible] नारि त्वे स साम्यां ॥ प्रनियंत्नु पासकाः ॥ साधी [illegible] स्यरंयति हि प्रसिद्धं ॥ ३८ ॥ ॥ स्वान्वृत्सो पनमः
जनमया ॥ अब तुम पध्वीका मारहूं केतै ॥ श्री मोहराज हमारे आपकर के ॥ तुमारे जो चरण तिनकजेश्व कितजो पध्वी भ्रस्संत पोला
को प्राप्त तिसकोहम देखे गे ॥ श्रो प्र पध्वी पैतुमने ह्याक रीहै ॥ ३८ ॥

भा०८०२०॥
॥१९॥

नमस्ताउद्धृत्तेयन्नमस्तिनिसोह्य॥ यथाय या यावत्सेश्वरेतौ च स्वपेरण॥ नयधृतं कालकं वसुदेव ऐहलनेति दितीयम्भो कस्येत्यत्र नय॥ मधुतनेहेनुर्गनालिविशेषलानि॥ मुंबुजेहरन मिस्या इति॥ श्रीवसस्वस्मारम्॥ गलेनेयो च नेगल शो नीय कौस्तुभे यस्मिन्॥ नपारिषद्कं सहस्रेकं तेलं कि तिरकुंडलाहीनं निर्माविषुमधुरिहयरिमिन वेराचिमिरार्थः॥ विस्मये नोमु स्रोविकसितेत्युलोचनेयस्य सः॥ गवामधु तनमस्परशत॥ मनसा ददनगानकं सा निग्रहीनस्य हनासंभोग्न॥ स्पष्टशेहेतुः॥ रक्ता वक्ता

॥नीशा येन नमउद्धृत्तेमायमामेजनाईने॥७॥ देवकां देवरुद्भिप॥ लंयाविष्णुः सर्वगुहाशय॥ भ्राविदतासोघपा॥ प्रत्याहिशं॥दुर्धंयुष्कलः॥ तेमधु नेवाल कं मंबुजेहणं॥ चनर्जं शं धगराधुराधुधं॥ श्रीवसस्तनं॥ स्वकं नलं॥ उद्गमकायंगरके कणाहिनिर्विति॥ चमानेवसुदेवहेतनः॥ सविस्मयो मधुल्लविलोचने॥ हरिंचुतं विलोक्यानकदुंदुभिस्तत॥ सहस्रावतारो॥ सवसंवनमोपर्य शान्तुतः॥ दिजेभ्योपुत्रमंसुताचगवां॥ श्रथेनमस्तोरवधार्य॥ रहबंपरं नतोगः॥ स्तनधीः॥ सतोजलिः॥ स्वरोविषासारत्तसूतिकामरहंविरोयततेगः॥ तधीः प्रज्ञाविति॥१२॥ श्रीवसुदेवउवाच॥ विदितोसिभवान्सांतात्पुरुषः प्रकृतेःपरः॥ केवलानुभवानंदस्वरूपः

नदेवानंदरूप त्वानवकोलुप जरे

॥रेतिमुक्तात्मातुनोथ्यामः॥ स्मातइतिवा॥११॥ तनधीः पुद्धबुद्धिः सन्॥ एवं स्तस्य पासय्युरबेश्रव धार्यश्वसो नः॥ प्रथमं पुत्रबुध्या येस्पवतापरि॥ महस्यात्॥ विदितोसीति॥ श्वहो विदितो सीति कथं विदितोसि॥ भवान् प्रकृतेः परःपूरुषइति॥ ननु किमत्रास्माधि पुष्ट्वसपकृतेरन्यताद्दिवेतिप्रतमाह॥ सात्तादिति प्रत्यस्त इत्यर्थ॥ ननवपूर्सम्निरुद्धं॥ प्रत्युत्तनउपसान्यते॥ मिथि चमिरम् तंमाह॥ केवलेति॥ केवलामासावकुनवत्रयानंदस्वता॥ रवत्वर्तपंयस्पसः॥ किंच सर्वबुद्धिदकृनेसेवंमू नोदृश्यो मवत्तीत्य र्थः॥२॥

॥भाहजाः॥
॥१९॥

यस्य स्वरूपमाविर्भावं सर्वप्रत्यग्भूतं। यथा यथावत् अस्मान् वंचयित्वा एतावद्धि ह स्यात् स्यात् इति मन्यमाना ब्रह्मेशानौ पुरोधा
य पुरतः कृत्वा ययुरिति॥४१॥ इति दशमे द्वितीयः॥२॥ ॥ स्वतोपेक्षितजन्मापि जनकौ सन्नमन् हरिः। स्वयं प्रियस्तयोः संस्कृतो नीतः
पितृभ्यां तेन गोकुलं॥ अथेति तं गत्वा यर्हि सर्वगुणोपेतः कालो वन्नव तत्र देवक्यां विष्णुराविरासीदिति संबन्धः
न गतेनान्वयः॥ अजस्य जन्म नक्षत्रं रोहिण्यादि॥ अजनाम जन्मनक्षत्रं यस्य प्रजापतेः। नक्षत्रं तदेव हि

॥श्रुक उवाच॥ इत्यभिष्टूय पुरुषं यद्रूपमनिदं यथा॥ ब्रह्मेशानौ पुरोधाय देवाः प्रतिययु
॥ र्दिवं॥४१॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे गर्भगतविष्णोर्ब्रह्मादिकृतस्तुतिर्नाम द्वितीयो
॥ध्यायः॥२॥ श्रीशुक उवाच॥ अथ सर्वगुणोपेतः कालः परमशोभनः॥ यर्ह्येवाजनजन्मर्क्षं शान्तर्क्ष
॥ र्क्षग्रहतारकं॥१॥ दिशः प्रसेदुर्गगनं निर्मलोडुगणोदयं॥ मही मंगलभूयिष्ठपुरग्रामव्रजाकरा॥२॥
॥ नद्यः प्रसन्नसलिला ह्रदा जलरुहश्रियः॥ द्विजालिकुलसन्नादस्तवका वनराजयः॥३॥ ववौ वायुः सु
॥ खस्पर्शः पुण्यगंधवहः शुचिः॥ अग्नयश्च द्विजातीनां शान्तास्तत्र समिंधत॥४॥ मनांस्यासन् प्रसन्नानि
॥ साधूनामसुरद्रुहां॥ जायमानेऽजने तस्मिन्नेदुर्दुंदुभयो दिवि॥५॥ जगुः किन्नरगंधर्वास्तुष्टुवुः सिद्ध
॥ चारणाः॥ विद्याधर्यश्च ननृतुरप्सरोभिः समं तदा॥६॥ मुमुचुर्मुनयो देवाः सुमनांसि मुदान्विताः॥ मंदं मंदं जल
न तत्र कश्चन ते शान्ता॥ नक्षत्राण्यश्विन्यादीनि ग्रहाः सूर्यादयः तारकाः अस्य यस्मिन् एतत्तु यह्रीति सर्वत्रानुषज्जते॥ निर्मलानामु
डुगणानामुदयो यस्मिन् तत्तथा॥ मंगलभूयिष्ठाः पुरादयो यस्यां सा॥२॥ जलरुहैः श्रीः शोभा येषां ते॥ द्विजालिकुलानां स
न्नादा एव स्तवकाः यासु ताः॥३॥ समिंधत प्रज्वलिताः समिद्धद्धवा॥ समैधन्तेति॥ स्वभावतः शीघ्रावन्ह्युद्दीपनस्पर्शः॥ प्रसवदुह्यके सा
दिपतिरिक्तानां सर्वप्राणिनां देवानां वेति॥ अजने जायमाने॥ प्रसन्नाः प्रसवोत्तस्मिन् समये॥५॥६॥७॥ श्रीकृष्णाय नमः॥

दु४

ता३

दार्ढ्यं तिष्ठेत्सिद्धिर्भवति। स्यं भवानीति। ननु यद्गुहमच्युतस्य स्वस्वरूपमेव कारणं तया कार्यं सुवर्णनाहिं नेष्विद्युद्धे गृह्यमाणे बुमम
गृहणं किं नास्ति नग्राह। बुद्ध्यनुमेयलक्षणैर्गुणैरिति। बुद्ध्याहित्थपारिस्त्वानेनानुमेयं लक्षणं स्वस्वरूपं येषां तैर्गुणैरिन्द्रियैर्ग्राह्यायेन
गुणैः सह सन्नपि वर्त्तमानोऽपि तद्गुणाग्रहः तैर्गुणैः सह न गृह्यसे अग्रहणाव। नहि ग्राह्यैः सह नाव मात्रेण गृहे कारणं
किं तु इन्द्रियाणां शक्तिः सा च कार्यैकसमाधिगम्या। यथा कार्यमेव कल्प्यते। अतो यथा च कार्यस्वरूपगृहणे कारणस्य गृहणा
स्ति। न चैवं निर्विषयग्रहणे च तद्गुणाग्रहणमपीति। अविषयत्वेनेन्द्रियग्रहणाभावात्मकमेव सर्वबुद्धीन्द्रियग्राह्य इत्येवं तावत्प्रागेव

॥एवं भवान्बुद्ध्यनुमेयलक्षणैर्ग्राह्यैर्गुणैः सन्नपि तद्गुणाग्रहः।
॥अनावृतत्वाद्बहिरन्तरं न ते सर्वस्य सर्वात्मन आत्मवस्तुनः॥१७॥

विद्यमानत्वात् प्रवेशो नास्तीत्युक्तं। किंच। परिच्छिन्नस्यैनीडे यत्राहरिव प्रवेशो भवेत्। नवत्वनावृतत्वाद्यपरिच्छि
न्नो न्यवबहिरन्तरं ते नास्ति कुतः प्रवेश इत्याह। अनावृतत्वादिति। अनावृतत्वे हेतुमाह सर्वस्येति। नहि सर्वस्वरूपस्य ग्र
न्न हेतुरन्तं मास्ति सर्वात्मनः। न हि घटे नारत्नो। आत्मत्वेन। आत्मा वस्तुन इति। आत्मनो वस्तुनश्चेति हेतुद्वयं। अनात्मग
समन्वयस्यात्। अनन्तित्वात्प्रोतो सर्वस्मात्। नहि व्यापकस्यावरणं घटते। नथा वस्तुनः परमार्थस्य वस्तुनः। कृत्वावरणं न घट
ते इत्यर्थः। नस्मादन्तर्यामितया प्रवेशो नसंभवोऽस्ति। कुतः। सतां गर्भे प्रवेशः। अतः देवलानुसारेण स्वरूपं एवं तेवि

॥श्रीकृष्णः॥
॥१४॥

ननुदेवकीजठरेप्रविष्टस्यकिंमायातिरस्कृतिः।किंप्रयोजनमतआह॥सएवेति॥सएवउक्तःस्वकृतंत्वंनदेवकीजठरेगर्भत्वेनप्रविष्ट
इत्यर्थः॥ननुविश्वंसृष्ट्वातदन्तःप्रविष्टस्यापिमेनदृश्येनविक्षिप्यतेअतआह॥स्वप्रकाशोऽस्मीति।स्वमाययाइदंसृष्ट्वा।नहन्तुन्व
मैविष्टएवेति।ननुतर्हिकथंस्वप्नेसोच्यते।नत्वसृष्ट्वातदनुप्राविशदितिश्रुतेरतआह॥प्रविष्टइवेति।नाच्यसेनित्यप्रवेशेप्रस
क्तेनोपादेयेनप्रविष्टइवलक्ष्यसे॥यथेति॥यथेमेविकृताभावामहदादयोयथायथोक्ति।दृष्टान्तंविवृणोति

॥सएवस्वप्रकाशोऽयंसृष्ट्वागुणत्रयात्मकं।तदनुत्वंह्यप्रविष्टःप्रविष्टइवभाव्य
से॥१४॥यथेमेविकृताभावास्तथातेविकृतैःसह।नानावीर्याःपृथग्भूताःविरा
जंजनयंतिहि॥१५॥सन्निपत्यसमुत्पाद्यदृश्यंतेनुगताइव।प्रागेवविद्यमान
त्वान्नतेषामिहसंभवः॥१६॥

मेविकृतैरिति॥सविकृतैः।षोडशविकारैः।सहसन्निपत्यमिलित्वाविराजंब्रह्माण्डंजनयंति।सन्निपतनेहेतुः।यतःपृथग्भू
ताः॥संतोनानावीर्याविशिष्टकार्यसामर्थ्यानभवंति।अतःसन्निपत्येति॥समुत्पाद्यानुगताःप्रविष्टाइवदृश्यंतेनपुनः
प्रविष्टाः।कुतः।उच्यते।प्रागेवकारणतयाविद्यमानत्वान्नतेषामिहसृष्टेकार्योपसृष्टःसंभवः।प्रवेशइति॥१६॥श्री॥

१७३

॥भा०द०पू०॥
॥२३॥

किं नु तथाप्युपपन्नेन तत्पालनाय मित्याह। अयं त्विति। असभ्यः खलः। समर्पितं कथितं॥२२॥ उपधावत् अस्तौत्॥२३॥ तथापि भयशंकैव नासीत् निस्तो-
कचतुष्टयेनाह। देवकी किं विदितृत्ता यश्चिनं स्तूयमिति। यत्किमपि परं वस्तु प्राहुर्वेदाः। किंतु दृश्यं न तदाह। अव्यक्तं। अव्यक्तहेतुं। आद्यं कारणं। किं परमाणवः॥
न बृहत्त्वरहितं। किं प्रधानं। न ज्योतिश्चेतनं। किं वैशेषिकाणामिव ज्ञानगुणं। न निर्गुणं। किं मीमांसकानामिव ज्ञानपरिणामि। न निर्विकारं। किं युष्का-
लादानमिव शक्तिविशेषेण परिणामि। न सत्तामात्रं। तर्हि किं सामान्यं। न निर्विशेषं। तर्हि किं कारणत्वात् सक्रियं। न निरीहं। सन्निधिमात्रेण कार-
णं। एवंभूतं किमपि कार्यकर्तृत्वं यद्वस्तु स एव साक्षात्त्वं विष्णुरिति। अपरोक्षमेवाह। अध्यात्मदीप इति। बुद्ध्यादिकार्यकारणसंघातप्रकाशः॥

सदर्प

॥ अयं त्वसभ्यस्तव जन्म नौ गृहे श्रुत्वाग्रजांस्ते न्यवधीत्सुरेश्वर॥ स तेऽवतारं पुरुषैः समर्पितं
॥ श्रुत्वाधुनैवाभि [illegible] रायुधः॥२२॥ श्रीशुक उवाच॥ अथैनमात्मजं वीक्ष्य महापुरुषलक्षणं॥ दे-
॥ वकी तमुपाधावत्कंसाद्भीता सुचिस्मिता॥२३॥ देवक्युवाच॥ रूपं यत्तत्प्राहुरव्यक्तमाद्यं ब्रह्म॥
ज्योतिर्निर्गुणं निर्विकारं। सत्तामात्रं निर्विशेषं निरीहं स त्वं साक्षाद्विष्णुरध्यात्मदीपः॥२४॥

कइत्यर्थः। अथवा। अव्यक्तं नकेनापि प्रकारेणाव्यज्यत इत्युक्तं। कथं। उपलब्धाता वन्नव्यजत इत्याह। आद्यं संघातसर्वस्य कार्य-
स्याद्यं। अनादीत्यर्थः। तथा ब्रह्म ज्योतिर्निर्गुणं निर्विकारमिति चतुर्भिः॥ पदैः निर्देशेन प्रकाशेन गुणेन च विकारेण च व्यक्तं करोति
न तथा सत्तामात्रमिति विशेषणात् निर्विशेषमिति। सामान्येन निरीहमिति क्रियायाच व्यक्तं निराकरोति॥ अन्यत्समानं। एवं
भूतेन स्पनवचनेन पर्शकेति भावः॥२४॥ श्रीहरि राम हरि राम राम राम हरि हरि॥ हरि राम हरि राम राम राम रामेक हरि हरि॥

॥श्रीरामः॥

॥२३॥

नन्वेतद्देहे तु वसुदेवस्य प्रपंचस्याने घटेत। तत्राह। संभवतीति सन्निरूप्यते न प्रतीतेरित्याशंक्याह। य इति। य आत्मनो दृश्येषु गुणेषु देहादिषु स्वव्यतिरेकतः। अन्वय
व्यतिरेकेण पृथक्सन्नन्वयं देहादिरिति व्यवस्यते निश्चिनोति यः प्रमान्सम्बुद्धः। अविवेकी न व्यतिरेकदर्शनात्। किंच मनीषितं विचारितं सततेहादि
सर्वं यतः। विनानुवादं वाचारम्भणमात्रं विना सम्पन्नं भवति। श्रुतो वस्त्वेन त्वं कागाधि नसेववाल्पवद्ध्या उपाददत्स्वीकुर्वन्ननुधः स्यात्। एवं परमेश्वरस्य
दृश्यस्य व्यतिरेकेण सन्नप्रवेशं। परमेश्वरो यद्यपि तत्त्वतोऽपि तद्व्यतिरेकेण सत्त्वमित्याह। त्वत्तोऽस्येति। न चैवं सत्यपि विकारित्वमित्याह। श्रुतीसति नन्वेम
हर्यर्भिविरुद्धमेवनेत्याह। त्वयीति। अगुणत्वादनीहत्वं ततोऽविकारित्वं च मिथः परस्परम्। ननु नीहस्य कथं कर्तृत्वं कुतो विकारित्वं तत्राह। त्वदाश्रयत्वादिति।

॥ य आत्मनो दृश्यगुणेषु सन्निति व्यवस्यते स्वव्यतिरेकतोऽबुधः॥ विनानुवादं न च तन्मनीषितं सम्यग्यतस्त्यक्तमुपाददत्पु
मान्॥१८॥ त्वत्तोऽस्य जन्मस्थितिसंयमान्विभो वदन्त्यनीहादगुणादविक्रियात्॥ त्वयीश्वरे ब्रह्मणि नो विरुध्यते त्वदाश्रयत्वादुपचर्यते गु
णैः॥१९॥ स त्वं त्रिलोकस्थितये स्वमायया बिभर्षि शुक्लं खलु वर्णमात्मनः॥ सर्गाय रक्तं रजसोपबृंहितं कृष्णं च वर्णं तमसा जनात्य
ये॥२०॥ त्वमस्य लोकस्य विभो रिरक्षिषुर्गृहेऽवतीर्णोऽसि ममाखिलेश्वर॥ राजन्यसंज्ञासुरकोटियूथपैर्निर्व्यूह्यमाना
॥ निहनिष्यसे चमूः॥२१॥

त्वल्लीलात्वादविकारित्वं ईश्वरे कर्तृत्वमिति। नन्वेतद्दर्शितविरुद्धमेव नेत्याह। सारमप्यत्वादिति। गुणैः कुर्वद्भिः। नापि सत्त्वादिकर्तृ
त्वमुपचर्यते गुणत्रयप्रवर्तकत्वात्। यथा राजसैन्यकृतं राजनीति॥१९॥ एवं तत्सेवनवयथाविश्वस्थितिसर्गलयार्थं त्रिवर्णाः गुणाः कृता
॥ एवमयं नारायण एनार्थं मिति जिज्ञासतन्त्यमित्याह। स त्वमिति त्रिलोकस्थेन। रक्षिनुमिति पुरवतीर्णोऽसि। रक्षणेन वर्णेन। अतः साधूनां र
क्षणार्थं राजन्यसंज्ञा ये असुरकोटियूथपास्तैर्निर्व्यूह्यमाना तत्तत्स्थानस्थापिता माना अश्मम्। सेनानिहनिष्यसे संहरिष्यसि॥२०॥२१॥
श्री हरि राम हरे राम राम राम राम हरे हरे। हरि रामहरि रुषि रुमरु रामहरि हरि॥ श्री बाबा स्याबलाजी साहयः॥ श्रीकृष्णा॥

द्विभिस्तु यसंहर्त्तव्यं । एवंभूतेन मया पुत्रेण तव महती श्लाघा स्यादिति तत्राह । विश्वमिति । निशांते प्रलयावसाने यथावकाशम संकोचनतः । प्र
पंचावितततत्त्वाद्युपहास्यत्वं तस्यादित्यर्थः ३१ नन्तुभुजस्य येन एविसर्गावे कालेन तदाह त्वमेवेत्यादि चतुर्दशभिः । एवं सर्गे प्रथमजन्मनि पृश्नेः ।
स्वासाः । पृश्निर्नाम स्वायंभुवे मन्वन्तरे । तदायं वसुदेवः । ३२ तेपाथे तेपथुः । तं संवत्सरो ३३ । ३४ । ३५ तप्यतोः स्वायंतोः । द्वादशवर्षसहस्राणि इ

॥ विश्वं यदेतत्स्वतनौ निशांते यथावकाशं पुरुषः परो भवान् । बिभर्त्ति सोयं मम गर्भगोभूदहो नृलोकस्य
॥ विडंबनं महत् ३१ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ त्वमेव पूर्वसर्गेभूः पृश्निः स्वायंभुवे सति । तदायं सुतपा नाम प्रजा
॥ पतिरकल्मषः ३२ युवां वै ब्रह्मणादिष्टौ प्रजासर्गे यदा ततः । सन्नियम्येंद्रियग्रामं तेपाथे परमं तपः ३३
॥ वर्षवातातपहिमघर्मकालगुणाननु । सहमानौ श्वासरोधविनिर्द्धूतमनोमलौ ३४ शीर्णपर्णानिलाहा ॥ प्राणायामः ४
॥ रावुपशांतेन चेतसा । मत्तः कामानभीप्संतौ मदाराधनमीहतुः ३५ एवं वां तप्यतोस्तीव्रं तपः परमदुष्करं ॥
॥ दिव्यवर्षसहस्राणि द्वादशेयुर्मदात्मनोः ३६ तदा वां परितुष्टोहममुना वपुषानघे । तपसा श्रद्धया नित्यं भ ॥
॥ क्त्या च हृदि भावितः ३७ ॥ प्रादुरासं वरदराड् युवयोः कामदित्सया । व्रियतां वर इत्युक्ते मादृशो वां वृतः सुतः ॥
॥ ३८ अजुष्टग्राम्यविषयावनपत्यौ च दंपती । न वव्राथेऽपवर्गं मे मोहितौ देवमायया ३९ गते मयि युवां ॥

निरंतरं

धर्म्म ४

पुर्गतानि महात्मनोः । मच्चित्तयोः श्रमकवपुषा ३७ प्रादुर्भूतोस्मि वरदराट् वरदेषु श्रेष्ठ इत्यर्थः । तेन मत्सदृशे रत्नं च कार्यं वा रमा विनिर्गावे ॥
कारणेनोक्ते । मादृशः । मायासदृशः । कामस्य दित्सया दातुमिच्छया ३८ । मे मत्तोपि पुत्रांश्च अपवर्गं निर्वव्राथे न वृतवंतौ ३९ । अक्लृप्तापत्यमः ।

किंच महाप्रलयेप्यवशिष्यमाणस्य कुतो भयमित्याह। नष्टे लोक इति। चराचरे लोके महाभूतेषु लाने तेष्वप्यादिभूतं। भूतसूक्ष्मं प्रविष्टेषु न
स्मिन्नपि व्यक्ते ऽव्यक्तं प्रधानं प्राप्ते॥ अव्यक्तो ऽहमस्य के प्रधाने संज्ञा प्रज्ञा यस्य स एवं मयि लीनमपि समुल्लियस्या देवमुहोधनी यस्मितिसः। अशेषसं
ज्ञः शेषसंज्ञ इति वा॥२५॥ किंच। एवंप्रलयहेतुर्योयं कालः एतं हे ऽव्यक्तबंधो प्रकृतिप्रवर्तकस्य प्रलयापाधिभूतस्य तेन चेष्टां लीलां।
चेष्टते विपरिवर्तते पुनः पुनर्वत्सरादरूपा महीयान् द्विपरार्द्धरूपः। यस्य चेष्टामाहुः। तं त्वां वत्त्वां क्षेमधाम। क्षेमयस्यानं प्रपद्ये शरणं

॥नष्टे लोके द्विपरार्द्धावसाने महाभूतेष्वादिभूतं गतेषु। व्यक्ते ऽव्यक्तं कालवेगेन याते भवानेकः शिष्यते ऽ॥
॥शेषसंज्ञः॥२५॥ योयं कालस्तस्य ते ऽव्यक्तबंधो चेष्टामाहुश्चेष्टते येन विश्वं। निमेषादिर्वत्सरांतो महीयां॥
॥स्तं त्वेशानं क्षेमधाम प्रपद्ये॥२६॥ मर्त्यो मृत्युव्यालभीतः पलायन् लोकान्सर्वान्निर्भयं नाध्यगच्छत्॥
॥त्वत्पादाब्जं प्राप्य यदृच्छयाद्य स्वस्थः शेते मृत्युरस्मादपैति॥२७॥ सत्वं घोरादुग्रसेनात्मजान्नः त्रा॥ पा
॥हि त्रस्तान्भृत्यवित्रासहासि। रूपं चेदं पौरुषं ध्यानधिष्ण्यं मा प्रत्यक्षं मांसदृशां कृषीष्ठाः॥२८॥
॥जन्म ते मय्यसौ पापो मा विद्यान्मधुसूदन। समुद्विजे भवद्धेतोः कंसादहमधीरधीः॥२९॥ उपसं॥
॥हर विश्वात्मन्नदो रूपमलौकिकं। शंखचक्रगदापद्मश्रिया जुष्टं चतुर्भुजं॥३०॥ श्री कृष्णन मस्तु॥

भुजे॥२६॥ क्षेमधाम त्वमेवाह। मर्त्य इति। लोकान्प्रति। यदृच्छया केनापि भाग्योदयेन हे आद्य॥२७॥ प्रभुं तं विज्ञाय पाति सत्वमिति॥
न्नस्मान्नो वित्रासं हंतीति तथा भृत्यवित्रासहा न त्वमिति वा च्छेदः। पौरुषं ऐश्वरं ध्यानधिष्ण्यं ध्यानास्पदं। मांसदृशां मांसचक्षुषां
प्रत्यक्षं मा कृथाः॥२८॥ जन्म तत एवं हेतोः। निमित्तात्कंसात्समुद्विजे बिभेमि। पनो धीरचित्ताः॥२९॥३०॥ श्री गोपीनाथाय नमः॥

स्वयमेवव्यवर्तितविरता इत्यर्थः ॥ त्वय्यद्धपं नेति व के व्ये गुणाः ॥ प्रसरः ॥ दवेलिमिन्नात् ॥४८॥ गंभीरोयलोघुत्तस्य जवेन पेऊर्मयस्सैः ॥ फेनिलापेन
यापा ॥ नयानकेरावर्तशतैः याग्राधि ॥ विपः ॥ पतेः सीतापते ॥४९॥ निरपाश्रजयाप्रतिमुच्य बद्धा पदेः पारयोलोह निगडश्राख्ने स्म ॥५२॥
॥नाः ॥ स्वाहेवसुदेवश्राग तेनेल्वपंच्य वर्तितयथा तमोरवेः ॥ ववर्ष पर्जन्य उपांशुगर्जितः ॥ शेषोन्वगाद्वारि निवारयन्फ ॥
॥लैः ॥४९॥ मघोनि वर्षत्यसकृद्यमानुजा गंभीरतोयौघजवोर्मिफेनिला ॥ भयानकावर्तशताकुला नदी मार्गं ददौ सिंधुरिव श्रि
॥यः पतेः ॥५०॥ नंदव्रजं शौरिरुपेत्य तत्र तान् गोपान्प्रसुप्तानुपलभ्य निद्रया ॥ सुतं यशोदाशयने निधाय तत्सुतामुपादाय पुन
॥र्गृहानगात् ॥५१॥ देवक्याः शयने न्यस्य वसुदेवोथ दारिकां ॥ प्रतिमुच्य पदोर्लोहमास्ते पूर्ववदावृतः ॥५२॥ यशोदा नंदपत्नी च
॥जातं परमबुध्यत ॥ नतल्लिंगं परिश्रांता निद्रयापगतस्मृतिः ॥५३॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे स्कंधेजन्मनि ॥
॥तृतीयोध्यायः ॥३॥ शुक उवाच ॥ बहिरंतःपुरद्वारः सर्वाः पूर्ववदावृताः ॥ ततो बालध्वनिं श्रुत्वा गृहपालाः समुत्थिताः ॥१॥
॥ते तु तूर्णमुपव्रज्य देवक्या गर्भजन्म तत् ॥ आचख्युर्भोजराजाय यदुद्विग्नः प्रतीक्षते ॥२॥ स तल्पात्तूर्णमुत्थाय कालोयमि
॥ति विह्वलः ॥ सूतीगृहमगात्तूर्णं प्रस्खलन्मुक्तमूर्द्धजः ॥३॥ तमाह भ्राता देवी कृपणा करुणावती ॥ स्नुषेयं तव कल्याण
॥स्त्रियं मा हंतुमर्हसि ॥४॥ बहवो हिंसिता भ्रातः शिशवः पावकोपमाः ॥ त्वया दैवनिसृष्टेन पुत्रिकैका प्रदीयतां ॥५॥ नन्वहं ते ह्य
॥वरजा दीना हतसुता प्रभो ॥ दातुमर्हसि मंदाया अंगेमां चरमां प्रजां ॥६॥ श्रीशुक उवाच ॥ उपगुह्यात्मजामेवं रुदत्या दीनदीनवत् ॥ याचितस्तां विनिर्भर्त्स्य हस्तादाचिच्छिदे खलः ॥७॥ तां गृहीत्वा चरणयोर्जातमात्रां स्वसुः सुतां ॥ अपोथयच्छिलापृष्ठे स्वार्थोन्मूलितसौहृदः ॥८॥ सा तद्धस्तात्समुत्पत्य सद्यो देव्यंबरं गता ॥ अदृश्यतानुजा विष्णोः सायुधाष्टमहाभुजा ॥९॥
॥६॥ श्रीशुक उवाच ॥ गोपालो हामोद्याय यमाधवेति ॥

जातं किंचिद्विदितिकेवलं ॥ अबुध्यत नतद्रुग्ः कन्याद्वेति ॥५३॥ इति दशमतृतीयः ॥३॥ बहुर्धंवंडिकाबाल्यमाकर्ण्य निजयाकुलः ॥ दुर्मं
चिंतितहिंतमेनेकसोबालादिहिंसने ॥१॥ नंदव्रजमजन्म ॥२॥ कालोमस्तु ॥३॥ पुंगहेन्नानः ॥५॥६॥ श्रीरामानुजायनमः ॥ श्रीकृष्णायनमः

॥श्रीकृष्ण ॥

वरं दत्त्वा मयि गते ॥४०॥४१॥ आदित्यां कश्यपाद्वामनरूपेणासमिप पुत्रत्वं ॥ तर्हि दृष्टपयोर्युवयोरहमेव पुनरागमिष्यामीति ॥४२॥४३॥ प्राक्रूपप्रदर्शनं तावदेतत् रूपं मे जन्मेति स्मरणाय ज्ञानाय दर्शितं ॥ मद्भवं मद्विषयं ज्ञानं नरं नरदृष्ट्यावलोपि न भविष्यामीति भावः ॥४४॥ ननु त्वयि पुत्रस्नेहे पि कथमावयोः पुनः पुनर्जन्म स्यात् ॥ परं न भविष्यतीत्याह युवामिति ॥४५॥ यदि के साक्षाद्विचिन्तयिष्यथ मां गोकुलं नयतं न पपश्चात् प्राकृतशिशुं कथं मन्यमानाः माननीयं विशेषण

॥ गते मयि युवां लब्ध्वा वरं मत्सदृशं सुतं ॥ ग्राम्यान् भोगान् अभुञ्जाथां युवां प्राप्तमनोरथौ ॥४०॥ अदृष्ट्वान्यतमं लोके शीलौदार्यगुणैः समं ॥ अहं सुतो वामभवं पृश्निगर्भ इति श्रुतः ॥४१॥ तयोर्वां पुनरेवाहमदित्यामास कश्यपात् ॥ उपेन्द्र इति विख्यातो वामनत्वाच्च वामनः ॥४२॥ तृतीयेस्मिन् भवेहं वै तेनैव वपुषाथ वां ॥ जातो भूयस्तयोरेव सत्यं मे व्याहृतं सति ॥४३॥ एतद्वां दर्शितं रूपं प्राग्जन्मस्मरणाय मे ॥ नान्यथा मद्भवं ज्ञानं मर्त्यलिङ्गेन जायते ॥४४॥ युवां मां पुत्रभावेन ब्रह्मभावेन चासकृत् ॥ चिन्तयन्तौ कृतस्नेहौ यास्येथे मद्गतिं परां ॥४५॥

सू० ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्युक्त्वासीद्धरिस्तूष्णीं भगवानात्ममायया ॥ पित्रोः संपश्यतोः सद्यो बभूव प्राकृतः शिशुः ॥४६॥ ततश्च शौरिर्भगवत्प्रचोदितः सुतं समादाय स सूतिकागृहात् ॥ यदा बहिर्गन्तुमियेष तर्ह्यजा या योगमाया जनि नंदजायया ॥४७॥ तया हृतप्रत्ययसर्ववृत्तिषु द्वाःस्थेषु पौरेष्वपि शायितेष्वथ ॥ द्वारस्तु सर्वाः पिहिता दुरत्यया बृहत्कपाटायसकीलशृंखलैः ॥४८॥

मेवा भगवत्प्रचोदितो वसुदेवो यदा गन्तुमैच्छत् ॥ तदैव अजापि या योगमाया निमित्तं मायान्तरपाश्च जनिता ॥४७॥ हृताः प्रत्ययाः सर्वो वृत्तयो येषां श्च यथा ॥ हृतप्रत्ययाः ॥ स्वप्नावस्थासर्ववृत्तयो येषां जाग्रतामपि ॥ तथा नृतेषु द्वारपालेषु सत्सु बृहत्सु कपाटेषु लोहकीलकयुक्तो

पुत्रयोः

आद्यन्तादिताः

सहनानासतत इत्यनेनपुरुक्तं जन्ममरणादितदपि देहानां नात्मन इत्याह अनुजीति अजानिदेहा एवयांति अपयंयांति चनवंति चेत्यर्थः यथानु
विनौ मानियथादीनितद्वत्‌ एवंसुजन्मादिसिद्धिक्रियमाणेसु यथा सपौ तेन तया प्रत्यभिज्ञायमानो न विपर्यति विपर्ययं न प्राप्नोति एकस्तूप
एवं वर्ततइत्यर्थः नौ मेघु क्रियमाणेषु यथा न्तूलमेति एवं विचार्यमाणे सति न शोकार्थं कारणं १९ अज्ञानतस्तु न निवर्तत इत्याह यथेति
यथा यथा वत्‌ स्नुनेवेत्वेहः एवमज्ञानतः आत्मविपर्ययः देहात्मबुद्धिर्भवति यतो विपर्ययाद्देहो भवति देहाहंकारेण आत्मनि यदि च्छिन्नवेस
तीदं कारणं यदिनिन्नेभवति यतो मेरान्मुखादि देहे योगवियोगश्रवणतः संसरति सुखदुःखे इति यावदज्ञानं न निवर्तत इत्यर्थः २० एवमुक्तमर्थं

अनुविनौमानिनस्तानि यथा पांथ यथांति च नायमात्मा तथैनेषु विपर्येति यथैव न्नरं ॥१९॥ यथा नैवं
॥विदोमे हायनज्ञानात्मविपर्ययः देहयोगवियोगौ च संसृतिर्न निवर्तते २० तस्मात्‌ द्वैतमनयात्मया
॥व्यापादितो न पिमानुशोचयतः सर्वं स्वरूपविंदतेः वशः २१ यावद्धतोऽस्मि हंतास्मीत्यात्मानं मन्य
॥तेत्वदकृता वर्तते निमानं स्तोवाध्यवाधकतामियात्‌ २२ अहमध्वं ममहेरात्मसाधवोदीनवत्सलाः॥
॥इत्युक्तः सुमुख पाहेमरात्म्यः सुप्रोरघाग्रहीत्‌ २३॥

रानैतेनवचनयाः अहं तु सात्मघातितवान्‌ ॥ तथापि अज्ञानदृष्ट्या स्वेनतयात्मयाव्यापादितान पिमानुशोचेति मां त्वयि ति तस्मादिति
अज्ञानाश्रयमेवकर्मवारमाह यत इति २१ कथं तर्हि ब्राह्मणोऽहं नुत्वद्भ्रतस्यच प्राप्तं मिश्रितं सर्वं नामज्ञानमूलमेवेत्याह यावदिति अस्व
इतदेहे तु मिमानीतदि मिमानी तस्य देहस्य हननमात्मनि सन्निधानं लिंगसमवायेन प्राणान्तं मान्यमान इत्यर्थः २२ एकत्वात्‌ आत्म आत्मो
रितित्वदरयादेनांद्विवचनानुपपत्त्यापि पुनगणणप्रतीति मयुनीलतरणयाः स्वस्तत्स्यात्तदि धानं लिंगसमवायेन प्राणान्तं नतउपदधाती
तिवत्‌ देवकीवसुदेवयोः प्रत्यपाहे मगृहीतू इत्यर्थः सपात्मा देनकयं चिदहदेहानि धानं २३ ॥ आवा वा स्यावत्साजीराहयः सत्प्र:

एवं हरिर्न बन्दीनाहरिर्नवत् । न तु तथा पुत्रस्यान्यज्ञातत्वात् । सा च योगमायेति ज्ञातत्वात् । याविशेषोपि स्याद्विधेऽस्या सम्य
ग्ज्ञातः । स्वयोऽप्यपत । वत्सतरश्चैवेहैष । सिंधुरवेवाप्मना । रा । रूपमा विलि । श्रामन्नात्रिशोमूर्न हनि अज्ञातिस्तातावोरवति पा
तनेरमामोरूवलमरघाः । हिसामवमानसीति । १२ । बहुनाकानिकेतेषु वारणस्थास्थानेषु । १३ । परमेविस्मितः । कथं देवागमनं

॥ शुक उवाच ॥ अपगूह्यात्मजामेवं दन्तं तेन दीनवत् । याचितं तां विनिर्भर्त्स्य हत्वा ताञ्छिशूं देवलः । ७ । तां गृहीत्वा
॥ चरणे पोर्जातमज्ञां च मध्युः कृतां कुचेधपरस्थि । लाप्टष्टे स्वा शैलमूलिनसो हृदः । ८ । सानन्द्वस्मात्समुन्पत्य सद्यो देवं व
॥ रंगता शुद्धरूपता नु जाविश्वमोसायुधाष्टमहाभुजा । ९ । दिव्यस्त्रगंबरालेपरत्नाभरणभूषिता । धनुः शूलेषुचर्मा
॥ सिशंखचक्रगदाधरा । १० । सिद्धचारणगंधर्वैरप्सरःकिन्नरोरगैः । उपाहृतोरुबलिभिः स्तूयमानेदमब्रवीत् । ११ । चंडि
॥ कौ उवाच ॥ किं मया हतया मंद जातः खलु तवांतकृत् । यत्र क्वचित्पूर्वशत्रुर्मा हिंसीः कृपणान्वृथा । १२ ॥ शुक उवाच ॥
॥ इति प्रभाष्य तं देवी माया भगवती भुवि । बहुनामनिकेतेषु बहुनामा बभूव ह । १३ । तयाभिहितमाकर्ण्य कं
॥ सः परमविस्मितः । देवकीं वसुदेवं च विमुच्य प्रश्रितोब्रवीत् । १४ । अहो भगिन्यहो भाम मया वां बत पाप्मना
॥ पुरुषाद इवापत्यं बहवो हिंसिताः सुताः । १५ । स त्वहं त्यक्तकारुण्यस्त्यक्तज्ञातिसुहृत्खलः । कान्लोकान्वै गमि
॥ ष्यामि ब्रह्महेव मृतः श्वसन् । १६ । दैवमप्यनृतं वक्ति न मर्त्या एव केवलं । यद्विश्रंभादहं पापः स्वसुर्नि
हतवाञ्छिशून् । १७ । मा शोचतं महाभागावात्मजान्स्वकृतंभुजः । जंतवो न सदैकत्र दैवाधीनाः सहासते । १८

ला

तेषि । १९ । नाम हे जगिनी चन्द्रैः पुरुषो होरात्मसोयथा त्वापत्यमेवाहितंवलि तद्वत । २५ । २६ । २७ । हे महाभागो स्वकृतं भुजं स्वारब्ध
कर्मनोन्नून । किं च जंतव प्राणिनः सहासहनासनते । किं च । कस्यत्यकालमेव नतापि एकत्र नसिते । किंतु विजृंभते दैवाधीनाः । २८

दुर्गाकाया
बोधकमाहं
नामानन्तव

तं

हेमेनिर्नये रे शोमूरैः। असंयुगाः रूप्य अविकत्थनं प्रौढिवातेयेषां तैः। ननु हरिर्विजेष्यति शंभोऽप्यस्ति तेन्द्रभ्रमः रहोजुषेति। सर्वस्याप्यंतः प्रविष्टेन किं
पिवन्हिरहरेष्टेनेत्यर्थः। पुनःसपृष्टेवा रहि नशिलायां लवननमो कोपस्यते नशंभुना ३६। यद्यप्युपमे देवा नवीक्ष्य हियिक त्रैसमर्थात्पथापि नोपेक्षितव्या इत्याह

॥ किंक्षेमशूरैर्विबुधैरसंयुगविकत्थनैः। रहोजुषा किं हरिणा शंभुना वा वनौकसा ३६। किमिंद्रेणाल्पवीर्येण ब्रह्म॥
॥ णा वा तपस्यता। तथापि देवाः सापत्न्यान्नोपेक्ष्या इति मन्महे। ततस्तन्मूलखनने नियुंक्ष्वास्मानऽनुव्रतान्॥
॥ ३७ यथामयोऽगे समुपेक्षितो नृभिर्न शक्यते रूढपदश्चिकित्सितुं। यथेंद्रियग्राम उपेक्षितस्तथा रिपुर्महान्बद्ध॥
॥ बलो न चाल्यते ३८ मूलं हि विष्णुर्देवानां यत्र धर्मः सनातनः। तस्य च ब्रह्मगोविप्रास्तपो यज्ञाः सदक्षिणाः ३९॥
॥ तस्मात्सर्वात्मना राजन् ब्राह्मणान्ब्रह्मवादिनः। तपस्विनो यज्ञशीलान्गाश्च हन्मो हविर्दुघाः ४० विप्रा गाव॥
॥ श्च वेदाश्च तपः सत्यं दमः शमः। श्रद्धा दया तितिक्षा च क्रतवश्च हरेस्तनूः ४१ स हि सर्वसुराध्यक्षो ह्यसुरद्विड्॥
॥ गुहाशयः। तन्मूला देवताः सर्वाः सेश्वराः सचतुर्मुखाः। ४२ अयं वै तद्वधोपायो यदृषीणां विहिंसनं ४३॥
॥ श्रीशुक उवाच॥ एवं दुर्मंत्रिभिः कंसः सह संमंत्र्य दुर्मतिः। ब्रह्महिंसां हितं मेने कालपाशावृतोऽसुरः ४४ संदिश्य॥
॥ साधुलोकस्य कदने कदनप्रियान्। कामरूपधरान्दिक्षु दानवान्गृहमाविशत् ४५ ते वै रजःप्रकृतयस्तम॥
॥ सा मूढचेतसः। सतां विद्वेषमाचेरुरारादागतमृत्यवः ४६ आयुः श्रियं यशो धर्मं लोकानाशिष एव च। हंति श्रेयांसि॥
॥ सर्वाणि पुंसो महदतिक्रमः ४७ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे चतुर्थोऽध्यायः॥ ४॥ श्रीरामजी शाह॥

त्रैर्गैवेत्याह। तन्मूलखननीति ३७ रूढपदः बद्धमूलः ३८ देवानां मूलं विष्णुः। सच धर्मलिंगात्तस्य धर्मस्य मूलं वेदादय इति ३९।४०।४१ किं च विप्रादयो हरेस्त
नवो यस्मादयमेवोपाय इत्याह अयमिति ४२।४३।४४ कालपाशेनावृतः आरादागतो मृत्युर्येषां ते ४६ सतां विद्वेषो न मनागपि हेतुः। किं तु वक्तव्यं

आत्मसौहृदं प्रियपक्षपातादि नाशं दर्शयन् २४ स्वपरभेददर्शने किं न वर्तते तदाह शोकहर्षेति नावैरेव निमित्तभूतैर्भावान्यन्ते पूर्वं तं भावमात्मनं पश्यंति किं त्वहमेव हंता हतस्त्वयं इति मन्यंत इत्यर्थः २७ विशुद्धं यथा स्यात्तथा प्रतिभाषितः २८ २९ नातिकोविदाः ३० मात्रमंत्रयतः

॥ मोचयामास निगडाद्विश्रब्धः कन्यकागिरा देवकीं वसुदेवं च दर्शयन्नात्मसौहृदं २४ भ्रातुः समनुत॥
॥ प्तस्य क्षांतरोषा च देवकी व्यसृजद्वसुदेवश्च प्रहस्य तमुवाच ह २५ एवमेतन्महाभाग यथा वदसि दे॥ वसुदेव उवाच
॥ हिनां अज्ञानप्रभवाहंधीः स्वपरेति भिदा यतः २६ शोकहर्षभयद्वेषलोभमोहमदान्विताः मिथो घ्नंतं॥
॥ न पश्यंति भावैर्भावं पृथग्दृशः २७ कंस एवं प्रसन्नाभ्यां विशुद्धं प्रतिभाषितः देवकीवसुदेवाभ्यामनु॥
॥ ज्ञातो विशद्गृहं २८ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ तस्यां रात्र्यां व्यतीतायां कंस आहूय मंत्रिणः तेभ्य आचष्ट तत्सर्वं यदु॥
॥ क्तं योगनिद्रया २९ आकर्ण्य भर्तुर्गदितं तमूचुर्देवशत्रवः देवान्प्रति कृतामर्षा दैतेया नातिकोविदाः॥
दैत्या ऊचुः ॥ ३० एवं चेत्तर्हि भोजेंद्र पुरग्रामव्रजादिषु अनिर्दशान्निर्दशांश्च हनिष्यामोद्य वै शिशून् ३१ किमुद्यमैः॥
॥ करिष्यंति देवाः समरभीरवः नित्यमुद्विग्नमनसो ज्याघोषैर्धनुषस्तव ३२ अस्यतस्ते शरव्रातैर्हन्य॥
॥ मानाः समंततः जिजीविषव उत्सृज्य पलायनपरा ययुः ३३ केचित्प्रांजलयो दीना न्यस्तशस्त्रा दि॥
॥ वौकसः मुक्तकच्छशिखाः केचिद्भीताः स्म इति वादिनः ३४ न त्वं विस्मृतशस्त्रास्त्रान्विरथान्भ॥
॥ यसंवृतान् हंस्यन्यासक्तविमुखान्भग्नचापानयुध्यतः ३५॥

अनिर्गतानि दशाहानि येषां तान् अन्यांश्च ३१ ३२ अस्यतः विध्यतः सतः उत्सृज्य रणं त्यक्त्वा ३३ ३४ अन्यासक्तान् विमुखान् भग्नचापा
मनसः

द० स्कं० भा० टी० ५८

आकल्याद्भूतं काल ॥८॥ नवकुंकुमकिंजल्कैर्मुखपंकजेषु भूषिताः । आर्पासांतां ॥९॥ समच्छानि उज्वलितानि मणिमयानि कुंडलानि यासां निष्काः
पदकानि कंठेषु यासां तासु शिखासु च्युतानि माल्यवर्षितया सो या ॥ नरालपव्रजती ॥ व्रजं ययपि विरेजुः । सवला याः कंकणभूषिताः

॥ महार्हवस्त्राभरणकंचुकोष्णीषभूषिताः ॥ गोपाः समाययू राजन्नानोपायनपाणयः ॥८॥ गोप्यश्चाकर्ण्य मुदिता
॥ यशोदायाः सुतोद्भवं ॥ आत्मानं भूषयांचक्रुर्वस्त्राकल्पांजनादिभिः ॥९॥ नवकुंकुमकिंजल्कमुखपंकजभूतयः ॥ बलि
॥ भिस्त्वरितं जग्मुः पृथुश्रोण्यश्चलत्कुचाः ॥१०॥ गोप्यः सुमृष्टमणिकुंडलनिष्ककंठ्यश्चित्रांबराः पथि शिखाच्युतमा
॥ ल्यवर्षाः ॥ नंदालयं सवलया व्रजतीर्विरेजुर्व्यालोलकुंडलपयोधरहारशोभाः ॥११॥ ता आशिषः प्रयुंजानाश्चिरं
॥ पाहीति बालके ॥ हरिद्राचूर्णतैलाद्भिः सिंचंत्यो जनमुज्जगुः ॥१२॥ अवाद्यंत विचित्राणि वादित्राणि महोत्सवे
॥ कृष्णे विश्वेश्वरेऽनंते नंदस्य गृहमागते ॥१३॥ गोपाः परस्परं हृष्टा दधिक्षीरघृतांबुभिः ॥ आसिंचंतो विलिंपंतो
॥ नवनीतैश्च चिक्षिपुः ॥१४॥ नंदो महामनास्तेभ्यो वासोऽलंकारगोधनं ॥ सूतमागधवंदिभ्यो येऽन्ये विद्योपजीविनः ॥१५॥
॥ तैस्तैः कामैरदीनात्मा यथोचितमपूजयत् ॥ विष्णोराराधनार्थाय स्वपुत्रस्योदयाय च ॥१६॥ रोहिणी च महाभागा
॥ नंदगोपाभिनंदिता ॥ व्यचरद्दिव्यवासस्रक्कंठाभरणभूषिता ॥१७॥ तत आरभ्य नंदस्य व्रजः सर्वसमृद्धिमान् ॥ हरेर्नि
॥ वासात्मगुणै रमाक्रीडमभून्नृप ॥१८॥ गोपान्गोकुलरक्षायां निरूप्य मथुरां गतः ॥ नंदः कंसस्य वार्षिक्यं करं दातुं कुरू–

आस्योतलैः । कुंडलभूषिताः । कोनापासांता ॥११॥ जनसिंचंत्यः स्वजनमुज्जगुरितिवा ॥१२॥ तेभ्यः प्रागुक्तेभ्यः ॥१५॥ पश्चो विसमन्यानपि
अपूजयत् ॥ हरेर्निवासेन पे आत्मगुणा रमायाः क्रीडाविहारस्थानं ॥१८॥ वार्षिकं प्रतिवर्षदेयं ॥१९॥ श्री द॰ म॰ ट॰ ॥

एवं च ये जातकं नंदः सूनोः स्नात्वा महोत्सवं । गत्वाथ मथुरां प्राप वसुदेवागमोत्सवं । महामना उदारचित्तः ॥१॥२॥ नियुते द्वे लक्षे सप्त तिलपर्व-
तान्प्रादात् । कथंभूतान् रत्नौघैः शातकौंभैः स्वर्णैः अंबरैश्चावृतान् ॥३॥ द्रव्याणां शुद्धिहेतुमाह कालेनेति । कालेन भूम्यादि स्नानेन वस्त्रादि शौचेन
द्रव्यादि संस्कारेण गर्भादि तपसा इन्द्रियादि इज्यया ब्राह्मणादि दानेन द्रव्यादि संतुष्ट्या मनः

॥ श्रीशुक उवाच ॥ नंदस्त्वात्मज उत्पन्ने जाताह्लादो महामनाः । आहूय विप्रान्वेदज्ञान्स्नातः शुचिरलंकृतः ॥१॥
॥ वाचयित्वा स्वस्त्ययनं जातकर्मात्मजस्य वै । कारयामास विधिवत्पितृदेवार्चनं तथा ॥२॥ धेनूनां नियुते प्रा-
दाद्विप्रेभ्यः समलंकृते । तिलाद्रीन्सप्त रत्नौघशातकौंभांबरावृतान् ॥३॥ कालेन स्नानशौचाभ्यां संस्कारैस्तप-
सेज्यया । शुध्यंति दानैः संतुष्ट्या द्रव्याण्यात्मात्मविद्यया ॥४॥ सौमंगल्यगिरो विप्राः सूतमागधवंदिनः ।
गायकाश्च जगुर्नेदुर्भेर्यो दुंदुभयो मुहुः ॥५॥ व्रजः संमृष्टसंसिक्तद्वाराजिरगृहांतरः । चित्रध्वजपताका-
स्रक्चैलपल्लवतोरणैः ॥६॥ गावो वृषा वत्सतरा हरिद्रातैलरूषिताः । विचित्रधातुबर्हस्रग्वस्त्रकांचनमालिनः ॥७॥

१ ८२

आत्मा आत्मविद्ययेति ॥४॥ सौमंगल्यगिरः मंगलवाचका विप्राः येषां बंदिनः सूताः पौराणिकाः मागधा वंशशंसकाः वंदिनः स्तव-
मानप्रज्ञाः प्रस्तावसदृशोक्तयः ॥५॥ संमृष्टानि संसिक्तानि च द्वाराणि अजिराणि अंगणानि गृहमध्यानि च यस्मिन् स तथा । चित्रध्वजप-
ताकाः स्रजश्च चैलानि च पल्लवतोरणानि च तैर्भूषितः । हरिद्रातैलरूषिताः लिप्ताः । विचित्रा धातवः बर्हाः स्रजश्च वस्त्राणि च कांचनमा-
लाश्च तासां मालाः विद्यंते येषां ते तथा ॥६॥७॥ श्रीकमलापतये देवाय माधवाय नारायणाय नमो नमः ॥

नहृदेवनिष्ठा सम्सिद्धस्य सः। स देवं कृष्णादिशब्दं प्रहृदयं हीयते तेनेत्वं ते पुत्रान्हनोनमर्थं नीत्यर्थः। सुहृद परमस्य। नष्टान्
देवमेव परमे पस्यतः। यद्यपि पुत्रहयो वियुक्तो जन्मना वितानं दृष्ट्वा पुत्रः। संगम पत्नीत्यर्थः एव महृदय माल्ला नेस्व
केस्याश्रितिवान्निकारणं मृत्तिकुद्रयोर्वेदेहनम् प्रति। तस्मात् हिहानीत्यर्थः। न दुःखेन नाव नीयं पत्ता मानूस्थितिं युक्ता नाम
अंधकालान्तरे सर्वनंयोगः भवेत् समवाप्तः। सुस्मराहि लिसिपिकालानन्तरे तद्वियोगे स्वप्रपीतिनं हस्पष्टं गो दायो वा वावि

न नेहर्द ह्रनि वोयं महृदय पटमो जनः। सुहृदस्माल्लनं नं तं पोवेन्नसंगृहीतं॥३०॥ ॥श्रीशुक उवाच॥
॥वसुदेव उवाच॥ करो वै वार्षिको दत्तो राज्ञे दृष्टा वयं च वः। नेह स्थेयं बहुतिथं संत्युत्पाताश्च गोकुले॥३१॥
॥श्रीशुक उवाच॥ इति नंदादयो गोपाः प्रोक्तास्ते शौरिणा ययुः। अनोभिरनडुद्युक्तैस्तमनुज्ञाप्य गोकुलं॥३२॥
॥इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे वसुदेवनंदसमागमो नाम पंचमोध्यायः॥५॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ नं-
दः पथि वचः शौरेर्न मृषेति विचिंतयन्। हरिं जगाम शरणमुत्पातागमशंकितः॥१॥ कंसेन प्रहिता घोरा
पूतना बालघातिनी। शिशूंश्चचार निघ्नंती पुरग्रामव्रजादिषु॥२॥ न यत्र श्रवणादीनि रक्षोघ्नानि स्वकर्मसु।
कुर्वंति सात्वतां भर्तुर्यातुधान्यश्च तत्र हि॥३॥ सा खेचर्येकदोत्पत्य पूतना नंदगोकुलं। योषि[illegible]त्वा
ययात्मानं प्राविश[illegible]त्कामचारिणी॥४॥

स्तिका॥३०॥ तावुभावपुत्रयोर्दुःखेनात्मानं स्माह। करो वै इति वः पुत्रान्ते॥३१॥३२॥ ॥इति दशमे पंचमः॥ षष्ठे सख्युर्गिरं तं हे
व्रजं गच्छन् पूतनां पथि दृष्ट्वा नुरागात् सीत तस्यामंसे पृष्ठ्वा च विस्मितः॥१॥२॥ रक्षविषयेशं कं मानं राजानं राजानं प्रति
स्वविषये पूतना सेवमरिष्यति तिनित्य यन्त्राह। न यत्रेति। यत्र श्रीरक्षश्रवणादीनि संति तत्रैव तासां शक्तिः। सा तान्नाशि
नोऽचसति का शंकेति भावः॥३॥ योषित्वा वै पत्रे वरांनारीमिव आत्मानं विधाय न तु निर्ल्लज्जानि दिर्शि कं शावसतीकंपं
शत्रुमपि प्रविशत् तत्राह। कामचारिणी तिनहि कामचारिणां सुदं से

॥यौसप्ताः॥

॥२९॥

ण्यात्र करं सत्त्वोपं। तदवमोचनं तत्स्थवसतिस्थानं। २०। २१। २२। २३। पुनर्भवः पुनर्जीन इव। तत्र हेतुः। गर्भविशेषणं संसारचक्रे वर्त्तमानि इति। २४। दुर्लभं
त्वमेवाह नैकत्रेति। प्रियस्त्रासोसंवासस्त्र प्रियसंवासः। हे प्रियेतिवा। प्लवेन स्त्रोघेन नीयमानानां प्लवानां तिप्लवाः। तृणकाष्ठादयस्तेषां यथा २५ कु
शस्थितिर्नालितत तत। २६। कच्चिद्वि रिति यस्त्वया दिसत्येनस्मिन्वने निर्दिष्टं गोपपोषध्यादि प्रचुरं गोपिकालनादिना पुत्रत्वेन विवृतवान् इति

॥ वसुदेव उपश्रुत्य भ्रातरं नंदमागतं। ज्ञात्वा दत्तकरं राज्ञे ययौ तदवमोचनं। २०। तं दृष्ट्वा सहसोत्थाय देहः ॥
॥ प्राणमिवागतं। प्रीतः प्रियतमं दोर्भ्यां सस्वजे प्रेमविह्वलः। २१। पूजितः सुखमासीनं पृष्ट्वानामयमादृतः ॥
॥ प्रसक्तधीः स्वात्मजयोरिदमाह विशांपते। २२। दिष्ट्या भ्रातः प्रवयस इदानीमप्रजस्य ते। प्रजाशाया निवृ ॥ वसुदेवा
॥ त्तस्य प्रजा यत्समपद्यत। २३। दिष्ट्या संसारचक्रेस्मिन् वर्त्तमानः पुनर्भवः। उपलब्धो भवानद्य दुर्लभं ॥ य ३
॥ प्रियदर्शनं। २४। नैकत्र प्रियसंवासः सुहृदां चित्रकर्मणां। ओघेन व्यूह्यमानानां प्लवानां स्रोतसो यथा। २५ ॥
॥ कच्चित्पशव्यं निरुजं भूर्यंबुतृणवीरुधं। बृहद्वनं तदधुना यत्रास्से त्वं सुहृद्वृतः। २६। भ्रातर्मम सुतः कच्चि ॥
॥ न्मात्रा सह भवद्व्रजे। तातं भवंतं मन्वानो भवद्भ्यामुपलालितः। २७। पुंसस्त्रिवर्गो विहितः सुहृदो ह्यनुभा ॥
॥ वितः। न तेषु क्लिश्यमानेषु त्रिवर्गोर्थाय कल्पते। २८। नंद उवाच। अहो ते देवकीपुत्राः कंसेन बहवो हताः ॥
॥ एकावशिष्टावरजा कन्या सापि दिवं गता। २९।

प्रसक्तधीः। स्वात्मजयोरित्युक्तत्वात्। २२। भवद्भ्यामुपलालितः सन् कच्चिद्वर्त्तत इति शेषः। पुत्रादर्शनक्लेशमाह। पुंस इति सुहृदो वं
धून्प्रत्यनुभाविताः। संपादितो यस्त्रिवर्गः। त्वद्दि पुंसो विहितः पुत्राः। धर्मार्थकामाः प्रोक्ताः। न स्वमात्रपर्यवसितः। अतस्तेषु क्लिश्यमानेषु सु
खापननवती त्यर्थः। २८। नंदो वसुदेवं शोकयन्नाह अहो इति। २९। अयं यामहर्त्ता गोपालाः गिरिधारी कुंजकेलिविहारी जीमधुः

मेन्नुयशोदारोहितपोतांकपंनन्यवारयेतांतत्राहताभिति। वामंवल्गुजनन्याद्यचेष्टितंयस्यास्तावदास्त्रिपंचसहस्रैवमंतरागृहमध्येवीथ्य
श्रुतसैत्सरोयैवहिमार्ईवेचदहोनः। कौशायरिष्टहासिवत् मृदुचित्रचर्मनपः कोशः परिष्टः। स्नावलांयस्यःपुसे। एकनुस्यनहदः। त
स्त्रनयाचधर्षितैस्महन्त् तैस्मह नस्यजननाद्यवेतिमोहितेचसत्यों जननौनिदीसमारो। एवकेवलमज्ञिष्टतानतुनिकारितं

तांनीलाविततांभान्तिवामचेष्टितांवीक्ष्यांतेरात्कौशयरिष्टहासिवत् वरस्त्रियंतस्त्रनयाचधर्षितेनिरी
क्ष्यमाणोजननीहिरतिष्ठतां। ९ तस्मिंस्तनंदुर्जरवीर्यमुल्वणंघोरांकुमारायशिशोर्ददत्यथ गाढंक
राभ्यांनगवान्प्रपीड्यतत्प्राणैःसमंरोषसमन्वितोपिवत्॥१०॥ सामुंचमुंचालमितिप्रभाषिणी
निपीड्यमानाखिलजीवमर्मणि। विवृत्यनेत्रेचरणौभुजौमुहुर्निःविन्नगात्राक्षिपतीरुरोदह॥११
तस्याःस्वनेनातिगभीररंहसासाद्रिर्महीद्यौश्चचचालसग्रहाः। रसादिशश्चप्रतिनेदिरेजनाःपेतुः
क्षितौवज्रनिपातशंकया॥१२ निशाचरीत्थंव्यथितस्तनाव्यसुर्व्यादायकेशांश्चरणौभुजावपिप्र
सार्यगोष्ठेनिजरूपमास्थितावज्राहतोवृत्रइवापतन्नृप॥१३ पतमानोपितद्देहस्त्रिगव्यूत्यंतरद्रु
मान् चूर्णयामासराजेंद्रमहदासीत्तदद्भुतं॥१४

स्तौ। ९। तस्मिन्स्तनस्यानेदुर्जरंवीर्यंविषंयस्मिन्तत्। स्तनंमुखेसंलग्नंकुमारायतस्मैशिशवेददति। सत्यथअनंतरमेव। प्रपीड्यविषयस्य
क्ष्यमितिमत्वेव। तस्याःप्राणैःसमपिवत्। १०। चरणौभुजौचमुहुर्मुहुःक्षिपंतीनिःस्विन्नास्वेदयुक्तानिगात्राणियस्याःसा। ११ रसाः रसा
तलानिच। १२। व्यादायमुखंविवृत्यनिजरूपंराक्षसीतामास्थितानटरूपंसमयेकपटमयुक्तमितीव। १३ पतन्नपितस्यादेहःषट्क्रोशमध्यव

तां च विनामायतिं द्रष्टुं आगतां भ्रूविलितस्पवजो प्रियपमिव गोप्यो मंथानेन त्रस्तेः केनानयः॥ श्रीसम्पार्थानिति विशेषणानि॥ केशबंधव्यतिषक्तमल्लिकां॥ ध
म्मिल्ले व्यतिषक्ता मल्लिकाकुसुमा। रहस्ता नितंबेन स्तनाभ्यां च कृच्छ्रं कृशं मध्यं यस्याः। तां सुवाससः संरमणीयेवाससी यस्याः तां। कंपितयोः
कर्णभूषणयोः त्विषा उल्लसद्भिः कुंतलैर्मंडितमाननं यस्यास्तां॥५॥ वल्गुस्मितापांगविसर्गवीक्षितैः॥ वल्गु रम्यं स्मितं येषु तानि यानि अपांगविसर्गाये
षु तैर्वीक्षितैर्वनितानां मनो हरंती॥ अतो गोपा हननमनसं तां न निवारितवंत इत्युक्ते तिगोप्य इत्यपि मिवमनत्वा न्॥ श्रीज्ञासन्॥ अतः केनाप्यनि

॥ तां केशबंधव्यतिषक्तमल्लिकां बृहन्नितंबस्तनकृच्छ्रमध्यमां॥ सुवाससं कल्पितकर्णभूषणत्विषोल्लसत्कुं॥

॥ तलमंडिताननां॥५॥ वल्गुस्मितापांगविसर्गवीक्षितैर्मनो हरंतीं वनितां व्रजौकसां॥ अमंसतांभोजकरेण रूप॥

॥ पिणीं गोप्यः श्रियं द्रष्टुमिवागतां पतिं॥६॥ बालग्रहस्तत्र विचिन्वती शिशून्यदृच्छया नंदगृहेऽसदंतकं॥ ॥

॥ बालं प्रतिच्छन्ननिजोरुतेजसं ददर्श तल्पेऽग्निमिवाहितं भसि॥७॥ विबुध्य तां बालकमारिकाग्रहं चरा॥

॥ चरात्मा स निमीलितेक्षणः॥ अनंतमारोपयदंकमंतकं यथोरगं सुप्तमबुद्धिरज्जुधीः॥८॥ श्रीधरः॥

५१

वारितावत्यो प्रवेशेति भावः॥६॥ बालग्रहः पूतना। असदंतकं बालं ददर्श। असतामंतकं दृष्ट्वा कथं न विवेशेति। तत्राह। प्रतिच्छन्ननिजोरु
तेजसं। बालत्वाद्येन प्रतिच्छन्नं तिरोहितं निजं उरु तेजो येन तं। कमिव। भसि भस्मन्याहितमग्निमिवेति॥७॥ चराचरात्मा त्वादेव विबु
ध्य निमीलितेक्षणः। आसन्नं स्वयमनंतं दुष्टानामंतकं तां कमारोपयत्। बालं मत्वा यथोरगं सुप्तमबुद्ध्या अस्मासो रज्जुधीः सः। अस्मा
नेत्रो रज्जुबुद्ध्या गृह्णाति यथा न दृष्टिरिति॥८॥ श्रीरामकृष्णाय नमः। श्रीगोपालाय नमः। श्रीवासुदेवात्मजाय नमः। श्रीराधावल्लभोज

यथा रक्षां लोमं कुर्वन्ति तथाह चक्राण्यग्रत इति ॥ चक्रसहितो हरिस्त्वाग्रतो ऽस्तु । सहगदो गदासहितो हरिस्तव पश्चादस्तु । तव पार्श्वयोर्धनुर्धरो मधुहा । असि
धरो ऽजनश्च । शंखधर उरुगायश्चतुः कोणेषु ॥ क्षितौ च धरतात् ॥ २३ ॥ एवं च हरिरक्षां कृत्वा नवं गोमयं कुर्वन्ति तथाह । इंद्रियाणीति ॥ २४ ॥ आत्मानं महं क्रीडं ॥ २५ ॥ २६ ॥

॥ चक्राण्यग्रतः सहगदो हरिरस्तु पश्चात्त्वत्पार्श्वयोर्धनुरसी मधुहाजनश्च । कोणेषु शंख उरुगाय उपर्युपेंद्रस्तार्क्ष्यः ॥
॥ क्षितौ हलधरः पुरुषः समंतात् ॥ २३ ॥ इंद्रियाणि हृषीकेशः प्राणान्नारायणो ऽवतु । श्वेतद्वीपपतिश्चित्तं मनो यो ॥
॥ गेश्वरो ऽवतु ॥ २४ ॥ पृश्निगर्भस्तु ते बुद्धिमात्मानं भगवान्परः । क्रीडंतं पातु गोविंदः शयानं पातु माधवः ॥ २५ ॥ व्रजं
॥ तमव्याद्वैकुंठ आसीनं त्वां श्रियः पतिः । भुंजानं यज्ञभुक्पातु सर्वग्रहभयंकरः ॥ २६ ॥ डाकिन्यो यातुधान्यश्च कूष्मां ॥
॥ डा ये ऽर्भकग्रहाः । भूतप्रेतपिशाचाश्च यक्षरक्षोविनायकाः ॥ २७ ॥ कोटरा रेवती ज्येष्ठा पूतना मातृकादयः । उन्मादा ये ॥
॥ ह्यपस्मारा देहप्राणेंद्रियद्रुहः ॥ २८ ॥ स्वप्नदृष्टा महोत्पाता वृद्धबालग्रहाश्च ये । सर्वे नश्यंतु ते विष्णोर्नामग्रहणभीरवः
॥ २९ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इति प्रणयबद्धाभिर्गोपीभिः कृतरक्षणं । पाययित्वा स्तनं माता संन्यवेशयदात्मजं ॥ ३० ॥ ताव
॥ न्नंदादयो गोपा मथुराया व्रजं गताः । विलोक्य पूतनादेहं बभूवुरतिविस्मिताः ॥ ३१ ॥ नूनं बतर्षिः संजातो योगेशो
॥ वा समास सः । स एव दृष्टो ह्युत्पातो यदाहानकदुंदुभिः ॥ ३२ ॥ कलेवरं परशुभिश्छित्त्वा तत्ते व्रजौकसः । दूरे क्षिप्त्वावय ॥
॥ वशो न्यदहन्काष्ठवेष्टितं ॥ ३३ ॥ दह्यमानस्य देहस्य धूमश्चागुरुसौरभः । उत्थितः कृष्णनिर्भुक्तसपद्याहतपाप्मनः ॥ ३४ ॥

सन्न्यवेशयत् शाययामास ॥ ३० ॥ ३१ ॥ विस्मयमेवाह नूनमिति । बत विस्मये । संप्रतं सस्यावलापप्रभावात् । योगेशो ज्ञानी वा सम[illegible] सपत्नः । स एव दृष्टः इति ॥
॥ ३२ ॥ ३३ ॥ विस्मयांतरमाह दह्यमानस्येति । कृष्णेन निर्भुक्तः । अत एव सपदि आहतः पाप्मा पाप्मा यस्याः ॥ ३५ ॥ आबृघ्रायनमः । आवाकास्पावलाजीनमः । राम ॥

इषामात्रोग्रदंष्ट्रास्यं ईषा लांगलदंड ॥ तत्प्रमाणा उग्रा दंष्ट्रा यस्मिंस्तत्तथाभूतमास्यं यस्मिंस्तत्तस्याः ॥ कलेवरं वीक्ष्य गोपा गोप्यश्च संतत्रसुः ॥ संज्ञा स्नेहे
नानेन पुनरवस्थिति ॥ यद्वा विशिनष्टि गिरि ॥ कंदरवन्नासिके यस्मिंस्तत् ॥ गिरेः स्थूलौ स्थूलौ पलौ नाविव स्तनौ यस्मिंस्तत्तदौद्रं घोरं ॥ प्रकीर्णाः प्रसृता अरुणा मूर्
र्द्धजा यस्मिंस्तत्तत् ॥ १५ ॥ अंधकूपवद्गंभीरे अक्षिणी यस्मिंस्तत्तत् ॥ पुलिनवदारोहौ जघने ताभ्यां भीषणं ॥ बद्धाः सेतव इव भुजोर्वंघ्रयो यस्मिन्
तत् ॥ शून्यतोयह्रदवदुदरं यस्मिंस्तत्तत् ॥ पूर्वमेव तस्याः शब्देन भीताः पुनर्दर्शनेन त्रासातिशयं प्राप्ता इत्याह ॥ पूर्वं त्विति ॥ तस्या निःस्वनितेन शब्देन भि

॥ ईषामात्रोग्रदंष्ट्रास्यं गिरिकंदरनासिकं ॥ गंडशैलस्तनं रौद्रं प्रकीर्णारुणमूर्द्धजं ॥ १५ ॥ अंधकूपगभीराक्षं पुलिना ॥
॥ रोहभीषणं ॥ बद्धसेतुभुजोर्वंघ्रि शून्यतोयह्रदोदरं ॥ १६ ॥ संतत्रसुः स्म तद्वीक्ष्य गोपा गोप्यः कलेवरं ॥ पूर्वं तु तन्निः ॥
॥ स्वनितभिन्नहृत्कर्णमस्तकाः ॥ १७ ॥ बालं च तस्या उरसि क्रीडंतमकुतोभयं ॥ गोप्यस्तूर्णं समभ्येत्य जगृहुर्जातसं ॥
॥ भ्रमाः ॥ १८ ॥ यशोदारोहिणीभ्यां ताः समं बालस्य सर्वतः ॥ रक्षां विदधिरे सम्यग्गोपुच्छभ्रमणादिभिः ॥ १९ ॥ गोमूत्रे ॥
॥ ण स्नापयित्वा पुनर्गोरजसार्भकं ॥ रक्षां चक्रुश्च शकृता द्वादशांगेषु नामभिः ॥ २० ॥ गोप्यः संस्पृष्टसलिलांगे ॥
॥ षु करयोः पृथक् ॥ न्यस्यात्मन्यथ बालस्य बीजन्यासमकुर्वत ॥ २१ ॥ अव्यादजोंघ्रि मणिमांस्तव जान्वथोरू यज्ञोच्यु ॥
॥ तः कटितटं जठरं हयास्यः ॥ हृत्केशवस्त्वदुर ईश इनस्तु कंठं विष्णुर्भुजं मुखमुरुक्रम ईश्वरः कं ॥ २२ ॥ श्रीहरणाजी ॥ ॥

भिन्नाः हृत्कर्णमस्तका येषां ते ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ द्वादशांगेषु ललाटादिषु केशवादिभिर्द्वादशनामभिः ॥ २० ॥ स्वनाचांता एव प्रथममजिसंज्ञमेतौ वराहोक्तौ ॥
त्वा ॥ किंच ह्येधस्ता ताः ॥ पुनरात्मन्यप्येवं बीजन्यासमकुर्वतेत्याह ॥ संस्पृष्टसलिला ॥ स्वाचांताः ॥ आत्मनि प्रथममंगेषु करयोश्च पृथक् ॥
अजाद्येकादशबीजानां मध्ये करसंबंधौ त्रीणि करयोः ॥ संधिषु चत्वारि तत्र यथाक्रमं ग्राह एकैकस्मिन्नंगेषु ॥ अजाद्यैकैकं बीजं न्यस्य बालस्याप्यंगेषु
न्यासं कुर्वते ॥ २१ ॥ अंघ्रि अंघ्री जानू जानुनी भुजोरू जंके कटिः ॥ २२ ॥

दं १

॥भा०१०स०॥
॥२३॥

उत्तानशयनस्यार्भकस्य वेणेराकटस्याधःशयनं दर्शयन् विस्मयमाह पञ्चभिः श्रीशुक इति तस्मिन् संसारे अपि पुंस्त्वस्यानंदनिर्भरः स्नुपस्य देवस्य प्रबुद्ध
राजोऽन्यदपि तत्रेति ॥१॥ येन येनेति येन येनेत्यस्याद्यवताररूपेण भगवानीश्वरः विचित्रकर्माणि करोति तानि नः कर्णरम्याणि मनः प्रीतिकराणि चे
वदंत्येव ॥१॥ तथापि परं कृष्णस्यैव तत्र पुंसः पुरुषमात्रस्य अरतिर्मनोग्लानि ॥ तत्तस्मात्स्वतृष्णा विविधा तस्माद्भवत्यपि गच्छति ॥ तथा सत्त्वशुद्धिर्हरि
भक्तिः हरिदासस्य च्यानि च भवंति ॥ तदेव हारं हरेः सर्वाश्चरितं मनोहरं वा बालानुग्रहं करोषीति ॥२॥ अपौ उत्सृष्टो पुनर्विशिनष्टि अथेति अनु

॥राजोवाच॥ येन येनावतारेण भगवान् हरिरीश्वरः ॥ करोति कर्णरम्याणि मनोज्ञानि च नः प्रभो ॥१॥ कर्म
॥ यच्छृण्वतोऽपैत्यरतिर्वितृष्णा सत्त्वं च शुद्ध्यत्यचिरेण पुंसः ॥ भक्तिर्हरौ तत्पुरुषे च सख्यं तदेव हारं व
॥ द मन्यसे चेत् ॥२॥ अथान्यदपि कृष्णस्य तोकाचरितमद्भुतम् ॥ मानुषं लोकमासाद्य तज्जातिमनुरुन्ध ॥ भा०
॥ धतः ॥३॥ श्रीशुक उवाच ॥ कदाचिदौत्थानिककौतुकाप्लवे जन्मर्क्षयोगे समवेतयोषिताम् ॥ वादित्रगीत
॥ द्विजमन्त्रवाचकैश्चकार सूनोरभिषेचनं सती ॥४॥ नन्दस्य पत्नी कृतमज्जनादिकं विप्रैः कृतस्वस्त्ययनं
॥ सुपूजितैः ॥ अन्नाद्यवासःस्रगभीष्टधेनुभिः संजातनिद्राक्षमशीशयच्छनैः ॥५॥ औत्थानिकौत्सुक्य ॥
॥ मना मनस्विनी समागतान् पूजयती व्रजौकसः ॥ नैवाशृणोद्वै रुदितं सुतस्य सा रुदन्स्तनार्थी चरणावुद ॥

तं धस्योऽनुकुर्वतः ॥३॥ उत्थानं शिशोरंगपरिवर्तनं तत्र कर्तव्ये कौतुकाप्लवे उत्सवाभिषेके तथा तस्मिन्नेव दिने जन्मनक्षत्रस्यापि योगे समवेत
वे ॥ समवेतयोषितां मिलितस्त्रीणां मध्ये वादित्राणि च गीतानि च द्विजमंत्राणां वाचकाश्च तैः सहिते वादित्रादिभिः ॥ सोऽभिषेचनं चकार ॥४॥ अन्नादि
भिः सुपूजितैर्विप्रैः कृतं मंगलं ॥ संजातनिद्रे अक्षिणी यस्य तं आसीत् शयनं शायितवन्ती शकटस्याधस्तात् प्रेर्य ॥५॥ उदक्षिपत् उर्द्ध्वं चालितवान् ॥६॥

वालचरित२

त्याः२

॥श्रीरामः॥
॥२३॥

प्रसंगात्तद्वै मुत्यन्तरायेन मलिकिं वैनमवमाह ॥ पूतनेति ३५ ॥ श्रद्धया भक्तिकयेन ॥ नत्तया प्रेम्णा रक्ताः ॥ स्निग्धा स्तन्यमातरः ॥ पतिवस्त्राहरणलीलासिप्रायेणाव
रुकवचने ॥ कोपि कालसंगमात्तरोऽवक्लिनीति ॥ तासां मोहः किमाश्चर्यं ३९ ॥ ४३ ॥ य एतत्पूतनामोक्षं कृष्णार्भकं चरितं ॥ किं तत्पूतनामोक्षमिति ॥ ४४

॥ पूतना लोकबालघ्नी राक्षसी रुधिराशना जिघांसयापि हरये स्तनं दत्वाप सद्गतिं ३५ किं पुनः श्रद्धया भक्त्या ॥
२ लोकाः कृष्णाय परमात्मने यच्छन् प्रियतमं किं नु रक्तास्तन्मातरो यथा ३६ पद्भ्यां भक्तहृदिस्थाभ्यां वंद्याभ्यां ॥
॥ लोकवंदितैः अंगं यस्याः समाक्रम्य भगवानपि तत्स्तनं ३७ यातुधान्यपि सा स्वर्गमवाप जननीगतिं कृष्णभु ॥
॥ क्तस्तनक्षीराः किमु गावो नु मातरः ३८ पयांसि यासामपिबत्पुत्रस्नेहस्नुतान्यलं भगवान्देवकीपुत्रः कैव ॥
॥ ल्याद्यखिलप्रदः ३९ तासामविरतं कृष्णे कुर्वतीनां सुतेक्षणं न पुनः कल्पते राजन्संसारोऽज्ञानसंभवः ४० ॥
॥ कटधूमस्य सौरभ्यमवघ्राय व्रजौकसः किमिदं कुत एवेति वदंतो व्रजमाययुः ४१ ते तत्र वर्णितं गोपैः पू ॥
॥ तनागमनादिकं श्रुत्वा तन्निधनं स्वस्ति शिशोश्चासन्सुविस्मिताः ४२ नंदः स्वपुत्रमादाय प्रेत्यागतमुदार ॥
॥ धीः मूर्ध्न्युपाघ्राय परमं मुदं लेभे कुरूद्वह ४३ य एतत्पूतनामोक्षं कृष्णस्यार्भकमद्भुतं शृणुयाच्छ्रद्धया ॥
॥ मर्त्यो गोविंदे लभते रतिं ४४ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे पूतनामोक्षो नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ श्री

अथ तु दैत्यकुलानीमाः पूतनायाः पिसुधलात् ॥ तन्त्र्यापो शानतः प्रार्थो प्राक्तह्य मितिकैल्पयन् ॥ १ ॥ इति दशमे षष्ठः ॥ ६ ॥ श्रीकृष्णः ॥

॥भा०द०पू०॥

॥२३॥

इति एवमभिप्रेत्य सामर्ग्यजुर्भिरुपाकृतैः संस्कृतैः ॥ पवित्रा औषधयो येषु जलेषु तैः ॥ सर्वद्विजोत्तमैः ॥ कर्तृभिरभिषिच्य स्नपयित्वा अभिषेकं कारयित्वा ॥१४॥ हुत्वा वाचयित्वा ॥१५॥ गावः गाश्च प्रादात् स्वत्वयुक्ता ... ॥१६॥ तथापि एवं बुद्धिरित्यर्थः ॥ उत्तरश्लोकस्य ... दुःखप्रकारेण ... तर्कयोस्मिन्नन्यथा ॥ तृणावर्तेन हरणात् पाप्मनस्तस्य पातयत्रेकाकि ॥१७॥ सोऽहमसंग ॥१८॥ तृणावर्तो नाम तस्य मनुष्याकारत्वाय दृष्टो नैवात्मानं तृणसंगात् ॥ उत्तरायणं तत्र नामे जानंती

॥ इति बालकमादाय सामर्ग्यजुरुपाकृतैः ॥ जलैः पवित्रौषधिभिरभिषिच्य द्विजोत्तमैः ॥१४॥ वाचयित्वा स्वस्त्य ॥

॥ यनं नक्षत्रयोगे समाहिता ॥ हुत्वा चाग्निं द्विजातिभ्यः प्रादादन्नं महागुणं ॥१५॥ गावः सर्वगुणोपेता वासः स ॥

॥ ग्रुक्‍मालिनीः ॥ आत्मजाभ्युदयार्थाय प्रादात्ते चान्वयुञ्जत ॥१६॥ विप्रा मंत्रविदो युक्तास्तैर्याः प्रोक्तास्तथा ॥

॥ शिषः ॥ ता निष्फला भविष्यन्ति न कदाचिदपि स्फुटं ॥१७॥ एकदारोहमारूढं लालयंती सुतं सती ॥ गरिमाणं ॥

॥ शिशोर्वोढुं न सेहे गिरिकूटवत् ॥१८॥ भूमौ निधाय तं गोपी विस्मिता भारपीडिता ॥ महापुरुषमादध्यौ जगता ॥

॥ मास कर्मसु ॥१९॥ दैत्यो नाम्ना तृणावर्तः कंसभृत्यः प्रणोदितः ॥ चक्रवातस्वरूपेण जहारासीनमर्भकं ॥२०॥ गो ॥

॥ कुलं सर्वमावृण्वन् मुष्णंश्चक्षूंषि रेणुभिः ॥ ईरयन् सुमहाघोरशब्देन प्रदिशो दिशः ॥२१॥ मुहूर्तमभवद्गोष्ठं ॥ कृ २

॥ रजसा तमसावृतं ॥ सुतं यशोदा नापश्यत्तस्मिन्न्यस्तवती यतः ॥२२॥ नापश्यत्कश्चनात्मानं परं चापि वि ॥

॥ मोहितः ॥ तृणावर्तनिसृष्टाभिः शर्कराभिरुपद्रुतः ॥२३॥

उत्पातशंकया महापुरुषं नारायणं आदध्यौ ॥ आदध्यौ स्मृतवती ॥ जगतां भारेण पीडिता विस्मिता च ॥ यद्वा जगतां मध्ये कर्मसु प्रवृत्तः सन्नुदरे जगद्धरं न वेदेत्यर्थः ॥१९॥२०॥ ईरयन् निनादयन् इत्यर्थः ॥२१॥२२॥ यतः यत्र न्यस्तवती तस्मिन्स्थाने नापश्यत् ॥२३॥ श्रीबालबालस्वावलोकाय ॥ श्रीकृष्णः ॥

॥श्रीकृष्णः॥

॥२३॥

बरषरीरणमिः २

नरधः शयानस्य शिशोरल्पकस्याऽसौ प्रवालमृदुः अंघ्रिः तेन हतं अनः । शकटं व्यवर्त्तत विपरीतमपतत् । कथंभूतं ध्वस्तानि नानारसवन्ति कुप्यभा
जनानि स्वर्णरजतादिरहितानि कांस्यादिमयानि पात्राणि यस्मिन् तत् । तथा चक्रे च अक्षश्च व्यत्यस्ता यस्मिन् । विभिन्नः कूबरो युगंधरो यस्य
तच्च यथा भवति तथा व्यवर्त्तत ॥७॥ अद्भुतदर्शनेन आकुलाः नन्दादयः ऊचुः । कथमिति । विपर्यगात् विपरीतमपतत् इति ॥८॥ न श्रद्दधिरे विश्वा

नो१

॥अनोऽधःशयानस्य शिशोरनोऽल्पकप्रवालमृद्वंघ्रिहतं व्यवर्त्तत । विध्वस्तनानारसकुप्यभाजनं व्यत्यस्त॥
॥चक्राक्षविभिन्नकूबरं ॥ दृष्ट्वा यशोदाप्रमुखा व्रजस्त्रिय औत्थानिके कर्मणि याः समागताः । नन्दादयश्चाद्भुत॥
॥दर्शनाकुलाः कथं स्वयं वै शकटं विपर्यगात् ॥९॥ ऊचुरव्यवसितमतीन् गोपान् गोपीश्च बालकाः॥
॥रुदतानेन पादेन क्षिप्तमेतन्न संशयः ॥१०॥ न ते श्रद्दधिरे गोपा बालभाषितमित्युत । अप्रमेयं बलं तस्य॥
॥बालकस्य न ते विदुः ॥११॥ रुदन्तं सुतमादाय यशोदा ग्रहशंकिता । कृतस्वस्त्ययनं विप्रैः सूक्तैः स्तनमपाय॥
॥यत् ॥१२॥ पूर्ववत् स्थापितं गोपैर्बलिभिः सपरिच्छदम् । विप्रा हुत्वार्चयांचक्रुर्दध्यक्षतकुशाम्बुभिः ॥१३॥ ये॥
॥ऽसूयानृतदम्भेर्ष्याहिंसामानविवर्जिताः । न तेषां सत्यशीलानामाशिषो विफलाः कृताः ॥१४॥ श्रीराम॥

सं न जगृहुः । उत अपि बालस्यैतन्न संभवति । एते च बालाः किं जानन्तीति ॥१०॥ रक्षोघ्नैः सूक्तैः कृत्वा ॥११॥ भगवतः भव्यानुसन्धानं विप्रैश्चेष्टितं किंच
यत्नात् । पूर्ववत् स्थापितं बलिभिः शाकैः । यत् अमुष्य इति बलिभिः सहितं परिकरं यथा पूर्वं स्थापितं । विप्राः दध्यादिभिरर्चयामासुः हुत्वा ग्रहादि
होमं विधाय ॥१२॥ असूयानृतदम्भेर्ष्याहिंसामानविवर्जितानां सत्यशीलानामाशिषः कृता अफलाः न ॥१३॥ श्रीराधामाधवस्य ... जी सहायः ॥१॥

॥ भा॰ द॰ टी॰ ॥
॥ २४ ॥

नः सुखासि चीर्णमिति पूर्तमिति वापीकूपतडागादिनिर्माणं इष्टं पंचयज्ञाग्निहोत्रादि । दत्तं दानं यत् यस्मात् तत् तस्मात् । प्रणयन् हर्षयन् ॥ ३२ ॥ तत्राव लोगमेघ्यत्वे गोरवाशास्त्रिनी पुत्रं मोहयन् दर्शयामास जृंभमाणो मुखे जगत् । पीतप्रायस्य पानप्रायः स्तनो येन तस्य ॥ ३६ ॥ नगान् गिरीन् तत्दुहितृ नदीः ॥ ३७ ॥ इति दशमे सप्तमः ॥ ७ ॥ अष्टमे नामकर्मास्य बालक्रीडाकुतूहले मृद्भक्षणमिषेणोर्वविश्वरूपनिरूप्यते ॥ १ ॥ विश्वरूपदर्शिबालस्य

॥ किं नस्तपश्चीर्णमधोक्षजार्चनं पूर्तेष्टदत्तमुत भूतसौहृदं । यत्संपरेतः पुनरेव बालको दिष्ट्या स्वबंधून् प्रणयन्नुप॥
॥ स्थितः ॥ ३२ ॥ दृष्ट्वाद्भुतानि बहुशो नंदगोपो बृहद्वने । वसुदेववचो भूयो मानयामास विस्मितः ॥ ३३ ॥ एकदार्भकमादा॥
॥ य स्वांकमारोप्य भामिनी । प्रस्नुतं पाययामास स्तनं स्नेहपरिप्लुता ॥ ३४ ॥ पीतप्रायस्य जननी सुतस्य रुचिरस्मितं ॥
॥ मुखं लालयती राजन् जृंभतो ददृशे इदं ॥ ३५ ॥ खं रोदसी ज्योतिरनीकमाशाः सूर्येंदुवह्निश्वसनांबुधींश्च । द्वीपा॥
त् ॥ न्नगांस्तद्दुहितॄर्वनानि भूतानि यानि स्थिरजंगमानि ॥ ३६ ॥ सा वीक्ष्य विश्वं सहसा राजन् संजातवेपथुः । संमी॥
॥ ल्य मृगशावाक्षी नेत्रे आसीत् सुविस्मिता ॥ ३७ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे पूर्वार्धे बालचरिते विश्व॥
॥ रूपदर्शनो नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ गर्गः पुरोहितो राजन् यदूनां सुमहातपाः । व्र॥
॥ जं जगाम नंदस्य वसुदेवप्रचोदितः ॥ १ ॥ तं दृष्ट्वा परमप्रीतः प्रत्युत्थाय कृतांजलिः । आनर्चाधोक्षजधिया प्र॥
॥ णिपातपुरःसरं ॥ २ ॥ सूपविष्टं कृतातिथ्यं गिरा सूनृतया मुनिं । नंदयित्वाब्रवीद्ब्रह्मन् पूर्णस्य करवाम किं ॥ ३ ॥ म॥
॥ हद्विचलनं नृणां गृहिणां दीनचेतसां । निःश्रेयसाय भगवन् कल्पते नान्यथा क्वचित् ॥ ४ ॥ ज्योतिषामयनं ॥

विश्वरूपदर्शितः पुनः नामकरणं वाक्येन निजं तत्त्वमसूचयत् ॥ १ ॥ पूर्णस्येति कथं धनिनो गृहमागतस्तत्राह महद्विचलनमिति । महतां वि चरणमात्मनविचलनं नतु स्वार्थं किंतु गृहिणां मंगलायानंनु तर्हि त्वयैव महद्दर्शनार्थं किं निमित्तं नागतमिति तत्राह । दीनचेतसां स्वप्रपंचतया नदविगृहे त्यक्तुमशक्यत्वान्नागतमित्यर्थः ॥ ४ ॥ श्रीरामाय नमः जयति ॥ श्री हरे राम हरे राम राम राम हरे हरे हरे कृष्ण हरे कृष्ण कृष्ण कृष्ण हरे हरे ॥

प्रसुवती

सेदृशि घाघामि॥

॥ भा॰ द॰ टी॰ ॥
॥ २५ ॥

खरपवनचक्रात्पांशुवर्षे सति ॥२४॥ उपारतः पांशुवर्षस्य वेगो यस्मिन्पवने तथाभूते पवने सति । तत्र तस्या रुदितमनुनिशम्य गोप्यो रुरुदुः ॥२५॥ वात्याचक्र-
वेगः । तद्रूपधरः कृष्णं हरन् शान्तरयः । कं यं स्थितं नभोगतः । ततः परं गन्तुं नाशक्नोदित्यर्थः ॥२६॥ गुरुमत्तया पाषाणवत् गौरवेण तेन तया । अश्मानं मन्यमानः स्वात्मपर्णं तं पर्वतं प्र-
मन्यमानस्तेनैव आत्मनो गलेन गृहीतत्वात् । तस्य कृष्णस्य उत्स्रष्टुं नाशक्नोदित्यर्थः ॥२७॥ तस्योरसि लम्बमानं कृष्णं मातुः पाणौ प्रतिहृत्य समर्प्य विस्मिताः

॥ इति खरपवनचक्रपांशुवर्षे सुतपदवीमबलाविलक्ष्य माता । अतिकरुणमनुस्मरन्त्यशोचद्भुवि प॥
॥ तिता मृतवत्सका यथा गौः ॥२४॥ रुदितमनुनिशम्य गोप्यो भृशमनुतप्तधियोऽश्रुपूर्णमुख्यः । रुरुदुरनुप॥
लभ्य नन्दसूनुं पवन उपारतपांशुवर्षवेगे ॥२५॥ तृणावर्तः शान्तरयो वात्यारूपधरो हरन् । कृष्णं नभोगतो ॥
॥ गन्तुं नाशक्नोद्भूरिभारभृत् ॥२६॥ तमश्मानं मन्यमान आत्मनो गुरुमत्तया । गले गृहीत उत्स्रष्टुं नाशक्नोदद्भु॥
॥ तार्भकं ॥२७॥ गलग्रहणनिश्चेष्टो दैत्यो निर्गतलोचनः । अव्यक्तरावो न्यपतत्सहबालो व्यसुर्व्रजे ॥२८॥ तमम॥
॥ न्तरिक्षात्पतितं शिलायां विशीर्णसर्वावयवं करालं । पुरं यथा रुद्रशरेण विद्धं स्त्रियो रुदत्यो ददृशुः स॥
॥ मेताः ॥२९॥ प्रादाय मात्रे प्रतिहृत्य विस्मिताः कृष्णं च तस्योरसि लम्बमानं । तं स्वस्तिमन्तं पुरुषादनीतं विहायसा॥
॥ मृत्युमुखात्प्रमुक्तं ॥३०॥ गोप्यश्च गोपाः किल नन्दमुख्या लब्ध्वा पुनः प्रापुरतीव मोदं ॥ अहो ब॥
॥ तात्यद्भुतमेष रक्षसा बालो निवृत्तिं गमितोऽभ्यगात्पुनः । हिंस्रः स्वपापेन विहिंसितः खलः साधुः समत्वेन॥
भयाद्विमुच्यते ॥३१॥

स्वस्तिमन्तं कुशलिनमेवानुवर्तिते । विहायसा गगनमार्गेण पुरुषादेन नीतं तथापि मृत्युमुखात्प्रमुक्तं पुनर्लब्ध्वा मोदं प्रापुरिति ॥३०॥ परस्परं हर्षेण कथामाहुः॥
अहो बतेति निवृत्तिं मरणं गमितः प्रापितः । कोऽत्र विस्मयो यद्यप्येवं तदिति । तेष्वेव केचिदाहुः हिंस्र इति ॥३१॥ श्रीकृष्णाय नमः॥

कुतस्मिन्द्धेतोः विप्रतिपद्यमानानां यदूनामपृथग्भावेतर भावो भावनं तस्मात् अन्योन्यहितया सर्वैकमत्यकरणोऽस्त्यर्थः संकर्ष
णे एकाकरोतीति संकर्षणमप्युशंतीति मन्यंते वीर्यं नीत्यर्थः गर्भसंकर्षणात्तु न प्रकाशयति १२ अस्य तव पुत्रस्य अन्वतः कृष्ण इत्येतं नाम भवि
ष्यतीति १३ प्रागयमिति सामान्योक्त्या कंचित् यं जन्मांतरे तत्तन्नामकं स्पयतीति तेनं होमन्यते सम्यक् ततः किंवासः एनं वासुदेव इति संप्रवेति तनुइति

॥शुक उवाच॥ एवं संप्रार्थितो विप्रः स्वचिकीर्षितमेव तत् चकार नामकरणं गूढो रहसि बालयोः ११॥
॥गर्ग उवाच॥ अयं हि रोहिणीपुत्रो रमयन्सुहृदो गुणैः आख्यास्यते राम इति बलाधिक्याद्बलं विदुः॥
॥यदूनामपृथग्भावात्संकर्षणमुशंत्युत १२ आसन्वर्णास्त्रयो ह्यस्य गृह्णतोऽनुयुगं तनूः शुक्लो र
क्तस्तथा पीत इदानीं कृष्णतां गतः १३ प्रागयं वसुदेवस्य क्वचिज्जातस्तवात्मजः वासुदेव इति श्रीमा
नभिज्ञाः संप्रचक्षते १४ बहूनि संति नामानि रूपाणि च सुतस्य ते गुणकर्मानुरूपाणि तान्यहं वेद नो ज
नाः १५ एष वः श्रेय आधास्यद्गोपगोकुलनंदनः अनेन सर्वदुर्गाणि यूयमंजस्तरिष्यथ १६ पुरानेन
व्रजपते साधवो दस्युपीडिताः अराजके रक्ष्यमाणा जिग्युर्दस्यून्समेधिताः १७ य एतस्मिन्महाभागाः प्रीतिं
कुर्वंति मानवाः नारयोऽभिभवंत्येतान्विष्णुपक्षानिवासुराः १८ तस्मान्नंदात्मजोऽयं ते नारायणसमो
गुणैः श्रिया कीर्त्यानुभावेन गोपायस्व समाहितः १९ इत्यात्मानं समादिश्य गर्गे च स्वगृहं गते नंदः प्रमुदि
तो मेने आत्मानं पूर्णाशिषाम् २०

१५ गुणानुरूपाणि ईश्वरः सर्वज्ञ इत्यादीनि कर्मानुरूपाणि गोवर्धनोद्धरण इत्यादीनि तानि सर्वाण्यपि नो वेद जना अपि नो वि
दुरिति १६ जातकफलमाह एष इति श्रेय आधास्यत् आधास्यति १७ अनेन रक्ष्यमाणाः समेधिताः संवृद्धाः विरिजग्युरिति १७।१८।१९ इति

त्वया बालयोर्नामकरणादिकं कर्तव्यमिति वक्तुं तस्य ज्ञानातिशयमाह ज्योतिषामयनमिति। यदतींद्रियज्ञानसाधनं ज्योतिषामयनं
तत्त्वप्रतिपादकं ज्योतिःशास्त्रमित्यर्थः। तत्साक्षाद्भवता प्रणीतं येनायमपि पुमान् परावरं परं कारणं पूर्वजन्मकृतं कर्म अवरं कार्यमस्मि
न्जन्मनि तत्फलं तद्वेद॥५॥ किंच जातके यद्यपि तमन्यजन्मनि शुभाशुभं तस्य कर्मणः प्राप्तिं यजमानपि ममत्वेन तन्मम सिद्ध्या
गोदायद्वेवेति।५। त्वं हीति। हि यस्मात् ब्रह्मविदां त्वं श्रेष्ठः अतो नामकरणादिसंस्कारान् कर्तुमर्हसि। ननु एतद्गुरूणां कर्म
यमिति चेत्तत्राह नृणामिति। जन्मनैव सर्वहितं नरं प्रति गुरुरेव तत्कार्यमित्यभिप्रायेण पृष्टः सन् गर्ग एवं आह यदूनामिति त्रिभिः ननु तथा

॥ ज्योतिषामयनं साक्षाद्यत्तज्ज्ञानमतींद्रियं प्रणीतं भवता येन पुमान्वेद परावरं॥५॥ त्वं हि ब्रह्मविदां
॥ श्रेष्ठः संस्कारान्कर्तुमर्हसि बालयोरनयोर्नॄणां जन्मना ब्राह्मणो गुरुः॥६॥ गर्ग उवाच॥ य
॥ दूनामहमाचार्यः ख्यातश्च भुवि सर्वदा सुतं मया संस्कृतं ते मन्यते देवकीसुतं॥७॥ कंसः पापमतिः स
॥ ख्यं तव चानकदुंदुभेः देवक्या अष्टमो गर्भो न स्त्री भवितुमर्हति॥ इति संचिंतयन् श्रुत्वा देवक्या दा
॥ रिकावचः अपि हंता गताशंकस्तर्हि तन्नोऽनयो भवेत्॥९॥ नंद उवाच॥ अलक्षितोऽस्मिन् रहसि मा
मकैरपि गोव्रजे कुरु द्विजातिसंस्कारं स्वस्तिवाचनपूर्वकं॥१०॥

पि त्वं मद्यागत इति कोऽपि विद्यादिति चेत्तत्राह ख्यातश्चेति। ततः किमत आह सुतमिति कं लोको मन्यते कल्पयेदित्यर्थः। ननु यदुकुमार इति
कथं विज्ञानात् तत्राह। वसुदेवस्य सुतत्वेनापि देवक्यां जात इति कुतो जानीयात्तत्राह। कंसः पापमतिरित्यादि॥८॥ किं मृग्याह तथा मंदे
त्यादि देवकीकन्यावचः श्रुत्वा देवक्या अष्टमो गर्भो न स्त्री भवितुमर्हतीति निःसंचिंतयन् ... नान्येन केनचित् दृष्टा इति ... युक्तयो
श्चेत् सर्वं संचिंतयन् त्वद्गृहे ... इति संभाव्य मत्संस्कारलिंगेन च आगताशंकः। आगतः। यो कोपस्य सः। अपि यदि हंता हनिष्यति
तर्हि तन्नोऽस्माकमनयः अन्यायः स्यादिति॥९॥ द्विजातिसंस्कारं द्विजातीनामावश्यकं कर्तव्यं संस्कारमात्रं केवलं स्वस्तिवाचनपूर्वकं कुर्विति॥१०॥

श्रीभागवत २

॥गी॰ टी॰॥
॥२६॥

कृष्णचापलस्य वीर्यादितस्तैर्बाधितस्ततः । व्रजलंपतः समागत्य गोप्यो गोपीः प्रति ददुः ॥ अस्य स्मरणमपे हेहकाले कोपो संजातन हासः । स्ने पयो पार्जितं न तु दत्तं तत्रापि स्वादुनेतरं । दधि च पय स्वाय दधि पयः तस्ति किंच । मोतु स्पनमर्कटान् पूर्व विमृज्य दद्दाति । तेषामध्ये तत्र स्तेन कोपितः
ति चेन्नाहिं मांडं जिनत्ति । कदाचित् स्वस्वालाये सति सः । तत्र यत्प्रयत्नामाति कुपितो याति । पद्धतस्य गृहागृहि पालेभ्यः । कुपितस्तेषां मूत्रतो कारयः
पंका दिषु सुप्तान् कोपयते दधि चायातानि । दर्पकल्पितैस्तैस्ते पयो गैरिन्धुकं तत्र प्रपंचयति । हस्तागृह इति तं गृहे शिक्यस्यां भांडेषु स्वनिहि

॥कालेनाल्पेन राजर्षे रामः कृष्णश्च गोकुले । अघृष्टजानुभिः पद्भिर्विचक्रमतुरंजसा ॥२६॥ ततस्तु भगवान्कृष्णो वयस्यै
र्व्रजबालकैः । सह रामो व्रजस्त्रीणां चिक्रीडे जनयन्मुदम् ॥२७॥ कृष्णस्य गोप्यो रुचिरं वीक्ष्य कौमारचापलम् । शृण्वत्याः किल
तन्मातुरिति होचुः समागताः ॥२८॥ गोप्य ऊचुः ॥ वत्सान्मुंचन्क्वचिदसमये क्रोशसंजातहासः स्तेयं स्वाद्व
त्त्यथ दधि पयः कल्पितैः स्तेययोगैः । मर्कान्भोक्ष्यन्विभजति स चेन्नात्ति भांडं भिनत्ति द्रव्यालाभे स गृहकुपितो यात्युप
क्रोश्य तोकान् ॥ हस्ताग्राह्ये रचयति विधिं पीठकोलूखलाद्यैश्छिद्रं ह्यन्तर्निहितवयुनः शिक्यभांडेषु तद्वित् । ध्वांता
गारे धृतमणिगणं स्वांगमर्थप्रदीपं काले गोप्यो यर्हि गृहकृत्येषु सुव्यग्रचित्ताः ॥२९॥ एवं धार्ष्ट्यान्युशति कुरुते मेह
नादीनि वास्तौ स्तेयोपायैर्विरचितकृतिः सुप्रतीको यथास्ते । इत्थं स्त्रीभिः सभयनयनश्रीमुखालोकिनीभिर्व्याख्यातार्था
प्रहसितमुखी न ह्युपालब्धुमैच्छत् ॥३०॥

ते

तेद्ध्याहेव पुनं ज्ञानं पयस्य । छिद्रं रचयति नद्धृतछिद्रं रचनादिहितः ध्वांतयुक्तेगृहे स्वांगमेवार्थप्रदीपं रचयति विशेष तो धृतमणि
गणं । यर्हि यस्मिन्काले ॥२९॥ दरेचौरइत्याकृष्टः सन् उ प्रतिजल्पति त्वमेव चोरः अहं गृहस्वामी । मेहादीनि धार्ष्ट्यानि प्रगल्भानि । अथ
वा उशति उक्तमनीये पशौ दे यद्वा उशति शोभने वास्तौ स्वच्छे गृहे मेहनादीनि पुरीषोत्सर्गादीनि कुरुते । एवं स्तेयोपायैः विरचिता कृतिः कर्म
येन सः । त्वत्समीपे सुप्रतीकः साधुरिवास्ते । सभयेन नयनेन यस्मिन् तच्च तत् श्रीयुक्तं मुखं च । तदालोकिनीभिर्व्याख्यातार्थाप्रव्याख्यापित

॥श्रीकृष्णः॥
॥२६॥

कालक्रीडा न च मत्काद्यैः स्फोरामे लासं पुनः । परमानंद माधवं नमे नंद यशोदयोः ॥ २ ॥ हर्षलीनं च मे व दर्शयन्नाह कालेनेति ॥ २१ ॥ अनुरूप्य पुनः पुन
रनुरूप्य सरीसृपंतौ लोमृति शयेन चलंतौ । कथंपोपाः कृदियान्न खण किंकिण्यादीनां घोषेण तेन नादेन सुचिरं यथा तथा तेन घोषेणा नादेन हृष्ट
मनो ययोः सौ लोकं ततस्ततो गत्वा तं जनं । मध्वावसत्रि च तया लि पतानि मुग्धगम्य मुग्धवत् प्रभीतवत् प्रभीतं तत्त्वसमीपे उपेजग्मतुरुपयग्म
तुः ॥ २२ ॥ तदा च तत्र मातरौ निजसुतौ सेवांगोपयगृह्य प्रमोदं ययतुः । कथंभूते घ्राणपारुपयाऽनुंसौ वयः । स्रूहय पोधरसस्यो । पंकेनांगरागेण

॥ कालेन व्रजताल्पेन गोकुले रामकेशवौ । जानुभ्यां सह पाणिभ्यां रिंगमाणौ विजह्रतुः ॥ २१ ॥ ताचंघ्रियुग्ममम
॥ नुकृष्य सरीसृपंतौ घोषप्रघोषरुचिरं व्रजकर्दमेषु । तन्नादहृष्टमनसावनुसृत्य लोकं मुग्धप्रभीतवदुपेयतु
॥ रंति मात्रोः ॥ २२ ॥ तन्मातरौ निजसुतौ घृणया स्नुवंत्यौ पंकांगरागरुचिरावुपगृह्य दोर्भ्यां । दत्वास्तनं प्रपिबतोः स्म
॥ मुखं निरीक्ष्य मुग्धस्मितात्पदशनं ययतुः प्रमोदं ॥ २३ ॥ यर्ह्यंगनादर्शनीयकुमारलीलावंतर्व्रजे तदबलाः प्रगृ
॥ हीतपुच्छैः । वत्सैरितस्तत उभावनुकृष्यमाणौ प्रेक्षंत्य उज्झितगृहा जहृषुर्हसंत्यः ॥ २४ ॥ शृंग्यग्निदंष्ट्र्यसिजल
॥ द्विजकंटकेभ्यः । क्रीडापरावतिचलौ स्वसुतौ निषेद्धुं । गृह्याणि कर्तुमपि यत्र न तज्जनन्यौ शेकात आपतुरलं मन
ऽपि
॥ सोऽनवस्थां ॥ २५ ॥

णव हवि चिरो । कथंभूतं मुखं निरीक्ष्य । मुग्धं मंदस्मितं यस्मिन् । अल्पा दशनाः यस्मिन् तं च तच्च ॥ २३ ॥ यर्हि अंगनानां दर्शनीया कुमारलीला
ययोः । तथा भूतौ जातौ । तदा तत्र व्रजे व्रजमध्ये । तदबलाः व्रजांगना गोप्यस्तं स्पः प्रेक्षमाणाः । विस्मितगृहाः सत्योजहृषुः हृष्टा बभूवुः । कथंभूतौ ता
भ्यां वृतिहीना निपुच्छाग्रे पंनेः वत्सैरितस्ततोनुकृष्यमाणौ ॥ २४ ॥ अतिचपलौ शृंग्यादिभ्यो निषेद्धुं गृहे चिंतानि कर्माणि कर्तुं यत्र पदानं जननन्यो न
शेकाते । तदालं मनसोऽनवस्थामापतुरिति । गृहसौख्यस्य परकाष्ठा हर्षिता ॥ २५ ॥ श्रीहरे राम हरे राम राम राम हरे हरे । हरे रम हरे रम रम रम

॥भा०द०टी०॥
॥२७॥

तामाह किंस्वप्नइति परितोवितर्कयन्त्याह। नायंस्वप्नःहि किंदेवस्यहरेर्माया। तथाचेन्मे किंनपश्यंतितर्हि। किंवामदीयएव कश्चिद्बुद्धिमोहोविपर्यासःह
। हर्षलोमुखवचनात्। एवंतर्हिअयंसत्योपिकथमंतःप्रतीयते। अतर्वहिअस्यैवार्भकस्यरूपेणजगत्प्रतीयते। तथासतिबिंबप्रतिबिंबयोरिवपरस्परंवैपरी
त्येनप्रतीतिः। स्यादित्याशंक्यान्यथावितर्कयति अथोइति। अथवाअमुष्यममार्भकस्यापिसतोयः। कश्चनाचिंत्यः। आत्मयोगः। स्वीयमैश्वर्यं। औ
त्पत्तिकः। स्वाभाविकः॥४०॥ तदेवं पतन्मास्थित्वायमीश्वरं इतिनिश्चित्याह। अथोइतिचेतः। चित्तं। तदारिजिनंवितर्कगोचरं। यजगत्यदाश्रयंयदधिष्ठानं

॥किंस्वप्नएतदुतदेवमायाकिंवामदीयोबतबुद्धिमोहः। अथोअमुष्यैवममार्भकस्ययःकश्चनौत्पत्तिकआत्मयोगः॥
॥४१॥ अथोयथावन्नवितर्कगोचरंचेतोमनःकर्मवचोभिरंजसा। यदाश्रयंयेनयतःप्रतीयतेसुदुर्विभाव्यंप्रण॥
॥ता[illegible]स्मितत्पदं॥४२॥ अहंममासौपतिरेषमेसुतोव्रजेश्वरस्याखिलवित्तपासती। गोप्यश्चगोपाःसहगोध॥
॥नाश्चमेयन्माययेत्थंकुमतिःसमेगतिः॥४३॥ श्रीकृष्णाय॥ इत्थंविदिततत्त्वायांगोपिकायांसईश्वरः॥ वैष्णवीं
॥व्यतनोन्मायांपुत्रस्नेहमयींविभुः॥४४॥

येनकरणेनाधिष्ठात्रा। यतोबुद्धिरस्तिस्फूर्त्तानन्विदमवितर्क्यंनवतु। तस्यहंकीदृक्। अतआह। सुदुर्विभाव्यमिति। इदमस्यांनमचिंत्यमिम
यं॥४२॥ एवंप्रपंचप्रतीत्योनलीनंतत्त्वंपुनर्जीवसंस्तितिहेतुः। मयाअयत्वेनोन्नयंस्याह। अहंमितियस्योहनाम्नाहं। असौमेपतिः। अयंमेव्रजे
श्वरस्याखिलवित्तपाधिष्ठात्रीअहं। सतीजायाएषःसुतोमेसुतः। गोप्यादयश्चमदीयाः। इत्थंकुमतिर्जन्मायथायोयामायेषमेशरणमिति॥४३॥ वैष्ण

॥भा०द०स०॥
॥२७॥

कदाचिद् एवं ध्यानं उपालभ्य जननी तदनु महदाश्चर्यं प्रकटयति इति अपयन्नाह एकदेति ३२ उपालभ्य निर्भर्त्स्य भयेन संभ्रान्ते प्रेक्षणे च यस्य [illegible] हितैषिणी यस्य तं ३३ अदान्तात्मन् अनुपलब्धात्मन् रहः एकान्ते ३४ नाहं भक्षितवानिति नहि बाल्ये किंचिन्मयाज्ञातं तेन मत्कृताकृतं सर्वमलीकमिति भावः समक्षं प्रत्यक्षं ३५ व्यादेहि मुखं प्रसारयेति व्यादत्त प्रसारितवान् ३६ तत्र तस्मिन् मुखे विश्वं ददृशे ददर्श जित्वा प्रपञ्चयति जगत् जंगमं स्थास्नु स्थावरं खमन्तरिक्षं लोकं साद्रिद्वीपाब्धिभूगोलं पर्वतद्वीपसमुद्रसहितं भूगोलं भूर्लोकं वायुः प्रवहः स्वर्गश्चैव इन्दुश्चन्द्रः तारकाश्च तत्सहितं ३७ ज्योतिश्चक्रं स्वर्गलोकं वै

॥ एकदा क्रीडमानास्ते रामाद्या गोपदारकाः । कृष्णो मृदं भक्षितवानिति मात्रे न्यवेदयन् ॥३२॥ सा गृहीत्वा करे कृष्णमुपालभ्य हितैषिणी यशोदा भयसंभ्रान्तप्रेक्षणाक्षमभाषत ॥३३॥ कस्मान्मृदमदान्तात्मन् भवान् भक्षितवान् रहः । वदन्ति तावका ह्येते कुमारास्तेऽग्रजोऽप्ययं ॥३४॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ नाहं भक्षितवानम्ब सर्वे मिथ्याभिशंसिनः । यदि सत्यगिरस्तर्हि समक्षं पश्य मे मुखं ॥३५॥ यद्येवं तर्हि व्यादेहीत्युक्तः स भगवान् हरिः । व्यादत्ताव्याहतैश्वर्यः क्रीडामनुजबालकः ॥३६॥ सा तत्र ददृशे विश्वं जगत् स्थास्नु च खं दिशः । साद्रिद्वीपाब्धिभूगोलं सवाय्वग्नीन्दुतारकं ॥३७॥ ज्योतिश्चक्रं जलं तेजो नभस्वान् वियदेव च । वैकारिकाणीन्द्रियाणि मनो मात्रा गुणास्त्रयः ॥३८॥ एतद्विचित्रं सहजीवकालस्वभावकर्माशयलिंगभेदं । सूनोस्तनौ वीक्ष्य विदारितास्ये व्रजं सहात्मानमवाप शंकां ॥४०॥

हा ४

वैकारिकाणि देवाः मन इति वैकारिकाद् इन्द्रियग्रहणमपि देववैलक्षण्यात् पुनरुक्तं इन्द्रियाणि च तैजसानि मात्राः तामसाः शब्दादयः गुणाः एवमेतद्विचित्रं विश्वं सह एकदेव वीक्ष्य विचित्रतामाह जीवस्य गुणतो भेदः कालस्य परिणामहेतुः स्वभावस्य जन्महेतुः कर्मवासनासंस्कार आशयश्च एतैर्लिंगानां चराचरशरीराणां भेदो यस्मिन् तत् तत्र व्रजं च सहात्मानं स्वसहितं च किंचिद्दीप्त्यस्तनौ तनौ विदारितास्ये शंकामवाप ४० श्रीराधावल्लभो जयति श्रीहरे राम हरे राम राम राम हरे हरे हरे कृष्ण हरे कृष्ण हरे कृष्ण कृष्ण

नवमे यशोदयोत्सिक्तेन गतागोप्यपतन्तनं विलोक्य कामं ड ग्रंगादिसूत्रं दाम्नाविबंधनं ॥१॥ ननु एतद्विलासं विमर्द्द्याविलित्नचेतसः बंधन ... घ्यगुल्मा रु
क्षौ ... तामनन्वर्थयति ॥ स्वयं दधिनिर्मंथया ॥ तदा गायनेति चकारान्वयः ॥ क्षौमं ... कांचीनद्धं ॥ रज्ज्वाकर्षे श्रमो यया योरुपोर्जयो ॥ स्वं
तौ ... कंकणौ च कबरतो गलं ... मालती यस्याः ॥३॥ अधिश्रितेचुल्ल्यामारोपिते उत्सिच्यमाने श्रतिनायये नोच्छियमाने ॥५॥ दद्भिर्दन्तैरश्मनाशि

॥श्रीशुक उवाच॥ एकदा गृहदासीषु यशोदा नंदगेहिनी कर्मांतरनियुक्तासु निर्ममंथ स्वयं दधि ॥१॥ यानि यानीह
गीतानि तद्बालचरितानि च दधिनिर्मंथने काले स्मरंती तान्यगायत ॥२॥ क्षौमं वासः पृथुकटितटे बिभ्रती सूत्रनद्धं
पुत्रस्नेहस्नुतकुचयुगं जातकंपं च सुभ्रूः रज्ज्वाकर्षश्रमभुजचलत्कंकणौ कुंडले च स्विन्नं वक्त्रं कबरविगलन्मा ग ३
लती निर्ममंथ ॥३॥ तां स्तन्यकाम आसाद्य मथ्नंतीं जननीं हरिः गृहीत्वा दधिमंथानं न्यषेधत्प्रीतिमावहन् ॥४॥ तमं
कमारूढमपाययत्स्तनं स्नेहस्नुतं सस्मितमीक्षती मुखं अतृप्तमुत्सृज्य जवेन सा ययावुत्सिच्यमाने प
यसि त्वधिश्रिते ॥५॥ संजातकोपः स्फुरितारुणाधरं संदश्य दद्भिर्दधिमंथभाजनं भित्त्वा मृषाश्रुर्दृषदश्मना
रहो जघास हैयंगवमंतरं गतः ॥६॥ उत्तार्य गोपी सुशृतं पयः पुनः प्रविश्य संदृश्य च दध्यमत्रकं भग्नं विलो
क्य स्वसुतस्य कर्म तज्जहास तं चापि न तत्र पश्यती ॥७॥ उलूखलांघ्रेरुपरि व्यवस्थितं मर्काय कामं ददतं
शिचि स्थितं हैयंगवं चौर्यविशंकितेक्षणं निरीक्ष्य पश्चात्सुतमागमच्छनैः ॥८॥ श्रीराधावल्लभो जयति:

ताप्युत्तेरणामुत्तरंगैरहमधुना गतः देहः एकांते नवनीतमभक्षयत् ॥६॥ सुशृतं सुतप्तं दधियं पात्रस्थानं प्रविश्य पश्चात् संदृश्य ॥७॥ उलूख
लांघ्रेः परिवर्तितस्योलूखलस्योपरि शिचि शिक्ये चौर्येण विशंकितं चंचलमीक्षणं यस्य तं ॥८॥ श्रीगोपालाजी का हय ॥ स्वातम

२

३ रुद्धे न ... ते हेनकलितं यशोदाहृदयं यस्याः सा पुरेवासीत् ४५ मेघावल्लोके इकमाह त्रय्येति त्रय्या इज्याद्यरिष्टापेण ३ उपनिषद्भिर्ब्रह्मेति सांख्ये पु
रुष इति योगैः परमात्मेति सात्वतैर्भगवानिति ३ उपगीयमानं माहात्म्यं यस्य तं ४६ श्रुतिविस्मयेन पृच्छति नंद इति महोदयं महानुदयो यस्मात्तद्दृ
यस्य तत् ४७ पयोः प्रसन्नौ वत्सीर्णलीलोपि तरौ नान्वविंदेतां न प्रापतुः तं ... ह्रस्वोदारं महत् ... र्भकेहितं बाललीलां यत् तत् यशोदाकपोवनं

॥ सद्यो नष्टस्मृतिर्गोपी साऽऽरोप्यारोहमात्मजं प्रवृद्धस्नेहकलिलहृदयासीद्यथा पुरा ४५ त्रय्या चोपनिषद्भिश्च
॥ सांख्ययोगैश्च सात्वतैः उपगीयमानमाहात्म्यं हरिं साऽमन्यतात्मजं ४६ राजोवाच नंदः किमकरोद्ब्र
॥ ह्मन् श्रेय एवं महोदयं यशोदा च महाभागा पपौ यस्याः स्तनं हरिः ४७ पितरौ नान्वविंदेतां कृष्णोदारा
॥ र्भकेहितं गायंत्यद्यापि कवयो यल्लोकशमलापहं ४८ श्रीशुक उवाच द्रोणो वसूनां प्रवरो धरया भार्यया सह
॥ या करिष्यमाण आदेशान् ब्रह्मणस्तमुवाच ह ४९ जातयोर्नौ महादेवे भुवि विश्वेश्वरे हरौ भक्तिः स्या
॥ त्परमा लोके ययांजो दुर्गतिं तरेत् ५० अस्त्वित्युक्तः स भगवान् व्रजे द्रोणो महायशाः जज्ञे नंद इति ख्यातो
॥ यशोदा सा धराभवत् ५१ ततो भक्तिर्भगवति पुत्रीभूते जनार्दने दंपत्योर्नितरामासीद्गोपगोपीषु
॥ भारत ५२ कृष्णो ब्रह्मण आदेशं सत्यं कर्तुं व्रजे विभुः सहरामो वसंश्चक्रे तेषां प्रीतिं स्वलीलया ५३ इति

श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधेऽष्टमोऽध्यायः ॥८॥

श्रीशुक उवाच

ति नन्दो विंदन्तत् किं श्रेयो करोदिति ४८ ब्रह्मण आदेशान् गोपालनादिलक्षणान् ४९ स एव ... द्रोणो यज्ञे स च नंद इति ख्यातः सा च
धारा यशोदाऽभवत् ५१ गोपगोपीनामपि वत्सत्वमावादस्येव भक्तिः तयोः पुनर्नितरामिति ५२ स्वलीलया पुत्रभावानुकारिण्या ५३

॥ इति दशमटीकायामष्टमः ॥८॥

तं मर्त्यलिंगमधोक्षजं मातात्मजं मत्वा बबंधेति ॥१४॥ द्व्यंगुलोनं द्वाभ्यामंगुलीभ्यां न्यूनमभूत् ॥१५॥ स्मितं कुर्वतीनां मध्ये स्वयमपि हसंती विस्मयमाप ॥१७॥ न चैवं स्वातंत्र्यभंग इत्याह एवं संदर्शितेति सेश्वरमिदं विश्वं यस्य वशे वर्तते सोऽपि भक्ताधीन इत्यर्थः ॥ भगवत्प्रसादमन्यो न

॥तं मत्वात्मजमव्यक्तं मर्त्यलिंगमधोक्षजं गोपिकोलूखले दाम्ना बबंध प्राकृतं यथा ॥१४॥ तद्दाम बध्यमानस्य॥

॥स्वार्भकस्य कृतागसः द्व्यंगुलोनमभूत्तेन संदधेन्यच्च गोपिका ॥१५॥ यदासीत्तदपि न्यूनं तेनान्यदपि संदधे॥

॥तदपि द्व्यंगुलं न्यूनं यद्यदादत्त बंधनं ॥१६॥ एवं स्वगेहदामानि यशोदा संदधत्यपि गोपीनां सुस्मयंतीनां स्मयंती वि॥

॥स्मिताभवत् ॥१७॥ स्वमातुः स्विन्नगात्राया विस्रस्तकबरस्रजः दृष्ट्वा परिश्रमं कृष्णः कृपयासीत्स्वबंधने ॥१८॥

॥एवं संदर्शिता ह्यंग हरिणा भृत्यवश्यता स्ववशेनापि कृष्णेन यस्येदं सेश्वरं वशे ॥१९॥ नेमं विरिंचो न भवो न॥

॥श्रीरप्यंगसंश्रया प्रसादं लेभिरे गोपी यत्तत्प्राप विमुक्तिदात् ॥२०॥ नायं सुखापो भगवान् देहिनां गोपिकासु॥

॥तः ज्ञानिनां चात्मभूतानां यथा भक्तिमतामिह ॥२१॥ कृष्णस्तु गृहकृत्येषु व्यग्रायां मातरि प्रभुः अद्राक्षीदर्जुनौ पू॥

॥र्वं गुह्यकौ धनदात्मजौ ॥२२॥ पुरा नारदशापेन वृक्षतां प्रापितौ मदात् नलकूबरमणिग्रीवाविति ख्यातौ॥

॥श्रियान्वितौ ॥२३॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे उलूखलबंधनं नाम नवमोऽध्यायः ॥९॥

कोऽन्यः प्राप्नोतीत्याह नेममिति विरिंचः पुत्रोऽपि भवः आत्मापि श्रीः जायापि अंगसंश्रयापि तं प्रसादं ॥ नायमिति देहिनां देहाभिमानिनां तापसादीनां ज्ञानिनां निरहंकाराणामपि नास्ति ॥ तैः सुखेनाप्राप्यमित्यर्थः ॥२१॥ इति द॰

शमे नवमः ॥९॥

पि॰ ७४ ।

नयस्यादृक्कागृहे ॥ इदं नवनीतं कारणं नोऽस्तीति ॥ भयमेवबद्धमेयोगं प्रवेष्टुं योगिनां मनोऽपि यं नापि तं ॥ अपयानमन्वधावत् ॥ देवत्वं न त्याप ॥ यतो योगिनो
यं प्रवेष्टुं न यत्नमपि ति ॥ अन्वंचमाना अन्वंचमुल्लमनुगच्छंती ॥ बृहत्योः चलयोः श्रोण्योः भारेणाक्रांता मंदा गतिर्यस्याः ॥ विस्रंसितात्
केशबंधनात् च्युतैः प्रसूनैरनुगतिरनुगमनं यस्यास्सा ॥ पदा जवेनामृशत्पितानात् ॥ केशबंधात् पुरः ॥ पतितानि प्रसूनानि पश्चात् निपतंति यस्याः
पदानुसारेणानुधावंती ॥१०॥ अंजनेन कृष्णौ मषिणौ ॥ अंजनमषिणी ॥ नेत्रे ॥ किरणी स्वपाणिनाकर्षंतं जिहीर्षं ... भर्त्सयंती हृतस्य

॥ तामात्तयष्टिं प्रसमीक्ष्य सत्वरस्ततोऽवरुह्यापससार भीतवत् ॥ गोप्यन्वधावन्नृपः माययाऽऽप योगिनां क्ष ॥
॥ मं प्रवेष्टुं तपसेरितं मनः ॥९॥ अन्वंचमाना जननी बृहच्चलच्छ्रोणीभराक्रांतगतिः सुमध्यमा ॥ जवेन ॥
॥ विस्रंसितकेशबंधनच्युतप्रसूनानुगतिः परामृशत् ॥१०॥ कृतागसं तं प्ररुदंतमक्षिणी कषंतमंजन्म ॥
॥ षिणी स्वपाणिना ॥ उद्वीक्षमाणं भयविह्वलेक्षणं हस्ते गृहीत्वा भिषयंत्यवागुरत् ॥११॥ त्यक्त्वा यष्टिं सुतं ॥
॥ भीतं विज्ञायार्भकवत्सला ॥ इयेष किल तं बद्धुं दाम्ना तद्वीर्यकोविदा ॥१२॥ न चांतर्न बहिर्यस्य ॥
॥ न पूर्वं नापि चापरं ॥ पूर्वापरं बहिश्चांतर्जगतो यो जगच्च यः ॥ जगन्मयः ॥१३॥ पाठांतरं स्मात मजीः ॥

हस्ते ॥ भीषयंती भयमुत्पादयंती ॥ अवागुरत् भर्त्सयत् ॥११॥ इयेष बद्धुमैच्छत् ॥ अतद्वीर्यकोविदा तस्याज्ञानात् न जानती ॥ अज्ञो विरत्नमेवाह न
चांतरिति पंचभिः ॥ बंधनं हि बहिः परिवेष्टनेन ... न स्यात् वंति ॥ तथा पूर्वापरविभागवतो वस्तुनः ॥ सर्वतोऽप्यमध्यत्वात् परिवर्तनः ॥ परि
वेष्टनेन भवति ॥ न त्वेतत् स्यादित्याह ॥ न चांतरिति ॥ किंच ॥ व्याप्यव्यापकेन व्याप्यस्य बंधो न भवति ॥ तद्विपरीतमित्याह ॥ किंच ॥ तदपि ... कस्य चामस्तावा

॥भा॰द॰पू॰॥
॥२०॥

नरदेव नरदेवसंज्ञितमपि स्यादिति भेर्भसितं विट्संज्ञितं ह्यथं भस्मसंज्ञितं भूत्वानुक्रमसंज्ञितं तत्कृते तेन देहेन येन मधुकृतो न्यायपतो न्नतद्देहाश्रियो
न वलितस्य किं स्वार्थं देहनवे देवेतस्य ॥१०॥ निषेक्तुः पितुः मातुः पितुर्वा मातामहस्य पुत्रिकाकरणे ॥११॥ अव्यक्तप्रभवाप्ययं अव्यक्तात्प्रभवस्तत्रैवाप्य-
यो जगत्यन्ते आत्मसात्कृत्वा स्वात्मनीति मत्वा असतो मूढाद्दते ॥१२॥ एवं श्रीमदस्य विवेकिन मुक्त्वा तत्र पतनीकार्यं तिरित्रि दृशोति परं अंजनं दरिद्र एव केवले
मितिविवाकु तदसत्तग्राह आत्मौपम्येनेति तत्तोन्नदुःसतीति भावः सदृष्टान्तमाह यथेति मुखलस्त्वात्माहि लिंगैः सर्वेषां जीवानां दुःखं वेदलु समेदति

॥ देवसंज्ञितमप्यन्ते कृमिविड्भस्मसंज्ञितं ॥ भूतध्रुक्तत्कृते स्वार्थं किं वेद निरयो यतः ॥१०॥ देहः किमन्नदातुः स्वं निषे॥
क्तुर्मातुरेव च ॥ मातुः पितुर्वा बलिनः क्रेतुरग्नेः शुनोपि वा ॥११॥ एवं साधारणं देहमव्यक्तप्रभवाप्ययं ॥ को विद्वानात्मसात्कृ॥
त्वा हंति जंतून्नृतेऽसतः ॥१२॥ असतः श्रीमदांधस्य दारिद्र्यं परमंजनं ॥ आत्मौपम्येन भूतानि दरिद्रः परमीक्षते ॥१३॥ यथा॥
कंटकविद्धांगो जंतोर्नेच्छति तां व्यथां ॥ जीवसाम्यं गतो लिंगैर्न तथाविद्धकंटकः ॥१४॥ दरिद्रो निरहंस्तंभो मुक्तः सर्वमदैरि॥
ह ॥ कृच्छ्रं यदृच्छयाप्नोति तद्धि तस्य परं तपः ॥१५॥ नित्यं क्षुत्क्षामदेहस्य दरिद्रस्यान्नकांक्षिणः ॥ इंद्रियाण्यनुशुष्यंति हिंसा॥
पि विनिवर्तते ॥१६॥ दरिद्रस्यैव युज्यंते साधवः समदर्शिनः ॥ सद्भिः क्षिणोति तं तर्षं तत आराद्विशुध्यति ॥१७॥ साधूनां स॥
मचित्तानां मुकुंदचरणैषिणां ॥ उपेक्ष्यैः किं धनस्तंभैरसद्भिरसदाश्रयैः ॥१८॥ तदहं मत्तयोर्माध्व्या वारुण्या श्रीमदांध॥
योः ॥ तमोमदं हरिष्यामि स्त्रैणयोरजितात्मनोः ॥१९॥ यदिमौ लोकपालस्य पुत्रौ भूत्वा तमःप्लुतौ ॥ न विवाससमात्मानं विजा॥
॥नीतः सुदुर्मदौ ॥२०॥

वित्तके

त्याति वा निसृपर्षः किं च दारिद्र्यमोहमपि साधयतीत्याह दरिद्र इति स्तंभेक वस्तुरूपेण निरहंस्तंभो निर्गतः अहंकारस्तंभः सर्वेषांपस्मारः ॥१५॥ ॥१६॥ युज्यं-
ते संगच्छंते सतर्षं तत्तर्षं ततः आराच्छीघ्रं ॥१७॥ अतुसाधूनामपि धनिकैः एव प्रियः स्यादित्यत्राह साधूनामिति धनेन स्तंभो गर्वो येषां तैः ॥
तमोमदं अज्ञानकृतं मदं स्त्रैणयोः स्त्रीजितयोः ॥१९॥ तमःप्लुतौ तमोव्याप्तौ ॥२०॥ श्रीगोपाला[illegible] ॥ मा भावा मा स्म सच्च साजा स्या हप स्मा ए म जा ॥

भा॰द॰पू॰
॥२०॥

अत्रापि नोपस्थितिर्वृद्धः ॥ ४

दृष्टामे पातयद्विगम्बं नरायमलार्जुनौ तत्र ताभ्यां च देवाभ्यां हत्यलम् इति ॥ यत्तेः ॥ यद्विगर्हितं कर्म येन विगर्हितेन कर्मणा ॥ येन देवर्षेस्त
गवतो नम स्यापि तमः क्रोधस्तद्धेतुत्वेनाध्याहृतम् इति ॥ २ ॥ ३ ॥ गंगायाम् अन्तर्मध्ये कथंभूते अंभोजानां वनानि तेषां राजयस्ता विद्यन्ते यस्मिन् ॥ ४ ॥ अपश्य
न् दृष्ट्वा च क्षीबाणौ मत्तौ समबुध्यत ॥ ५ ॥ कुत इत्यत आह तं दृष्ट्वेति ॥ ६ ॥ अनुग्रहार्थाय अनुग्रहस्य मदनाशः स एव अर्थः श्रीमदस्य दर्शनेन तद्दर्शनि

॥ राजोवाच ॥ कथ्यतां भगवन्नेतत्तयोः शापस्य कारणम् ॥ यत्तद्विगर्हितं कर्म येन वा देवर्षेस्तमः ॥ १ ॥ शुक उवाच ॥ रुद्रस्यानुचरौ भूत्वा सुदृप्तौ धनदात्मजौ ॥ कैलासोपवने रम्ये मन्दाकिन्यां मदोत्कटौ ॥ २ ॥ वारुणीं मदिरां पीत्वा मदाघूर्णितलोचनौ ॥ स्त्रीजनैरनुगायद्भिश्चेरतुः पुष्पिते वने ॥ ३ ॥ अन्तः प्रविश्य गङ्गायामम्भोजवनराजिनि ॥ चिक्रीडतुर्युवतिभिर्गजाविव करेणुभिः ॥ ४ ॥ यदृच्छया च देवर्षिर्भगवांस्तत्र कौरव ॥ अपश्यन्नारदो देवौ क्षीबाणौ समबुध्यत ॥ ५ ॥ तं दृष्ट्वा व्रीडिता देव्यो विवस्त्राः शापशङ्किताः ॥ वासांसि पर्यधुः शीघ्रं विवस्त्रौ नैव गुह्यकौ ॥ ६ ॥ तौ दृष्ट्वा मदिरामत्तौ श्रीमदान्धौ सुरात्मजौ ॥ तयोरनुग्रहार्थाय शापं दास्यन्निदं जगौ ॥ ७ ॥ श्रीनारद उवाच ॥ न ह्यन्यो जुषतो जोष्यान्बुद्धिभ्रंशो रजोगुणः ॥ श्रीमदादाभिजात्यादिर्यत्र स्त्री द्यूतमासवः ॥ ८ ॥ हन्यन्ते पशवो यत्र निर्दयैरजितात्मभिः ॥ मन्यमानैरिमं देहमजरामृत्यु नश्वरम् ॥ ९ ॥

इदं वक्ष्यमाणं न ह्यन्य इत्यादि ॥ जोष्यान् प्रियान् विषयान् जुषतः सेवमानस्य पुंसः ॥ श्रीमदाद्यभिजात्यादिः सत्कुलविद्यादिज
नितो मदः ॥ अन्यो वा रजोगुणः रजःकार्यः हासहर्षादिरूपो नहि तथा बुद्धिभ्रंशः ॥ बुद्धिभ्रंशयतीति तथा किं तत्राह स्त्री मद्यद्यूतेति तत्राह

॥ भा० द० पू० ॥
॥ ३१ ॥

नियंतापि लोके मेवेत्यूचतुः त्वमेक इति। देहः असवः प्राणा आत्मा अहंकारः इंद्रियाणि च तेषामीश्वरः ३० न केवलं स्य कालो निमित्तं शक्तिः रूपाणां प्रकृतेर्जातो महान् विश्वात्मनया परिणमते पुरुषः कर्तानियंता च किंच ज्ञाहमत स्याहं त्वमेव काल इत्यादिना कार्ये नयतो मग वानीश्वरो विष्णुस्त्वमत एकः लो नाम नव्यत्वा प्रकृतिः शक्तिः प्रकृतेर्महांशः महान् कार्यं अतस्त्वमेव सर्वमित्यर्थः ३१ न च हमेवं वे त्सर्वंन हि घटादिज्ञानेमत स्तानं विद्विन्नमवति न विति चेन्सर्वेपि वृत्त विनत्यात ... गृह्यमाणो रिति इत्यत्वे न वर्तमानो गुण्यहं

द्विपे स्वरः १

॥ त्वमेकः सर्वभूतानां देहास्वात्मेंद्रियेश्वरः ॥ त्वमेव कालो भगवान् विष्णुरव्यय ईश्वरः ३० त्वं महान् प्रकृतिः ॥
॥ सूक्ष्मा रजः सत्त्वतमोमयी ॥ त्वमेव पुरुषोऽध्यक्षः सर्वक्षेत्रविकारवित् ३१ गृह्यमाणैस्त्वमग्रा ॥
॥ ह्यो विकारैः प्राकृतैर्गुणैः ॥ कोऽन्विहार्हति विज्ञातुं प्राक्सिद्धं गुणसंवृतः ३२ तस्मै तुभ्यं भगवते वासु ॥
॥ देवाय वेधसे ॥ आत्मद्योतगुणैश्छन्नमहिम्ने ब्रह्मणे नमः ३३ यस्यावतारा ज्ञायन्ते शरीरेष्वशरी ॥
॥ रिणः ॥ तैस्तैरतुल्यातिशयैर्वीर्यैर्देहिष्वसंगतैः ३४ स भवान् सर्वलोकस्य भवाय विभवाय च ॥ अवती ॥
॥ र्णोंऽशभागेन सांप्रतं पतिराशिषां ३५ नमः परमकल्याण नमः परममंगल ॥ वासुदेवाय शांता ॥
॥ य यदूनां पतये नमः ३६ ॥

कारैर्दृश्यापि ईश्वरतं न गृह्यसइति भाव। ननु न हि जीवो ज्ञाता तु नैवेत्याहुः को न्विहेहाति जीवाद्युत्पन्ने प्राग्वेवस्तत्प्रकाशक इत्यस्य सिद्धं तां को वा जानाति गुणसंवृतः देहाद्युपाधिरतः ३२ अतोऽतर्क्यत्वात्केवलं प्रणमतः तस्मै तुभ्यमिति आत्मनः स्वस्यात् द्योतः प्रकाशो ये कांतैर्गुणैः छन्नमहिमाय स्य अन्नैरिवरवेत् तस्मै ३३ अहो अस्मी ईश्वर इति कुतो ज्ञातं तत्राहतुः यस्येति ३४ भवायोद्भवो य विभवाय

ही

गोताघ्र

॥ श्रीकृष्ण ॥
॥ ३१ ॥

तावति । अतोर्हत इति । मदनुग्रहात्तिष्ठतां नैवं यथा स्यादिमेना । मत्प्रसादेन स्मृतिः स्यात् २१ स्वर्लोकतां देवत्वं पुनर्लब्ध्वा तत्स्थितौ भक्तिर्न । मदनुगृहीतौ भ
क्तिं विष्यत इति २२ प्रसन्नमना हृष्टस्तोति २३ किमिति सत्यं कर्तुं यत एवमसौ देवर्षिरिति यद्यतस्तत्तथा मम । द्रव्यं वा तस्य यदीतं २४ यमयोर्यम
लयोः मध्ये जातयोः आत्मनः स्वस्य प्रवेशमात्रेण २५ अनुगामिनं तत्र हेतुः दामोदरेणेति । तत्र बंधो तं निःकर्षयता तेन
उत्कलितउत्पाटितः अंघ्रिबंधो मूलबंधो ययोस्तौ परमेण प्रमाणेन समविक्रमितं विक्रमस्तेनातिवेपः कंपो येषु ते स्कंध प्रवाल विटपा ययो

॥ अतोर्हतः स्थावरतां स्यातां नैवं यथा पुनः । स्मृतिः स्यान्मत्प्रसादेन तत्रापि मदनुग्रहात् २१ वासुदेवस्य सांनि ॥
॥ ध्यं लब्ध्वा दिव्यशरच्छते । वृत्ते स्वर्लोकतां भूयो लब्धभक्ती भविष्यतः २२ श्रीशुक उवाच ॥ एवमुक्त्वा स देव ॥
॥ र्षिर्गतो नारायणाश्रमं । नलकूबरमणिग्रीवावासतुर्यमलार्जुनौ २३ ऋषेर्भागवतमुख्यस्य सत्यं कर्तुं ॥
॥ वचो हरिः । जगाम शनकैस्तत्र यत्रास्तां यमलार्जुनौ २४ देवर्षिर्मे प्रियतमो यदिमौ धनदात्मजौ । त ॥
॥ त्तथा साधयिष्यामि यद्गीतं तन्महात्मना २५ इत्यंतरेणार्जुनयोः कृष्णस्तु यमयोर्ययौ । आत्मनि ॥
॥ र्वेशमात्रेण तिर्यग्गतमुलूखलं २६ बालेन निःकर्षयतान्वगुलूखलं तद्दामोदरेण तरसोत्क ॥
॥ लितांघ्रिबंधौ । निःपेततुः परमविक्रमितातिवेपस्कंधप्रवालविटपौ कृतचंडशब्दौ २७ तत्र श्रिया परम ॥
॥ या ककुभः स्फुरंतौ सिद्धावुपेत्य कुजयोरिव जातवेदाः । कृष्णं प्रणम्य शिरसाखिललोकनाथं बद्धांजली वि ॥
॥ रजसाविदमूचतुः स्म २८ कृष्ण कृष्ण महायोगिंस्त्वमाद्यः पुरुषः परः । व्यक्ताव्यक्तमिदं विश्वं रूपं ते ब्राह्मणा विदुः २९

तौ २७ ककुभः दिशः सर्वतः स्फुरंतौ विसर्पः प्रकाशयंतौ विजितकुजयोः निर्गतौ २८ तयोः स्थितो ग्निर्यथा स्तं कानुपैति
तयोस्त्वमविजेसौ निर्गतौ गोपालबालं मां युवादेवौ किमिति प्रणतावितिवेत्ताह कृष्णकृष्णेति हे कृष्ण महायोगिन् अचिंत्यप्रभाव
त्वेनबाल । किंतु परः पुरुषः यतः आद्यः कालेन कृतः तत्रापि निजितमार्गं किंस्वरूपेणमपि त्वमेवेत्याहपनरन्वयतनुः व्यक्ताव्यक्तमिति

॥ भा॰ द॰ पू॰ ॥
॥ ३२ ॥

एककालं समागतस्य द्वारावनमयार्जुनौ बलात्पातयतानेन हतौ वत्सबकासुरौ । निर्घातो वज्रपात इति तद्भयेन शंकिताः ॥ तत्र लक्ष्यं प्रत्यक्षतः पुरतो दृश्यं तत्पतनकारणमविज्ञाय बभ्रमुः । बभ्रमुः संभ्रान्ताः कारणं दर्शयति उलूखलमिति । बभ्रमुः स्वमोहमेव दर्शयति कस्येदं कर्म कुतो वा कस्मात् कारणात् आश्चर्यं उत्पात इति कातराः भीताः ॥ सन्तो बभ्रमुरित्यर्थः ॥ मध्यगेन मध्यगतेन वृक्षयोर्मध्यगतेन अनेनैव बालेन तावत्तत्पतनम् उत्पातः । निर्गतौ दिव्यौ पुरुषावप्यपश्याम हि दृष्टवन्तो वयमिति ॥ एवं तेनोक्तं ते न जगृहुः ॥

॥ श्रीशुक उवाच ॥ गोपा नन्दादयः श्रुत्वा द्रुमयोः पततो रवं ॥ तत्राजग्मुः कुरुश्रेष्ठ निर्घातभयशं-
॥ किताः ॥ भूम्यां निपतितौ तत्र ददृशुर्यमलार्जुनौ ॥ बभ्रमुस्तदविज्ञाय लक्ष्यं पतनकारणं ॥ २ ॥ उलू-
॥ खलं विकर्षन्तं दाम्ना बद्धं च बालकं ॥ कस्येदं कुत आश्चर्यमुत्पात इति कातराः ॥ ३ ॥ बाला ऊचुरनेनेति ति-
॥ ४ ॥ र्यग्गतमुलूखलं ॥ विकर्षता मध्यगेन पुरुषावप्यचक्ष्महि ॥ ४ ॥ न ते तदुक्तं जगृहुर्न घटेतेति तस्य तत् ॥ बा-
॥ लस्योत्पाटनं तर्वोः केचित्संदिग्धचेतसः ॥ ५ ॥ उलूखलं विकर्षन्तं दाम्ना बद्धं स्वमात्मजं ॥ विलोक्य नन्दः
॥ प्रहसद्वदनो विमुमोच ह ॥ ६ ॥ गोपीभिः स्तोभितोऽनृत्यद्भगवान्बालवत्क्वचित् ॥ उद्गायति क्वचिन्मुग्ध-
॥ स्तद्वशो दारुयन्त्रवत् ॥ ७ ॥ बिभर्ति क्वचिदाज्ञप्तः पीठकोन्मानपादुकं ॥ बाहुक्षेपं च कुरुते स्वानां च प्रीतिमा-

॥ वहन् ॥ ८ ॥

ननु जगृहुरेव ॥ अस्मेतत्संदेहपूर्वकं विज्ञापयन्ति ॥ अगवन्मायाविमोहितास्तस्य तत्कर्म चरितमाह ॥ उलूखलमिति ॥ नन्देश्लोऽस्य तमात्मेति
ज्ञात्वा मायामोहितो विमुमोच ॥ अत्र मानोत्तीर्णस्यापि तथा बालस्य मनुष्यवत्करोति तस्मात्तदाह गोपीभिरिति ॥ स्तोभितः उत्साहितः बालो दर्शितो नृत्यत्सोऽपि तदाह उद्गायति ॥ ८ ॥ स्त्रीणामात्मसाक्षात्कारेण
समर्थ इव विजितेन्द्रियबलेऽपि दासाहि उन्मानं प्रस्थादि वाहुक्षेपं करतलोत्क्षेपं च ॥ अत एव पाशबद्धो जयति श्रीकृष्णो जयति राम

॥ श्री ॥
॥ ३२ ॥

नौ आवां अनुचरः कुबेरो नायको वा तस्य किंकरौ भगवतस्त्वद्दर्शनं ॥३७॥ तत्र गतयो राघवयोः पूर्वः स्वभावो मा भूत् किं तु वाणी गुणा
नुकथने इत्यादिना नः इति अस्मदिंद्रियोपेति द्विवचनस्थाने बहुवचनं अस्मत्संगिगणः सर्वेषां मयीति वा बहुवचनं हस्तौ च तव कर्मसु
हस्तौ तव निवासभूतं जगत् तस्य प्रणामे भवन्निवासभूतं इति बहुवचनेन जगतः प्रणामे शिरस्त्विति स्यात् भवत्तनूनां भवतो मू
र्त्तीनां ॥३८॥ संकीर्त्तितः संस्तुतः ॥३९॥ वाग्भिर्नारदस्य भोगवतोऽभ्यासिनि स्याद्विधिः श्रीविभ्रंशरूपोऽनुग्रहः कृत इति ॥४०॥ पुंसोऽक्ष्णो मेवैतदित्याह

॥ अनुजानीहि नौ भूमंस्तवानुचरकिंकरौ दर्शनं नौ भगवत ऋषेरासीदनुग्रहात् ॥३७॥ वाणी गुणानुकथने ॥
॥ श्रवणौ कथायां हस्तौ च कर्मसु मनस्तव पादयोर्नः स्मृत्यां शिरस्तव निवासजगत्प्रणामे दृष्टिः सतां ॥
दर्शनेस्तु भवत्तनूनां ॥३८॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्थं संकीर्तितस्ताभ्यां भगवान् गोकुलेश्वरः दाम्ना चोलूख
लेबद्धः प्रहसन्नाह गुह्यकौ ॥३९॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ज्ञातं मम पुरैवैतदृषिणा करुणात्मना यच्छ्रीमदांध
॥ योर्वाग्भिर्विभ्रंशोऽनुग्रहः कृतः ॥४०॥ साधूनां समचित्तानां सुतरां मत्कृतात्मनां दर्शनान्नो भवेद्बंधः पु ॥
॥ सोऽक्ष्णोः सवितुर्यथा ॥४१॥ तद्गच्छतं मत्परमौ नलकूबर सादनं संजातो मयि भावो वामीप्सितः पर ॥
॥ मोऽभवः ॥४२॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्युक्तौ तौ परिक्रम्य प्रणम्य च पुनः पुनः बद्धोलूखलमामंत्र्य जग्मतुर्दिशं ॥
॥ मुत्तरां ॥४३॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे द्रुमपातनो नाम दशमोऽध्यायः ॥१०॥

साधूनां स्वधर्मदर्शिनां समचित्तानां नामात्मविशेषेण सुतरां मत्कृतात्मनां मय्यर्पितचित्तानां ते बांधपातिरेको न सुतरां मे
स्तु कं सवितुर्दर्शनाद्दृष्णोर्यथा अंधकारो न भवेत् तद्वत् ॥४१॥ धामधाम्नाद्दत्तस्य संक्षेपं हे नलकूबर पुत्रौ तं तस्मात् तस्मात् संसारे
ततेनं मत्परमौ संतौ गच्छतं वां युवयोः अपेक्षितं मयि प्रेम जातमेव अत एव न भवेद्भवो युक्तिः ॥४२॥ बद्धोलूखलेन बद्धमुलूखलं यया

श्रा॰ह॰पु॰

२२

विपर्यस्तानां पतितानां पर्यस्तविहारस्थानं वियत्तं विगतप्रतिष्ठं वा अन्यत्तमो वा कस्मिन्वालाश्च्युते नैव रक्षणमासीत् ॥ स्त्रियश्च
नर्थाश्च ततः स्थानात् पशवश्च पशुभ्यो हितं न चानिकारनानि च वा नरा रिणविद्यते यस्मिन् [illegible] ए कथं इयं विप्रुतिर्यन्निरहि
॥ चक्रवातेन नीतोऽयं दैत्येन विपर्यस्तविपत्तेः शिलायां पतितस्तत्र परिज्ञातः सुरेश्वरैः २१ ॥ यत्नं त्रियेत दुमयो
॥ रन्तरं प्राप्य बालकः अन्यः सावन्यतमो वाधितश्चाप्यच्युत रक्षणं २२ ॥ यावद्धैत्याति को रिष्टो व्रजं नाभिनवेदि
॥ तः ताव द्वालानुपाहय यास्यामोऽन्यत्र सानुगाः २३ ॥ वनं वृन्दावनं नाम पुण्यं नवकाननं गोपगोपी
॥ गवां सेव्यं पुरा पाक्षिरणवीनुधुः २४ ॥ तत्रैवाद्यैव यास्यामः सकटान्युङ्क्त मा चिरं गोधनान्यग्र
॥ तो यान्तु भवतां यदि रोचते २५ ॥ तत् [illegible] चैकधियो गोपाः साधु साध्विति वादिनः व्रजान् स्वान् स्वान्
॥ समायुज्य ययुस्तत्परिच्छदाः २६ ॥ वृद्धान्बालान्स्त्रियो राजन्सर्वोपकरणानि च अनस्स्वा
॥ रोप्य गोपाला यत्ता आत्तशरासनाः २७ ॥ गोधनानि पुरस्कृत्य शृंगाण्यापूर्य सर्वतः तूर्यघोषे
॥ ण महता ययुः सहपुरोहिताः २८ ॥ गोप्यो रूढरथा नूत्नकुचकुंकुमकान्तयः कृष्णलीला जगुः
॥ प्रीता निष्ककंठ्यः सुवाससः २९ ॥ तथा यशोदारोहिण्यावेकं शकटमास्थिते रेजतुः कृष्णरामाभ्यां
॥ तत्कथाश्रवणोत्सुके ३० ॥ वृन्दावनं संप्रविश्य सर्वकालसुखावहं तत्र चक्रुर्व्रजावासं सकटैरर्धचं
॥ द्रवत् ३१ ॥ वृन्दावनं गोवर्धनं यमुनापुलिनानि च वीक्ष्यासीदुत्तमा प्रीती राममाधवयोर्नृप ३२
नाथ्र जानम्या कटपूतनाचूडाभाकटानि व्यारोपिता परिघराधेः गामाः स्वनयपराम्बल्गे कुश गतेः कुंकुमैः कान्तिर्यासां ता
न्नक्तेषु कुंजेषु पत्नं कुमं तेन कान्तिर्यासां इति वा ॥ व्रजावासं गोकुलं यस सति स्थानं ३३ ॥ श्रीगोपालजी सहाय श्री हलं

श्लो॰२९

३३

८।

॥धूलिधूसरितांगस्त्वं पुत्र मज्जनमावह॥४॥

८।१०।११।१२

नत्वरेस्यर्यस्वि हृतियेनेषां एवं व्रजस्य हर्षेषु वाहेति रतं रत्नावनं गंतुं मंनारं सेनयं त्रिता स्वतं त्वाद्वनं राधामंत्र मेतन मंत्र श्रीन

॥हर्षयन् स्निह्यंत्लो कृष्णात्मनो स्तत्पवशपनां॥ व्रजस्योवाह वै हर्षं भगवान्बालचेष्टितैः॥९॥ क्रीणीहि भोः फला

॥नीति श्रुत्वा सत्वरमच्युतः॥ फलार्थी धान्यमादाय ययौ सर्वफलप्रदः॥१०॥ फलविक्रयिणी तस्य च्युतधान्यं करद्वयं॥

॥फलैरपूरयद्रत्नैः फलभांडमपूरि च॥११॥ सरित्तीरगतं कृष्णं भग्नार्जुनमथाह्वयत् जन्मर्क्षं तेद्य भवतो विप्रेभ्यो देहि गाः॥

॥शुचिः॥१२॥ पश्य पश्य वयस्यांस्ते मातृमृष्टान् स्वलंकृतान् त्वं च स्नातः कृताहारो विहरस्व स्वलंकृतः॥१३॥ नोपेयातां यदा

॥हूतौ क्रीडासंगेन पुत्रकौ यशोदां प्रेषयामास रोहिणी पुत्रवत्सला॥१४॥ इत्थं यशोदा तमशेषशेखरं मत्वा सुतं

॥स्नेहनिबद्धधीर्नृप हस्ते गृहीत्वा सहराममच्युतं नीत्वा स्ववाटं कृतवत्यथोदयं॥१५॥ क्रीडंतं सा सुतं बालैरतिवेलं

॥सहाग्रजं यशोदाजोहवीत्कृष्णं पुत्रस्नेहस्नुतस्तनी॥१६॥ कृष्ण कृष्णारविंदाक्ष तात एहि स्तनं पिब अलं विहारैः क्षुत्क्षामः

॥क्रीडाश्रांतोसि पुत्रक॥१७॥ हे रामागच्छ तातासु सानुजः कुलनंदन प्रातरेव कृताहारस्तद्भवान्भोक्तुमर्हसि॥१८॥ प्रती॥

क्षते त्वां दाशार्ह भोक्ष्यमाणो व्रजाधिपः एह्यावयोः प्रियं धेहि स्वगृहान्यात बालकाः॥१९॥ श्रीशुक उवाच॥ गो

॥पवृद्धा महोत्पातान् अनुभूय बृहद्वने नंदादयः समागम्य व्रजकार्यममंत्रयन्॥२०॥ तत्रोपनंदनामाह गोपो ज्ञा॥

॥नवयोधिकः देशकालार्थतत्त्वज्ञः प्रियकृद्रामकृष्णयोः॥२१॥ उत्थातव्यमितोस्माभिर्गोकुलस्य हितैषिभिः आ

यांत्यत्र महोत्पाता बालानां नाशहेतवः॥२२॥ मुक्तः कथंचिद्राक्षस्या बालघ्न्या बालको ह्यसौ हरेरनुग्रहान्नूनमनश्चो

ममंत्रयन् व्रजकार्यं गोकुलस्य हितं तत्स्यतम्॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१॥२२॥२३॥ आगतान जीय

द्रात्॥ उपनंद उवाच॥२

धृ॥ १

॥आ॰र॰ए॰॥
॥२५॥

न्हस्याशोसमापंतामश्रारिर्येषांतैर्नतुरामःपुंडपोधुंहोःधीरणाकृस्यगुंथिनतेलविशेषवतसमाडिहेतुवुःस्नानवैःपांरवेत्र
नेम्रसंस्नवैसहस्मेस्थानमागतेपुारणमिवसंस्नांप्रलीपएकीकृत्पुत्रतिप्रियेणपुत्स्याश्रादत्ताःसाहृताःप्रेस्यागनमिवलोका

॥स्वंस्वंचत्सकुलंसर्वेपापपिष्यंतएकरागत्वाजलाशयाश्याशंपापपित्वापपुर्जलंतेनचरहस्मुर्वसा॥
॥महासत्वमवस्थितंतेअपुर्वजानिर्मिन्नगिरेःशृंगमिवच्युतं४४सवैवकेनाममहाशुरोवकरूपधृक्‌स्म॥
॥गमसहसाकृत्कोतौतुंडोग्रसद्वली४५तस्मंमहावकग्रस्तंदृष्ट्वारामस्ययोर्नकाःविन्हुरिंद्रियाणीवविना॥
॥प्राणैर्विचेतसः४६तंतालुमूलंप्रदहंतमग्निवत्गोपालसूनुंपितरंजगद्गुरोःचच्छर्दसद्योतिरुषार्दितेनव॥
॥कंठेनहंतुंपुनरभ्यपद्यत४७तमापतंतंसनिगृह्यतुंडयोर्दोर्भ्यांवकंकंससखंसतांपतिःपश्यत्सुवा॥
॥लेषुदहारलीलयामुदावहोवीरणवद्दिवौकसां४८तदावकारिंसुरलोकवासिनःसमाकिरंन्नंदनमल्लिका॥
॥दिभिःसमीडिरेचानकशंखसंस्तवैस्तद्वीस्यगोपालसुताविसिस्मिरे४९मुक्तंवकास्यादुपलभ्यदारकाराम॥
॥दयःप्राणमिवेंद्रियोगणाःस्थानागतंतंपरिरभ्यनिर्वृताःप्रणीयवत्सान्व्रजमेत्यतज्जगुः५०श्रुत्वातद्विस्मि॥
॥ताःगोपागोप्यश्चातिप्रियादृताःप्रेत्यागतमिवौत्सुक्यादैक्षंततृषितेक्षणाः५१अहोबतास्यबालस्यबहवो॥
॥मृत्यवोभवन्‌अप्यासीद्विप्रियंतेषांकृतंपूर्वंयतोभयं५२॥

वेदं
नदादगनविरुस्रविताविस्रुतवंलिनिश्रुमतंपिवंनीवर्दहलानियेषांतेस्रुहोवतेत्यादिश्लोकनवकमयसाराप्तिनेरादपरः
स्पनेनात्वपःअपिपरवस्युपितेषांमेकाविन्हमासीत्पनस्येःपरईमनेवैषांमयकृतं५५श्रीकृष्णायनमःश्रीरामजा
प

॥श्रीकृष्णः॥
॥२६॥

स्वकालेन न योग्यकालेन कोपि काले लोलं निरूपयति । अविदूर इत्यादिना । क्षेपणैः विलक्षणैः क्षेपणैः किङ्किणीभिः । पादैः क्षिपतः । नानापरिच्छदौ ।
न त्सपाला एव हि [illegible] बालकौ बलादिवेष्टितौ । रवः रूपमनुकुर्वन्तौ । सह [illegible] वत्सपालमारणेन ईश्वरेण कारितम् । शरदा कुर्वन्तो पुष्पा

॥ एवं व्रजौकसां प्रीतिं यच्छन्तौ बालचेष्टितैः । कलवाक्यैः स्वकालेन वत्सपालौ बभूवतुः ॥३६॥ अविदूरे व्रजभुवः सह गोपाल
दारकैः । चारयामासतुर्वत्सान्नानाक्रीडापरिच्छदौ ॥३७॥ क्वचिद्वादयतो वेणुं क्षेपणैः क्षिपतः क्वचित् । क्वचित्पादैः किङ्किणी
भिः क्वचित्कृत्रिमगोवृषैः ॥ वृषायमाणौ नर्दन्तौ युयुधाते परस्परम् । अनुकृत्य रुतैर्जन्तूंश्चेरतुः प्राकृतौ यथा ॥३९॥ कदा
चिद्यमुनातीरे वत्सांश्चारयतोः स्वकैः । वयस्यैः कृष्णबलयोर्जिघांसुर्दैत्य आगमत् ॥४०॥ तं वत्सरूपिणं वीक्ष्य वत्सयू
थगतं हरिः । दर्शयन्बलदेवाय शनैर्मुग्ध इवासदत् ॥४१॥ गृहीत्वापरपादाभ्यां सहलाङ्गूलमच्युतः । भ्रामयित्वा क
पित्थाग्रे प्राहिणोद्गतजीवितम् । स कपित्थैर्महाकायः पा[illegible] । पात्यमानैः पपात ह ॥ तं वीक्ष्य विस्मि
ता बालाः शशंसुः साधु साध्विति । देवाश्च परिसन्तुष्टा बभूवुः पुष्पवर्षिणः ॥४३॥ तौ वत्सपालकौ भूत्वा सर्वलो
कैकपालकौ ॥४४॥ सप्रातराशौ गोवत्सांश्चारयन्तौ विचेरतुः ॥

तद् दर्शयन् । शनैः शनैः ॥ अजानन्निव मुग्ध इव ज्ञात्वा समीपमागमत् । अपरपादाभ्यां सलाङ्गूलं यथा
भवति तथा गृहीत्वा ॥ सर्वेषां लोकानामेकौ मुख्यौ पालकौ ॥ श्री रुक्मिण्यै नमः । श्री बलदेवाय नमः । श्री राधावल्लभो जयति ॥

दृष्टान्तान्ता तंप्रुत्युतनी धृात ध्मा ... यत्र्यं विद्यं ... मध्ये सहस्रान् ... देवेरे ...
चित्रितुः

॥ना॰ १४॥
॥३५॥

पुस्पंत मयोरयंतः पदादूरंगतः। कस्मो नवाविन्नतहीति त्रिसिन्नतः। वामपंचतः यगैसहविषाणादि। कालेपि॥ मप्रदं। लीलावालानु॥
वत्तसाषा सुलंवमानानिप्रानार नलंमनलानिम्रा कर्षतः। लांगलमुवंतोनैः। सहदुमानानहंसः। क्रिसुर्वतः दंतहयानमुविन्ने मारिति
लैसहैववि कारान्कुर्वतः। पत्नाशिषुवतेषु प्रवंतः। शातापारोरातान्व। १ अंधं तः प्रानियाप्रतिविधानितां ... निविसिन्नितः। श्लोक

गोपदार्थानां ...

नाहा २

॥ मुहुत्पंतोन्यान्यधिकयाहिंतानां ... विचित्रपुः। तत्रत्याश्च पुनर्दूरात्न्हसंत मथुनर्दं ददुः। प पारि॥
॥ दूरंगतः। कृत्सोवनशोतेतल्पयंतं। मुहुः पूर्वं मुहुः पूर्वं पिजि संस्पर्श्य परेमिरो॥ केचिद्दल्पं चाह्यंतोन्या॥
॥ तः यन्मानिनैकचनः। केचिद्दुग्धैः प्रगायंतं। कूजंतः कोकिलैः परे। १ विषाणादिः प्रधावंतोगछ्तः साधु॥
॥ हंसकैः वकैरूपविशंतं। मत्रनत्यंतं मल्लकलापिभिः। २ विकर्षंतः। कीशवालानारोहंतं मत्र्येर्दुमान्॥
॥ वि कुर्वतं मत्रतैः। साकं प्रवंतं मप्लवाशिषुः। साकं नैकैः। लंघनः। सरित्प्रस्रवसंप्लुताः। हसंतः॥
॥ स्वप्रतिछायाः। शपंतं मत्रप्रतिस्वनान्॥ ३ इत्थं सतां ब्रह्मसुखानुभूत्या दास्यंगतानां परदैवतेन॥
॥ मायाश्रितानां नरदारकेण साकं विजहुः कृतपुण्यपुंजाः॥ ११ श्रीराधावल्लभो जयति॥

५

इत्येनानेनं रति हृद्यमिति ... नां विदुषां ब्रह्मसवतत्सुखं वा अनुभूतिमत्रनयाश्च प्रकाशपरमसुखेन स्वार्थं। तत्र
तानां परदैवतेन नश्रान्त्या अदृष्टा केनमायाश्रितानां नरदारके नतपाप्रतीयमानेन सह विजहुः कृतानां पुण्यानां पुंजा
एषां येषां तेन ब्रह्मानुभवं विना न रत्नुनं न बस्वं न नानामतिगोत्वे रोमं नजनं इतेन तेन सह संरव्येन विजहुः भ्रूहो भाग्यमिति
नावनः॥ ॥

श्रीमा २५॥

॥३५॥

मंदमूर्धः ३

२ मायाश्रितानां

सा २

ना २

ॐ

श्रीकृष्णेन गोपदारकानां भाग्यमितिभावः॥ ११

अथ घोऽदहत् ... नाम्नापि नाभिभवंति ॥ न पश्यंति ॥ गर्गो यदाह तस्मात् ... नेनात्र यत् ॥ समो गरोऽहिमाहि वित्सपृथग

ने हत्वा वत्सं ... नामरं हरिः ॥ मुनिपूथ गतिं चाहन्मे गरणं ईजिनं वकं ॥ इति दशमे एकादशः ॥ द्वादशे तु महासर्प्यं वपु

... स वत्सपालनगिलत्कृष्णे गलेहनि तेव राघंगे ॥ महाककगलत्क्रीडा केवलस्य न कौतुकं हानि वाग्मुह

॥ अथाप्यभिभवंत्येनं नैव ते घोरदर्शनाः ॥ जिघांसयैनमासाद्य नश्यंत्यग्नौ पतंगवत् ॥५४॥ अहो ब्रह्मवि

॥ दां वाचो नासत्याः संति कर्हिचित् ॥ गर्गो यदाह भगवानन्वभावि तथैव तत् ॥५५॥ इति नंदादयो गोपाः कृ

॥ ष्णरामकथां मुदा ॥ कुर्वंतो रममाणाश्च नाविंदन् भववेदनां ॥५६॥ एवं विहारैः कौमारैः कौमारं जहतुर्व्र

॥ जे ॥ निलायनैः सेतुबंधैर्मर्कटोत्प्लवनादिभिः ॥५७॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे वत्सबक

॥ योर्वधो नाम एकादशोऽध्यायः ॥११॥ श्रीशुक उवाच ॥ क्वचिद्वनाशाय मनो दधद्व्रजात्प्रातः समुत्थाय वयस्यव

॥ त्सपान् ॥ प्रबोधयन् शृंगरवेण चारुणा विनिर्गतो वत्सपुरःसरो हरिः ॥१॥ तेनैव साकं पृथुकाः

॥ सहस्रशः स्निग्धाः सुशिग्वेत्रविषाणवेणवः ॥ स्वान्स्वान् सहस्रोपरिसंख्ययान्वितान् वत्सान्पुरस्कृत्य

विनिर्ययुर्मुदा ॥२॥ कृष्णवत्सैरसंख्यातैर्यूथीकृत्य स्ववत्सकान् ॥ चारयंतोऽर्भलीलाभिर्विजह्रुस्तत्र तत्र

ह ॥३॥ फलप्रबालस्तवकसुमनःपिच्छधातुभिः ॥ काचगुंजामणिस्वर्णभूषिता अप्यभूषयन् ॥४॥

... क्वचिदिति ॥ क्वचिद्वनाशाय वने एव प्रपंचं मनोजनं कर्तुमिति ते वत्सपालनेन ... पृथुका बा

लाः स्निग्धाः स्नेहयुक्ताः शिक्शिक्य रम्याः शिग्वेत्रादयो येषां ते सहस्राधिकसंख्यायुक्तान्वत्सान् ... सर्वमा

श्रा २ ... नात्र

स्यात् २   कृत्स्नः दर्वीदालगोः पश्चात् दर्पः हृष्टि

अथ कृत्स्नमिति यदुक्तं । १ न दृश्यते तु विभिन्नस्थिधारे योम धरोध्वोयस्य सः । जलहेमत्रतो ध्वोयस्य सः । दर्शयितानन स्पांतो । एकलीपस्य सं गिरेस्मगाल्लो येवं दर्शयस्य सः । ध्वांतनवदनंतत्स्वं यस्य स । वितनताधवजिह्नुपस्य सः । पनवानिलस्तुतं स्वापोयस्य सः । दर्वैवहातनायो [illegible] दर्शिस्यर्पः पद्म पथानिलं स्वासोऽदर्वैतनोस्मन्नन्तर्यो । बस्तुतो जगमेव स्थानं तंऽदर्शरदं चनस्याश्वो । संयादि वैति वैद्यास्या विपरीतस्थानं जडाद सौनपनोमतेनितिन वतः ३ स्थैलाम बस्मोन्नतामां बाहुः । महोदधेसमनमूर्यं सवाननसैधोर दंवोनवा । नतावपिस्मस्ययं गुनना पश्चानं यथालतुं उनहरा चरिति तिवानवा । निश्चितं

॥ धराधरो वै । जलहेमतरोः स्वो दर्शनं नो । नोगिरिमंगदद्धु । ध्वांतो नतरासो वितनताधजिह्वः । पवासिलस्था ॥
॥ सदैवतलोऽ... । ८ । दद्धुं तेनाटरांसं सवैं । मत्वा रंशवनं । भ्रियं पांतो जगन्मुंउने । [illegible] सुसेवेने स्मलोलयाः । १ । रथ ॥
॥ होभित्रालिगरतेनमत्वकूटं पुरस्थितं । ग्रस्मतं तं गुसनया । न्माल तुंगपनेनतो । सर्मर्द्धकरारस्मुत्र ॥
॥ राहनुबद्दूनं । मुधराहनुबद्धेधस्नास्त्रतिधा पूयारुणं । २ । प्रतिस्पर्द्धं । तेन सृक्रिम्यांसयास । [illegible] येन गोहरेंजू [illegible] मं ॥ गा
॥ गालयो ध्वेतान्स्नं दद्धा । स्त्रि । स्त्रप पपने । २ । पा [illegible] तायाममागों ऽयं रसनां प्रतिगर्ज्जति । एषामंतर्गतं ध्वांतमेतत् ॥
॥ दध्यं तरानने । २ । मातावोत्स्मवरवातांपं स्वासं हुति पयपता । तरग्धसत्वदुर्गं धोध्यनराभिबगंधवत्सा । २ ॥

वज्राति १   पाद ७ प्रदशोरोध:

न येवेत्याह । न स्यमिति । अर्द्धकरैः । तारकं यन्मस्तत्तेरेवत्स्यपत । तस्य श्रीनस्य प्रतिश्रीयवनान्तुतां रोधसमलंय । अधरो ध्ववस्य स्यते । तियस्यतेनितिसर्वा श्वा त्वेति सृक्किमेवासौ प्रांताः । प्रतिस्पर्द्धं । तेन तयावर्त्तेन गोहरे गिरिदर्यो जस्यदं । सि स्यर्द्धमानाः । अस्तितायाम मार्गं दिशन्तो देवथं मार्गीति । प्रति गर्जेन स्पर्द्धते । [illegible] यण्णां प्रवतानने । नंगुनन नमध्यं प्रतिगर्जति । तवेन उत्तः स्वरो वातेऽयं नेनेवैवाग्निनादः । धानां सत्वानां योद्धुर्गाः । सएव स सर्वस्य वा तरल

वहुजन्मभिः । कृच्छ्रा धृतमात्मा मनो यैस्तैरपि सुखक्रीडनवीक्षणोनहमायमक्षमः । कथंभूतः स्यक्षं तं पुनरपि इदं पीतो
मतैर्दूपितं तोमृतं पीतैरमरैः प्रतीक्षते । कोयं परिष्यति । कृतवेतिय द्दा । कथंभूतं तं सुषक्रीडन्नं यत्र दूष्टं तद्दृह्यकं पूमरैः प्र
तीक्ष्यते तद्दिवि स्यतेः पीतामृतैरपि निजजीवितेप्सुभिः । सृष्टं नाम । नामनतया नमात्रेण जीवत्सफलं भवति । किं तु नगव
त्लीलानुस्मरतो नेति तद्दृवनित्यमंतर्दृश्यते । इति सुखमुखनर्भकान् दृष्ट्वा स इत्यध्यवसायेनेत्यर्थः । साजगरं वपु

॥ यत्पादपांसुर्बहुजन्मकृच्छ्रधृतात्मभिर्योगिभिरप्यलभ्यः । स एव यद्दृग्विषयः स्वयं स्थितः ॥
॥ किं वर्ण्यते दिष्टमहो व्रजौकसां ॥ १२ ॥ अथाघनामाभ्यपतन्महासुरस्तेषां सुखक्रीडनवीक्षणाक्षमः ॥
॥ नित्यं यदंतर्निजजीवितेप्सुभिः पीतामृतैरप्यमरैः प्रतीक्षते ॥ १३ ॥ दृष्ट्वार्भकान्कृष्णमुखानघा
॥ सुरः कंसानुशिष्टः सबकीबकानुजः । अयं तु मे सोदरनाशकृत्तयोर्द्वयोर्ममैनं सबलं ह
॥ निष्ये ॥ १४ ॥ एते यदा मत्सुहृदोस्तिलापः कृतास्तदा नष्टसमा व्रजौकसः । प्राणे गते वर्ष्मसु का नु
॥ चिंता प्रजासवः प्राणभृतो हि ये ते ॥ १५ ॥ इति व्यवस्याजगरं बृहद्वपुः स योजनायाममहाद्रिपीव
॥ रं धृत्वाद्भुतं व्यात्तगुहाननं तदा पथि व्यशेत ग्रसनाशया खलः ॥ १६ ॥ अघो गोपालजीवाय

शाने षां ग्रसनोशया पथि व्यशेते तिरस्तीर्य स्नोके नान्वयः । कंसेनानुशिष्टः प्रहितः । बकी पूतना । कथं व्यवस्य तद्दृह
मयं त्विति तार्हं नममनयोर्द्वयोः स्थने एनं हनिष्ये सबलं ससैन्यं वत्सतत्पालसहितं हनिष्यामि । निःतु तथापि व्रजस्यास्तु न्युवरमि ...
स्याहरत इति तिलापः कृताः । तिलोदकं तथा कृत्यिताः । वर्ष्मसु देहेषु प्रजासवः प्रसवो येषां ते तथा । तं योजनायामं योजनप्रमाणेन दैर्घ्यं

॥ भा॰ द॰ पू॰ ॥
॥३१॥

ग १

निरुद्धे मुखादिनामार्गे निरुद्धः कण्ठे यस्यासिनि तस्य उद्गीर्णदृष्टेर्वहिर्निर्गतलोचनस्य अन्तरंगे देहमध्ये पूर्णः परिच्छन्नः मूर्द्धन् मूर्द्धनि ब्रह्मरंध्रं निर्भिद्य वहिर्गत इति ३१ प्राणेषु इंद्रियेषु स्वयामृतवर्षिण्या दृष्ट्यैव ३२ अहिदेहे स्थितं मद्भुतं स्वमयं ज्योतिर्निर्गतं खेऽवस्थितं तस्मिन् ईशे विवेश ३३ स्वकृतः स्वकार्यकृतः अकृतमस्याहणं कृतमर्हणं कुर्वन् सुगाः सुष्टु गायंतिगंधर्वाद्यः ३४ किंच ये बाह्यान्यद्भुतानि ...

॥ ततोऽतिकायस्य निरुद्धमार्गिणो ह्युद्गीर्णदृष्टेर्भ्रमतस्त्वितस्ततः ॥ पूर्णोऽन्तरंगे पवनो निरुद्धो मूर्द्धन् विनि ॥ र्भिद्य विनिर्गतो वहिः ॥३१॥ तेनैव सर्वेषु वहिर्गतेषु प्राणेषु वत्सान् सुहृदः परेतान् ॥ दृष्ट्या स्वयोत्थाप्य तदन्वि ॥ तः पुनर्वक्त्रान्मुकुन्दो भगवान् विनिर्ययौ ॥३२॥ पीनाहिभोगोत्थितमद्भुतं महज्ज्योतिः स्वधाम्ना ज्वलयद्दिशो द ॥ श ॥ प्रतीक्ष्य खेऽवस्थितमीशनिर्गमं विवेश तस्मिन् मिषतां दिवौकसां ॥३३॥ ततोऽतिहृष्टाः स्वकृतोऽकृतार्ह ॥ णं पुष्पैः सुगा अप्सरसश्च नर्त्तनैः गीतैः सुरा वा[illegible]धराश्च वाद्यकैः स्तवैश्च विप्रा जयनिःस्व[illegible]नैर्ग ॥ णाः ॥३४॥ तदद्भुतस्तोत्रसुवाद्यगीतिकाजयादिनैकोत्सवमंगलस्वनान् श्रुत्वा स्वधाम्नोऽन्त्यज आगतो ॥ ऽचिराद्दृष्ट्वा महीशस्य जगाम विस्मयं ॥३५॥ राजन्नाजगरं चर्म शुष्कं वृंदावनेऽद्भुतं व्रजौकसां व ॥

घ २ ॥ हुतिथं बभूवाक्रीडगह्वरं ॥३६॥

जादीनि तेषां अनेकोत्सवाय मंगलस्वनानां स्वधाम्नः अन्तिसमीपे कृत्वा अन्त्यजो ब्रह्मा अचिरादागतः ईशस्य कृष्णस्य महिमानं

तेनैव सर्वेषु
बहिर्गतेषु प्राणेषु

॥१४॥

श्रीकृष्णः ॥
॥३१॥

म। ३ श्रु २ न्ना१ तेगोप्वा लधाल व्यातिना वत।

एवंसत्यमेवाज्जगरं चन्नघोत्नेसकिर्नयापुपुन। किंग्रसिता इसिष्यति मृनेनत्रीकृसेनेहंसो कोरेकृशातन मनीयंमुक्तेमृगमायकृतः सर्व्वपृसृएवम्रायते त्वानासर्वसाहरवगोचरेत्वेत प्रतापते इतिनादिरोद्भकैरयितं यावन्मनोरथेतावन्प्रविष्टा इत्युत्तरेरान्वयः प्रविष्टा एवंकेनलंतनपंतेनशीलोगिलिता ग्रणी इति पाठेस एवार्थः कथंनतेनहनयोः स्वकयोः नेत्मतोतितयातेमृतएववका लसस्यप्रवेशप्रतीतमातोनेस्वकरामृद्दतुनात् विनिःसृतान्

॥मृगस्य लोभेनवयंसितानिविहायनैषधंनधावेद किवदिनंससति॥ तस्मादनेनेतिवकार्पुशम्भुवंवीत्योद्भसंततः कुरनाउनै॥ र्षपु॥ २८॥ ह्रास्मक उवाच॥ इत्थंमिथ्योतेप्यमनत्तःजाषितनकृत्वाविविंत्येत्य मृषामृषायनेरत्तोविहितोखिलनूतन॥ ने॥ स्थितः स्वभावंविशेषं मगवान्मनोरथेनावमविशास्त्वमुरोरहंतरैयरंनहीलक्षिणावःसवत्सप्रतीतपालेन॥ वकारेवेशनंहनसुकांतनमरलोनरतसा॥ रधनान्वीत्यवलसकलाभयप्रहेसन मनाधास्वकरारवमुनाफतैनो॥ पास्वमसोर्जरागिनिसान्वपणादिनोरिपकृतेनविस्मितः॥ २९॥ सत्यंकिमत्रास्यवत्नस्यजीवनंनवाग्रमीषांवसतो॥ विनाशनंद्वयंकयंस्मादितिसंविविंत्यततनेत्रात्वाविशशंसमहोवदद्यपिर॥ ३०॥ नतघनछादेवानयान्नाहेनिवृकु॥ मुः जहुरुयेचकसायांकोल॥ पास्त्वंपवांधवाः॥ ३१॥ तेनस्वमुनामगरामृतस्वंयपसांर्वतसकंतचूर्णाविं॥ कीयोरान्मानन्तरसावरधेगल्ले॥ ३२॥

वे

विस्मितः॥ नृहस्पंकिमनुष्यादिविस्मितः तत्रोपायंसान्त्वास्वपमपिस्वृक्षादित्यन्वयः॥ कथंविविंत्यमृत्स्यजीवनंतमीषांवाविहिंसनमितिद्वयंवैनिश्चितं कथंन स्माहिति॥ घनस्यैतामेधान्तरिताः॥ कोरापा॥ कुलपाविनोरातसानैलयोनितितिस्नहायाव्वेदतिवा॥ तृतीकनमिछोलस्यैगल्मेशरावेचतनमावरधेम्नव्वईतरः॥

॥भा॰१०पू॰॥
॥३८॥

इत्याधुस्तभी धीनं च धातयो [illegible] वृत्तिस्तच्छोत्रियो मनोवासदेव वृत्तं मदान करोति [illegible]
स्वजीवितमनन्तरार्धः

येतेनयः स्मारितो योऽनंतः तेनैवाहृतान्यखिलेंद्रियाणि यस्य सः । तथा कृत्तोयिक पंचित्रलब्धबहिर्दृष्टिः । हे भागवतोत्तमश्रेष्ठ ॥ ४४ ॥ इति श्रीमद्भागवत टीकायां [illegible] ॥ तत्रेदं मोहं दृष्ट्वा वत्सान्वालान्ब्रह्मा पपौ । तदाऽनन्तः सर्वकल्पोऽरूपः पूर्वं यद्यचरत् ॥ १ ॥ नवनवलि तयापि वक्तो यस्य ॥ १ ॥ तथाहि सारभृतां सारग्राहिणां स्वयं निसर्गः स्वभावः कोऽसौ अच्युतस्य वार्त्ता प्रतिक्षणं साधु नव्यवद्भवतीति यद्यदस्य विटानां स्त्रैणानां स्त्रिया कामिन्या वार्त्ता वा कथं नूतना नामयि सतां या अच्युतस्य वार्त्ता वार्त्ता येषां तानि वाणी श्रुतिचेतांसि येषां तथा ॥ २ ॥

॥सूत उवाच॥ इत्थं स्म पृष्टः स तु बादरायणिस्तत्स्मारितानंतहृताखिलेंद्रियः कृच्छ्रात्पुनर्लं॥
॥ब्धबहिर्दृशिः शनैः प्रत्याह तं भागवतोत्तमोत्तमं ॥४४॥ इति भागवते महापुराणे दशमस्कंधे अघा॥
॥सुरवधो नाम द्वादशोऽध्यायः॥१२॥ ॥शुक उवाच॥ साधु पृष्टं महाभाग त्वया भागवतोत्तम॥ यन्नू॥
॥तनयसीशस्य शृण्वन्नपि कथां मुहुः॥१॥ सतामयं सारभृतां निसर्गो यदर्थवाणीश्रुतिचेतसामपि प्र॥
॥तिक्षणं नव्यवदच्युतस्य यत्स्त्रिया विटानामिव साधु वार्त्ता॥२॥ शृणुष्वावहितो राजन्नपि गुह्यं वदामि ते॥
॥ब्रूयुः स्निग्धस्य शिष्यस्य गुरवो गुह्यमप्यु[illegible]त॥३॥ तथाघवदनान्मृत्यो रक्षित्वा वत्सपालकान्॥ स॥
॥रित्पुलिनमानीय भगवानिदमब्रवीत्॥४॥ अहोऽतिरम्यं पुलिनं वयस्याः स्वकेलिसंपन्मृदुलाच्छ॥
॥बालुकं स्फुटत्सरोगंधहृतालिपत्रिकाध्वनिप्रतिध्वानलसद्द्रुमाकुलं॥५॥ नारायणाय नमः॥

तानाम पि ॥ ३ ॥ भोजनविधानाय पुलिनं स्तौति अहो इति वयस्याः स्वकेलीनां संपद्यो विद्यते यस्मिन् तत् मृदुलाश्च अच्छा वालुका यस्मिन् तत् स्फुटद्भिः सरोजैर्गंधहृतानि अलयः पत्त्रिणश्च तेषां ध्वनिस्तस्य प्रतिध्वानेन लसन्तो द्रुमाः तैराकुलं ॥ तेन हृताः [illegible] वृक्षा येषां ते उद्धेयनं

[illegible] सत्यमस्माभिरहिति कथयतर अहो इति रम्यं पुलिनं

८१

[illegible]

॥श्रीरामः॥
३५

मन्यकौमविचित्रमित्याह एतदिति कौमारं पंचमाब्दं तिपौगंडं दशमावधि कैशोरं मापंचदशाद्यौवनं तु ततः परं हरेः कौमारजं पंचमाब्दकृतं कर्म तद्वर्षे दृष्ट्वा पौगंडके षष्ठे वर्षे बाला ऊचुः यद्यैवनत्वतिमिति तद्वर्षे कृतं कर्म मृत्योः सकाशात् आत्मनाम हे अघमोक्षणं आत्मनां प्रतिमान्मृत्योः मृहेतु संसारात्वत्राणात् अघपाप सुस्यज्योतिषः श्रीकृष्णे प्रवेशमपि तदा इत्यकथित वंत इत्यर्थः ३७ नैतद्विचित्रं किंतु सर्वत्र यान्नाह अघोपीति

॥ एतत्कौमारजं कर्म हरेरात्माहिमोक्षणम् ॥ मृत्योः पौगंडके बाला दृष्ट्वोचुर्विस्मिता व्रजे ३७ ॥ नैतद्विचित्रं मनुजार्भ

मायिनः परावराणां परमस्य वेधसः ॥ अघोपि यत्स्पर्शनधौतपातकः प्रापात्मसाम्यं त्वसतां सुदुर्लभं ३८

॥ सकृद्यदंगप्रतिमांतराहिता मनोमयी भागवतीं ददौ गतिं ॥ स एव नित्यात्मसुखानुभूत्यभिव्युदस्तमायोंतर्गतो

॥ हि किं पुनः ३९ ॥ सूत उवाच ॥ इत्थं द्विजा यादवदेवदत्तः श्रुत्वा स्वरातुश्चरितं विचित्रं ॥ पप्रच्छ भूयोपि त

देव पुण्यं वैयासकिं यन्निगृहीतचेताः ४० ॥ राजोवाच ॥ ब्रह्मन्कालांतरकृतं तत्कालीनं कथं भवेत् ॥

यत्कौमारे हरिकृतं जगुः पौगंडकेर्भकाः ४१ ॥ तद्ब्रूहि मे महायोगिन्परं कौतूहलं गुरो ॥ नूनमेतद्धरेरेव

॥ माया भवति नान्यथा ४२ ॥ वयं धन्यतमा लोके गुरोपि क्षत्रबंधवः ॥ यत्पिबामो मुहुस्त्वत्तः पुण्यं कृष्णक

॥ थामृतं ४३

अघोपि तन्नेहेत:

आत्मसाम्यं स्वसमानरूपं ३८ यस्यांगमूर्तिस्तस्य प्रतिमा प्रतिकृतिः तत्रापि केवलं मनोमयी सा चिंतयान्तराहिता सती भागवतीं गतिं ददौ प्रकृ

ताहिः सएव तात्रात् स्वयमंतर्गतः किं पुनः नित्यावासा यात्मसुखानुभूतिस्तया अभिव्युदस्ता माया येन सः ३९ येन यद्वतेन निगृहीतं चेतः

सूतं

भा० द० टी० अ० १२ ...

श्रुत्य १

॥ भा० द० १० ॥
॥ ३९ ॥

भीभयं भयहेतुं सो ऽपि भयं यस्मात् यद्वा अस्य विश्वस्य भियो ऽपि भयं यः ॥ श्रीकृष्णः ॥ आशात भोजनात् ॥ अस्मिन्नताहे ब्रह्मा तावधिवयमार्थ्य १३ ॥ अद्रिषु नदरीषु कुंजेषु लतादि पिहितोदरविवरेषु ॥ गह्वरेषु संकटस्थानेषु ॥ १४ ॥ अंभोजन्मनः ॥ पद्माज्जनिर्यस्य स ब्रह्मा तदंतरे तस्मिन्नवसरे गतः ॥ तद्दिदृक्षा प्रोक्ता ॥ अन्यदपि महित्वं महिमानं द्रष्टुं तस्य ॥ तस्य वत्सानितः स्थानात् ॥ वत्सपांश्चान्यत्र नीत्वा स्वयं तिरोबभूव प्रभवतः ॥

॥ तान् दृष्ट्वा भयसंत्रस्तान् ऊचे कृष्णो ऽस्य भीभयं ॥ मित्राण्याशान्मा विरमतेहानेष्ये वत्सकानहं ॥ १३ ॥
॥ इत्युक्त्वाद्रिदरीकुंजगह्वरेष्वात्मवत्सकान् ॥ विचिन्वन् भगवान्कृष्णः सपाणिकवलो ययौ ॥ १४ ॥
॥ शुक उवाच ॥ अंभोजन्मजनिस्तदंतरगतो मायार्भकस्येशितुर्द्रष्टुं मंजु महित्वमन्यदपि तद्वत्सा॥
॥ नितो वत्सपान् ॥ नीत्वान्यत्र कुरूद्वहांतरदधात् ॥ खे ऽवस्थितो यः पुरा दृष्ट्वाघासुरमोक्षणं प्रभवतः ॥
३ म ॥ प्राप्तः परं विस्मयं ॥ १५ ॥ ततो वत्सानदृष्ट्वैत्य पुलिने ऽपि च वत्सपान् ॥ उभावपि वने कृष्णो विचिकाय ॥
॥ समंततः ॥ १६ ॥ क्वाप्यदृष्ट्वांतर्विपिने वत्सान्पालांश्च विश्ववित् ॥ सर्वं विधिकृतं कृष्णः सहसाव॥
॥ जगाम ह ॥ १७ ॥ ततः कृष्णो मुदं कर्तुं तन्मातॄणां च कस्य च ॥ उभयायितमात्मानं चक्रे विश्वकृदीश्वरः ॥ १८ ॥

श्रीकृष्णस्य ॥ १५ ॥ उभयोर्वापि वत्सानां वत्सपानां च विचिकाय अन्विष्टवान् ॥ १६ ॥ [illegible] धिकृतं च ज्ञात्वा कृतं ॥ १७ ॥ उभयायितं वत्सतत्पालरूपेण वर्तमानमात्मानं स्वयं चक्रे ॥ यदि तत्सीमासीत हि तन्मातृणां [illegible] स्यात् ॥ यदि च तानेवानयिष्यामि तर्हि ब्रह्मणो मोहो न स्यादिति तदुभयप्रशांतये यथा तथा चक्रे इति ॥ १८ ॥ श्रीधरस्वामिविरचितायां श्रीगोपालजा [illegible] भावार्थदीपिकायां ॥

रघे ८

॥ श्रीकृष्णः ॥
॥ ३९ ॥

५२

उपविष्टाः कुपवेशान् मुकुन्दमाहु ८

रिकाहरं चेलाती नेत्र पथः । सा तस्य तेन ध्यामा दुलेहरिनतरणो देरौ । नहाने विरेजुः । तस्य स्व विषयकपारिनः पुनरा जिमंडले वृहस्निः पंक्ति मंडलै । सह तरंनयैलोपविष्टाः श्रीकृष्ण जिगुरतान्यानननाति येषां नेफुल्लहरां । विकासित नयनाः कमलकर्णिकायाः परितः पत्त्रालीय पेति । प्रवैलहलैः स्वैस्वपत्रैः कृतानिनाजनानि येषां तैः ८ तरिंशदृ विरोष मध्यवज कुः कुंजरेश्वरः श्रीकृष्णसहितानः १ यत्न गुप्यिनेषु कुंजे

॥ श्रत्र नोक्तं च मस्मा विहिंसयाच्छन्दहृधाहितैः वत्साः समीपेषुपः पीत्वा च रंगुशनके करणां दिनयैति पाय ॥

॥ पिन्वार्जा वत्सानां तदध्यंशाद्रुलेमुक्ता पिन्या निकुंभुजः समभगवता मुरा ७ कुलस्य विषयकपुनरा ॥

॥ जिमंडलैरन्यानना कुल्व दृ कोवुजा र्नकाः सहोपविष्टाविपनेविरेजुः घरायथा मोरहकर्णिकायाः ॥

॥ ८ केचित्पुष्पैर्दलैः केचित्पल्लवैरंकुरैः फलैः [illegible] शिग्भिर्दृषद्भिश्च बुभुजः कृतभाजनाः ९ सर्वे ॥

॥ मिथोदर्शयंतः स्वस्वभोज्यरुचिं पृथक् हसंतो [illegible] स्ययंतश्चाभ्यवजह्रुः सहेश्वराः १० बिभ्रद्वेणुं जठर ॥

॥ पटयोः शृंगवेत्रे च कक्षे वामे पाणौ मसृणकवलं तत्फलान्यंगुलीषु तिष्ठन्मध्ये स्वपरिसुहृदो ॥

॥ हासयन्नर्मभिः स्वैः स्वर्गे लोके मिषति बुभुजे यज्ञभुग्बालकेलिः ११ भारतैवं वत्सपेषु भुंजाने ॥

॥ ष्वच्युतात्मसु वत्सास्त्वंतर्वने दूरं विविशुस्तृणलोभिताः १२ श्रीराधावल्लभो जयति ॥ श्री ॥

वाला नाभिवकेलिर्यस्य सः तदाह ३१ २ त्वस्य यौर्मध्ये वेणुं बिभ्रत् दधाति सर्वत्र वाम इतिकतयारयोर्विशेषणं मसृणां स्निग्धं दध्योदनकवलं तद्रुचिताति दिक्फलानि अंगुली संधिषु कृत्वा लोकेसर्वानि मुखो मध्येति स्वनरसपरिधारितः ३ पविष्टान् सुहृदः स्वैर्नर्मभिः परिहासवाक्यैः स्वर्गे स्वर्गवासिषु जनेष्वाश्चर्येण पश्यति सति लोके जनानां मध्ये बुभुजे ११ १२ श्रीरामकृष्णाय नमः ।

७ अहो च सृष्टिपक्षा ताम्रीं वृक्षलैः पोच तेभ्यः जातजाभितं हूतोपि वाहुः १२

॥ भा॰ द॰ १३ ॥
॥ ८० ॥

गचांमोहनमाह । गाव इति । परिहूताः आहूताः अतः संगताः आगताः ॥२४॥ एतावन्तं वैषम्यं तस्यापि दुर्निवारमासीदित्याह । गोपीनामि
ति गवां गोपीनां चास्मिन् । तस्मिन् मातृता उपलालनादिरूपा पुरोवदेवासीत् । किंतु स्नेहर्द्धिकां विना । स्नेहाधिक्यं त्विदानीं विशेष इत्यर्थः
अत्र हेतुः गोपीषु हरेस्तोकता बालभावनापि पूर्ववदेवासीत् । किंतु मायया विना मम एवं माता अहमस्याः पुत्र इति मोहं विनेत्यर्थः ॥२५॥ स्ने
हर्द्धिमेव दर्शयति व्रजौकसामिति । यथा कृष्णे पुरा नंदनेस्वपुत्रे पि स्नेहाधिक्यं पूर्वं मासीत् । इदानीं स्वतोकेष्वपि तथैवावर्द्ध

पुत्रस्नेह

॥ गावस्ततो गोष्ठमुपेत्य सत्वरं हुंकारघोषैः परिहूतसंगतान् स्वकान्स्वकान्वत्सतरानपाय ॥
॥ यन्मुहुर्लिहन्त्यः स्रवदौधसं पयः ॥२५॥ गोगोपीनां मातृतास्मिन्सर्वा स्नेहर्द्धिकां विना । पुरो ॥
॥ वदास्वपि हरेस्तोकता मायया विना ॥२६॥ व्रजौकसां स्वतोकेषु स्नेहवल्ल्याब्दमन्वहं । शनैर्निः ॥
॥ सीम ववृधे यथा कृष्णे त्वपूर्ववत् ॥२७॥ इत्थमात्मात्मना [भिना] त्मानं वत्सपालमिषेण सः । पाल ॥ भिना ४
॥ यन्वत्सपो वर्षं चिक्रीडे वनगोष्ठयोः ॥२८॥ एकदा चारयन्वत्सान्सरामो वनमाविशत् । पंचषा ॥
॥ सु त्रियामासु हायनापूरणीष्वजः ॥ ततो विदूराच्चरतो गावो वत्सानुपव्रजं । गोवर्द्धनाद्रि ॥
॥ शिरसि चरंत्यो ददृशुस्तृणं ॥२९॥

तेत्यर्थः । अत्र दृष्टांतः यथा कृष्णे तु निःसीमं यथा अववृधे ॥२६॥ एवमात्मा आत्मना कथं वत्सपो भूत्वा न च आपि वत्सानां पालानां च मिषेण आत्मा
नमात्मना पालयन् क्रीडितवानित्यर्थः ॥२७॥ एतावत्पर्यंतं रामस्यापि मोह एवासीत् । संवत्सरांते कथंचित् ज्ञातवानिति दर्शयितुमा
ह । एकदेति । पंचषासु पंच वा षट् वा हायनस्यापूरणीषु पूरकेन ताः अवशिष्टास्वित्यर्थः ॥२८॥ ततो दूरदेशे एव गोवर्द्धनशिखरे चर
॥ सा गावो व्रजसमीपे चरतो वत्सान् ददृशुः ॥२९॥

॥ श्री॰ द॰ १३ ॥
॥ ८० ॥

तदेवदर्शयति यावदिति वत्सपानां वत्सकानां चाल्पवपुः प्रमाणमनतिक्रम्य एवमुपर्यपि योज्यं यष्टि यावद्वत्सपादिवपुराद्यात्मसर्वत्र
योज्यः स्त्रीक्षौवनाविति उत्तरत्राप्येवं सर्वं विष्णुमयं जगदिति प्रसिद्धया गा -- तस्याश्च गंवत्सादिरेवार्थस्वरूपेण प्रत्यक्षतया पपात तथा वभू
वेत्यर्थः क्वचित्तेंगवदजः यपुष्पाम्बुजः ॐ कातेंगवत्राश्रुं गात्ययवेसकलवर्णस्वरूपेण नानीत्यर्थः १९ एवं सर्वात्मा सन् व्रजं प्राविशत्
कथं स्वयमात्मैवप्रयोजक आत्मस्वरूपान् गोवत्सानिति क्रमापि स्वयमेवेत्युक्तं आत्मस्वरूपैर्वत्सपैः प्रतिवार्यप्रयोज्य कर्ता स्वयमेव आत्मा

॥ यावद्वत्सपवत्सकाल्पकवपुर्यावत्कराङ्घ्र्यादिकं यावद्यष्टिविषाणवेणुदलशिग्यावद्विभूषाम्ब
॥ रं यावच्छीलगुणाभिधाकृतिवयो यावद्विहारादिकं सर्वं विष्णुमयं गिरोऽङ्गवदजः सर्वस्वरूपो
॥ बभौ ॥ १९ ॥ स्वयमात्मात्मगोवत्सान्प्रतिवार्यात्मवत्सपैः क्रीडन्नात्मविहारैश्च सर्वात्मा प्राविशद्व्रजं ॥ २०
॥ तत्तद्वत्सान्पृथङ्नीत्वा तत्तद्गोष्ठे निवेश्य सः तत्तदात्माभवद्राजंस्तत्तत्सद्म प्रविष्टवान् ॥ २१ ॥ तन्मा
॥ तरो वेणुरवत्वरोत्थिता उत्थाप्य दोर्भिः परिरभ्य निर्भरं स्नेहस्नुतस्तन्यपयः सुधासवं मत्वा परं ब्र
॥ ह्म सुतानपाययन् ॥ २२ ॥ ततो नृपोन्मर्दनमज्जलेपनालंकाररक्षातिलकाशनादिभिः संलालितः
॥ स्वाचरितैः प्रहर्षयन्सायं गतो यामयमेन ॥

त्मविहारैः क्रीडन्निति किंपायिकारकाण्यपि स्वयमेवेत्यर्थः २० तत्तदात्मा तत्तज्जोपावालकस्वरूपोऽभवत् तत्तत्सद्म प्रविष्टः २१ गो
पिकामोहनमाह तन्मातरइति तन्मातरो वेणुरवेण त्वरया उत्थिताः सत्यः सुतान्मत्वा परं ब्रह्मैव दोर्भिरुत्थाप्योद्गृह्य पयः सुधासवं
पयएव सुधा वत्सखा दुसत्त्राद्दव मद्यात् कं पयामासुरित्यर्थः २२ एवं यामयमेन तत्तत्कालक्रमनियमेन सायं गतः प्राप्तः स्वाचरि
तैः शोभनैराचरितैर्वा मातॄः प्रहर्षयन् ततस्ताभिस्तन्मर्दनादिभिः संलालित इति २३ श्रीवाचा एपाय लाजानमः श्रीरामरूपः

भा॰ १० स्क॰

८१

कृच्छ्रादपगताः । निर्वृताः । तेषां सुतानां मनुस्मृत्या उदश्रवः पतदश्रूणि येषां ते ३४ प्रेमर्द्धेः प्रेमौत्कण्ठ्यमतिशयं मुक्तस्तनेष्वपत्येष्वपि वीक्ष्याहेतुम
जानन्नचिंतयत् ३५ चिंतामेवाह । किमेतदिति । हासत्यो वासुदेवे यथापूर्वं प्रेमा तथात्मनो तोकेष्वपि व्रजस्य प्रेमा वर्द्धते । किमेतदद्भुतमिति । किं च सात्म
नः मम सहितस्य व्रजस्य । मम तेषु प्रेमकारणं किमिति भावः ३६ केयं माया देवानां वा नराणां वा असुराणां वा कुतो वा कस्मात् आयाता । न चान्या माया
नेतस्य व्यतिरिक्तो ममापि मोहो वर्त्तते । यतः प्रायशो मम स्वामिनः श्रीकृष्णस्यैव मायेयमस्त्विति संभावयति ३७ सवयसान्सत्वानपि वयुने
न ज्ञानमयेन चक्षुषा वैकुंठं श्रीकृष्णमेवाचष्ट अपश्यत् ३८ एवं कृष्णस्तत्त्वान्सामान्यतो ज्ञात्वा कृष्णं पृष्टवान् कृष्णोपदेशेन विशेषतो ज्ञातवानि

ततः प्रवयसो गोपास्तोकाश्लेषसुनिर्वृताः । कृच्छ्राच्छनैरपगतास्तदनुस्मृत्युदश्रवः ३४ व्रजस्य रामः प्रेम
र्द्धेर्वीक्ष्यौत्कंठ्यमनुक्षणं । मुक्तस्तनेष्वपत्येष्वप्यहेतुविदचिंतयत् ३५ किमेतदद्भुतमिव वासुदेवेऽखिला
त्मनि । व्रजस्य सात्मनस्तोकेष्वपूर्वं प्रेम वर्द्धते ३६ केयं वा कुत आयाता दैवी वा नार्युतासुरी । प्रायो मायास्तु
मे भर्तुर्नान्या मेऽपि विमोहिनी ३७ इति संचिंत्य दाशार्हो वत्सान्सवयसानपि । सर्वानाचष्ट वैकुंठं चक्षुषा वयु
नेन सः ३८ नैते सुरेशा ऋषयो न चैते त्वमेव भासीश भिदाश्रयेऽपि । सर्वं पृथक्त्वं निगमात्कथं वदेत्युक्तेन वृत्तं
प्रभुणा बलोऽवैत् ३९ तावदेत्यात्मभूरात्ममानेन त्रुट्यनेहसा । पुरोवदाब्दं क्रीडंतं ददृशे सकलं हरेः ४०

कृष्ण उवाच

कृत्स्नं

आह नैत इति । अयमर्थः । पाल्यमानास्त्वा वत्सास्त्वा बालाश्च मंशाः । पालाश्च देवानामंशा इति तावदहं वेद्मि । इदानीं तु न तथा किं तु
त्वमेव भिदाश्रयेऽपि त्वमेव भासि । अतः त्वं सर्वं पृथक् विविच्य कथं वद इति विष्णोक्तेन प्रभुणा वक्रा निगमात्संक्षेपत एवोक्तं वृत्तं ब
लोऽवैत् विदितवान् इत्यर्थः ३९ ततः किं वृत्तमित्यपेक्षायामाह । तावदिति । वर्षं जाते आत्मनो मानेन त्रुट्यनेहसा त्रुटिमात्रेण

श्रीकृष्णः

८१

तद्दृष्ट्वा स गोव्रजः गवां कुलानि । तत्स्नेहवशः तेषां वत्सानां स्नेहाकृष्टः । अत एव न स्मृत आत्मा येन सः । जवेन उपव्रजमगात् । कथंभूतः अ
त्यात्मपदुर्गमार्गः अतिक्रान्त आत्म[..]यान् गोपालान् तथा दुर्गो दुर्गमो मार्गो येन स च स च । न पायुक्ता पादद्वयेन धावन् । द्विपादिव प्रती
यमानः । ककुद्ग्रीवा कुंचिता ग्रीवा यस्य सः । उदास्यपुच्छः । उन्नमितान्यास्यानि पुच्छानि च यस्य सः । आस्राः पयांसि सर्वतः स्रवंति पयांसि यस्य सः
स्रवत्पया द्रवत्पयाः हि यो स एवार्थः । गोव्रज इत्यनेन वृषा आदयोऽप्यगृहीताः ३० । नच विशेषमनोभेन ... माह । समेत्येति । गोवर्द्धनस्याधः

॥ दृष्ट्वाऽथ तत्स्नेहवशोऽस्मृतात्मा स गोव्रजोऽत्यात्मपदुर्गमार्गः । द्विपात्ककुद्ग्रीव उदास्यपुच्छोऽगाद्धुंकृतैरास्रु ॥
॥ प[यो] जवेन ॥ ३० ॥ समेत्य गावोऽधो वत्सान् वत्सवत्योऽप्य[पाययन्] ... पायपन् । [गिलन्त्य] इव चांगानि लिहंत्यः स्वौ ॥
॥ धसं पयः ॥ ३१ ॥ गोपास्तद्रोधनायासमौघ्यलज्जोरुमन्युना । दुर्गाध्वकृच्छ्रतोऽभ्येत्य गोवत्सैर्ददृशुः सुतान् ॥ ३२ ॥
॥ तदीक्षणोत्प्रेमरसाप्लुताशया जातानुरागा गतमन्यवोऽर्भकान् । उदूह्य दोर्भिः परिरभ्य मूर्द्धनि घ्राणैरवापुः प ॥
॥ रमां मुदं ते ॥ ३३ ॥

भा०ल०स्प०२

वत्सवत्यः पुनः प्रसूता अपि ३१ । तामेव दृष्ट्वा वत्सेषु गवां स्नेहातिशयमुक्त्वा गोपानामपि दर्शयितुमाह । गोपा इति । तासां गवां रोधनेन य
आयासः तस्य मौघ्येन मोघत्वेन लज्जया सह तेन मन्युना दुर्गमार्गजनितक्लेशेन चाभ्येत्य गोवत्सैः सह सुतान् ददृशुः ३२ । ततस्तेषामुद्भू
तस्तेनोक्तोऽयः प्रेमरसस्तस्मिन्नाप्लुताः निमग्ना आशया येषां ते । लज्जामन्युरुद्धेस्तान् ताडयितुमागताः तेनोपि गतमन्यवः प्रत्युत
जातानुरागो येषां ते मूर्द्धनि घ्राणैर्घ्राणैः परमां मुदं चापुः ३३ । अतिधावल्लभेनोजपति । आरामव्रजायनमत्स्वल्पायः ॥

तथाभूतैरिजनार्जितं प्रपन्नयुक्तैः जनैः रचितैः ॥४८॥ चंद्रिकावद्विशदस्मितयुक्तैः । तदा हि तदारुण्यापांगवीक्षितैः स्वकार्पणाभिवरजः सत्वाख्यां स्वदृष्टिपालका इव बद्धदर्पणः सत्ववद्विशदस्मितेनेन पालका इव रजो बद्धरुण्यारुणेन तस्य स्मार इव नादभूतराहैर्घोतमानाइत्यर्थः ॥५०॥ आत्मा ब्रह्मादिस्तंबपर्यंतैः रनेकाहैः अनेकाहरीः ॥५१॥ अजाद्या सिमर्या विद्यादिभिः विभूतिभिः ॥ शक्तिभिः महदादिभिः इति महत्तत्त्वयोः ॥ एषा त्रिवद्धया चतुर्विंशतितत्त्वैर्जगत्कारणैः ॥५२॥ कालादिभिः अत्र तस्महका

॥ अंघ्रिमलकमापूर्णतूलशीनवधामभिः कोमलैः सर्वगात्रेषु भूरिपुण्यवदर्पितैः ॥४९॥ चंद्रिका ॥
॥ विशदस्मेरैः सारुण्यापांगवीक्षितैः ॥ स्वकार्पणाभिवरजः सत्वाख्यां स्वदृष्टिपालकाः ॥५०॥ आत्मादिस्तं ॥
॥ बपर्यंतैर्मूर्तिमद्भिरात्मकैः नृत्यगीताद्यनेकाहैः परकृपवपुगुणासिताः ॥५१॥ अणिमा[illegible] ये मि ॥
॥ हिमगिरजाद्याश्रिविभूतिभिः ॥ चतुर्विंशतितत्त्वैः परीतामहदादिभिः ॥५२॥ कालस्वभावसंस्कार ॥
॥ कामकर्मगुणादिभिः ॥ स्वमहिध्वस्तमहिभिर्मूर्तिमद्भिरुपासिताः ॥५३॥ सत्यज्ञानानंतानंदमात्रैकरस ॥
॥ मूर्तयः ॥ भूरि[illegible] स्पष्टभूरिमाहात्म्याप्युपनिषद्दृशां ॥५४॥ आराधा ब्रह्म जयति ॥ आत्मसदृक्ष्माय ॥

रिभिः ॥ तत्र स्वभावः परिणामहेतुः संस्कारोऽदृष्टोपकः ॥ स्वमहिध्वस्तमहिभिः ॥ जगवन्महिमातिरस्कृतवानं तत्त्वैः ॥५३॥ उक्तैः सर्वैरणि
माद्यैः ॥ सर्वेषां मूर्तिमत्वेऽपि विशेषमाह ॥ सत्यज्ञानेति ॥ सत्या अज्ञानरूपा आनंदरूपाश्च तत्रापि तदेकमात्रा विजातीयसं
नेदरहिता ॥ तत्रापि चैकरसाः सदैकरूपमूर्तयोऽपि येषां ते ॥ यद्वा सत्यज्ञानादिमात्रैकरसं यद्ब्रह्म तदेव मूर्तयो येषां तेति ॥ अतएव
उपनिषत् ॥ आत्माज्ञानं सैव दृग्चक्षुर्येषां तेषामपि हि दृश्यितं भूरिस्पष्टभूरिमाहात्म्या ॥ तस्य स्वरूपस्य दर्शितयोग्यं भूरिमाहात्म्यं ये
॥ षां ते तथाभूताः संतो ब्रह्मदृश्यं नेति ॥५४॥

अधरा बरे ३

दृष्ट्वा च वितर्कयति स्माह । यावंत इति द्वाभ्यां । मे मायातल्पे ॥४१॥ मन्मायामोहितेभ्य इतरे कुत्रत्याः ॥४२॥ इति वितर्कयन्न पश्यतीत्याह । एवमिति ष
ड्भ्यां । एवमेतेषु भेदेषु चिरं ध्यात्वा स आत्मभूरिति काः ॥४३॥४४॥ ननु मायया स्वयमेव कुतो मोह इत्यत्राह । तम्यामिति । महामाया विभिन्न
गवति स्वल्पमायायाः आवरणविक्षेपकत्वाभावे दृष्टांतद्वयमाह । तम्यां तमिस्रायां रात्र्यां नैहारं हिमकणजं तम इव । तद्धिना
र्थेपसर्जनस्यापि तमसो नैहारमिति विशिष्टवर्णनं । दृष्टांतमोपपद्यगावरणं न करोति किंतु तत्रैव लीयते । यथा च खद्योता

॥ यावंतो गोकुले बालाः सवत्साः सर्व एव हि । मायाशये शयाना मे नाद्यापि पुनरुत्थिताः ॥४१॥ इत एते ॥
॥ त्र कुत्रत्या मन्मायामोहितेतरे । तावंत एव तत्राब्दं क्रीडंतो विष्णुना समं ॥४२॥ एवमेतेषु भेदेषु चिरं ॥
॥ ध्यात्वा स आत्मभूः । सत्याः के कतरे नेति ज्ञातुं नेष्टे कथंचन ॥४३॥ एवं संमोहयन् विष्णुं विमो ॥
॥ हं विश्वमोहनं । स्वयैव माययाजोपि स्वयमेव विमोहितः ॥४४॥ तम्यां तमोवन्नैहारं खद्योतार्चिरि ॥
॥ वाहनि । महतीतरमायैश्यं निहंत्यात्मनि युंजतः ॥४५॥ तावत्सर्वे वत्सपालाः पश्यतोऽजस्य ॥
॥ तत्क्षणात् । व्यदृश्यंत घनश्यामाः पीतकौशेयवाससः ॥४६॥ चतुर्भुजाः शंखचक्रगदाराजीवपा ॥
॥ णयः । किरीटिनः कुंडलिनो हारिणो वनमालिनः ॥४७॥ श्रीवत्सांगददोरत्नकंबुकंकणपाणयः ॥
॥ नूपुरैः कटकैर्भाताः कटिसूत्रांगुलीयकैः ॥४८॥

र्चिरहनि । पद्यवत् प्रकाशं न करोति । एवं महति पुरुषे युंजतः पुंस इतरा नीचा माया तत्र न किंचित्करोति किंतु स्वात्मनि स्वाश्रितेन्त्वै
व ऐश्वं सामर्थ्यं निहंतीति ॥४५॥ स्वमहायार्थमाह । तावदिति । वत्सपाला वत्साः पालाश्च सर्वे पश्चिद्विषाणं इयमत्र ॥४६॥४७॥
श्रीवत्स प्रत्यग्गन्ना स्वंगदहानि दोदोर्षु येषां । रत्नमयानि कंबुवत् त्रिधाराणि कंकणानि पाणिषु येषां । ते च ते च तथा ॥४८॥

॥ भा॰ १॰ स्क॰ ॥
॥ ४३ ॥

जनानानामाजीवैर्द्रुमैराकीर्णं समाप्रियं संततानि श्वासमंतात् । पद्माख्यो यस्मिन्नुततत् ॥१०॥ मताह पत्रेति नैसर्गद्वैरतः स्वान्याविकाश्र
तिकार्यवैरं वं नो पिनराः सिंहादयश्च मित्राणीव यत्र सहैवासन् । अजितस्यावासेन कृता ॥८॥ तर्षादयः क्रोधालोभादयो यस्मात्तथा
तं दृष्ट्वावन मख्यातिति ॥९॥ तत्र च परमेष्ठी ब्रह्मा इव सर्वं वदेव ब्रह्माश्रचष्ट अपश्यत् कथं भूतं पद्मपवंशाशि श्रुत्वमाद्यमुहहत
नाद्यमित्यत्र हेतुः अहदपमित्यादि अद्धयंचववत्तान् विचिन्वन् एकं च सर्षान् अगाधवोधं च विचिन्वत् अनंतपारिनो विचिन्वत्

॥ स पद्मे कामितः पश्यन् दिशो ब्रह्म पश्यन्परः स्थितः । दृष्ट्वा वनं जनाजीव्यद्रुमाकीर्णं समाप्रियं ॥ ५ ॥ पत्रेने ॥
॥ सर्गदुर्वैराः सहैवासन् मृगादयः । मित्राणीवाजितावासद्रुतरूट्तर्षकादिकः ॥ ६ ॥ तत्रोद्धहन्पशुपवंशकलि ॥
॥ श्रुत्वनाद्यं ब्रह्माद्दयं परमनंतमगाधबोधं वत्सान्सखीनिवपुरा परितो विचिन्वदेकं सपाशिकवलं प ॥
॥ रमेष्ठी च ददर्श ॥ ७ ॥ दूराज्जरेणान्निजघोरणातो वतीर्य पृथ्वीं वपुः कनकदंडमिवाभिपात्य स्पृष्ट्वा च ॥
॥ तुर्मुकुटकोटिभिरंघ्रियुग्मं नत्वा मुदश्रुसुजलैरकृताभिषेकं ॥ ८ ॥ उत्थायोत्थाय तस्य स्वपत्विरस्य पा ॥
॥ दयोः पतन्नास्ते महित्वं प्राग्दृष्टं स्मृत्वा पुनः पुनः ॥ ९ ॥ शनैरथोत्थाय विमृज्य लोचने मुकुंदमुद्वी ॥
॥ क्ष्य विनम्रकंधरः कृतांजलिः प्रश्रयवान्समाहितः सवेपथुर्गद्गदयैलतेलया ॥ १४ ॥ इति श्रीभाग ॥

॥ वते पुराणे स्कंधे ब्रह्मस्तुतिर्नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

पद्धवशिश्रुत्वद्वहृहत् ब्रह्मचत्सपाणिकवलमितिनाद्यमेवोद्दहद्दित्यर्थः ॥ ६ ॥ निजधोरणातः स्ववाहनात् त्वरेणवेगेनावतीर्य दंडवन्न
त्वा ब्रह्मतुर्मुकुटानामग्रैरंघ्रियुग्मं स्पृष्ट्वा मुदश्रुसुजलैरानंदाश्रुरूपैः सुजलैरभिषेकमकरोदिति ॥ ७ ॥ चिरस्य चिरं योत्थायपादे
पतन्नास्ते ॥ ८ ॥ सवेपथुः सकंपः अत एव गद्गदयाअतनुकरणोमेनातत् इलया वाचा ऐलतत्र स्तोत् ॥ ९ ॥ इति दशमे त्रयोदशो
॥ १३ ॥

॥ श्लो ॥

॥ स्व लो ॥

॥ श्रीलक्ष्मः ॥
॥ ४३ ॥

एवंसकृन्नष्टेर्वहन्त्यांपरब्रह्मणोविशेषग्रहंयस्येति ।५। अजितकृतकेनाघ्नर्यैरा । उद्धृत्यदर्शीः । परावृत्य हंसएषेतियत्येतिवाकुतुकुश
देवंतत्तीयायाः । एषसोलन्कृपश्य । उद्धृत्यइतिछेदः । स्मृतिकृत्केनोकृतः । दिलोभ्यः । विपर्ययः सन्निति यावत् । पाठान्तरेऽस्मृतिकृति
तदेनोवृत्तः हुमितः । तेषांधाम्नातेजसालब्धसर्वेंद्रियोबृह्मा तूष्णीं निश्चलोऽभूत् । अत्रदृष्टान्तः । हृदैवीबृजाधिदात्रीकाविदेवतानस्या
स्मृतिस्तमाये पुत्रिकाचतुर्मुखोकृतकप्रतिमेव ।५४। एवंमोहनमत्तनमजम् ज्ञात्वाहरेस्ताहइनातिर्ह्रेशोद्वाराश्वतीनस्याईशोब्रह्मणि
निमिषितनिमषातिमत्ताप्तस्त्वान्तद्वष्टमपश्यनाशोसति । परमोऽजः । श्रीकृष्णस्यपति । अजाजवनिकांमायांसम्यापिदस्काटिती । यया
॥ एवंसकृद्ददर्शाऽजः परब्रह्मात्मनोऽखिलान् । यस्यभासासर्वमिदं विभातिसचराचरम् ।५५। ततोऽतिकुं
॥ तुकोद्वृत्यस्तिमितैकादशोद्रियः । तद्धाम्नाभूदजस्तूष्णीं पूर्देव्यन्तिविपुत्रिका ।५६। तस्येशोऽनर्काणिज
॥ महिमनिस्वप्रमितिकेपरः । अजानतोनन्दिरसनमुरवद्ब्रह्मकृमितो ॥ अनीशोयिदृष्टं किमिहमितिवामु
॥ षतिसतिवधाहृदोऽजोज्ञात्वासपवहिपमोऽजाजवनिकां ।५७। ततोर्वाकृप्रतिलब्धाक्षः कः परेतवदु
॥ त्थितः । कृष्णदृन्मील्यवैदृष्टीराचष्टेदंसहात्मना ।५८। अत्रारामकृष्णायनमः ॥ अत्रोधावल्लभोजयति ॥
कृतंदर्शितंतांचधाहत्वांतिरोधत्ता । पसारितवान् इत्यर्थः । अथवायंलोकाभिमानीममैश्वर्यंदृष्टुमयोग्यइति । तस्योपरिमो
हयवनिकांप्रसारितवानिति । कम्पमृष्यतिसति । अनर्कैतर्कीगोचरनिजः । आसाधारणोमहिमायस्यतस्मिन् । इतिमोहहेतुरुक्तः । दर्श
नायोग्यत्वायत्रौचित्यविशेषणानि । स्वप्रमितिकेप्रकाशंचतत्सुखंचतस्मिन् । अतएवअजानतःप्रकृतेःपरस्मिन् । अनए
वअनंतंनिरशनमुखेनब्रह्मणः । अभिमितिरेनिमितिज्ञानंयस्मिन्स्वरूपे ।५७। अर्वाकृवहिः । प्रतिलब्धान्यक्षाणियेनसः । परेव
त्र । एतोयदिकथंचित्रुत्तिष्ठतितथादृष्टिः । नेत्राणि ।५८। अत्राहरेरामहरेरामरामरामहरेहरे । हरेकृष्णहरेकृष्णकृष्णकृष्ण

कौतुकोकृतस्य ।

॥ना०ह०प०॥
॥४४॥

नहि श्रमात्कथं संसारं तरेयुरत आह ज्ञाने इति उदपास्य ईषदप्यकृत्वा सद्भिर्मुखरितां सन्नेव निर्तां प्रकरितां भवदीयां वार्तां स्वस्थाने एव स्थिताः तत्संनिधिमात्रेण स्वत एव श्रुतिगतां श्रवणं प्राप्तां तनुवाङ्मनोभिर्नमंतः सत्कुर्वंतो जीवंति केवलं यद्यपि नान्यत्कुर्वंति तैः प्रायशस्त्रिलोक्यामन्यैरजितोपि त्वं जितः प्राप्तोसीति किं ज्ञानश्रमेणेत्यर्थः ३ भक्तिं विना ज्ञानं तु नैव सिध्येदित्याह नु श्रेयः सृतिमिति श्रेयसां समभ्युदयापवर्गलक्षणानां सृतिः सृतयो यस्याः सरस इव निर्गतास्तां नानेतत्र क्लिश्यंति हे विभो श्रेयसां मार्गभूतां भक्तिं वा तेषां क्लेशलः क्लेश एवावशिष्यते अयं भावः यथा स्वल्पप्रमाणं धान्यं परित्यज्य स्थूलं तुषं कणहीनं

॥ ज्ञाने प्रयासमुदपास्य नमंत एव जीवंति सन्मुखरितां भवदीयवार्त्तां ॥ स्थाने स्थिताः श्रुतिगतां तनुवाङ्मनोभिर्ये प्रायशोऽजित जितोप्यसि तैस्त्रिलोक्यां ३ श्रेयः सृतिं भक्तिमुदस्य ते विभो क्लिश्यंति ये केवलबोधलब्धये तेषामसौ क्लेशल एव शिष्यते नान्यद्यथा स्थूलतुषावघातिनां ४ पुरेह भूमन्बहवोपि योगिनस्त्वदर्पितेहा निजकर्मलब्धया विबुध्य भक्त्यैव कथोपनीतया प्रपेदिरेंजोऽच्युत ते गतिं परां ५ ॥

अवघ्नतां स्थूलधान्याभासांस्तुषानेव घ्नंतित्तेषां न किंचित्फलं एवं भक्तिं तुच्छीकृत्य ये केवलबोधाय प्रयतंते तेषामपीति ४ भक्त्यैव ज्ञानं नान्यथेत्यत्र सदाचारं प्रमाणयति पुरेहेति हे भूमन् इहलोके एवं योगिनोपि संतो योगेर्ज्ञानमप्राप्य पश्चात्त्वदर्पितेहाः त्वय्यर्पिताः ईहा लौकिकवैदिकचेष्टा यैस्ते निजकर्मलब्धया त्वदर्पितैर्निजैः कर्मभिर्लब्धया त्वय्यर्पितानि निजैः कर्मभिर्लब्धया त्वय्यर्पितानीहितानि जातानि कर्माणि च तैर्लब्धया कथोपनीतया त्वत्कथयाप्राप्तया भक्त्या तया बुध्यात्मानं ज्ञात्वा अंजः सुखेनैव तव परां गतिं प्राप्ताः ५

च

तथा

॥स्तुतिस्तव:॥
॥४५॥

चतुर्दिशं दृष्ट्वा स्वांगं तु कनिष्ठमयं । अनीशः कर्तुं मनोपीशी तेषां संभ्रमाद्विमोहितः ॥ १ ॥ स्तवं कर्तुमपि तदा धैर्यं न लेभे सत्वं प्राप्य तदा तदा न गव
नाहि मानमानवगाह मानो यदा दृष्ट्वा स्वरूपमेव कीर्तयन्न्नाह नौमीति हे ईड्य स्तुत्य ते तुभ्यं नौमि स्तौमि ते इति तीयार्थे चतुर्थी । अथ वा नौमि
स्तौमि तवैवं करणगतप्रश्नः । तस्य भगवतः कर्मत्वे तान्ने प्रयोजनं नापेक्षां यामेवं स्तौमि भगवानेव प्रयोजनमिति तादर्थ्ये चतुर्थी । सं
तामेव तुभ्यं प्रभुत्वाह यतिं त्वामेव स्तौमि स्तवं प्रपञ्चयति । अभ्रवद्वपुर्यस्य तस्मै तडिद्वद्वरेयं यस्य तस्मै । गुञ्जाभिर्विरचितं यो कर्णाभरणं शिखरे यस्य शिरसि पिच्छं च बर्हा
पीडं तैर्लसन्मुखं यस्य तस्मै । वन्याः स्रजो यस्य तस्मै कवलादिभिर्लक्ष्म चिह्नं श्रीः शोभा यस्य तस्मै । मृदू पादौ यस्य तस्मै
पशुपस्य गोपस्याङ्गजाय । पशुपो नंदः तस्याङ्गजाय । अपवर्गोपस्तनां दातीति पश्वाद्या द्विजास्तेषां जाताय तस्मै । अथ वा पशु
पो नंदस्तस्याङ्गं गभिर्वसुदेवस्तस्माज्जाताय । अथवा पशूनां पातीति पशुपाः तेषां मध्ये गजायम् । ननु नौमीति प्रतिज्ञायं किं स्तु
रूपायेन्नवाह मात्रं क्रियते तत्र आह तस्याः पातीति नो देवसृष्टस्य मृत्युमत्वेन प्रकाशितस्यापि देववपुषः सर्वनामस्य महिमा

॥ ब्रह्मोवाच ॥ नौमीड्य तेऽभ्रवपुषे तडिदम्बराय गुञ्जावतंसपरिपिच्छलसन्मुखाय ।
॥ वन्यस्रजे कवलवेत्रविषाणवेणुलक्ष्मश्रिये मृदुपदे पशुपाङ्गजाय ॥ १ ॥ अस्यापि देववपुषो
॥ मदनुग्रहस्य स्वेच्छामयस्य न तु भूतमयस्य कोऽपि नेशे महि त्ववसितुं मनसान्तरेण साक्षात्
॥ तवैव किमुतात्मसुखानुभूतेः ॥ २ ॥

सानं सर्वस्थितिं तु को पि क । ब्रह्मा अहमपि नेशो न शक्तोमि यद्दानकस्य दयितनेशो नं समर्थ आसीत् । कुल ... विशेषणं हृदये
मदनुग्रहस्य ममानुग्रहो यस्मात् तन्मदनुग्रहं तस्य । किंच स्वेच्छामयस्य स्वीयानां भक्तानां यथा यथा प्रेम तथा तथा भवतः
नहि कि भिन्नसातं तु न शक्यते न तत्र आह तु न भूतमयस्य । अवित्यस्वरूपस्वात्मकस्य यद्वा स्वेच्छां तत्र कथं पुनः साक्षात्तवके वलात्मसुखा सन्धान
नुभूतेरेवसुखानुभवमात्रस्य अवतारिणो गुणातीतस्य महिमानं अन्तरेण निरुद्धेनापि मनसा कोवान्तुं समर्थो न वेत्य
थ वा न भूतमयस्यापि तु विराट्स्वरूपस्य तवत्वस्य नियमस्य वपुषः महिमा महिमानं अवसितुं कोपि नेशो न हासाक्षात्तवैवास्य धर्मतः
स्वनियमस्वीयं ... तस्य उक्तलक्षणस्यास्य महिमहिमानं अवसितुं कोपि नेश इति किमुत वक्तव्यमित्यर्थः । २ । अथ ...

गुणात्मनस्ते गुणानामात्मनः गुणाधिष्ठातुस्तेतव पूर्णान् गुणान्। विमातुं एतावंत इति गणयितुमपि के ईशिरे समर्था बभूवुः। कथंभूतस्य तवास्य। विश्वस्य हितायावतीर्णस्य वा गुणाविष्कारेणावतीर्णस्य तेन तु कालेन निपुणो। कश्चिन्महामनाः स्यात्। कालेनेति। वा पुनः श्रेष्ठेऽपि तर्कैः सुकल्पैरिति निपुणैर्विबुधजन्मनां कालेनानंतपरमाणवो विमिता विशेषेण गणिता नव
हि पुनस्तथा खेऽपि मिहिका हिमकणाः अपि तथा द्युभासः दिवि नक्षत्राणि किरणा परमाणवो यैः। तस्माद्भक्तिरेव संगच्छत
इत्याह। तत्ते इति। अनुकंपां सुसमीक्षमाणः करुणाविष्यतीति बहुमन्यमानः स्वार्जितं च कर्मफलमनासक्तः सन् भुंजा

॥गुणात्मनस्तेऽपि गुणान् विमातुं हितावतीर्णस्य क ईशिरेऽस्य॥ कालेन यैर्वा विमिताः सुकल्पैर्भू॥
॥पांसवः खे मिहिका द्युभासः॥७॥ तत्तेऽनुकंपां सुसमीक्षमाणो भुंजान एवात्मकृतं विपाकं हृ॥
॥द्वाग्वपुर्भिर्विदधन्नमस्ते जीवेत यो मुक्तिपदे स दायभाक्॥८॥ पश्येश मेऽनार्यमनंत आद्ये प॥
॥रात्मनि त्वय्यपि मायिमायिनि मायां वितत्येक्षितुमात्मवैभवं ह्यहं कियानैच्छमिवार्चिरग्नौ॥९॥

ए नः। नातीव तत्पश्चादिना क्लिश्यन्नेवं जो जीवेत्स मुक्तौ दायभाक् भवति। भक्तस्य जीवनव्यतिरेकेण दायप्राप्त्या विव
क्षितो नान्यत्। एवं स्तुत्वा पुनः स्वापराधं क्षमापयति। हे ईश मे अ
नार्यं दौर्जन्यं पश्य। यदहं मायिनामपि मायिनि विमोहके त्वय्यपि स्वमायां प्रसार्य स्वमैश्वर्यमात्मनो मे द्रष्टुमिच्छन्

स्थितवान्। अहो एवं कर्तुं त्वयि अहं कियान् न किंचित्। यथाग्नेरुद्भूता ज्वाला अग्नेर्न किंचित्तद्वदिति। ते श्रीकृष्णाय॥

विस्तरेण • ननु परमेश्वर महिमानं न वेत्ति राशौ जने ना ... नेत्याह | तथापि ... [illegible]

... हीनानां ... दुर्घटस्तथापि अमलान्तरात्मभिस्तव महिमा विवोढुमर्हति कथं ... न्यवेद्यात्मतया अन्यथा ... [illegible]

... प्रतिपाद्योपपत्त्यर्थम् ... तत्परात्मानं ... कस्मादनन्यः ... यद्वि ... पावनं ... यथा देहघटादिः ... [illegible]

इवं तावन्मार्गेणाभि ... योऽस्मपोरपि | तानं दुर्घटमिति त्वत्कथांश्रवणादिनैव त्वत्प्राप्तिर्न्मयेत्युक्तं | इदानीं ... यनयोर
विशेषेण दुर्ज्ञेयत्वमुक्तं | तथापि गुणातीतस्य ज्ञानं कथंचिद्भवेत् | न तु सगुणस्य नवरूपचिंत्यानंतगुणत्वादिति तौ तिम्लो
कद्वयेन | तथापीति | हे भगवन् अपरिच्छिन्नसगुणस्य | ते महिमा | अमलान्तरात्मभिः प्रत्याहृतेन्द्रियैः | विवोढुं बोधगो
चरीभवितुं अर्हति योग्यो भवति | अथवा विबोधं ज्ञातुं मर्हसि | अर्हसीनेशाक्यत इत्यर्थः | यद्वा महिम्ने तिमहिमानं काम्नि
ह्वोढुमर्हतीत्यर्थः | कथं स्वानुभवात् | आत्माकारेणांतःकरणसाक्षात्कारात् | नन्वंतःकरणमपि सविकारमेव वि

|| तथापि ... मार्गेण स्पते विवोढुं मर्हत्यमलांतरात्मभिः ||
|| अविक्रियात्स्वानुभवादहरूपतो ह्यनन्यवेद्यात्मतया न चान्यथा ||२||

षयीकरोति | इति कथमात्माकारेणांतस्थेत्यत आह | अविक्रियाद्धिति | विक्रिया विशेषकारः | तद्रहितात् | विशेषपरित्या
गे एवात्माकारेणेत्यर्थः | नन्वंतःकरणसाक्षात्कारविषयत्वेनात्मन्यप्रसंगः स्यादत आह | अरूपत इति रूपविषय | अविष
यत्वादिति विषयत्वमेवात्मनो ... फलविषयत्वमतो नायं दोषः | इति भावः | कथं तर्हि स्फूर्तिः ... न्यवेद्यात्मतया स्व
प्रकाशत्वेनैव नान्यथा | इदं तर्हि तिविषयत्वेनेत्यर्थः | अथवा मा सर्वज्ञो ... तरंगालभ्योरपि | सगुणस्य ते महिमा महिमानं
अमलैरंतर ... ति ... पिन ... वस्तुतः ... विवोढुं किमर्हति नाहत्येवेत्यर्थः | कथं नर्हतीत्यत आह | ... भवा
हिद्धये

... यथा देहघटादिः ... तव महिमा ... स्वानुभवात् ... [illegible]

... नान्यथा ... विवोढुमर्हति ... [illegible]

... [illegible]

भा॰ १०॰ रू॰
४९

स्वं

त्कंच । विशेषतो पितृत्वेन मम जन्म प्रसिद्धमित्याह । जगत्त्रयस्यांते प्रलये । ऽयउदधीनां संप्लवः संश्लेषः । तस्मिन्नुदके उदरे केनारायणस्योदरे नाभिः । तस्येनालाद जो निर्गत इति । या वाक् सा न मृषा न भवति वै निश्चितं । तथापि हे ईश्वर । ईश्वरः । त्वत्तः सृष्टं किं न विनिर्गतः । नो त्वन्तो स्मि । स्यपितृत्वेन हेवोत्पन्नो इत्यर्थः ॥ १३ ॥ नहि नारायणस्य पुत्रोहंस्यां । समकिमायातं तत्राह । नारायण इत्यस्याह । नहीति का कोत्वमेव नारायण इति चेत्तत्राह । कुतोहं नारायण इति चेत्तत्राह । सर्वदेहि नामात्मासि हि । त्वमसि । किं नारायणो न भवसि । नारं जीवसमूहः । अयनं मा सर्वप्रयोपलक्षः । तथेति त्वमेव सर्वदेहिनामात्मत्वान्नारायण इति भावः । हे अधी शात्वं नारायणो न हीति पुनः कारुकुः । अधीशः प्रवर्तक इत्यत्र नारस्यायनं प्रवृत्तिर्यस्मात् । पुनस्त्वमेवासौ इति किं च त्वमेवाखिललोकस्य साक्षी अखिल लोकं साक्षात्पश्यसि । नृतो नारं यस्य यसे जानासीति त्वमेव नारायण इत्यर्थः । नन्वेवं नारायणपदप्रयुक्तौ जन्मवे देवंतत्कथं प्रसिद्धमित्याशंक्याह ॥

॥ जगत्त्रयांतोदधिसंप्लवोदे नारायणस्योदरनाभिनालात् । विनिर्गतोजस्त्विति वाङ् न वै मृषा ॥ किंत्वीश्वर त्वन्न विनिर्गतोस्मि ॥ १३ ॥ नारायणस्त्वं न हि सर्वदेहिनामात्मास्यधीशाखिल ॥ लोकसाक्षी । नारायणोंगं नरभूजलायनात्तच्चापि सत्यं न तवैव माया ॥ १४ ॥ तच्चेज्जलस्थं तव सज्जगद्वपुः किं मे न दृष्टं भगवंस्तदैव वा ॥ किं वा सुदृष्टं हृदि मे तदैव किं नो सपद्येव पुन र्व्यदर्शि ॥ १५ ॥ श्रीरूष्ण ॥

टि॰ २
नारायणोंगमित्यत्र काह । नराद्भूताः । ये पंचविंशतितत्वानि । तथा नराज्जातं जलं तदयनं नारायणः प्रसिद्धो पितृत्वेनांग मूर्तिः । तथा च स्मर्यते । नराज्जातानि तत्वानि नाराणीति जगुर्बुधाः । तस्य तान्ययनं पूर्वं तेन नारायणः स्मृत इति । आपो नारा इति प्रोक्ता वै नरसूनवः । अयनं तस्य ताः पूर्वं तेन नारायणः स्मृत इति । न तु मन्मूर्तेर्परिच्छिन्नायाः कथं जलाश्रयत्वं तत्राह । तच्चापि सत्यं न भवति त्वमायेति ॥ १४ ॥ प्रपंचैर्मे मायया प्रदर्शितं जगदाश्रयस्तं तव दृश्यः । जलस्थमित्येवं परिसत्सत्यं स्यात्तर्हि तद्देवकमलमार्गेणांतः प्रविश्य स्यसंवत्सरं विचिन्वता पिमया हे भगवन्न चिंतितं स्वपं तत्र नवानृकिमिति नदृष्टं हृदयं पिकिमिति नो प्यदर्शनेन दृष्टं तत्त्वन्मूर्तेर्हिरा विरोधपरिच्छेदः

श्रीभागवतटीकायां

श्री १
भागवत
४९

न९

नारा ७
युक्तो ... न त्वं मायैवन स्वतः

अत:

रजोभुवः रजसो जातस्य अजानतः । अत एव अजावलेपांधतमोऽधचक्षुषः । अजो जगत्कर्त्ताहमिति मदेन गाढतमोऽन्धे चक्षुषी नेत्रे यस्य ॥
अत एव त्वत्तः पृथगीशमानिनः । अत्र अप्रवृत्त्वेन वर्त्तमानोऽपि मयि नाथोऽस्ति । नाथवान्मद्भृत्य एव अतोऽनुकंप्य इति मत्वा क्षन्तुमर्हसि ॥१०॥ ननु
ब्रह्माण्डविग्रहत्वमपि ईश्वरत्वमेवेति चेत्तत्राह । तमः प्रकृतिर्महान् अहंकारः खमाकाशं चरो वायुः । अग्निः वारि जलं भूः एतैः प्रकृत्यादिपृथिव्यंतैः एतैः
संवेष्टितो योऽयं घटः । स एव तस्मिन् स्वमानेन सप्तवितस्ति कायो [illegible] यस्य सोऽहं क्व । क्व च ते महित्वं कथंभूतस्य ईदृग्विधानि यान्यमूनि विगणितान्यण्डानि तान्ये
व परमाणवः तेषां चर्या परिभ्रमणं तेषु यथा गवाक्षवातायनविवराणि तथा यस्य तव रोमविवराणि ते [illegible] नुकंप्योहमिति ॥११॥

या

॥ अतः क्षमस्वाऽच्युत मे रजोभुवो ह्यजानतस्त्वत्पृथगीशमानिनः ॥ अजावलेपांधतमोऽधचक्षुषो ॥
एषोऽनुकंप्यो मयि नाथवानिति ॥१०॥ क्वाऽहं तमोमहदहंखचराग्निवार्भूसंवेष्टिताऽण्डघटसप्तवित
स्तिकायः ॥ क्वेदृग्विधाऽविगणिताऽण्डपराणुचर्यावाताध्वरोमविवरस्य च ते महित्वं ॥११॥ उत्क्षेपणं
गर्भगतस्य पादयोः ॥ किं कल्पते मातुरधोक्षजागसे ॥ किमस्तिनाऽस्तिव्यपदेशभूषितं तवाऽस्ति
कुक्षेः कियदप्यनंतः ॥१२॥

त्वे ३

र

लोके

[illegible] पि च गर्भगतस्य स्थितयोः पादयोरुत्क्षेपणं मातुः किमपराधाय भवति [illegible] यस्मात् अस्तिनास्तिव्यपदेशाभ्यां भावाभावशब्दाभ्यां स्थूलसूक्ष्म
कार्यकारणशब्दैर्वा भूषितं [illegible] हितं एतेषां द्वाराणां मध्ये [illegible] यद्विषितं किंचित् मितिवा सर्ववाचित्वपर्य्यः [illegible] हे [illegible] धोक्षज तव कुक्षेरंतर्बहिः
कियदपि किंचि [illegible] मात्रमपि [illegible] नास्ति नाऽकिंचिदित्यर्थः । अतः सर्वस्य तव कुक्षिगतत्वेन मम यन्निश्चात्वयामात्रमपराधः सो [illegible] इति भावः ॥१२॥
नि

सुरेष्विति सुरेषु उपेंद्र: ऋषिषु परसुराम: नृष्वपि राम: ॥२०॥

ननु स्वातंत्र्ये कथं कुत्सितेषु मत्स्यादिषु जन्मकथा वामनाद्यवतारे याञ्चादिका च परापेक्षा कथं वृष्णि नेव कंसादिभयात् पलायनादिश्चेत्तत्राह
को वेत्तीति श्रवणेन संबोधने नृषेयत्त्व मेवाह भूमन्निति पारिग्रित भवत ऊती: लीला: त्रिलोक्यां को वेत्ति न कोपि क्व वा क था वा कति वा कदेति
अचिंत्यत्वं तव योगमायावैभव मिति भाव: २१ ननु नव तु अवतारणं अचिंत्यो महिमा प्रपंचस्य त्वसत्त्वे कथं सत्त्वप्रतीतिरिति मा मा शंकास

॥ सुरेष्वृषिष्वीश तथैव नृष्वपि तिर्यक्षु यादःस्वपि तेऽजनस्य जन्मासतां दुर्मदनिग्रहाय
॥ प्रभो विधातः सदनुग्रहाय च २० को वेत्ति भूमन् भगवन् परात्मन् योगेश्वरोतीर्भवतस्त्रिलोक्यां
॥ क्व वा कथं वा कति वा कदेति विस्तारयन् क्रीडसि योगमायां २१ तस्मादिदं जगदशेषमस
॥ त्स्वरूपं स्वप्नाभमस्तधिषणं पुरुदुःखदुःखं त्वय्येव नित्यसुखबोधतनावनंते मायात उ
विक्ष ॥ द्यदपि यत्सदिवाऽवभाति २२ ॥

कलिका ३

टीका

श्रीधर:
॥ ९७

परिकरमुपसंहरन्नपरिहरति तस्मादिति अस्तधिषणं निरस्त प्रतिभासं त्वय्येव उद्यत् उद्भवत् अपि यत्तन्नश्यत् सदि
वेत्युपलक्षणं नित्यमिवसुखमिव चेतनमिवं अधिष्ठानत्वतस्तव तौलथा तथा भातीत्यर्थ: २२ श्रीगोपालजी सहाय

अपि च प्रदर्जालादिप्रपंचः । सतः स्यात् न हि । तेन तव यावच्छेदैर्वेन तन्मायाविलसितं त्वयैव दर्शितमित्याह श्लोकत्रयेण हे मायाधमन हे मायो
परमन अत्रैवावतारे बहिः स्फुटस्यापि अस्य मन जठरे मध्ये जनन्याः प्रदर्शनेन १६ ननु बहिः सत एवांतर्जठरे प्रतिबिंबोल्कुतो सर्वथा मायात्वं न त्वाह
यस्येति यस्य तव कुक्षौ सर्वमिदं यथा भाति तत्सर्वं इहापि बहिस्तथैव भाति । किंच सात्मं च तत्सहितं तत् इदं त्वयि मायया विना न किं घटते अयं भा
वः त्वयि प्रतिबिंबश्चे तर्हि बिंबाद्बाहिर्लोमतया प्रतीयेत न तु तद्वत् तव बाह्यस्थानीयस्य त्वयि प्रतीतिर्न स्यात् अतः सर्वथा मिथ्यात्वमेवेति १७ अ
पि च न केवलं जनन्याः मम अपि त्वयैव दर्शितमित्याह अद्यैवेति त्वदृते त्वां विना अस्य विश्वस्य मायात्वं त्वया मम एव न दर्शितं किं तु दर्शि

॥ अत्रैव मायाधमनावतारे ह्यस्य प्रपंचस्य बहिः स्फुटस्य । कृत्स्नस्य चांतर्जठरे जनन्या मायात्वमेव प्रक ॥
॥ टीकृतं ते १६ यस्य कुक्षाविदं सर्वं सात्मं भाति यथा तथा । तत्त्वय्यपीह तत्सर्वं किमिदं मायया विना १७ ॥
॥ अद्यैव त्वदृतेऽस्य किं मम न ते मायात्वमादर्शितं एकोऽसि प्रथमं ततो व्रजसुहृद्वत्साः समस्ता अ ॥
॥ पि तावंतोऽसि चतुर्भुजास्तदखिलैः साकं मयोपासितास्तावंत्येव जगंत्यभूस्तदमितं ब्रह्माऽद्वयं शि ॥
॥ ष्यते १८ अजानतां त्वत्पदवीमनात्मन्यात्मात्मना भासि वितत्य मायां । सृष्टाविवाहं जगतो विधान ॥
॥ इव त्वमेषोंऽत इव त्रिनेत्रः १९ ॥

तमेवेति तथा हि एकोऽसीत्यादि ततो मया सहाखिलैः सत्वादिभिः उपासिताः तावंत एव चतुर्भुजाः अभूः सि जगंति ब्रह्मांडानि प्रागनुक्तमपि द्रष्ट
व्यमिति शेषः तदवांतरं १८ ननु तु ब्रह्मणः तव मया दर्शितं शुद्धमेकमेव तन्न कथं प्रपंचवन्मायेत्युच्यते सत्यं किं तु अद्वितीये त्वयि नानात्वं गुणावतार
वि
मत्स्याद्यवतारैर्व कार्यरोन त्वत्तंत्रमायानिबंधनमित्याह श्लोकद्वयेन वित्यद्वी तत्वस्वरूपमजानतां अनात्मनि प्रपंचे तौ स्थितः आ
त्मैव तत्व रूपात्मनैव स्वात्रं मैणमायां वितत्य भासि कथं जगतः सृष्टा अहमिव ब्रह्मा च विधाने पालने एष त्वमिव अंते त्रिनेत्र इवेति १९
ने
अजानतामिति २

भा०१०पू० ४८

तुपपद्यते

एकात्मतया १

नु

तस्मादेवं भूतन्त्वां ज्ञात्वा मैत्र्यं तरत्याह एवंविधमिति । त्वां ये विचक्षते ते सम्यक् पश्यंति । कथं आत्मानं आत्मतया परमात्मानम् आत्मस्वरूपत्वेन न त्वन्यत्वेन । सकलात्मनामपि स्वात्मानं केन गुरुरेवार्कः तस्माल्लब्धा उपनिषत् ज्ञानं तदेव सुचक्षुः तेन । भवएकरूपोबु धिः तं तरंतीव अज्ञानेन तरंतीति न च तरंतीवेति । न च आत्मानम् आत्मतयाज्ञाने नेसमयं प्रपंचप्रतिष्ठानं कमेण यथाघतेतत्रात्मानमेवात्मत या ज्ञाने न मोक्षः अज्ञाने न तरंतीव अज्ञानसंज्ञाविति तेन तरंतीवेतत् । त्वामित्यादि श्लोकद्वयेन तु आत्मतया तदुपपाद्यते । न तु ज्ञानेन तरणं भवं तरंतीति तस्याज्ञानमूलत्वादित्याह आत्मानमेवेति । तेनैव अज्ञानेनैव प्रपंचित प्रपंचः रज्ज्वां अहेर्भोगभवाभवाविति सर्पशरीरस्योत्पत्तिनाशौ

एवंविधं त्वां सकलात्मनामपि स्वात्मानमात्मात्मतया विचक्षते । गुर्वर्कलब्धोपनिषत्सुचक्षुषा ये ते तरंतीव भवानृताम्बुधिम् ॥ २४ ॥ आत्मानमेवात्मतयाऽविजानतां तेनैव जातं निखिलं प्रपंचितम् । ज्ञानेन भूयोऽपि च तत्प्रलीयते रज्ज्वामहेर्भोगभवाभवौ यथा ॥ २५ ॥ अज्ञानसंज्ञौ भवबंधमोक्षौ द्वौ नाम नान्यौ स्त ऋतज्ञभावात् । अजस्रचित्यात्मनि केवले परे विचार्यमाणे तरणाविवा ऽहनी ॥ २६ ॥

ब्रह्मात्मना तरति

लयं

तौ

अपवादायेत्यर्थः । तेन अज्ञानेन तरंतीव किमिति मुच्यते न तरंतीवेति तत्राह अज्ञानसंज्ञाविति अज्ञानेन संज्ञा ययोः तौ भवबंधमोक्षौ न वेत्ति बंध स्ततो मोक्षश्च नैतौ नाम प्रसिद्धौ ऋत ज्ञानभावात् ऋतं ज्ञानं तस्य भावात् तस्मात् अन्यौ न स्तः ननु कथं महानेतौ यः क्रियते परमार्थवि चारादित्याह अजस्रेति अजस्रानुभवरूपे परे शुद्धे आत्मनि निरज्ञाने न च बंधः अतएव ज्ञानेन च मोक्षः तरणौ सूर्ये अहनी इवेति २६ अविद्या

प

न

४९

तत्रोत्पत्तिप्राप्तिवि
कृतिसंस्कारा
ख्यमेति चतुर्विधम्

त्वमेव तु एकः सत्य इत्याह एक इति त्वं सत्यः कुतः आत्मा दृश्यमसत्यं दृक् त्वं न चात्मा दृश्यः अतः सत्यः किंच यद्विकारवत्तदसत्यं न च त्वयि
जन्मादयो विकाराः संतीत्याह आद्यः कारणं अतो न जन्म आद्यत्वे हेतुः पुराणः पुरापि नवः कार्यात्पूर्वमपि वर्त्तमानः इत्यर्थः अत्र हेतुः पुरु
ष इति तथा च श्रुतिः पूर्वमेवाहमिहासमिति तत्पुरुषस्य पुरुषत्वमिति जन्मानंतरास्तित्वलक्षणं विकारं वारयति नित्य इति सनातन इत्य
र्थः पूर्णः अजस्रसुखः अक्षरः अमृत इति चतुर्भिः यद्वा क्रमेणारुद्धिविपरिणामापक्षयविनाशान्वारयति सर्वत्वे हेतुः अनंतः अद्वय
इति देशकालपरिच्छेदरहितः वस्तुपरिच्छेदरहितोपीति अमृतत्वोपायास्त्वाय चतुर्विधं क्रियाफलं वारयति स्वयंज्योतिः निरंजनः उपा

॥ एकस्त्वमात्मा पुरुषः पुराणः सत्यः स्वयंज्योतिरनंत आद्यः ॥
॥ नित्योक्षरोजस्रसुखो निरंजनः पूर्णोद्वयो मुक्त उपाधितोमृतः ॥ २३ ॥

धितो मुक्तः इति पदत्रयेण अयं भावः न तावदुत्पत्तिः आद्य इत्यनेनैव निराकृता प्राप्तिरपि क्रियया ज्ञानेन वा भवेत् क्रियया प्राप्तिरात्म
यद्देनैव निराकृता ज्ञानतः प्राप्तिं वारयति स्वयंज्योतिरिति विकृतिरिति तु बाह्याकरणेन वा यथा तेन व्रीहीणामिव उपाध्ययाकरणेन
न वेत् [illegible] आत्मासंगत्वान्न भवतीत्याह मुक्त उपाधित इति संस्कारोपि किमप्यतिशयाधानेन मलापकरणेन वा नातिशयाधा
न पूर्णत्वेनैव निराकृतं मलापाकरणं वारयति निरंजन इति निर्मल इत्यर्थः २३ श्रीगोपालजी सहाय श्रीगोपीनाथजी सहाय

॥भा॰द॰स्कं॰॥ ॥४९॥

वृ९२ ह१

तत्तस्माद्भूरिभागो महद्भाग्यं । अत्र भवे ब्रह्मजन्मनि तिरश्चामपि मध्ये यज्जनि तस्मिन्वा । येन भाग्येन भवदीयानां जनानां एकोपि यः कश्चिदपि भूत्वाहं निषे-
वे ॥ तेवेदं वेमुस्वर्थ्यां ॥ यद्देवादिजन्मनोपि यत्र कुत्रचित्तद्भक्तिमज्जन्मैव श्रेष्ठमित्यर्थः ॥ अनेन सप्तभिः श्लोकैः स्वभिनंदितं ॥ महोतिधन्या इत्यादि ॥ व्रजगोरमण्यः ॥ व्रज-
स्त्रियो गावो गोप्यश्च ॥ ते त्वया वत्सतरात्मजात्मना वत्सानां ॥ आत्मजानां च स्वरूपेण यस्यै तु व...पे सर्वेपि जगपा ॥ ध्वराधिनाशक्ताः ॥ जेन त्वया प्रतितृप्तां त्वयताया-
सां स्तन्यममृतं स्तन्यं पीतमपि ॥३१॥३२॥ किंच हे अच्युत एषां भाग्यमहिमा तावदास्तां ॥ ... तां कल्पां वक्तुं शक्नोति ॥ शर्वादयः ॥ सर्वोहंकाराधिष्ठातारः ॥ ये

नमा३ नवद ३

॥ तदस्तु मे नाथ स भूरिभागो भवेऽत्र वान्यत्र तु वा तिरश्चां ॥ येनाहमेकोऽपि भवज्जनानां भूत्वा निषेवे
॥ तव पादपल्लवं ॥३०॥ अहोऽतिधन्या व्रजगोरमण्यः स्तन्यामृतं पीतमतीव ते मुदा ॥ यासां विभो वत्सतरा-
॥ त्मजात्मना यत्तृप्तयेऽद्यापि न चालमध्वराः ॥३१॥ अहो भाग्यमहो भाग्यं नंदगोपव्रजौकसां ॥ यन्मित्रं प-
॥ रमानंदं पूर्णं ब्रह्म सनातनं ॥३२॥ एषां तु भाग्यमहिमाऽच्युत तावदास्तामेकादशैव हि वयं बत भूरि-
॥ भागाः ॥ एतद्धृषीकचषकैरसकृत्पिबामः ॥ सर्वादयोंऽघ्र्युदजमध्वमृतासवं ते ॥३३॥

ना

षां च शर्वादीनां एकादशानां ते तथा वयं च । वयमित्यात्मानमेवाह । बहुमन्यमानाह । एवं मनोबुद्ध्यहंकाराः स्वचतुराद्यधिष्ठातारः । त्रयोदश देवा एकं च
तच्चिहो भूरिभागाः । यस्मादेतेषां हृषीकाणामिंद्रियाण्येव चषका[ः ...]णि च तैः । ते चतुर्दशस्य विज्ञाधिष्ठातुः अंघ्रि एव उदजं वाब्जे जयोः । मधु
कारंदस्तदेवामृतं तस्याद्गुच्छासवं । माकंदं पिबामः । एतदुक्तं भवति । यद्यप्यस्ते केंद्रियाभिमानिनो वयं कीर्त्तिसौंदर्यसौगंध्यादेकैकं सेवितुनोपिक-
तार्थाः । तथापि सर्वेंद्रियैः सर्वासेविनामेतेषां किं वर्णयते भाग्यमिति ॥३३॥ श्रीबाबाबालाजी नमः ॥ श्रीराधावल्लभो जयति ॥ श्रीरसस्यायः ॥

भावतत्व

॥श्रीरस्तु॥ ॥४९॥

नपा३ भू२

स्मर२ पर

ननु परमार्थज्ञानादज्ञानकृतो बंधो निवर्त्तते आत्मानात्मनयैव ज्ञानादिति कोपमाग्रहः इत्याशंक्यापरद्ध्यासादात्मनः स्वेतद्रूपास्फूर्तिलक्षणवाहेन तत्रैव कष्ट
मित्यत्र पेज्ञानं मुक्तमिति सिसमध्यो विस्मयेनाक्रोशः न्विवाह त्वामिति त्वामात्मानं परं देहादिभ्यस्त्वा आत्मानं देहादिमध्यस्थं तथा परं देहादिकमात्मानं पर
[illegible] मत्वा देहादावात्मानमध्यस्याप्यत्र न च आत्मा बहिर्मृग्य इति विचित्रं न हि गृहे न चं बहिर्वने मृग्यत इत्यर्थः ॥२७॥ विवेकिनस्तु प्रत्यक्स्वरूपमेव तत्त्वं परं
मात्मानं विविञ्चन्तीत्याह स्वं तत्त्वमिति नवतीति नवं विज्ञानस्य कं शरीरं तन्मध्ये एव तत्त्वं मृगयन्ति अंतं पजंतं स्वपवहन्तः ननु सन्तो गुणज्ञानेनालं किम
सन्तोपवादेनेत्याशंक्य तद्व्यतिरेकेणाधिष्ठानत्वेन ज्ञायत इति सत्ताव्यवहारे मोहः सन्तमिति सन्तमिति समीपे स्थसन्तमपि [illegible] अन्तरेण निषेधं विवेकं सर्थः ॥ नेज्ज्ञेऽ ५

॥ त्वामात्मानं परं मत्वा परमात्मानमेव च । आत्मा पुनर्बहिर्मृग्यो अहोऽज्ञजनताज्ञता ॥२७॥ नूर
॥ स्वं तत्त्वं वेदान्तेन तत्त्वमेव यस्ऽ तन्मजं तो मृगयन्ति सन्तं । स्वसंतमप्यसमीहितऽमन्तरेण
॥ सन्तं गुणं तं किमु यन्ति सन्तः ॥२८॥ अथापि ते देव पदाम्बुजद्वयप्रसादलेशानुगृहीत एव वै
॥ जानाति तत्त्वं भगवन्महिम्नो न चान्य एकोऽपि चिरं विचिन्वन् ॥२९॥

मुक्तिरिति

सन्तं गुणं ज्ञः सन्तः किमियं तिजानन्ति सन्ति सन्तमपि गुणमपि जानन्ति नेति वा न जानन्तीत्यर्थः । तस्मादात्मतत्त्वे ज्ञानाभावः ॥२८॥ नन्वेवं ज्ञानेनैक
साध्येमोक्षे किमिति भक्तिरत्र पोषिता [illegible] अत आह अथापीति हेत्यशप्यं इत्येव ज्ञानं विज्ञानमुक्तं तथापि हे देव तव पादाम्बुजद्वयमध्ये एकदेशस्यापि यः ज्ञ
प्रसादलेशोऽपि तेनानुगृहीत इव भगवतस्तव महिम्नस्तत्त्वं जानाति हे भगवन् तव महिम्नस्तत्त्वमिति वा एकोऽपि कश्चिदपि चिरं विचिन्वन् अत्र ज्ञतुंश्रापजादेनेत्यर्थः र
हंशायवादेन विचारयेन्नयीत्यर्थः ॥२९॥ श्रीराधावल्लभो जयति श्रीहरिः ॐ रायनमः श्रीगोपीनाथाय नमः ॥ श्रीरामकृष्णाय नमः श्रीकृष्णायनमः

स्तवर यद्यपि२

॥ना॰ द॰ पू॰॥
॥५०॥

ननु विगतरागादिदोषाणां संन्यासिनां मयि नमनं परं किं सिद्ध्यति कथमेषां मयि प्रेम इत्यत आह। तावदिति। हे कृष्ण रागादयः स्तेना वहेयत्ते नाश्नोरात्नवं तिन यावत्त्वन्न गृहमपि कारागृहं वंधनागारं मोहोपि तावदंघ्रिनिगडः पादवद्धं दृढं यावत्ते जना न भवंति तदीयानां तु रागादयोपि त्वन्निष्ठमोचकाश्चैवेति नियति मो विशेषः भजनेन त्वद्धिकमिति तेत्पत्तिर्थ ३६ ननु वत एवाहं तेषां पुत्रादिरूपेरावर्तन इति चेत्तत्राह। प्रपंचमिति। प्रपन्नाया जनतायाः जनसमूहस्य आनंदसंदोहं तस्य समूहं प्रथयितुमिति न हि कर्मपरवत्रादि

॥तावद्रागादयः स्तेनास्तावत्कारागृहं गृहं। तावन्मोहोंघ्रिनिगडो यावत्कृष्ण न ते जनाः॥
॥३६॥ प्रपंचं निःप्रपंचोपि विडंवयसि भूतले। प्रपन्नजनतानंदसंदोहं प्रथितुं प्रभो॥३७॥
॥जानंत एव जानंतु किं वहूक्त्या न मे प्रभो। मनसो वपुषो वाचो वैभवं तव गोचरं॥३८॥ कृष्ण॥
॥अनुजानीहि मां कृष्ण सर्वं त्वं वेत्सि सर्वदृक्। त्वमेव जगतां नाथो जगदेतत्तवार्पितं॥३९॥

नो तादृक्कर्मनिकेतात्त्वरूपं संपद्यत इत्यर्थः ३७ नन्वेवमहितस्त्यं ब्रह्माचिंत्यानंतगुणत्वेन स्वयं दुर्गेयं पत्वमुक्तं केचित्तु जानीम इति स्थिता तान्प्रति वाह जानंत इति न तु मे मनसा वाचापि नांतरं वैभवं विषय इति ३८ जगदीशताया अभिमानं परित्यज्याह अनुजानीहि इति। हे महिमानं ब्रह्म स्मरता हीनां च वृत्तानं बलादिस्तं तत्सर्वं त्वमेव वेत्सि जतः सर्वदृक् जंगतांनाथस्तु त्वमेव ते तावत्स्वातंत्र्यं तो ममता स्य इदं जगत् अहंकारास्पदं एतत्तत्तव अर्पितं वतवार्पितं ३९ श्रीकृष्णायनमः श्रीगोपालजी

हे कृष्ण माम् अनुजानीहि स्वलोकं प्रति गंतुं २

२ श्रीं २

॥श्रीकृष्ण॥
॥५०॥

स्तु० ४

तद्वैवाह तद्भूरिभाग्यमिति

अतो म[illegible]या प्रार्थितं तु दासरूपेणाथ सम्भोगा इति यत् तद्वैवाह किं तत् मनुष्यलोके यत्किमपि जन्म तत्रापि अटव्यां यत् तत्रापि गो-
कुले यत् अहो सत्यलोकं विहाय यावज्जन्म निजाते को लाभः अपि कतमांघ्रिरजोभिषेकं इति गोकुलवासिनां मध्ये अपि कतमस्य यस्य कस्य
अंघ्रिरजोभिषेकं अंघ्रिरजसा अभिषेको यस्मिन् तत् ननु कुतो गोकुलवासिनः अतिधन्याः तत्राह यदिति येषां जीवितं निखिलं मुकुंद
इति मुकुंद यस्मै व जीवनमित्यर्थः दुर्लभतामाह अद्यापीति अद्यापि वेदैरपि मृग्यत एव न तु दृश्यत इत्यर्थः अपि च किं वर्ण्यं तेषु नार्थाश्च मे बाधि[illegible]

अतत्स्थाह २

घोष

॥ तद्भूरिभाग्यमिह जन्म किमप्यटव्यां यद्गोकुलेपि कतमांघ्रिरजोभिषेकं यज्जीवितं तु निखि-
लं भगवान्मुकुंदस्त्वद्यापि यत्पदरजः श्रुतिमृग्यमेव ३४ एषां घोषनिवासिनामुत
भवान्किं देवरातेति नश्चेतो विश्वफलात्फलं त्वदपरं कुत्राप्ययन्मुह्यति सद्वेषादिव
पूतनापि सकुला त्वामेव देवापिता यद्धामार्थसुहृत्प्रियात्मतनयप्राणाशयास्त्वत्कृते
॥ ३५ ॥

घोष आभीरपंल्ली स्यात् २

येषां न ज्ञात्वा [illegible] अपि [illegible] वाले ननु किं हातुमसमर्थो हं येन [illegible] स्यां [illegible] तत्राह उत अपि भवान् अपि येषां [illegible] कुत्रा-
पि किं विश्वफलात् सर्वफलात्मकत्वात् फलं [illegible] ता हास्यतीति निश्चेतो ऽयं यत् न विचारयन् मुह्यतीति मामेव दत्वा अनृणो स्यां सर्वत्र २
मिति चेत् न हि न हि सद्वेषादिव सतां भक्तानां यो वेषः वेषः न तु न करणे मात्रेण पापिष्ठा पूतना पिता मेवा प्रापिता पिता न हि
एतत् संबंधिनामपि हा स्वामी ति चेत् तत्राह तत्संबंधिनो यो धना नो यकाद्या सुरसहिता एषा मृषितावदेव च द्यर्थ पिं मित्याह यदिति
॥ सकुलेति ॥ ॥ येषां धेमाद्यः त्वत्कृते त्वदर्थमेवेत्यर्थः ३५

स्तः पुरं २

दो॰ ४

घ॰ १ यशोदानंदयतीति यशोदानंदः ३

॥ भा॰ द॰ टी॰ ॥
॥ ५१ ॥

स्म स्ववहृत्य हैकाकी ४६ श्रोत्रमेवेत्युवाचेति वैर्नतस्य वलेनाच्यः संपन्नाः ४७ सानउपलालनैनतेऽयनगोपीभ्यो गुरुभ्यस्व इतिगोपीस्तन मुत्सृज्य पादप्रहारेणयमलस ४७ यशोदानंदस्तनुनेति यशोदास्तनुनेति नंदस्तनुनेति वहुना मुक्तिः सदैवदर्शितानेकविदानुयशोदा नंदस्तनुनात्मपरेनंदस्तनुनेति यद्वा यशोदानंदपत्नीति यशोदानंदः स्वात्मोस्तनुस्मेतितया तेनेश्वस्नानंमहत्त्वाल्लालनं वयनं धवि तारहितः ५४ प्रजैर्भक्तास्वतोकेषु सौहृदे हवन्मदस्मन्नहं दानैर्निः श्रीपर्वदर्भैः यथार्हस्वे तत्रदर्शवतिस्म्यादिना स्वतोकेस्मोपिपपुत्र

॥ ततोहसन् हृषीकेशोऽभ्यवहृत्यसहार्जुनैः । दर्शयन्नवसी जगतस्य चक्रतंत यथाइजं ४६ वर्हप्रसूनवधातु ॥
॥ विचित्रितांगः प्रोहामवेणुदलशृंगवोत्सवाद्यः । वत्सानुगस्वनुगगीतपवित्रकीर्तिर्गोपीदृगुत्सवदृशिः प्र ॥
॥ विवेशगोष्ठं ४७ श्रुत्वानेनमहत्त्यातो यशोदानंदस्तनुनाह तोऽवितावयंदास्मादरितिवालाःवृजे जगुः ४८ ॥ राजो ॥
॥ वाच ॥ हलनंपरोद्भवेकृष्णे इयान्प्रेमा कथं भवेत् योऽभूतपूर्वस्तोकेषु स्वोद्भवेष्वपि कथ्यतां ४८ ॥ श्रीशुक उ ॥
॥ वाच ॥ सर्वेषामपिभूतानां नृपस्वात्मैववल्लभः । इतरेऽपत्यवित्ताद्यास्तद्वल्लभतयैव हि ५० तद्राजेंद्र यथास्ने ॥
हः स्वस्वकात्मनिदेहिनां न तथा ममतालंविपुत्रवित्तगृहादिषु ५१ ॥ श्रवणायनमःश्रीराधावल्लभोजयः ॥

स्वस्वे प्रेमाधिक्यमुक्तं न त्वप तातिरिक्तस्यमिति श्रीकृष्णस्य साता दलितत्वात्तस्मिन्प्रेमाधिक्य [illegible] दर्शयति पंचभिः येभ्यः प्रेमाधिक्यं प्रयुज्यतद्रतिवत्कृत्य संबंधाद्ययात्मनः स्वतः पुत्रत्वममन्येषां तु ४८ सर्वेषामिति ४ कुतः तथाहमप्रत्यादिस्नाह नाहितित स्मादेवकात्मनस्स्वस्वकात्मानि श्रवणाध्यासतारतम्येनप्रेमतारतम्यं दृश्यमानं तं प्रियं धन मिवेति दर्शयितुम्

स्वतं कातत्त्वदेपि देहे १ ॥ द्यमनोद्भवेत्सविशेषमाह ५१ ... गोपालजाहादपश्चाद्भुताः

तदुपाधिकमिति दर्शयाति पंचभिः ३

॥ श्रीकृष्णः ॥
॥ ५१ ॥

त्रयाणां चतुर्णां कृते ?? विहितो चत्वारः
प्रदक्षिणाः इति प्रमाणात् त्रयः कृताः २

देवकीनंदं प्रस्थापयेति मल्लाहं देशेन नमस्करोतीति श्रीकृष्णेति । वृष्णिकुलपद्मस्य प्रीतिदातृत्वेन हे सूर्य । मह्याश्च प्रवृत्तिः नि
र्जरा देवा द्विजा पशव उदधयः तेषां वृद्धिकारिन् इत्येनेन चंद्रोपमा । उद्धर्मः पाषंड धर्मः स एव शार्वरं तमः तं
हरतीति तथा अनेन द्योयमा हेतिः तिराहत सं धुक्रहि तो रातत्सैव सूर्य्यः । उदन्ते वर्तते मो दुह्यतीति पुनः सर्वोपमाः
सर्व्यायुषमापि नन्दनीति श्राकं सूर्य्यकर्म निवार्य्य सर्वेषां सृष्टिनिरुप्य भगवन् ... कल्पपर्यंतं ते तुभ्यं नम इति ४० स सुख
वत्सकोमोह एवं कीर्तुकं ... लेविन ... दूरं निखिल ... मलोहधा ... तो वत्सव कल्पवन्नमज मंगलं ४१ नन्ते तावंत

॥ श्रीकृष्ण वृष्णिकुलपुष्करजोषदायिन् क्ष्मानिर्जरद्विजपशूदधिवृद्धिकारिन् । उद्धर्मशार्वरहर क्षितिराक्षसध्रुग्
॥ आकल्पमार्कमर्हन् भगवन्नमस्ते ४० ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्यभिष्टूय भूमानं त्रिः परिक्रम्य
॥ पादयोः नत्वाभीष्टं जगद्धाता स्वधाम प्रत्यपद्यत ४१ ॥ ततोऽनुज्ञाप्य भगवान् स्वभुवं प्रागवस्थितान् । वत्सा
॥ न्पुलिनमानिन्ये यथापूर्वं सखं स्वकं ४२ ॥ एकस्मिन्नपि जातेऽब्दे प्राणेशं चांतरात्मनः । कृष्णमायाहता
॥ राजन् क्षणार्द्धं मेनिरेऽर्भकाः ४३ ॥ किं किं न विस्मरन्तीह मायामोहितचेतसः । यन्मोहितं जगत्सर्वमभीक्ष्णं
॥ विस्मृतात्मकं ४४ ॥ ऊचुश्च सुहृदः कृष्णं स्वागतं तेऽतिरंहसा [illegible] नैकोऽप्यभोजि कवल एहीतः
कालं कथं ते नत्वेयो पविष्टा कथं तु स्थिया सादि विस्मरणमत्र ... माह एकस्मिन्निति ... कृष्णमंतरा च विनापि प्रिय विर
हे वा हे मोहताणो पि वर्षावधि के न वर्तिते न तथापि मयाहताः क्षणार्द्धं मेनिरे ४३ यन्माया मोहितं जगत् अभीक्ष्णं पुनः पुनर्विस्मृता
त्मकं विस्मृतः स्वस्वैव येन तथा ४४ एवमत ऊचुश्च नेत्यया ऽतिवेगेन स्वागतं तस्कोपि ग्रासत्वं विनाऽस्माभिर्नाऽभोजि न
यतः क्षणार्द्धं मेनिरे अत एवेति । वयेन स्वदेऽपि जाते प्राणेशं

पादयोर्नत्वाभीष्टं
सर्वतः पूजितं श्री
प्रेतं वा ४२ अनन्ता
प्य स्वभुवं प्रहृष्य
पूर्वं स्थितान् इति
वत्सान् पुलिनं यथापू
र्वं सखवोपोयस्मिन्
तत्र सखकपुलिनं ४२

सत्य २

॥भा०द०पू०॥

॥५२॥

कृत इति नरहरा॥ समाश्रिता इति ।पं२

सर्वेषामपि वस्तूनां भवपरमार्थो भवति । नव सद्भिस्तत्कारणं पृथुवस्तुकारणं तस्मिन्स्थितः । तस्यापि भवतः कारणं योपि भगवान्कृष्णो
भवत्कारणं स्वतं द्विमतं श्रीकृष्णस्यातिरिक्तं वस्तु रूप्यतां । तस्मात् श्रीकृष्णस्यैव परमार्थत्वात् । न देहकशात्मेनात्मप्रमैत्रि सिद्धो मोह
इति ५७ प्रकरणार्थमुपसंहरति ॥ पुण्यं यशो यस्यासौ पुण्ययशाः । स चासौ मुरारिश्च तस्य पदपल्लवमेव प्लवः पृथुवं संश्रयेण समाश्र
श्रिता महत्पदं महतां पदं मास्पदं यद्वा महत्सु तत्पदं चेति तेषां भवांबुधिर्वत्सपदं भवति परं पदं च भवति । किं च पदं पदं वैकुंठादि पदं

॥सर्वेषामपि वस्तूनां भावार्थो भवति स्थितः । तस्यापि भगवान्कृष्णः किमतद्वस्तु रूप्यतां ॥५७॥ समाश्रि॥ता
॥ये पदपल्लवप्लवं महत्पदं पुण्ययशो मुरारेः । भवांबुधिर्वत्सपदं परं पदं पदं पदं यद्विपदां न तेषां ॥५८॥ एतत्ते
॥सर्वमाख्यातं यत्पृष्टोहमिह त्वया । यत्कौमारे हरिकृतं जगुः पौगंडकेर्भकाः ॥५९॥ एतत्सुहृद्भिश्चरि
॥तं मुरारेरघार्दनं शाद्वलजेमनं च । व्यक्तेतरद्रूपमजोर्वभिष्टवं शृण्वन्गृणन्नेति नरोखिलार्थान् ॥६०॥

१ हत् ॥ ६० एवं विहारैः कौमारैः कौमारं जहतुर्व्रजे । निलायनैः सेतुबंधैर्मर्कटोत्प्लवनादिभिः ॥६१॥ इति॥

॥श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे ब्रह्मस्तुतिर्नाम चतुर्दशोध्यायः॥१४॥

स्थानं भवति विपदं पदं न तु विषयनत्वपुनः । कदाचित्पतेषां न भवति । न ततः पुनरावर्तंत तदसत्पदं । सुहृद्भिश्चरितं पुण्यं तो यो
भक्तिकारादिनिस्तारिता ६० अघार्दनं बकासुरादि लेजेमनं भोजनं । व्यक्ते तरं व्यक्तादिजगत्प्रपंचातिरतं सूक्ष्मतत्त्वं तस्य व्यक्तरूपं पाल
रूपं पदकायतेन तरिविदि लाभः । तं स्तूयते इति अजस्य उरु महान् अभिष्टवं स्तवनं वा तं स्तुतिं । एतत्शृण्वन्नागरान्नरः । सर्वपुरु
षार्थान्प्राप्नोति ॥ इति श्रीपरमहंस नरसिंहपदेष्वयं मानाकरोत्तश्रीधरस्वामी यथामति विधिस्तुतिः ॥१॥ इति दशमे चतुर्दशः ॥१४॥

हषं

पदं २

प्रीकीनिम

४२

॥श्रीरामः॥

॥५२॥

देहात्मवादिनामिति दात्मा

स्वात्माध्यासवतारतम्ये प्रेमतारतम्यं दृश्यमानं तन्निबंधनमेवेति दर्शयितुं मूढेनेदेनविशेषमाह । तेदेहमनुयेनवंतिपुत्रादयस्ते नुनतथा प्रियतमाः स्वार्थपरत्वात् यस्माजीर्जत्यपि आसन्नमरणोपि जीविताशा भवति अयं भावः आविर्भवतीति निर्गतेपि देहेयस्मा स्वरक्तं तदात्मगतं एव संगच्छत इति अथवा अमुष्मिन् देहे जीर्जत्यपि जीविताशा श्वविवेकदशायामासीत् सापि विवेकिनोपि यत्र म

॥ देहात्मवादिनां पुंसामपि राजन्यसत्तम । यथा देहः प्रियतमः तथा न ह्यनु ये च तं ॥५२॥ देहोपि मम ताभाक् चेत्तर्ह्यसौ नात्मवत् प्रियः । यज्जीर्यत्यपि देहेस्मिन् जीविताशा बलीयसी ॥५३॥ यस्मात्प्रियतमः स्वात्मा सर्वेषामपि देहिनां । तदर्थमेव सकलं जगदेतच्चराचरं ॥५४॥ कृस्नमेनमवेहि त्वमात्मानमखिलात्मनां । जगद्धिताय सोप्यत्र देहीवाभाति मायया ॥५५॥ वस्तुतो जानतामत्र कृस्नं स्थास्नु चरिस्नु च । भगवद्रूपमखिलं नान्यद्वस्त्विह किंचन ॥५६॥

कृवलो१

कृस्नमेनमिति ॥५५॥

ममतायैः सा नाम भवति आत्मावत्प्रियो न भवति न हि तत्र तानाती वास्येति तदर्थमेव सकलं प्रियमिति सर्वं प्रस्तुतमाह । न केवलमात्मा नामात्मा अपितु जडानामपीत्याह जानतां पुंसां स्थावरजंगमं च सर्वं भगवद्रूपं भगवानेव वस्तुरूपं यच्च नान्यत् ॥५६॥ अतस्तत् वस्तुत इति सर्वजनात्मालोकितिः ॥

॥ भा॰ १०॰ पू॰ ॥
॥ ५३ ॥

एते ऽलिन इति गूढमपि त्वां न त्यजंति त्वयि मनुष्यवेषेणापि निगूढे सति मुनयो ऽप्यलिवेषेण निगूढाः (मु)जंतीत्यर्थः ॥६॥ इयान्
हि सतां निसर्ग इति यदस्मिन्नवसरे न तत्र गृहमागताय महते समर्पयंति ॥७॥ अन्या वीरुधस्तु तव पादस्पर्शं तांतीति तथा करजा
भिमृष्टान् देहस्पृहा सदयैरवलोकनैः श्रीरपि यस्मै स्पृहयति केवलं तेन भुजयोरंतरेण वक्षसा गोप्यो धन्या इति ॥ एवं श्री

॥ एते ऽलिनस्तव यशो ऽखिललोकतीर्थं गायांत आदिपुरुषानुप[थं] भजंते प्रायो ऽमी मुनिगणा भवदीय
मुख्या गूढं वने ऽपि न जहत्य् अनघात्मदैवं ॥६॥ नृत्यंत्यमी शिखिन ईड्य मुदा हरिण्यः कुर्वंति गोप्य इव ते प्रि
यमीक्षणेन सूक्तैश्च कोकिलगणा गृहमागताय धन्या वनौकस इयान्हि सतां निसर्गः ॥७॥ धन्येय
मद्य धरणी तृणवीरुधस्त्वत्पादस्पृशो द्रुमलताः करजाभिमृष्टाः नद्यो ऽद्रयः खगमृगाः सदयावलो
कैर्गोप्यो ऽन्तरेण भुजयोरपि यत्स्पृहा श्रीः ॥८॥ एवं वृंदावनं श्रीमान्प्रीतः प्रीतमनाः पशून् रेमे संचारये
न्नद्रेः सरिद्रोधस्सु सानुगः ॥९॥ क्वचिद्गायति गायत्सु मदांधालिष्वनुव्रतैः उपगीयमानचरितः स्रग्वी संक
र्षणान्वितः ॥१०॥ अनुजल्पति जल्पंतं कलवाक्यैः शुकं क्वचित् क्वचित्स वल्गु कूजंतमनुकूजति कोकिलं ॥११॥
क्वचिच्च कलहंसानामनुकूजति कूजितं अभिनृत्यति नृत्यंतं मयूरं हासयन् क्वचित् ॥१२॥ श्रीगोपाल ॥

१२१० व

मत्तवृंदावनं प्रतिप्रीतः सनुग्रहे समीपवर्तिसरिद्रोधस्सु संचारयन्सानुगः प्रीतमनाः रेमे ॥९॥ तामेव रतिमाह क्वचिदिति ॥
केचिदित्याहिति बर्हिणां नृत्यंतमनु अभिनृत्यति बर्हिणं अभिनिनृत्य पुच्छेन स्पृतीवाससपीन हासयन् ॥१२॥ श्रीगोपायः
ति

श्रीरामः ॥
॥ ५३ ॥

ग ५
स्थल:
पृ २
गोपे: २

गोपैः सह वर्तमानः २

श्रीकृष्णः प्रीतिमान् ... श्रीमद्वृंदावनं पशून् संचारयन् अद्रेः सरिद्रोधःसु रेमे सानुगः

॥इति श्रीपरमानंदन्यासिहृदयवल्लभः व्याकरोत् श्रीधरस्वामी यं यामति विधेत्तिनिं॥

ततः पंचदशे धेनुपालनं धेनुकाह्वनं कालीयदलनं गोपरक्षणं च निरूप्यते ॥१॥ अथेति वक्ष्यमाणं वसंता... ततः ससखा प्रवेशः ... तालकफलं तालवनं लिकाननं ॥ पशुपालसंमतौ ॥ पशुपालने पशुपालानां वा संमतौ ईषद्यौवनातिरेकं मनः कृते वनानि वितस्तार्थः ॥ पुण्यमतीव चक्रतुः सर्वतः प्रसर्पणेन ॥ स्वयशो गृणद्भिः स्तुवद्भिः इतस्ततः प्रविशत् ॥ तद्वनं निरीक्ष्य रंतुं मनो दधे ॥ कथं भूतं ॥ दशवर्षमध्ये पौगंडः ॥ मंजुघोषा येऽलिमृगद्विजास्तैराकुलं ॥ महन्मनः प्रख्यपयः सरस्वता ॥ महतां मनस

॥श्रीशुक उवाच॥ ततश्च पौगंडवयः श्रितौ व्रजे बभूवतुस्तौ पशुपालसंमतौ गाश्चारयंतौ सखिभिः समं पदैर्वृंदावनं पुण्यमतीव चक्रतुः ॥१॥ तन्माधवो वेणुमुदीरयन्वृतो गोपैर्गृणद्भिः स्वयशो बलान्वितः ॥ पशून्पुरस्कृत्य पशव्यमाविशद्विहर्तुकामः कुसुमाकरं वनं ॥२॥ तन्मंजुघोषालिमृगद्विजाकुलं महन्मनः प्रख्यपयः सरस्वता वातेन जुष्टं शतपत्रगंधिना निरीक्ष्य रंतुं भगवान्मनो दधे ॥३॥ स तत्र तत्रारुणपल्लवश्रिया फलप्रसूनोरुभरेण पादयोः स्पृशच्छिखान्वीक्ष्य वनस्पतीन्मुदा स्मयन्निवाहाग्रजमादिपूरुषः ॥४॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अहो अमी देववरामरार्चितं पादांबुजं ते सुमनःफलार्हणं नमंत्युपादाय शिखाभिरात्मनस्तमोपहत्यै तरुजन्म यत्कृतं ॥५॥

तुल्यं स्वहृदयं यस्मिन् तत्सरः ॥ आश्रयत्वेन स्थितिः ॥ पद्मसुगंधेन स्पर्शः ॥ तेन वातेनेति शैत्यमांद्ये ॥ शतपत्रगंधिनेति परिमलत्वं ॥ रंतुमिति ॥ मायां समाविशेत् ॥३॥ अरुणपल्लवश्रिया सह स्पृशंतः ॥ शिखाः शिरांसि शिखा याभिनियेषां तान् ॥४॥ तरुजन्म येन कृतं तस्य तमसः पापस्यापहत्यै नाशाय अथवा येन तत्त्वया ईश्वरेण सर्वोपकारकं तरुजन्म कृतं तं त्वां नमंति ॥ एवं श्लाघोपि जन्मानेय दत्तानत्यंतमज्ञो स्मि तस्यापहत्यै ॥५॥ श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः ॥ श्रीगोपालजीयनमः ॥ श्रीहरिहरायनमः ॥ श्रीकृष्णः ॥

विहृत्य नः सर्वतः प्रसृतः २५ सन गंसवक्त्वं २८ प्रत्यमुखत्वं सांप्रतमागांकागितसंक्रमिति गर्द्दभशरीरानुकरणेन पर्यसरत् पलितो
धावितवान् ३१ उपक्रोष्टा गर्द्दभः पराक् प्रतिमुखः प्रपदोः पश्चिमयोः खुरयोः बलाय पपौ लेहन्तं तृणराजस्तालः ३३ ५ स्वस्य देहेन हतेन ह

॥ सोतिवीर्योसुरो राम हे कृष्ण खररूपधृक् आत्मतुल्यबलैरन्यैर्ज्ञातिभिर्बहुभिर्वृतः २४ तस्मात्कृतनराहा ॥
॥ राद्भीतैर्नृभिरमित्रहन् न सेव्यते पशुगणैः पक्षिसंघैर्विवर्जितं २५ विद्यंते भुक्तपूर्वाणि फलानि सुरभीणि ॥
॥ च एष वै सुरभिर्गंधो विषूचीनोवगृह्यते २६ प्रयछ तानि नः कृष्ण गंधलोभितचेतसां वांछास्ति महती राम गम्य ॥
॥ तां यदि रोचते २७ एवं सुहृद्वचः श्रुत्वा सुहृत्प्रियचिकीर्षया प्रहस्य जग्मतुर्गोपैर्वृतौ तालवनं प्रभू २८ बलः प्र ॥
॥ विश्य बाहुभ्यां तालान्संपरिकंपयन् फलानि पातयामास मतंगज इवौजसा २९ फलानां पततां शब्दं निशम्यासु ॥
॥ ररासभः अभ्यधावत्क्षितितलं सनगं परिकंपयन् ३० समेत्य तरसा प्रत्यग्द्वाभ्यां पद्भ्यां बलं बली निहत्यो ॥
॥ रसि काशब्दं मुंचन्पर्यसरत्खलः ३१ पुनरासाद्य संरब्ध उपक्रोष्टा पराक्स्थितः चरणावपरौ राजन्बलाय प्रा ॥
॥ क्षिपद्रुषा ३२ स तं गृहीत्वा प्रपदोर्भ्रामयित्वैकपाणिना चिक्षेप तृणराजाग्रे भ्रामणत्यक्तजीवितं ३३ तेनाह ॥
॥ तो महातालो वेपमानो बृहच्छिराः पार्श्वस्थं कंपयन्भग्नः स चान्यं सोपि चापरं ३४ बलस्य लीलयोत्सृष्टखर ॥
॥ देहहताहताः तालाश्चकंपिरे सर्वे महावातेरिता इव ३५ नैतच्चित्रं भगवति ह्यनंते जगदीश्वरे ओतप्रोतमिदं ॥
यस्मि[illegible]तुष्वंग यथा पटः ३६ श्रीशुकः

तैर्हताः चकंपिरे सर्वे ततः ३५ यस्मिन्निदं विश्वं ओतं दैर्घ्येन प्रोतं तिर्यक्त्वेन तंतुषु पटः इव ग्रथितं प्रोतं तिर्यक्त्वेन तंतुषु पटः वदेव संग्रथितं सर्वज्ञोऽनुस्यू
॥ तं वर्त्तते इत्यर्थः ३७ श्रीकृष्णाय नमः ॥

पृ पु

॥श्रीराम॥

चकोरादीननुकृत्य रौति कदाचित्सत्त्वानां मध्ये व्याघ्रसिंहयोस्त्रासात् भीतवद्द्रवति सत्त्वेषु पलायमानेषु पलायत इत्यर्थः तयोः
सत्त्वानां वत्सो इकारान्तो भीतवद्द्रवतीति वा १३ आर्यमग्रजं विश्रमयति विगतश्रमं करोतीति १४ मिथो नृत्यादीन्कुर्वतो गोपान्प्र

॥मेघगंभीरया वाचा नामभिर्दूरगान्पशून् क्वचिदाह्वयति प्रीत्या गोगोपालमनोज्ञया १२ चकोरक्रौंच॥
॥चक्राह्वभारद्वाजांश्च बर्हिणः अनुरौति स्म सत्त्वानां भीतवद्व्याघ्रसिंहयोः १३ क्वचित्क्रीडापरि॥
॥श्रांतं गोपोत्संगोपबर्हणं स्वयं विश्रमयत्यार्यं पादसंवाहनादिभिः १४ नृत्यतो गायतः क्वापि वल्गतो॥
॥युध्यतो मिथः गृहीतहस्तौ गोपालान्हसंतौ प्रशशंसतुः १५ क्वचित्पल्लवतल्पेषु नियुद्धश्रमकर्शितः॥
॥वृक्षमूलाश्रयः शेते गोपोत्संगोपबर्हणः १६ पादसंवाहनं चक्रुः केचित्तस्य महात्मनः अपरे हतपाप्मा॥
॥नो व्यजनैः समवीजयन् १७ अन्ये तदनुरूपाणि मनोज्ञानि महात्मनः गायंति च महाराज स्नेहक्लि॥
॥न्नधियः शनैः १८ एवं निगूढात्मगतिः स्वमायया गोपात्मजत्वं चरितैर्विडंबयन् रेमे रमालालि॥
॥तपादपल्लवो ग्राम्यैः समं ग्राम्यवदीशचेष्टितः १९ श्रीदामा नाम गोपालो रामकेशवयोः सखा सुब॥
॥लस्तोककृष्णाद्याः गोपाः प्रेम्णेदमब्रुवन् २० राम राम महाबाहो कृष्ण दुष्टनिबर्हण इतोऽवि॥
॥दूरे सुमहद्वनं तालालिसंकुलं २१ फलानि तत्र भूरीणि पतंति पतितानि च संति किं त्ववरुद्धानि॥

शंसतुः १५ व्यजनैः पल्लवादिनिर्मितैः १७ ईशचेष्टित इति निगूढस्वभावत्वेपि ऐश्वर्यं तेन न रराज इति सेव चेष्टितानि ॥धेनुकेन दुरात्मना २२ कृष्णः॥
दर्शयन्तेव पश्चिमेस्य १८ ईशचेष्टितं तु त्वमेव दर्शयन्नाह श्रीदामेति हे कृष्ण कृष्ण कस्मिंश्चित् तालालिसंकुलं तालानां

॥लोपकरेतु॥ नं

॥ भा॰ द॰ पू॰ ॥
॥ ५५ ॥

संप्रतिसघ एव हताप्राप्ताः स्मृतिर्यैस्ते संप्रतीतस्मृतयः यद्वा सम्यक्प्रतीता ताः प्रतिप्राप्ताः स्मृतिर्यैस्ते तथा इति ५१ इति दशमे टीकायां पं
चदशोऽध्यायः ॥१५॥ षोडशे कालि[illegible]यस्योक्तो निग्रहो यमुनाह्रदे तत्पत्नीभिः स्तुतेनाथ कृतो नानुग्रहं पुनः हत्वा [illegible]

॥ तयोर्यशोदारोहिण्यौ पुत्रयोः पुत्रवत्सले यथाकामं यथाकालं व्यधत्तां परमाशिषः ४४ गताध्वान
श्रमौ तत्र मज्जनोन्मर्दनादिभिः नीवीं वसित्वा रुचिरां दिव्यस्रग्गंधमंडितौ ४५ जनन्युपहृतं प्राश्य स्वा
द्वन्नमुपलालितौ संविश्य वरशय्यायां सुखं सुषुपतुर्व्रजे ४६ एवं स भगवान्कृष्णो वृंदावनचरः क्वचि
त् ययौ राममृते राजन्कालिंदीं सखिभिर्वृतः ४७ अथ गावश्च गोपाश्च निदाघातपपीडिताः दुष्टं
पेलं पपुस्तस्यास्तृषार्त्ताः विषदूषितं ४८ विषांभस्तदुपस्पृश्य दैवोपहतचेतसः निपेतुर्व्यसवः
सर्वे सलिलांते कुरूद्वह ४९ वीक्ष्य तान्वै तथाभूतान्कृष्णो योगेश्वरेश्वरः ईक्षयाऽमृतवर्षि
ण्या स्वनाथान्समजीवयत् ५० ते संप्रतीतस्मृतयः समुत्थाय जलांतिकात् आसन्सुविस्मिताः
सर्वे वीक्षमाणाः परस्परं ५१ अन्वमंसत तद्राजन्गोविंदानुग्रहेक्षितं पीत्वा विषं परेतस्य पुन
रुत्थानमात्मनः ५२ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे धेनुकवधे नाम पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥
॥ श्रीशुक उवाच ॥ विलोक्य दूषितां कृष्णां कृष्णः कृष्णाहिना विभुः तस्या विशुद्धिमन्विच्छन्सर्पं तमुद
वासयत् १

पा ४

जद

॥ श्री कृष्णः ॥
॥ ५५ ॥

ज[illegible]ना [illegible] फलान्यलं प्रतीतो न [illegible] श्रीकालियस्य कलानिधिः उद्वासितवान् १ श्रीगोपाल

ग्धा २

७

घनैर्नभस्वमुवतलं रराज तत्र फलप्रकरसंकीर्णमिति दैत्यदेहैः सतालाग्रैः सहसंकीर्णमिति सफलास्वेतनी
लघनसादृश्यसंपादनं ३९ देशाद्दनुगृहीतयत्र् ४१ गोरजोभिः धुरितेषु कुंतलेषु बद्धं बर्हं वन्यानि प्रसूनानि च
यस्य तद्विरमीक्षणं चारुहासश्च यस्य तं वेणुं च दिदृक्षितदृशो दिदृक्षितानां दर्शनोत्कंठायुक्ता दृशो यासां ताः ४२ मुकुं

॥ ततः कृष्णं च रामं च ज्ञातयो धेनुकस्य ये क्रोष्टारोऽभ्यद्रवन्सर्वे संरब्धा हतबांधवाः ३७ तांस्ता
॥ नापततः कृष्णो रामश्च नृपलीलया गृहीतपश्चाच्चरणान्प्राहिणोत्तृणराजसु ३८ फलप्रक
॥ रसंकीर्णं दैत्यदेहैर्गतासुभिः रराज भूः सतालाग्रैर्घनैरिव नभस्तलं ३९ तयोस्तत्सुमहत्क
॥ र्म निशम्य विबुधादयः मुमुचुः पुष्पवर्षाणि चक्रुर्वाद्यानि तुष्टुवुः ४० अथ तालफलान्यादन्म
॥ नुष्याः गतसाध्वसाः तृणं च पशवश्चेरुर्हतधेनुककानने ४१ कृष्णः कमलपत्राक्षः पु
॥ ण्यश्रवणकीर्तनः स्तूयमानोऽनुगैर्गोपैः साग्रजो व्रजमाव्रजत् ४१ तं गोरजश्छुरितकुं
॥ तलबद्धबर्हवन्यप्रसूनरुचिरेक्षणचारुहासं वेणुं क्वणंतमनुगैरनुगीतकीर्तिं गोपीदि
॥ दृक्षितदृशोऽभ्यगमन्समेताः ४२ पीत्वा मुकुंदमुखसारघमक्षिभृंगैस्तापं जहुर्विर
॥ हजं व्रजयोषितोऽह्नि तत्सत्कृतिं समधिगम्य विवेश गोष्ठं सव्रीडहासविनययदपांगमोक्षं ४३

दस्य मुखस्य यन्मधु तत्सारघं मधुभृङ्गैः यो विरहज्वरस्मात्तज्जातं तापं च सच्चतासां सत्कृतिं कटाक्षैः कृतां ता
माह सव्रीडेति सलज्जेन हासेन विनयेन यथा भवति तथा यद्दत्तं अपांगमोक्षं कटाक्षदर्शनं तथा तां
सत्कृतिं प्राप्येति ४३ श्रीचक्षुः

कृजं २

॥ ना० द० पू० ॥ ५६ ॥

भुजदंडाहतोदकघोषं श्रुत्वा ततः स्वसदनाभिभवं च निरीक्ष्य तदसहमानः सर्पः समसरत् समाजगाम ॥ ८ ॥ प्रेक्षणी
यं सुकुमारं घनवदवदातं च श्रीवत्सपीतवसनं हृदे विहरतः श्रीवत्सेन संयुक्तं पीतं वसनं यस्य तं भुज
यानागेन चछाद वेष्टयत् ॥ ९ ॥ स एव प्रियो येषां ते तत्प्रियाः ॥ तेषु बन्धुः सखा यं इति ॥ नुविन्नं कं पाश्यं ॥ ह्रितिउ लकापातं

॥ तस्य ह्रदे विहरतो भुजदंडघूर्णवार्घोषमंग वरवारणविक्रमस्य ॥ आश्रुत्य तत्स्वसदनाभिभवं निरीक्ष्य ॥
चक्षुःश्रवाः समसरत्तदमृष्यमाणः ॥ ८ ॥ तं प्रेक्षणीयसुकुमारघनावदातं श्रीवत्सपीतवसनं स्मितसुंदरा
स्यं ॥ क्रीडंतमप्रतिभयं कमलोदरांघ्रिं संदश्य मर्मसु रुषा भुजया चछाद ॥ ९ ॥ तं नागभोगपरिवीतमदृष्टचेष्ट
मालोक्य तत्प्रियसखाः पशुपा भृशार्त्ताः ॥ कृष्णेर्पितात्मसुहृदर्थकलत्रकामा दुःखानुशोकभयमूढधि
यो निपेतुः ॥ १० ॥ गावो वृषा वत्सतर्यः क्रंदमानाः सुदुःखिताः ॥ कृष्णे न्यस्तेक्षणा भीता रुदत्य इव तस्थिरे ॥ ११ ॥
अथ व्रजे महोत्पातास्त्रिविधा ह्यतिदारुणाः ॥ उत्पेतुर्भुवि दिव्यात्मन्यासन्नभयशंसिनः ॥ १२ ॥ तानालक्ष्य
भयोद्विग्ना गोपा नंदपुरोगमाः ॥ विना रामेण गाः कृष्णं ज्ञात्वा चारयितुं गतं ॥ १३ ॥ तैर्दुर्निमित्तैर्निधनं
मत्वा प्राप्तमतद्विदः ॥ तत्प्राणास्तन्मनस्कास्ते दुःखशोकभयातुराः ॥ १४ ॥ आबालवृद्धवनिताः सर्वेंगपशु
वृत्तयः ॥ निर्ज[illegible] गोकुलाद्दीनाः कृष्णदर्शनलालसाः ॥ १५ ॥ तांस्तथा कातरान्वीक्ष्य भगवान्माध
वो बलः ॥ प्रहस्य किंचिन्नोवाच प्रभावज्ञोऽनुजस्य सः ॥ १६ ॥

दयः ॥ आत्मनि विग्रमने वस्तुरण्णदयः ॥ आसन्नं भयं शंसंति ते शीलो येषां ते ॥ नाना लक्षणो गोकुलाल्लिर्जग्मुरिति तत्त्वीपस्लोके

श्रीहरेः ४

श्रीहरः

॥ श्रीकृष्णः ॥

॥ ५९ ॥

टि १

बहून्यं युगान्यावासो यस्य तत् यदि । स वै स्मृहि । अन्तर्जले च तो पिता स्मिन्नंतर्जले येन पापेन प्रकारेण सीत् । अथवा बहूनि युगानि अस्यावासोयं यथा वर्जितं यथा तेन प्रकारेण सवैतत्रासीदिति कथ्यतामिति ॥२॥ गोपालेन यदुदारं चरितं तदेवामृतं जुषन् कः तृप्यतामिति ॥३॥ श्रप्यमाणं पयो यस्य स अत एव उपरिगच्छन्तः खगाः यस्मिन् पतंति ॥४॥ किंच विप्रुष्मता अंबुकणयुक्तेन विषोदकतरंगस्पर्शिमारुतेन स्पृष्टाप स्य तीरगाः म्रियंते स हृदः आसीदिति ॥५॥ तं कालिं यं चंडवेगो यस्य तत् द्विषमेव वीर्यं यस्य तं दुष्टं नमिति नाविनाम्री खलस्य वरणम्

॥ राजोवाच ॥ कथमंतर्जलेऽगाधे न्यगृह्णाद्भगवानहिं । स वै बहुयुगावासं यथासीद्विप्र कथ्यतां ॥१॥ ब्रह्मन्
भगवतस्तस्य भूम्नः स्वच्छंदवर्तिनः । गोपालोदारचरितं कस्तृप्येतामृतं जुषन् ॥२॥ श्रीशुक उवाच ॥ कालिंद्यां का
लियस्यासीद्ध्रदः कश्चिद्विषाग्निना । श्रप्यमाणपयो यस्मिन्पतंत्युपरिगाः खगाः ॥४॥ विप्रुष्मता विषोदोर्मिमारु
तेनाभिमर्शिताः । म्रियंते तीरगा यस्य प्राणिनः स्थिरजंगमाः ॥५॥ तं चंडवेगविषवीर्यमवेक्ष्य तेन दुष्टां नदीं
च खलसंयमनावतारः । कृष्णः कदंबमधिरुह्य ततोऽतितुंगमास्फोट्य गाढरशनो न्यपतद्विषोदे ॥६॥ सर्पह्रदः
पुरुषसारनिपातवेगसंक्षोभितोरगविषोच्छ्वसितांबुराशिः । पर्यक्प्लुतो विषकषायबिभीषणोर्मि
धनुः ॥ र्धावन्धनुःशतमनंतबलस्य किं तत् ॥७॥

दीर्घान्वयेन ... आस्फोट्य बाहू करतलेनाहत्य गाढं दृढं बद्धा रशना येन सः ॥६॥ सर्पह्रदः ॥ पुरुषश्रेष्ठस्य पतनवेगेन संक्षोभिता ये उरगास्तेषां विषेणोच्छ्वसितो अंबुराशि र्यस्य सः । विषकषायबिभीषणोर्मिः पर्यक्प्लुतः परितः धनुः शतं प्लुतः प्रसृतः । नैतच्चित्रमित्याह । अनंत
बलस्येति ॥७॥ श्रीकृष्णायनमः श्रीहरि

॥को०द०टी०॥
॥१७॥

तस्य प्रथ्यमानेन । वपुषा व्यथितात्मा शरीरं यस्य भुजंगः । कुंडलीभूतममुं त्यक्त्वा कुपितः फणानुन्नमय्य श्वसन् हरिमीक्षमाणस्तस्थौ । तस्यो
रूपं श्वसनरंध्रेषु नासाविवरेषु विषं यस्य तथा अंबरीषो भ्राष्ट्रं तत्पाकभाजनं तद्वत् स्तब्धे ईक्षणे यस्य उल्मुकानि यस्य तथा अ
स्य मुखेषु यस्य तच्च तत्स्व... क्रीडन्नमुं परिससार सर्पति कराला विषाग्निपूर्णा दृष्टिर्यस्य तं जिह्वया द्विशिखया परि
लिहानं सृक्विणी एवं परिभ्रमेण हतमोजो यस्य तं उन्नतावंसौ यस्य तं तस्य मूर्द्धसु रत्ननिकरः तेषां स्पर्शेनातिताम्रं पादांबुजं यस्य

॥तत्प्रथ्यमानवपुषा व्यथितात्मभोगस्त्यक्त्वोन्नमय्य कुपितः स्वफणान्भुजंगः॥ तस्थौ श्वसन्श्वसनरंध्रवि
षांबरीषस्तब्धेक्षणोल्मुकमुखो हरिमीक्षमाणः॥२४॥ तं जिह्वया द्विशिखया परिलेलिहानं द्वे सृक्विणी ह्यति
कराल विषाग्निदृष्टिः॥ क्रीडन्नमुं परिससार यथा खगेंद्रो बभ्राम सोऽप्यवसरं प्रसमीक्षमाणः॥२५॥
एवं परिभ्रमहतौजसमुन्नतांसमानम्य तत्पृथुशिरःस्वधिरूढ आद्यः॥ तन्मूर्द्धरत्ननिकरस्पर्शा
तिताम्रपादांबुजोऽखिलकलादिगुरुर्ननर्त॥२६॥ तं नर्तुमुद्यतमवेक्ष्य तदा तदीयगंधर्वसिद्धमुनिचारणदेव
वध्वः॥ प्रीत्या मृदंगपणवानकवाद्यगीतपुष्पोपहारनुतिभिः सहसोपसेदुः॥२७॥ यद्यच्छिरो न नमतेंऽ
ग शतैकशीर्ष्णस्तत्तन्ममर्द खलदंडधरोऽङ्घ्रिपातैः॥ क्षीणायुषो भ्रमत उल्बणमास्यतोऽसृङ्नस्तो वमन्प
रमकश्मलमाप नागः॥२८॥ मूर्द्धस्वायनमः

पादांबुजो
लेखत्वादि गुरु
र्ननर्त २

कथं स्वनर्तनं चलेषु शिरःसु ननर्त तत्राह अखिलकलानामादिगुरुः शतैकशीर्ष्णः शतं च एकं च शिरांसि यस्य तस्य
क्षीणायुषोऽपि पुनर्यन्नमतः यद्यच्छिरो न नमते न नमत्येव धृतानां जहाति तत्र सद्धृतेनांघ्रिपातैस्तत् तन्ममर्द ततः चक्षुरास्य
तो मुखेभ्यो नस्तो नासाविवरेभ्योऽसृग्वमन् २८ श्रीहरिनारायणगोविंदेश्रीरामाः कृष्णगोविंदे श्रीकृष्णः॥

॥कालियदमन॥
॥भागवतटीका॥

श्रीकृष्णः॥
॥५१॥

गवंतं लग्नतति ॥ यावित्तैः परैः स्वचितपापुरस्कामार्गेण ॥ पदैर्...तान् प्रकारमाह तस्मिन् ॥ विपद्यते ॥ श्रीकृष्णस्वरूपे सांपदानामंत
रांतरे मध्ये मध्ये तत्र तत्र पोहेन गवाश्रुतीनां मार्गेण तत्वरोः ॥ अप्रमत्ताः योगिनश्च तत्र पाध्यपवारेन ॥ यथापरं तत्वं मृगयंति ॥ तदर्शितमा

॥ तेन्वेषमाणारश्मितं कृष्णं स्वचितयापदैः ॥ भगवल्लीलारसोर्जगृमुः ॥ परमाश्रयमुनातरं ॥ ४ ॥ तेन तत्र तत्र यजंवय यांकुशा ॥
॥ दानिधजोयपद्मानि पदानि विश्यपते ॥ मार्गे गवामन्यपदांतरांतरे निरीक्ष्यमाणा पथ पुरं गता ॥ मत्वराः ॥ पश्चात् ॥
॥ हेतु गेगमोगपरीतमारान् कृष्णं निरीहमुपलभ्य जलाशयांते ॥ गोयांश्च मत्प्रधिवणान् परितः ॥ पश्यंश्च संकेतः ॥
॥ परमकश्मलमा ॥ ताः शिरं गोप्योनुरक्तमनसो भगवत्यनंतेनेतत्सौहृदस्मितविलोकगिरः स्मरंत्यः ॥ अवलोहि ॥
॥ नाथ प्रियतमेन रहः ॥ विनतान् स्वप्रियमतिकृतं रहस्य त्रिलोकंस्तनोः ॥ कृष्णमात्रमेपत्यमनुप्रविष्टानु लक्ष्य ॥
॥ पाः समनुगत्य कृष्णं स्वचेष्टाः ॥ तास्ताः व्रजप्रियकथाः कथयंत्यश्चासन् ॥ कृष्णानुनार्पितदृशोमतत्कप्रतीकाः ॥
॥ रतः कृष्णप्राणान्निर्विशन्तो नंदहदानू वीक्ष्यतं हृदं प्रत्यवेधत्स भगवान् रामः कृष्णानुभावचित् ॥ २५ ॥ इत्यं स्व ॥
॥ गोकुलमनन्यगतिं निरीक्ष्य सस्त्रीकुमारमतिदुःखितमात्महेतोः ॥ आज्ञाय मर्त्यपदवीमनुवर्तमा ॥
॥ नः स्थित्वा मुहूर्तमुदतिष्ठदुरंगबंधात् ॥ २६ ॥ श्रीगोपालजीसहाय ॥ श्रीरमोहराय नमः ॥ श्रीकृष्णाय ॥

वः ॥ ततश्चसर्परारीरवेष्टितं कृष्णं दूरान्निरीक्ष्य गोपान् व पमूर्च्छनपातयानि ती सार्ताः ॥ परं मोहमापुः ॥ प्रियेणश्चाव
लेकर्यि हृतं त्रैलोक्यसत्वंदृदृशुः ॥ अनन्यगतिमात्मानमित्यं निरीक्ष्य ॥ प्रतत्वात्महेतोः ॥ स्वगोकुलमतिदुःखितमा
नापस्तुरंगवंधादुदतिष्ठदित्यन्वयः ॥ २७ ॥ श्रीगोविंदगोपाल गिरिवरधर गरुडगामी श्रीकृष्णायनमः ॥ श्रीकृष्ण
चरित्रविरहितैर ॥

अनेर्भैनापातिर

॥भा॰द॰पू॰॥
॥५८॥

पत्र १

निग्रहो ह्यनुग्रहो हेतुर्जे। इदानीमनुग्रह एवायं न निग्रह इत्याहुः। अनुग्रह इति। अस्माकं यस्मात् स्वसर्पत्वे हेतवे अतः नन्वमूलपापनि
र्वर्तको दंडोऽनुग्रह एव क्रोधत्वेन प्रतीयमानोऽपि तत्सर्पः ॥३४॥ का हान्याय मनुग्रह इति। नस्य पूर्वं तपय मतिं नंदनिजप इति स्वयमानाहिने
न कुस्तो स्यात् मानदेनच सर्वजीवप्रतीतिः सर्वजीवः ततयत्र हि लिने पितः एव मार्गो दयः। किं तु निर्स्यं नस्वरूपार्थे नच पि नाहुः श्लोकद्व
यन। कस्यानुभाव इति। तपश्चाहिनाभ्यलाहयोऽपि यत्राः श्रियः प्रसारमि चं तिसाश्रीर्ललनापि श्री देवललनाउत्तमाह्नीयस्पत

॥अनुग्रहोऽयं भवताः कृतो हि नो दंडो सतां ते खलु कल्मषापहः। यद्दंदशूकत्वममुष्य देहिनः क्रोधोऽपि तेऽनु
ग्रह एव संमतः॥३४॥ तपः सुतप्तं किमनेन पूर्वं निरस्तमानेन च मानदेन। धर्मोऽथवा सर्वजनानुकंपया
यतो भवांस्तुष्यति सर्वजीवः॥३५॥ कस्यानुभावोऽस्य न देव विद्महे तवांघ्रिरेणुस्पर्शाधिकारः। यद्वांछया
श्रीर्ललनाऽचरत्तपो विहाय कामान् सुचिरं धृतव्रता॥३६॥ न नाकपृष्ठं न च सार्वभौमं न पारमेष्ठ्यं न र
साधिपत्यं न योगसिद्धीरपुनर्भवं वा वांछंति यत्पादरजः प्रपन्नाः॥३७॥ तदेष नाथाऽप दुरापमन्यैस्तमो
जनिः क्रोधवशोऽप्यहीशः। संसारचक्रे भ्रमतः शरीरिणो यदिच्छतः स्याद्विभवः समक्षः॥३८॥ श्रीशुक॥

दंघ्रिरेणुस्पर्शाधिकारः स्यद्वांछयात तपश्चारबरत्। अस्य सर्पस्य किं कृतमिति को वेत्तीत्यर्थः। यत्तव पादरजः प्रपन्नाः पाप्मानः पा
रमेष्ठ्याद्यपि तुच्छमन्यंते अहेतते वैषम्य जन्मत एव प्राय अन्यैर्पि दुरापं हित्वापि पुनः कृष्णस्तवपादरजः परिष्वक्तः सेवमेव
नवति तिप्राय पतेः एवं समस्तः प्रसक्त एव विज्ञान स्वरूपे हितानां पदार्थविति ॥३८॥ श्रीकालीनाथायनमः॥ श्रीरामः॥

॥श्रीरामः॥
॥५८॥

पुनरपि हवाउच्चैर्निश्वसतो यत्समुन्नमति तत्तत्पदघातेनानुनमयन् रहस्थिनिश्वसरेह येगंधर्वादिभिः योषा
शानः उत्तरात् पुरुषः पुरुषाद्रव्यसमयोऽहनंस्तः पुष्पैः प्रपूजितः यथा तदा गंधर्वादिभिः पुष्पैः प्रपूजितो गोये पुराणः
पुमान्नस्व इह इतिय तपुष्पैः प्रपूजित इव पुरस्कृतः सन्नेहस्मये वक्रो हितं तं नवानित्यर्थः स्मरणशरणं अजगत्रियस्य
तस्य स्मृतिः त्वरेणाश्रवतस्त्वे शाक्रांतं पार्ष्णिः पादस्याधोभागः शाकृष्णस्य पत्नी विग्रसमा वसना स्यो या तां तास्तं शर

॥तस्याऽक्षिभिर्गरलमुद्वमतः शिरःसु यद्यत्समुन्नमति निश्वसतो रुषोच्चैः। नृत्यन्पदाऽनुनमयं
दमयांबभूव पुष्पैः प्रपूजित इव पुमान्पुराणः॥२९॥ तच्चित्रतांडवविरुग्णफणातपत्रो रक्तं
मुखैरुरु वमन्नृप भग्नगात्रः। स्मृत्वा चराचरगुरुं पुरुषं पुराणं नारायणं तमरणं मनसा जगा
म॥३०॥ कृष्णस्य गर्भजगतोऽतिभरावसन्नं पार्ष्णिप्रहारपरिरुग्णफणातपत्रं दृष्ट्वाहिमाद्य
मुपसेदुरमुष्य पत्न्य आर्ताः श्लथद्वसनभूषणकेशबंधाः॥३१॥ तास्तं सुविग्नमनसोऽथ पुरस्कृ
तार्भाः कायं निधाय भुवि भूतपतिं प्रणेमुः। साध्व्यः कृतांजलिपुटाः शमलस्य भर्तुर्मोक्षेप्सवः
शरणदं शरणं प्रपन्नाः॥३२॥ नागपत्न्य ऊचुः॥ न्याय्यो हि दंडः कृतकिल्बिषेऽस्मिंस्तवावतारः ख
लनिग्रहाय। रिपोः सुतानामपि तुल्यदृष्टेर्धत्से दमं फलमेवाऽनुशंसन्॥३३॥ [illegible] नमः॥

णं प्रपन्नाः। सतत्सं पुरोमः। सुविग्नमनसः विह्वलमनाश्चित्ताः। भुवीति तस्मिं स्थाने जलादधस्तात्। प्राप्ती देवासमलस्य पापा
त्मनो भर्तुर्मोक्षेप्सवः। मर्त्तुर्मोक्षेप्सवः। भर्तुः पत्युः। मलं तस्य पापं नपति प्रणेमाः अस्य पति शरणं दं आ मृप पदे अप्रपमं तावत् कुपि
तं भगवंतं दंडं न्याय्यो हि इने नोपशमयंत्यः। न्याय्यो हीति। तव दंडः नु मोहः नं वर्द्धि ... पासि सु हरेः। इति। प्रार्थ्यन प चासि।

॥भा० द० स्क०॥
॥५८॥

न२

त्वं ब्रुमहंकाराद्यात्मकतद्वदिति स्फुरंतीति नमोऽनंताय सूक्ष्माय कूटस्थाय विपश्चिते नमोऽनंताय महंकारादिपरिच्छेदरहिताय अतः सूक्ष्माय सूक्ष्मत्वादेव कूटस्थाय उपाधिरहिताय विकाररहिताय एवंविधविपश्चिते सर्वज्ञाय एवं ब्रह्मतत्त्वं त्वमेवास्मीति प्रकाशमानाय सर्वज्ञत्वेन स्फुरंति नानावादानुरोधाय मुनिनामाभिः सर्वज्ञः किंचित् ज्ञः बद्धः मुक्तः एकः अनेकः इत्यादि नानावादानुरोधिने मायया अनुवर्तमानाय किंचवाच्यवाचकशक्तये अभिधानाभिधेयशक्तिरूपाय नानात्वेन प्रतीतायेत्यर्थः एवंरूपत्वात्तत्त्वमेव हेतुरिति एषाकारेणापि सर्वत्र स्फुरंति नमः प्रमाणमूलाय चक्षुरादीनां चक्षुरादिरूपाय सूक्ष्मरूपत्वात् कवये सर्वज्ञत्वात् कुतः शास्त्रयोनये वेदात्मकनिःश्वासाय किंच प्रवृत्ताय निवृत्ताय निगमाय नमो नमः ॥५४॥ किंच अवतारतः स्वयमवतीर्य चतुर्मूर्तिरूपेण सर्वोपास्यरूपत्वेन नमस्यतीति नमंति नमः कृष्णायेति श्लोकेन रामाय संकर्षणाय

॥ नमोऽनंताय सूक्ष्माय कूटस्थाय विपश्चिते ॥ नानावादानुरोधाय वाच्यवाचकशक्तये ॥५३॥

॥ नमः प्रमाणमूलाय कवये शास्त्रयोनये ॥ प्रवृत्ताय निवृत्ताय निगमाय नमो नमः ॥५४॥

॥ नमः कृष्णाय रामाय वसुदेवसुताय च ॥ प्रद्युम्नायानिरुद्धाय सात्वतां पतये नमः ॥५५॥

॥ नमो गुणप्रदीपाय गुणात्मच्छादनाय च ॥ गुणवृत्त्युपलक्ष्याय गुणद्रष्ट्रे स्वसंविदे ॥५६॥

वसुदेवसुताय वसुदेवशब्दितं शुद्धं सत्त्वं तत्र प्रकाशमानाय वासुदेवायेत्यर्थः सात्वतां भागवतानां पतये सालोक्यादिनापालकाय एवं चतुर्मूर्तिरूपेण कृष्णाय तुभ्यं नमः इति कथं चतुर्मूर्तिरिति तत्राहुः नमो गुणप्रदीपायेति गुणा इंद्रियाणि तेषां करणानि तेषां प्रदीपाय प्रकाशकाय तेन चतुर्मूर्तित्वं सिद्धमिति कथं चतुर्मूर्तित्वमिति तत्राहुः गुणात्मच्छादनाय च गुणाः सत्त्वादयः तैरात्मानं छादयति तस्मै किंच गुणवृत्त्युपलक्ष्याय गुणानां वृत्तिभिर्उपलक्ष्याय नन्वेवं तर्हि गुणद्रष्ट्रे स्वसंविदे गुणानां द्रष्टा तस्मै अत एव स्वसंविदे स्वप्रकाशायेत्यर्थः

या१

॥श्रीरत्ना॥
॥५८॥

नमस्तुभ्यं भगवते। श्चविंशैः सर्पीहि गुणपतद्रूपयान्नाय। इत्यादिभिः श्लोकैः॥ विशेषणानि पुरुषाय पुरुषरूपेण वर्त्तमानाय
महात्मने एवमपि नातिपरिच्छिन्नाय। कुतः भूतावासाय आकाशाद्याश्रयाय एतदपि कुतः। न विधये ज्ञानं ज्ञापि विकानं विश्व
[illegible] पूर्वमपि सते कुतः पराय किं बहुना परमात्मने कारणेनीताय ३८ कारणत्वं कालेनीतत्वं च समर्थयति
मायूज्ञान [illegible] विज्ञाननिधये ज्ञानं स्वरूपं विज्ञानं चिच्छक्तिः। तयोर्निधये तस्यां पूर्णाय कथं तथात्वं अत उक्तं ब्रह्मणे पुनर्तथा
क्तये ब्रह्मणा कथंभूताय अगुणाय अविकाराय कथंभूताय अनंतशक्तये प्राकृताय प्रकृतिप्रवर्त्तकाय। प्राकृताये तिकामध्य
स्थितानंतशक्तिं प्रकाशयन् अगुणत्वात् अविकारत्वं प्रमादत्वात् कारणेनीतं प्रकृतिप्रवर्त्तकोऽनंतशक्तिर्विज्ञाननिधिरत्वं

॥ नमस्तुभ्यं भगवते पुरुषाय महात्मने। भूतावासाय भूताय पराय परमात्मने ३८ ज्ञानविज्ञा॥
॥ ननिधये ब्रह्मणेऽनंतशक्तये। अगुणायाविकाराय नमस्ते प्राकृताय च ३९ कालाय का॥
॥ लनाभाय कालावयवसाक्षिणे। विश्वाय तदुपद्रष्ट्रे तत्कर्त्रे विश्वहेतवे ४० भूतमात्रेंद्रि॥
॥ यप्राणमनोबुद्ध्याशयात्मने। त्रिगुणेनाभिमानेन गूढस्वात्मानुभूतये ४१ न० सूक्ष्माय: ॥

स्वरूपं कारणं तद्रूप [illegible] यात्मने नमः इति ३९ अनंतशक्तित्वात् कालशक्तिया विश्वसृष्टृत्वादिरूपेण नमस्यति कालाय कालस्वरूपाय का
लनाभाय कालशक्त्याश्रयाय कालावयवानां स्वल्पादीनां समपानां साक्षिणे ततश्च विश्वाय विश्वस्वरूपाय नहि किंचिदन्यदस्ति तदुप
द्रष्ट्रे नच द्रष्टृमात्राय किंतु तत्कर्त्रे न च कर्तृमात्राय विश्वहेतवे सर्वकारकरूपाय ४० नहेवाह:॥ भूतमात्रेंद्रियप्राणमनोबुद्ध्या
शयात्मने आशय चित्तं भूतादिरूपाय अतन्तर्वकारकरूपायेति अहंकाराद्यनन्तर्यानमस्यति त्रिगुणेनेति एवं सद्रूपायपति

॥ भा॰ द॰ स्क॰ ॥
६०

भूततत्त्वतनयेच्छा प्रवृत्ततन्नवर्त्मन्यंत इति क्रीडोपकारः । तथापि तवाधुना शान्ताः प्रियाः कृताः सतां धर्मपरिपालनेच्छया ईहितं प्रवर्त-
मानस्य भूतत्त्वानं वितुं रक्षितुं स्थातुः स्थितस्य ॥५०॥ एवं च तव ताः प्रिया चेत्तर्हि [illegible]ऽपराधः तर्हि सोढव्य इति ॥५१॥ पुत्रस्य स्वगृहे स्वैर्भा-
तुरेवेति चेत्तत्राह स्वाहुः विधेहीति त्वदाज्ञापालनानोन्यायमेति भावः ॥५२॥ पदद्वयस्य मूढ इति पतः त्वन्मायामोहस्य ग्रहरूपः । पदद्वयपतः
स्वनागात्मसूत तिर्हे तहनीयः सद्यस्त्यज इति ॥५३॥ गुणविविधतया सृष्टस्य त इति गुणविसर्जनं तथापि नानास्वभावास्योपस्थान

॥ तस्यैव तेऽमूस्तनवस्त्रिलोक्यां शान्ता अशान्ता उत मूढयोनयः ॥ शान्ताः प्रियास्ते ह्यधुनावितुं सतां स्थातुश्च ते धर्म-
॥ परीप्सयेहतः ॥५०॥ अपराधः सकृद्भर्त्रा सोढव्यः स्वप्रजाकृतः ॥ क्षन्तुमर्हसि शान्तात्मन्मूढस्य त्वामजानतः ॥५१॥ अ-
॥ नुगृह्णीष्व भगवन्प्राणांस्त्यजति पन्नगः ॥ स्त्रीणां नः साधुशोच्यानां पतिः प्राणः प्रदीयतां ॥५२॥ विधेहि ते किंकरीणा-
॥ मनुष्ठेयं तवाज्ञया ॥ यच्छ्रद्धयानुतिष्ठन्वै मुच्यते सर्वतो भयात् ॥५३॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्थं स नागपत्नीभिर्भ-
॥ गवान्समभिष्टुतः ॥ मूर्छितं भग्नशिरसं विससर्जांघ्रिकुट्टनैः ॥५४॥ प्रतिलब्धेंद्रियप्राणः कालियः शनकैर्हरिं ॥
॥ कृच्छ्रात्समुच्छ्वसन्दीनः कृष्णं प्राह कृतांजलिः ॥५५॥ वयं खलाः सहोत्पत्त्या तामसा दीर्घमन्यवः ॥ स्वभावो दुस्त्य-
॥ जो नाथ लोकानां यदसद्ग्रहः ॥५६॥ त्वया सृष्टमिदं विश्वं धातर्गुणविसर्जनं ॥ नानास्वभाववीर्यौजोयोनिबीजाशया-
॥ कृति ॥५७॥ वयं च तत्र भगवन्सर्पा जात्युरुमन्यवः ॥ कथं त्यजामस्त्वन्मायां दुस्त्यजां मोहिताः स्वयं ॥५८॥ भवान्हि कार-
॥ णं तत्र सर्वज्ञो जगदीश्वरः ॥ अनुग्रहं निग्रहं वा मन्यसे तद्विधेहि नः ॥५९॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचः प्राह भग-
॥ वान्कार्यमानुषः ॥ नात्र स्थेयं त्वया सर्प समुद्रं याहि माचिरं ॥ स्वज्ञात्यपत्यदाराढ्यो गोनृभिर्भुज्यते नदी ॥६०॥ श्री-

ते ७ जात्या जन्मनैव उरुमन्युर्येषां ते त्वन्मायां कथं त्यजामः ॥५८॥ हि यस्मात्तत्र तन्मायायां सर्गे नैनेव कारणमिति अनुग्रहे

वा २

॥६०॥

ल

अगोचरत्वमुपपत्त्या किं च दर्शयंतो नमंति अव्याकृतविहाराय अव्याकृतं यस्य महिम्न इत्यर्थः सर्वव्याकृतसिद्धये सर्वकार्याणां सिद्धिः प्रकाश
हेतुत्वेनोपलक्षणं योग्याये ऽस्यर्थः उपलक्षणेन तस्मै हृषीकेश करणानां प्रवर्तक किं विषयत्वेन स्वपादमुनये आत्मारामाय
किं साधनं वचोन नहि नहि मौनशीलिने मौनमात्मारामतात्मस्वभावाय ४७ कुतः परावरगतिज्ञाय स्थूलसूक्ष्मा गति
ज्ञत्वेन न कापि सज्जमानायेत्यर्थः अपि च सर्वाध्यक्षाय सर्वस्याधिष्ठात्रे कुत एतत् अविश्वाय न विश्वं यस्मिं तन्निषेधावधये
विश्वाय च तदविवर्त्ताधिष्ठानायेत्यर्थः किं च तद्द्रष्ट्रे अध्यासापवादसाक्षिणे अपि च अस्य विश्वाध्यासस्य न हेतवे अविद्या
विद्याभ्यां हेतवे यद्वा अविश्वाय विश्वतैजसप्राज्ञाद्यवस्थारहिताय विश्वाय च मायया तास्ववस्थासु नित्रं दृश्यमानाय तद्दृष्ट्रे ना सामवस्था

॥अव्याकृतविहाराय सर्वव्याकृतसिद्धये॥ हृषीकेश नमस्तेऽस्तु मुनये मौनशीलिने ॥४७॥
॥परावरगतिज्ञाय सर्वाध्यक्षाय ते नमः॥ अविश्वाय च विश्वाय तद्द्रष्ट्रेऽस्य च हेतवे ॥४८॥ न
॥त्वं ह्यस्य जन्मस्थितिसंयमान्प्रभो गुणैरनीहोऽकृतकालशक्तिधृक् तत्तत्स्वभावान्प्र
॥तिबोधयन्सतः समीक्षयाऽमोघविहार ईहसे ॥४९॥

न५

नोऽज्ञानावरणमापातितो अनन्तस्य मानं तस्मात्तद्वर्गैस्तित्त्वत्सर्वाधिष्ठानत्वतत्त्वाऽत्मारामत्वादिभिर्निर्विशेषत्वेनातिशये स्वरूपे पनुस्यं
नमस्तेति विशेषणैः सगुणैः पंचपंचाशत्तानन्तं स्तुहि त्वां जिः प्रसन्नो वत्साम्यमिव प्रवेद्यरिति एवं तावदद्यानुमोदने ... नम
स्कारैरनुगतं प्रसाद्य इदानीं त्वदधीनानां प्राणिनां कोपं तदोषात्याशपवतं प्रार्थयंते त्वं हीति अस्य लोकस्य जन्मादित्वमे
वाकृतमकरोत्तत्तस्य तानीन्द्रिकारूपेण सत्त्वाबाधयोस्त्वाहीनां प्रतिबोधयन् ईहसे क्रीडसि यद्वा अस्य पदार्थस्य
त्वमीहसे इत्यन्वयः कथं गुणैः सत्त्वादिभिरनादिर्याकालशक्तिलास्थायेतीति नयाऽनन्तस्मानं ४९ अत्र कृष्णाय नमः

न२

स:३

ना॰ १॰ ॥ १२ उच्छ्वसितोग्रलो चनश्च ३१

विषदग्धेवायुधं यत्स्य सप्तस्य पातत् यो प्रतिजगाम उच्छ्रितनैकमस्तकः उद्वमितोऽनेकफणाः रक्तायुधः दंतायुधः करालजि
ह्वा ... सितानि उज्ज्वलितानि उग्राणि लोचनानि यस्य सः ६ तार्क्ष्यपुत्रो गरुडः मधुसूदनस्य वाहनं पक्षिराट् ७ तस्यगत

॥ तच्छ्रुत्वा कुपितो राजन् भगवान् भगवत्प्रियः विजिघांसुर्महावेगः कालियं समुपाद्रवत् ५ तमापतंतं
रक्ताविषायुधः प्रत्यभ्यधादुच्छ्रितनैकमस्तकः दद्भिः सुपर्णं व्यदशद्दद्रायुधः करालजिह्वोच्छ्वसितोग्रलोच
नः ६ तं तार्क्ष्यपुत्रः स निरस्य मन्युमान् प्रचंडवेगो मधुसूदनासनः पक्षेण सव्येन हिरण्यरोचिषा जघान
कद्रूसुतमुग्रविक्रमः ७ सुपर्णपक्षाभिहतः कालियोऽतीवविह्वलः ह्रदं विवेश कालिंद्यास्तदगम्यं दुरा
सदं ८ तत्रैकदा जलचरं गरुडो भक्ष्यमीप्सितं निवारितः सौभरिणा प्रसह्य क्षुधितोऽहरत् ९ मीनान्सु
दुःखितान्दृष्ट्वा दीनान्मीनपतौ हते कृपया सौभरिः प्राह तत्रत्यक्षेममाचरन् १० अत्र प्रविश्य ग
रुडो यदि मत्स्यान्स खादति सद्यः प्राणैर्वियुज्येत सत्यमेतद्ब्रवीम्यहं ११ तं कालियः परं वेद नान्यः
कश्चन लेलिहः अवात्सीद्गरुडाद्भीतः कृष्णेन च विवासितः १२ कृष्णं ह्रदाद्विनिष्क्रांतं दिव्यस्रग्गंधवा
ससं महामणिगणाकीर्णं जांबूनदपरिष्कृतं १३ उपलभ्योत्थिताः सर्वे लब्धप्राणा इवासवः प्रमो
दनिभृतात्मानो गोपाः प्रीत्याभिरेभिरे १४ यशोदा रोहिणी नंदो गोप्यो गोपाश्च कौरव कृष्णं समेत्य लब्धेहा

उक्त्वा गमप्रग्राधनपाश्चदुरासदं च नह गम्यत्वे कारणमाह तत्रेति निवारितोपि रलेलिहः श्वन सन्ध्या वासीत्
१२ जांबूनदं हृदत्तसुवर्णे नेकालंकृतं १३ अपसव इंद्रियाणि प्रमोदनिभृतात्मानः प्राप्तानंदपूर्णमनसः १४ लब्धेहा लब्धचे
सर्वः ष्टाः १५

प्रजा

श्री रु सः
६१

न युष्मत्तो भयमाप्नुयात् । तस्य पुण्यान्निर्भयं नोपासनीयमित्यास्तां ॥ ६१ ॥ यो ऽपि त्वयात्र ह निर्गन्तव्यमित्याह यो ऽस्मिन्निति तथापि स्थिते
तन्नासंसनवनीतिमंव ॥ ६२ ॥ ननु गरुडाद्भयं मत्वेदि स्माह द्वीपमिति ॥ ६३ ॥ इति दीपिकायां षोडशः ॥ १६ ॥ गृह्याय नागं समुद्दिश्य नागालयं
तं निरोपयतव्यं पृच्छति । ततः स्वांतानन्तस्तत्रेदं स्यादित्यत आह । १ ॥ असमंजसं विप्रियं ॥ उपहार्यैः न्यसैः सर्पजनैः सर्पाख्यैर्जनैः वा
नस्पत्यः वनस्पतेर्मूलेरपः नागानां तत्र धर्मपरितापयोपचले निरूपितः उपकल्पितः ॥ २ ॥ तेन नागाः संस्वं तं भागं जनैर्दत्तं बुधपत्नीपद्ध

॥ य एतत्संस्मरेन्मर्त्यस्तुभ्यं मदनुशासनं कीर्त्तयन्नुभयोः संध्योर्न युष्मद्भयमाप्नुयात् ॥ ६१ ॥ यो ऽस्मिन्स्नात्वा मदाक्रीडे
॥ देवादींस्तर्पयेज्जलैः उपोष्य मां स्मरन्नर्चेत्सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ६२ ॥ द्वीपं रमणकं हित्वा ह्रदमेतमुपाश्रितः यद्भयात्स सु
॥ पर्णस्त्वां नाद्यान्मत्पादलांछितं ॥ ६३ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवमुक्तो भगवता कृष्णेनाद्भुतकर्मणा तं पूजयामास मुदा नागप
॥ त्न्यश्च सादरं ॥ ६४ ॥ दिव्यांबरस्रग्मणिभिः परार्ध्यैरपि भूषणैः दिव्यगंधानुलेपैश्च महत्योत्पलमालया पूजयित्वा
॥ जगन्नाथं प्रसाद्य गरुडध्वजं ॥ ६५ ॥ ततः प्रीतो ऽभ्यनुज्ञातः परिक्रम्याभिवंद्य तं सकलत्रसुहृत्पुत्रो द्वीपमब्धेर्जगाम ह
॥ ६६ ॥ तदैव सा ऽमृतजला यमुना निर्विषाभवत् अनुग्रहाद्भगवतः क्रीडामानुषरूपिणः ॥ ६७ ॥ इति श्रीभागवते म
॥ हापुराणे दशमस्कंधे कालियनिर्यापणो नाम षोडशो ऽध्यायः ॥ १६ ॥ राजोवाच ॥ नागालयं रमणकं कस्मात्तत्याज
॥ कालियः कृतं किं वा सुपर्णस्य तेनैकेना ऽसमंजसं ॥ १ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ उपहार्यैः सर्पजनैर्मासि मासीह यो बलिः
॥ वानस्पत्यो महाबाहो नागानां प्राङ्निरूपितः ॥ २ ॥ स्वं स्वं भागं प्रयच्छंति नागाः पर्वणि पर्वणि गोपीथायात्मनः
॥ सर्वे सुपर्णाय महात्मने ॥ ३ ॥ विषवीर्यमदाविष्टः काद्रवेयस्तु कालियः कदर्थीकृत्य गरुडं स्वयं तं बुभुजे बलिं ॥ ४ ॥

यच्छंति ततो भीताः गोपीथाय रक्षणाय ॥ ३ ॥ विषवीर्यात्मको यो मदस्तेनाविष्टः काद्रवेयः कद्रूपुत्रो गरुडं कदर्थीकृत्य अविगणय्य
यद्वा उपहार्यैः सुपर्णेन तैः सर्पा एवं जनास्तैः नागानां संबंधी यस्मिन्नेकैको नागो दीयते तथा कृतो यो बलिः सुपर्णाय नि
रूपितः तत्र स्वं स्वं भागं सर्वे नागाः प्रयच्छंति कालियस्तु न प्रयच्छति किंत्वन्यैर्दत्तमपि तं बलिं स्वयमेव बुभुजे ॥ ४ ॥ नातप

||का॰ दृ॰ पृ॰ ||
||६२||

टी

सूद्र

अग्नीवा

यत्र गृहो वेपि निर्झराणां निर्ह्रादेन घोषेण निरन्तरस्वना । पन्नध्वनयो झिल्लिका कन्दरेषु ध्वनिरक्तसकीचायस्मिन्सयाभूतं दर्शनं भवति । किं च शाखवतेषां निर्झराणां शीकरैः कुसुमकरोः अग्नीवा स्निग्धा ये द्रुमास्तेषां मण्डलैः मंडितं यत्र गृहोपवने जातितपोवनम् । तेन तत्कालीनवसन्तकाम्यं च भवति यो एव तापः तिशाद्वलैः प्रतिहरित रसना द्वितीयहा त्रुति क्रान्तशाद्वलैः पिस्याने न नमृगाः कलमेव कुर्तस्य तत्र अगाधेति अगाधानि तोयानि यासां तासां हरिणीनां नदस्यापरिसरैः पुलिनैः इव

यच निर्झरनिर्ह्रादनिवृत्तस्वनझिल्लिकं शाखवन्द्रुमकरोन्मीषद्द्रुममण्डपमण्डितं प्रसदि सरः प्रस्रवणोर्मिवायुना कल्हारकं जोत्पलरेणुहारिणा न विघ्नेयत्र वनौकसां स्वो निदाघवन्स्पर्शमवाप्तिशाद्वले पथ्यगाधतोयाहृदिनीतटोर्मिभिः इवत्पुरीष्याः पुलिनैः समन्ततः न पत्रचंक्रमकरा विशोल्वणा मुखोद्दरसं शाद्वलितं च नन्दने ईवनं कुसुमितं आनन्दहृच्चित्रमृगद्विजं गायन्मयूरभ्रमरं कूजितकोकिलसारसं ७ क्रीडिष्यमाणस्तत्र कृष्णो भगवान्बलसंयुतः वेणुं विरणयन्गोपैर्गोधनैः संवृतो विशन्८ प्रवालबर्हस्तवकस्रग्धातुकृतभूषणाः रामकृष्णादयो गोपा ननृतुर्युयुधुर्जगुः ९ कृष्णस्य नृत्यतः केचिज्जगुः केचिद्वादयन्वेणुपाणितलैः शृङ्गैः प्रशशंसुरथापरे १० गोपजातिप्रतिच्छन्ना देवा गोपालरूपिणम् ईडिरे कृष्णरामौ च नटा इव नटं नृप ११ भ्रामणैर्लङ्घनैः क्षेपैरास्फोटनविकर्षणैः चिक्रीडतुर्नियुद्धेन काकपक्षधरौ क्वचित् १२

||आ॰ रसा॥

सुरीषं पंकोपस्या तस्मा भुवः रस शाद्वलितं शाद्वलेस्त्यतोच विविधवद्बुल्वणा अपिस्पर्शमयोनगरहित्तेन हरंति तद्वनैर्नरतरुत्रिया पुण्या द्विजा यस्मिन् गायन्तो मयूरा भ्रमरा यस्मिन् कूजन्तः कोकिलाः सारसाश्च यस्मिन् ननृत्युः प्रविश नृत्यतां कृष्णकरणम् त प्राकृतन देशाः भ्रामणाद्विप्रकारैः नियुद्धेन बाहुयुद्धेन चिक्रीडतुः १२ ॥१२॥

सं २ ॥ ६२ ॥

नविषयादि द्दृ जरोगा नं पः २

ना गाः स्व स्वामुपि स्वं सुपर्णाः ॥ तं तः सद्य एव विदृष्ट्वा सर्पी ते विषाः अतु ॥१६॥ नष्टलब्धप्रजा नष्टप्राणा पुनर्लब्धा पुनः पशवः सर्वे सर्वे
कर्षिताः ३ उपकूलतः कूलप्रांते २० कालाग्नेः सुहृत्पाहि गवे न विज्ञामः किं त्वच्चरणं वियोगाद्भिः मुहुः न शक्नुमहति विमोहनः
हि देहेन ततः त्वं शरणं गतानां गोपानपास्यंतो सा वनं तन बलः वह्नितः २५ ॥ इति श्रीमद्दशमे टीका कालियाख्यानम् ॥ श्रुत्वा हर्षो ततो गृहे वसंत

॥ रामश्चाच्युतमालिंग्य जहासास्यानुभाववित् ॥ गावो वृषा वत्सतर्यो लेभिरे परमां मुदं ॥१६॥ नंदं विप्राः समा-
ल ॥ गत्य गुरवः सकलत्रकाः ॥ ऊचुस्ते कालियग्रस्तो दिष्ट्या मुक्तस्तवात्मजः ॥१७॥ देहि दानं द्विजातीनां कृष्णनिर्मुक्तिहेतवे ॥
नंदः प्रीतमना राजन्गाः सुवर्णं तदादिशत् ॥१८॥ यशोदापि महाभागा नष्टलब्धप्रजा सती ॥ परिष्वज्यांकमा-
रोप्य मुमोचाश्रुकलां मुहुः ॥१९॥ तां रात्रिं तत्र राजेंद्र क्षुत्तृड्भ्यां श्रमकर्षिताः ॥ ऊषुर्व्रजौकसो गावः कालिंद्या उप-
कूलतः ॥२०॥ तदा शुचिवनोद्भूतो दावाग्निः सर्वतो व्रजं ॥ सुप्तं निशीथ आवृत्य प्रदग्धुमुपचक्रमे ॥२१॥ तत उत्थाय
संभ्रांता दह्यमाना व्रजौकसः ॥ कृष्णं ययुस्ते शरणं मायामनुजमीश्वरं ॥२२॥ कृष्ण कृष्ण महाभाग हे रामामितविक्र-
म ॥ एष घोरतमो वह्निस्तावकान्ग्रसते हि नः ॥२३॥ सुदुस्तरान्नः स्वान्पाहि कालाग्नेः सुहृदः प्रभो ॥ न शक्नुम-
स्त्वच्चरणं संत्यक्तुमकुतोभयं ॥२४॥ इत्थं स्वजनवैक्लव्यं निरीक्ष्य जगदीश्वरः ॥ तमग्निमपिबत्तीव्रमनंतोऽनं-
तशक्तिधृक् ॥२५॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे कालियमोक्षणं नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥ श्रीशुक
उवाच ॥ अथ कृष्णः परिवृतो ज्ञातिभिर्मुदितात्मभिः ॥ अनुगीयमानो न्यविशद्व्रजं गोकुलमंडितं ॥१॥ व्रजे वि-
क्रीडतोरेवं गोपालच्छद्ममायया ॥ ग्रीष्मो नामर्तुरभवन्नातिप्रेयाञ्छरीरिणां ॥२॥ स च वृंदावनगुणैर्वसंत
इव लक्षितः ॥ यत्रास्ते भगवान्साक्षाद्रामेण सह केशवः ॥३॥

यत्र लक्षितो ... पादे वेनालं प्रलंबं बलो लयाहरिः ॥ ... संक्रमणं गृहे कालियस्य सकौतुकैः ... प्रलंबवधं गां
... गोपालच्छद्ममायया गोपालनमेव छद्म मायया वसंत सामग्र्यमाह ... श्रीशुक उवाच ॥

मस्यो २
दि १

||मा॰ १० पू॰ ||
||१२३||

मर्यादातनः । यद्वृत्तमगानत् २४ धुतलोधरैः इवक्रोरवं यस्मात् [illegible] मामुरं वपुरास्थितः पुरुटपाशिरः सुवर्णकिरीटः नाटं तडिद्युमान् विद्यु
त्प्रभानिस्वनकातेपमाः ऽद्युपतिवाउतिसमउपमाः ऽद्युपतिवहती सुद्युपतिवाद्युपरिप्रपोषितस्याने सुस्थितानिविद्युतोनवंति ऽपारेवो
ऽद्युपतिस्तद्सोऽसुरोपयानोतितवद्गनाविस्मयं प्रलम्ब [illegible] तिवेगेन पुरोपूर्वोपस्मिन् ननु प्रहस्त्र हर्षक् नकुटिनं दयस्मिन् उग्रारं

||प्रविषह्यमन्यमानः स मंदनवधुंगवः महतां ऽनुनतं प्राग्यादवरोहणतः यदि २५ तमुद्वहन् धरणीधरेंद्रगौरवं महासुरो विगतरयो निजं वपुः समास्थितः पुरटपरिच्छदो बभौतडिद्युमान् ऽद्युपतिवाउवाद्युद्वहन्
||निरीक्ष्य तद्वपुरलमंबरे चरत्प्रदीप्तदृङ्नकुटितटोग्रदंष्ट्रकं ज्वलच्छिखं कटककिरीटकुंडलत्विषाद्भुतं हलधर ईषदत्रसत् २६ अथागतस्मृतिरभयो रिपुं बलो विहायसार्थमिवहरंतमात्मनः रुषाहनच्छिरसि दृढेन मुष्टिना सुराधिपो गिरिमिव वज्ररंहसा २७ स आहतः सपदि विशीर्णमस्तको मुखाद्वमन् रुधिरमपस्मृतोऽसुरः महारवं व्यसुरपतत्समीरयन् गिरिर्यथा मघवत आयुधाहतः २८ दृष्ट्वा प्रलंबं निहतं बलेन बलशालिना गोपाः सुविस्मिता आसन् साधुसाध्विति वादिनः २९ श्रीशुक उवाच नमः ||
|| २४
|| कोऽ ४
|| २५

आप्यस्मिन् नतत्वतज्ज्ञोतिवाज्वलंत्यः । शिलाकेशाय स्मिन् ततत्व २७ आगतस्मृतिर्नयद्वात्मनः सार्थगोप समूहं विहाय
हरंतं रिपुं अहनत् यदा विहायसा का मार्गेन आत्मनः आप्र्यं स्वर्पमिव हरंतं मितिवज्रं रंहसा वज्रवेगेन मुष्टिना २८ अप
पस्मृतागतस्मृतः गतस्मृतिः महारवं समीरयन् २९ तद्दृष्ट्वा २ श्रीकृष्णाय नमः श्रीगोपालाजीनमः श्रीरामोरत्नः

|| श्रीकृष्णः ||
|| १२३ ||

श्रस्कं १

१८

कुंचैः कुंभरतफलैः अस्पृश्यत्वं नेत्रबंधमथाताद्यैः मृगाणां खगानां च चेष्टया ॥ १४ ॥ दर्दुरप्लावैः मंडूकप्लुतिभिः स्पंदोलिकया हेला
लंबनेन नृपाणामिव लीलया ॥ नद्यः अद्रिद्रोणयः कुंजानि च एषु चारयतोः सतोः ॥ तद्वने तस्मिन्वने तयोर्जिहीर्षया प्रलंबः

२०१८

कचिन्नृत्यत्सु चान्येषु गायकौ वादकौ स्वयं शशंसतुर्महाराज साधु साध्विति वादिनौ ॥ १३ ॥ क्वचिद्बिल्वैः
क्वचित्कुंभैः क्वचामलकमुष्टिभिः अस्पृश्यनेत्रबंधाद्यैः क्वचिन्मृगखगेहया ॥ १४ ॥ क्वचिच्च दर्दुरप्लावैर्वि
विधैरुपहासकैः कदाचित्स्पंदोलिकया कर्हिचिन्नृपचेष्टया ॥ १५ ॥ एवं तौ लोकसिद्धाभिः क्रीडाभि
श्चेरतुर्वने नद्यद्रिद्रोणिकुंजेषु काननेषु सरस्सु च ॥ १६ ॥ पशूंश्चारयतोर्गोपैस्तद्वने रामकृष्णयोः गो

प्रलंबवधः ३

परूपी प्रलंबोऽगादसुरस्तज्जिहीर्षया ॥ १७ ॥ तं विद्वानपि दाशार्हो भगवान्सर्वदर्शनः अन्वमोदत तत्
सख्यं वधं तस्य विचिंतयन् ॥ १८ ॥ तत्रोपाहूय गोपालान्कृष्णः प्राह विहारवित् हे गोपा विहरिष्यामो

१८

द्वंद्वीभूय यथायथं ॥ १९ ॥ तत्र चक्रुः परिवृढौ गोपा रामजनार्दनौ कृष्णसंघट्टिनः केचिदासन्रा
मस्य चापरे ॥ २० ॥ आचेरुर्विविधाः क्रीडा वाह्यवाहकलक्षणाः यत्रारोहंति जेतारो वहंति च पराजि
ताः ॥ २१ ॥ वहंतो वाह्यमानाश्च चारयंतश्च गोधनं भांडीरकं नाम वटं जग्मुः कृष्णपुरोगमाः ॥ २२ ॥ राम
संघट्टिनो यर्हि श्रीदामवृषभादयः क्रीडायां जयिनस्तांस्तानूहुः कृष्णादयो नृप ॥ २३ ॥ उवाह कृ
ष्णो भगवान् श्रीदामानं पराजितः वृषभं भद्रसेनस्तु प्रलंबो रोहिणीसुतं ॥ २४ ॥ द्वंद्वीभूय यथायथं
यो बलाद्यस्तुल्यं द्वंद्वीभूय परिवृढौ नायकौ तत्र केचन कृष्णसंघट्टिनाः कृष्णपक्षीयाः वाह्यमानाः वृषभेनो वाह्यमानाः
कृष्णदृष्टिं वंचनाय अवरोहणतः अवरोहणं मर्यादा ततः परं दूरमगात् ॥ २४ ॥ अग्रो गोपालजो वाहयः

कृष्णस्तत्करप्रवेशात् दुश्च्रमाद्द्विजनितातं ॥ नहं तामेव भांडीरं नीत्वा तान् मोचयाहिस्पर्धी ॥ २५ हतो नैव भांडीरं प्रापिता स्ततः श्री
रामुन्मील्य विस्मिताः ॥ ३ ॥ श्रीरामादुह्य गोपानां त्वागमात् प्रहृष्यतां त्वैश्वर्यमाविष्कृतोहतवाहूनिपानतः ॥ १ ॥ इति दशमे अनविंश

॥ कृष्ण कृष्ण महावीर्य हे रामामितविक्रम ॥ दावाग्निना दह्यमानान्प्रपन्नांस्त्रातुमर्हथः ॥ ९ ॥ नूनं त्वद्बांधवाः ॥
॥ कृष्ण न चार्हंत्यवसीदितुं वयं हि सर्वधर्मज्ञ त्वन्नाथास्त्वत्परायणाः ॥ १० ॥ श्रीशुक उवाच ॥ वचो निशाम्य कृप
णं बंधूनां भगवान्हरिः निमीलयत माभैष्ट लोचनानीत्यभाषत ॥ ११ ॥ तथेति मीलिताक्षेषु भगवानग्नि
मुल्बणं पीत्वा मुखेन तान् कृच्छ्राद्योगाधीशो व्यमोचयत् ॥ १२ ॥ ततश्च तेऽक्षीण्युन्मील्य पुनर्भांडीरमाग
तां निशाम्य विस्मिता आसन्ना[illegible]त्मानं गाश्च मोचिताः ॥ १३ ॥ कृष्णस्य योगवीर्यं तद्योगमायानुभावितं
दावाग्नेरात्मनः क्षेमं वीक्ष्य ते मेनिरेऽमरं ॥ १४ ॥ गाः सन्निवर्त्य सायाह्ने सह रामो जनार्दनः वेणुं विरणयन्
गोष्ठमगाद्गोपैरभिष्टुतः ॥ १५ ॥ गोपीनां परमानंद आसीद्गोविंददर्शने क्षणं युगशतमिव यासां येन वि
नाभवत् ॥ १६ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे दावाग्निपानो नामैकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ श्री
शुक उवाच ॥ तयोस्तदद्भुतं कर्म दावाग्नेर्मोक्षमात्मनः गोपाः स्त्रीभ्यः समाचख्युः प्रलंबवधमेव च ॥ १ ॥
गोपवृद्धाश्च गोप्यश्च तदुपाकर्ण्य विस्मिताः मेनिरे देवप्रवरौ कृष्णरामौ व्रजं गतौ ॥ २ ॥ श्रीगोपालजी

२६ विंशे प्रावृट्शरद्भ्यां च वर्णनेन वनौकसां प्रावृट्क्रीडा निरूप्यंते गोपसमयुतो हरेः ॥ १ ॥ हेया[illegible] दे सौमाने न प्रावृट्रूप
२६ तु श्रियोः वर्णनं च कृते ऐश्वर्यकृष्णलीला विवक्षया ॥ २ ॥

॥ श्रीकृष्णः ॥
प१ ॥ ९४ ॥

तदद्दह्यमानं प्रसमं समाहत ३१ इति दशमस्कंधे टीकायां अष्टादशोध्यायः ॥ १८ ॥ अत्र विंशे निविष्टं तु गोपगोकुलमच्युतः । मुंजारण्यमरण्याग्नेः ररक्ष तं निपानतः ॥ दूरचारिणीः दूरचारिण्यः ॥ १ ॥ वनाद्वनं निर्विशंत्यो दावेन तर्षिताः क्रंदंत्यः ईषीकाटवीं प्रवृद्धतृणघनवनं विशेषारण्यं विविशुः ॥ २ ॥ कृष्णरामौ

॥ श्रीदाम्नोपि ज्ञातयस्तं प्रशशंसुः समाहत्य प्रेत्यागतमिवालिंग्य प्रेमविह्वलचेतसः ॥ ३१ ॥ पापे प्रलंबे निहते देवाः ॥ परमनिर्वृताः । अभ्यवर्षन् बलं माल्यैः शशंसुः साधु साध्विति ॥ ३२ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे प्रलंबवधो नामाष्टादशोध्यायः ॥ १८ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ क्रीडासक्तेषु गोपेषु तद्गावो दूरचारिणीः । स्वैरं चरंत्यो विविशुस्तृणलोभेन गह्वरं ॥ १ ॥ अजा गावो महिष्यश्च निर्विशंत्यो वनाद्वनं । ईषीकाटवीं निर्विविशुः क्रंदंत्यो दावतर्षिताः ॥ २ ॥ तेऽपश्यंतः पशून् गोपाः कृष्णरामादयस्तदा । जातानुतापा न विदुर्विचिन्वंतो गवां गतिं ॥ ३ ॥ तृणैस्तत्खुरदच्छिन्नैर्गोष्पदैरंकितैर्गवां । मार्गमन्वगमन् सर्वे नष्टाजीव्या विचेतसः ॥ ४ ॥ मुंजाटव्यां भ्रष्टमार्गं क्रंदमानं स्वगोधनं । संप्राप्य तृषिताः श्रांतास्ततस्ते संन्यवर्तयन् ॥ ५ ॥ ता आहूता भगवता मेघगंभीरया गिरा । स्वनाम्नां निनदं श्रुत्वा प्रतिनेदुः प्रहर्षिताः ॥ ६ ॥ ततः समंताद्वनधूमकेतुर्यदृच्छयाभूत्क्षयकृद्वनौकसां । समीरितः सारथिनोल्बणोल्मुकैर्विलेलिहानः स्थिरजंगमान्महान् ॥ ७ ॥ तमापतंतं परितो दवाग्निं गोपाः स गावः प्रसमीक्ष्य भीताः । ऊचुः स्म कृष्णं सबलं प्रपन्ना यथा हरिं मृत्युभयार्दितो जनः ॥ ८ ॥ श्रीगोपालजी शाह ॥

आदि येषां ते न तु तेषां ३ तासां गवां खुरैर्दद्भिश्च छिन्नैः गोष्पदैः अंकितैश्च प्रदेशैः लक्षितैः गवां मार्गमन्वगमन् नष्टाजीव्याः गता जीविकासाधनाः ४ मुंजाटव्यां सैव ५ गोपानां नाशहेतुर्वनवह्निः सर्वतः प्रादुरभूत् तदा सारथिना वायुना ७ ८ श्रीशुकः

गवा

गप

नी॰

॥का॰स्क॰॥
॥९५॥

नित्यकर्मावसाने आचार्यनिनदं श्रुत्वा तदुपाध्यायपाठा अधीयंते तद्वदिति ॥ अनुशुष्यतीः अनुशुष्यंत्यः अस्वतंत्रस्य इंद्रियपरतंत्रस्य अस्व-
तंत्रस्य निरंकुशस्येतिवा ॥९॥ हरिभिः नीलैः शष्पैर्बालतृणैर्नीलाः [illegible] इंद्रगोपैः कीटविशेषैर्लोहिताः तत्र तत्र उच्छिलींध्रैः
छत्राकारैः उद्भिज्जैः कृतच्छाया नृणां राज्ञां श्रीः सेनासंपदिव ॥१०॥ क्षेत्राणीति तदा हर्षे [illegible] असंतः [illegible] दरदुः ति वि

॥श्रुत्वापर्जन्यनिनदं मंडूकाव्यसृजन्गिरः तूष्णींशयानाः प्राग्यद्वद्ब्राह्मणानियमात्यये ॥८॥
आसन्नुत्पथगामिन्यः क्षुद्रनद्योनुशुष्यतीः पुंसोयथास्वतंत्रस्य देहद्रविणसंपदः ॥९॥ हरि-
ताहरिभिः शष्पैरिंद्रगोपैश्चलोहिताः उच्छिलींध्रकृतच्छायानृणांश्रीरिवभूरभूत् ॥१०॥ क्षेत्राणि
सस्यसंपद्भिः कर्षकाणांमुदंददुः धनिनामुपतापंच दैवाधीनमजानतां ॥११॥ जलस्थलौकसः
सर्वेनववारिनिषेवया अबिभ्रद्रुचिरंरूपं यथाहरिनिषेवया ॥१३॥ सरिद्भिः संगतः सिं-
धुश्चुक्षुभेश्वसनोर्मिमान् अपक्वयोगिनश्चित्तं कामाक्तंगुणयुग्यथा ॥१४॥ श्रीगोपाल

धर्मजात

घेरेमुष्यंतोनुतापं चेति ॥१२॥ अबिभ्रन् अबिभ्रतः यथा हरिनिषेवयेति हरिसेवायां प्रवृत्ता [illegible] सर्वे [illegible] तस्याः ॥श्रीकृष्णः॥
परमाः परमस्वरूपेण [illegible] ॥१३॥ कामाक्तं कामवासनं [illegible] ॥१४॥ श्री ॥९५॥
अयुक्तमिति तथाइति

ततः प्रवृट् वर्णयन् तत इति द्वाभ्यां सर्वे सत्त्वाः प्राणिनः समुद्भवंत्यस्यां ततो जीवनस्य स्वप्रकाशकत्वात् । विद्योतमानाः परिधयः परिवेषा दि-
शो वा यस्यां सा । विस्फूर्जितं नभस्तलं यस्यां सा ॥३॥ सांद्रैः नीलैरंबुदैः सविद्युत्सहितैः स्तनयित्नुभिः सगुणं गुणैराछन्नं जीवात्वं
विद्युत्स्फूर्जितं बुद्ध्यादि तत्त्वजोत्कमोजित तथा ॥४॥ पर्जन्यः सूर्यः स्वगोभिः रश्मिभिः काले प्राप्ते वितन्तुमपेक्ष्य त्राणोपमा । कदाचन

॥ ततः प्रावर्त्तत प्रावृट् सर्वसत्त्वसमुद्भवा ॥ विद्योतमानपरिधिर्वि[स्]फूर्जितनभस्तला ॥३॥ सांद्रनीलां-
बुदैर्व्योम सविद्युत्स्तनयित्नुभिः । अस्पष्टज्योतिराछन्नं ब्रह्मेव सगुणं बभौ ॥४॥ अष्टौ मासान्निपीतं
यद्भूम्याश्चोदमयं वसु । स्वगोभिर्मोक्तुमारेभे पर्जन्यः काल आगते ॥५॥ तडित्वंतो महामेघाश्चंडश्व-
सनवेपिताः । प्रीणनं जीवनं ह्यस्य मुमुचुः करुणा इव ॥६॥ तपःकृशा देवमीढा आसीद्वर्षीयसी
मही । यथैव काम्यतपसस्तनुः संप्राप्य तत्फलं ॥७॥ निशामुखेषु खद्योतास्तमसा भांति न ग्रहाः ।
यथा पापेन पाखंडा न हि वेदाः कलौ युगे ॥८॥

तः समये पुनर्दत्तं तत्स्मृत्वा पितास्ता । ५ । चंडस्य विस्पष्टप्रमाणं नं मोप्यपतनं कृ । जीवनमुदकं मुमुचुः । कृपालवो यथा तमं जनं निरीक्ष्य
अनुकंपमाना । तद्यथा पू[illegible] नायस्य जीवनमपि त्यजंति तद्वन्महांतो मेघास्तडिन्तो विश्वं निरीक्ष्य वायुभिः कंपिता जीवनं मुमु-
चुरिति ॥६॥ तपसा ग्रीष्मेण कृशा देवमीढा पर्जन्यसिक्ता वर्षीयसी उपचितापुष्टा । काम्यं तपो यस्य तस्य तनुः । कामान्प्राप्य यथेति ॥७॥

र्जित २

त्रि

ना॰ रू॰
६६

पुलिंदी॰

ईश्वरेइंद्रे नुन्ना॰ प्रेरिता॰ आशिषः कामान् विश्वपतयो राजानः रशिजां पतयो वा द्विजेरिताः प्रतीहि तैरुक्ता आरब्धि कृताः क्रीडा॰ वर्षायतिसप्रजि॰ वर्षिवंसमहरेव नोकसः प्रमुदिता भगवान् ददर्श तथा च न राजी मधुच्युतः मधुश्च

जलौघै निर्झरभिंघं तेसेत वाैघर्षती स्वरैः पाषंडिनो मसहार्दै मार्गाः कलौयुगे २३ विमुंचन्त्वा पुलिंनुन्नान तेभ्यो धाम नंघनाः पर्यौष्णिवो विश्वपतयः काले कालेहि द्विजेरिताः २४ एवं वनं तद्वर्षिष्ठं पक्वखर्जूरजंबुमत् गोगोपालैर्वृतो रंतुं सबलः प्राविशद्धरिः २५ धेनवो मंदगामिन्या॰ उधोभारेण भूयसा ययुर्भगवताहूता द्रुतं प्रीत्या स्नुतस्तनीः २६ वनौकसः प्रमुदिताः वनराजीर्मधुच्युतः जलधारा गिरेर्नादात् आसन्ना ददृशे गुहाः २७ क्वचिद्वनस्पतिक्रोडे गुहायां चाभिवर्षति निर्विश्य भगवान् रेमे कंदमूलफलाशनः २८ दध्योदनं समुपानीतं शिलायां सलिलांतिके संभोजनीयैर्बुभुजे गोपैः संकर्षणान्वितः २९ शाद्वलोपरि संविश्य चर्वतो मीलितेक्षणान् तृप्तान् वृषान् वत्सतरान् गाश्च स्वोधोभरश्रमाः ३० प्रावृट्श्रियं च तां वीक्ष्य सर्वभूतमुदावहां भगवान् पूजयांचक्रे आत्मशक्त्युपबृंहिताम् ३१

वा ददृशे गिरेः सकाशाज्जलधाराश्च तासां नादात् आसन्ना निकटवर्तिनीर्गुहाश्च यद्वा वनौकसः प्रमुदिता आसन् तथा वनराजीर्वनराजयो मधुच्युता आसन् गिरेर्जलाधाराश्चासन् तान्नेवं तन्नादैः ददृशे सर्वतो ददर्श भगवा

ना॰ रू॰
६६

अथ धेनुजो एकवेतो ये वा ते प्रसंस्कृताः प्रकृताः । नाभ्यस्यमानाः इत्यसंस्कृत सामर्थ्यं कालेन वा हृता इति सत्या एवं साम्यं
तथा कामिन्यः पुरुषस्य निर्गुणं ज्याराहृत मपि गुणेन निर्गर्जति सा ध्वनिः प्रभात एषो न तत्र गुणव्यतिकरत्वके व्यक्ते प्रपंचे गुणा
नाम्निर्गुणाः पुरुषो यथेति स्वभासा सितया अहं मत्स्येति स्व चैतन्ये नैव प्रकाशिके नाहं कालेन प्रचोदित यथा यद्वा अहं

धनुर्विंयति माहेंद्रं निर्गुणं च गुणि न्यैमान् ३

॥ गिरयो वर्षधाराभिः हन्यमाना न विव्यथुः । अभिभूयमाना व्यसनैर्यथाधोक्षजचेतसः ॥ ... मार्गा
न्यबभुः संदिग्धा प्रत्यस्तैः छन्नाभ्रसंस्कृताः । नाभ्यस्यमानाः श्रुतयो द्विजैः कालहता इव ॥ १६ ॥ लो
क बंधुषु मेघेषु विद्युतश्चलसौहृदाः । स्थैर्यं न चक्रुः कामिन्यः पुरुषेषु गुणिष्विव ॥ १७ ॥ [illegible]
[illegible] व्यक्ते गुणव्यतिकरे गुणवान् पुरुषो यथा ॥ १८ ॥ न
रराजोडुपः छन्नः स्वज्योत्स्ना राजितैर्घनैः । अहंमत्या भासितया स्वभासा पुरुषो यथा ॥ १९ ॥ मेघा
गमोत्सवा हृष्टाः प्रत्यनंदन् शिखंडिनः । गृहेषु तप्ता निर्विण्णा यथाच्युतजनागमे ॥ २० ॥ पीत्वापः पाद
पाः पद्भिरासन्नानात्ममूर्तयः । प्राक् क्षामास्तपसा श्रान्ता यथा कामानुसेवया ॥ २१ ॥ सरः स्वशांतरोध
स्सु न्यूषुरंगापि सारसाः । गृहेषु शांतकृत्येषु ग्राम्या इव दुराशयाः ॥ २२ ॥ अगोपाल जीपा हयः ॥
शिवान्नता विज्ञा स्मरद इति प्रतीत्यै वा तो पितयेति मेघागमोत्सवा ये वांमतो हृष्टाः अपांतानि पंकमंदकादि युक्ता
नानात्ममूर्तयः अनेकरूपदेहाः २१

कृ० ४

ना॰ १॰ पू॰
६७

मूर्तिरिन्दुर्नलेभिरे ॥३८॥ शनैः शनैरिति । नवममता मित्रपङ्क्तिस्यहं तानि वकामनांसि पङ्कजानां हरीति । स्नानसुपन्नेस्यकाङ्क्षि पोसुतिरि
निम्रलांबुः सरस्वत्युपरतागमः । निर्वृत्ते वेदघोषश्च इव तत्सीमन्तरिति कतारेस्योशा लिते त्रेस्मोदृष्टेः शेत्रुजिर [illegible] फेन हनने
तः पङ्कस्य नावा तत्र पालेषु रिंद्रियेः तस्मिंरोधेन इंद्रियप्रसाहादेर्ताः रसजिमानजंबोधयद्रजजोषितां मुकं इवं स्वपर्पामारत
विमन्यानोरन्नायस्मिन्ननत्तषु शावं वृत्तरोगे वेरस्यार्थान्न चैतन्मे मीमांसनिनीतान्वर्शयित्वा निनपातरुद्रि ॥ समः सूर्यसूनाधि

गाधवारिचरस्नापमविरहन्मरादर्कजं यथा हरिदिः सूपरः कुटुंबं विजितेंद्रियः ॥ उपशानैः शनैर्जहुःपंकं
स्थलान्यौमें चवीरुधः यथाहं ममतां धाराः शतीरादिषु नात्मनः ॥ ३९ निम्रलांबुरस्नसंज्ञी रामुइः शरदा
गमे स्नानसुपतेसम्यगमुनिर्वृपरतागमः ॥ ४० केदारेभ्यस्त्वपोगृह्णन्नेकेबुलांढदृ सेतुजिंयपाश
लौंश्चवत्नानतस्मिरोधेनयोगिनः ॥ ४१ ॥ तारकौसुजोन्नापानन्ताना मुदुपोहरदतरसजिमानजंबोधोषु
कुंडैवृजजोषितां ॥ ४२ ॥ खंमशोजन निर्मेघं शारद्विमलतारकं सत्वयुक्तं यथा चित्तं शारदब्रह्मार्थदर्श
नं ॥ ४३ ॥ अखंडमंडलो व्योम्निरराजोडुगणैः शशी यथा यदुपतिः कृष्णो यदुचक्रावृतो भुवि ॥ ४४ ॥
आश्लिष्य समशीतोष्णं प्रसूनवनमारुतं जनास्तापं जहुर्गोप्यो न कृष्णहृतचेतसः ॥ ४५ ॥ गावो मृगाः
खगा नार्यः पुष्पिण्यः शरदाभवन् अन्वीयमानाः स्ववृषैः फलैरीश

कः शीत स्पर्श समर्थ नन तु गोप्यस्तासां हृतचेतस्त्वेन तत्सांदुःसहत्वादिति यत्तं नारी उपमार्थः तत्र कृष्णहृतचेतसा कृष्णमा
श्लिष्यपयातन्येनार्थः पुष्पिण्यो गर्भिण्यः ॥ अन्वीयमानाः स्ववृषैः स्वपतिभिः ॥ त्विधुतोप्रवत्तांननुगम्यमानाः ॥ ईश्वरा
थना पर्क्रिया वृत्ता फलैरनुगम्यमानाः समस्तासोगः [illegible] गर्भायपयेति ॥ ४६ ॥ श्रीराधावल्लभो जयति श्रीकृष्णः ॥

श्रीसरस्वः
६७

का १३

कृ॰ ३२ (marginal folio mark, partly illegible)

शारदवर्णनाय तत्र एवं निवसतो रित्य इत्यादिना [illegible] विगतान्यभ्राणि यस्यां सा स्वच्छान्यंबूनि यस्यां अपरुषः शांतो निलो यस्यां सा च नीरजानां प्र
शारदस्य उत्पत्त्या नीरजा नामुत्पत्त्या वा ३३ व्योम्न इति व्योमादीनां चतुर्णां [illegible] चतुरो मलान् शरत् जहार तत्राश्रमिणां चतुर्णां
त्रिविधं पापं शरत् जहार तत्र नीरजानामुत्पत्त्या वा ३३ व्योमादीनां चतुर्णां क्रमेण [illegible] अव्रतं अहं तयोः चतुर्णां
भक्तिर्नित्यं नैमित्तिकं मनुष्य कर्म हरति तथाहि वृक्ष [illegible] गर्वं मोहं कामादि पापं भक्तिर्हरति तथा पूर्वस्य तेनानुयोगात्
रुजितस्य तार्थस्य तस्यानियोगात् एवं व्योम्नो दशाज्ञानं यथा च गृहिणो यस्या [illegible] कार्यं भक्तिर्हरति विविक्ता वा सर्वस्य तेना तथा

॥ एवं निवसतोस्तत्र रामकेशवयोर्व्रजे ॥ शरत्समभवद्व्यभ्रा स्वच्छांब्वपरुषानिला ॥ ३२ ॥ शरदा नीरजोत्पत्त्या ॥
॥ नीराणि प्रकृतिं ययुः ॥ भ्रष्टानामिव चेतांसि पुनर्योगनिषेवया ॥ ३३ ॥ व्योम्नोब्दं भूतशाबल्यं भुवः पंक ॥
॥ मपां मलं ॥ शरज्जहाराश्रमिणां ॥ कृष्णे भक्तिर्यथाशुभं ॥ ३४ ॥ सर्वस्वं जलदा हित्वा विरेजुः शुभ्रवर्चसः ॥
॥ यथा त्यक्तैषणाः शांता मुनयो मुक्तकिल्बिषाः ॥ ३५ ॥ गिरयो मुमुचुस्तोयं क्वचिन्न मुमुचुः शिवं ॥ य ॥
॥ था ज्ञानामृतं काले ज्ञानिनो ददते न वा ॥ ३६ ॥ नैवाविदन् क्षीयमाणं जलं गाधजलेचराः ॥ यथायु ॥
॥ रन्वहं क्षय्यं नरा मूढाः कुटुंबिनः ॥ ३७ ॥

नृ [illegible] नां सारसर्वस्वं शांताः कार्यपाः त्यक्तवर्षा यथा इहपरत्र विषयैषणाः [illegible] ये सांकुला निवसंति तथा च वनस्पतिमलधाराः क्लेशं भक्तिर्हरति एवं त्रुव
पं कृ [illegible] शरत् यथा च जनानां कामादिना सनामलं स्वाश्रमसंज्ञा भक्तिर्हरति एवमयं मलं शरदिति एषणाः त्यक्ताः [illegible] पुत्रवित्तलो
कैषणा येषां ते गिरयः इति स्पष्टं च भावः नद्यः [illegible] पाः क्रमं [illegible] घास्मिवस्तानि तेषां नाम्नां तं सर्वं तेषां वितरंति स्वपितृरूपयाः कृ
द्व एवं गिरयः [illegible] क्वचिन्निर्मलं तोयं क्वचित् मुमुचुः क्वचिन्न पुनः प्राप्त एव सर्वत्र [illegible] गाधे स्वल्पे जले चरंतीति तथा मीनादयः ३७

धा २

॥भा०द०पू०॥
॥६८॥

विक्षिप्तमनसो व्याकुलचित्ताः ४ । याहक् स्त्रीकृष्णस्य स्मरणं । तासां मनःक्षोभकं जातं तदाह बर्हापीडमिति । नटवरवपुः विभ्रत् वृंदावनं प्राविशत् गीतकीर्तिः । स्वपदैरंकितैः रमणीयं रतिजनकं । गोपवृंदैः सह गीतकीर्तिः । तथा बर्हमयमापीडं शिरोभूषणं बिभ्रत् बर्हापीडो यस्मिन्निति वपुषो विशेषणं वा । वेणोर्वा रंध्रान् अमृतेन रंध्रान्वेणोरिति । अतो नूनमधरसुधैव पूरणी हेतोर्नटवरं नोगीतवत् प्रसर्पदित्यनुमहतीति ज्ञापकः । अभिरेभिरे वर्णयंत्यः स्मरः स्मरः परस्परं परमानन्दस्फूर्तिकलैश्चर्यादिरध्ययनसः । अनुवर्णनमेव ॥ मध

॥बर्हापीडं नटवरवपुः कर्णयोः कर्णिकारं बिभ्रद्वासः कनककपिशं वैजयन्तीं च मालां । रंध्रान्वेणोरधरसुधया पूरयन्गोपवृंदैर्वृंदारण्यं स्वपदरमणं प्राविशद्गीतकीर्तिः ५ इति वेणुरवं राजन्सर्वभूतमनोहरं । श्रुत्वा व्रजस्त्रियः सर्वा वर्णयंत्योऽभिरेभिरे ६ गोप्य ऊचुः । अक्षण्वतां फलमिदं न परं विदामः सख्यः पशूननुविवेशयतोर्वयस्यैः वक्त्रं व्रजेशसुतयोरनुवेणुजुष्टं यैर्वा निपीतमनुरक्तकटाक्षमोक्षं ७॥

रा० हक्षण्वतामिति । अक्षिमतां चक्षुष्मतां हे सख्यः । एतदेव तां चक्षुष्मतां तावदिदमेव फलं प्रियदर्शनं परमन्यन्न विद्मः न विद्मः इत्यर्थः । तच्च फलं सखिभिः सह पशूननुवनं प्रविवेशयतो रामकृष्णयोर्वक्त्रं यैर्निपीतं तैरेव पुष्टं सेवितं नान्यैरित्यर्थः । कीदृशं वक्त्रं अनुवेणु वर्तमानं तं वादयत् । तथा अनुरक्तकटाक्षमोक्षं तत्तिरश्चीनं विलसदपांगं यथा स्यात्तथा निपीतं तयोर्वक्त्रं तैः पीतं । एवं इदमेव तावदेवतासु दृशोः फलमिति ॥

॥श्रीकृष्णः॥
॥६८॥

मध

अंटाल १२ राव १

य

कुमुनाप्रकं कुसुमितैर्मृत्यस्येति रञ्जुसाम्यं ... आग्रयणैः नवान्नप्राशनार्थैर्वैदिकैर्विधिभिः। ऐन्द्रयोरिन्द्राद्यर्थैर्लौकिकैश्च महो
त्सवैः। फलान्यादाय न प्रसाध्यादिदर्शनादि महोत्सवाः॥ कालेऽजापयतयोर्न प्रत्याख्यातकाश्रयत्वे दशम्यां वर्षकृतः संतो निर्गम्यार्थो
न्यकालिज्यस्वार्थं ... द्विजयविद्यादीन् प्रपेदिरे प्रपद्यन्ते यथा मंत्रयोगादिसिद्धाः प्राप्नुवन्ति तद्वत् कालेऽनागते स्वपिण्डानुपेत्या
दिप्राप्यानुदेवादिदेहानिति॥ इति दशमे विंशतितमः॥२०॥ एकविंशे शरद्रम्यं वृन्दावनगतं हरिम्। नदद्वेणुस्वनं नाकगर्वं गोपीर्जगुः

॥४७॥ ऋद्ध्या नवान्नद्विजा निरुद्धेर्योऽन्यानेकमुद्धिना राज्ञा तन्निर्गणा लोकाय यथा हत्त्वा न विनान्यपि ॥४८॥
॥ ग्रामेषु आग्रयणैरिन्द्रियैश्च महोत्सवैः। वनौकसः फलकलापाढ्या कलाम्यां नितरां हरेः ॥४९॥ वणिङ्मुनिनृपस्नाता निर्
॥ पत्न्यन्तानि निर्गम्यार्थान् प्रपेदिरे। वर्षरुद्धा यथा सिद्धाः स्वपिण्डं काल आगते ॥५०॥ इति श्रीभागवते
॥ महापुराणे दशमस्कन्धे प्रावृड्शरद्वर्णनं नाम विंशतितमोऽध्यायः॥२०॥ श्रीशुक उवाच॥ इत्थं शरत्स्वच्छ
॥ जलं पद्माकरसुगन्धिना। न्यविशद्वायुना वातं सगोगोपालकोऽच्युतः॥१॥ कुसुमितवनराजि॥
॥ शुष्मिभृङ्गद्विजकुलघुष्टसरःसरिन्महीध्रम्। मधुपतिरवगाह्य चारयन् गाः सहपशुपालबल॥
॥ श्चुकूज वेणुम्॥२॥ तद्व्रजस्त्रिय आश्रुत्य वेणुगीतं स्मरोदयम्। काश्चित्परोक्षं कृष्णस्य स्वसखीभ्योऽन्व
वर्णयन्॥३॥
तमीयते ... इत्थमेवं तत्तं वनं नदीहदादिसरस्वच्छानि जलानि यस्मिन् तत्तथा पुनाति वातं मनुगतं वनं नदद्वेणुप्रभृति सपी।
ततः सत्कुसुमितवनराजिः शुष्मिणो मत्ताः भृङ्गाः द्विजाः खगास्तेषां कुलानि तैर्घुष्टानि सरांसि सरितो महीध्राश्च यस्मिन्
तद्वनं ... खगाः प्रचरन् वेणुमवादयत्। तत्कृष्णस्य वेणुगीतं स्मरस्योदयो यस्मात् श्रुत्वा या परोक्षं तथापि ... स्थिता यत्र जेस्व

रुं२

श्रुति२

द्धितीर२

पु

रससारे:

॥भा० द० पू०॥
॥१३१॥

श्रुपरास्वाहः हे सखि वृन्दमन तपस्वि यां योन यो पि पता हरिस्तेपो धन्या रुन्मयाः । या वेणुरणितं वेणुना हन्ता कर्णपुटे रसं दृपति पुरुषा याति पूर्णयस्य हिते रव लोकने विरचिता प्रजांस मन्मानं दधुः तत वस्य । किं च सविपतिश्रि । सहिता एव दधुः स्वस्व स्पतय स्तु गोपा तुष्टः सम हतं तन्म सहितत इति ॥ ११ ॥ कृष्णाऽथ च हे गोप्य स्वाम्यां यं स्मृणुत । बर्हिणा नामुस्स वो यस्मात तदुपशील च यस्य तं कृष्णं निरीक्ष्यते न कीर्तिं तवादितं च लोक सकीर्णं गीतं येऽश्रुता । विमाने गच्छ सो देवो देवाना मंगुंषु स्थिता स्मरणेनं नष्टसाराः । पतद्विस धैर्या मुमुहुः । मोहलिंग माहुः नूस्यप्रसूनां कवराम्य ... पासांताः । विगतानीव्यो यासां ताः स्व

॥ धन्याः स्म मूढगतयोपि हरिण्य एता या नंदनंदनमुपात्तविचित्रवेषं । आकर्ण्य वेणुरणितं सहकृष्णसाराः पूजां दधुर्विरचितां प्रणयावलोकैः ॥ ११ ॥ कृष्णं निरीक्ष्य वनितोत्सवरूपशीलं श्रुत्वा च तत्क्वणितवेणुविचित्रगीतं । देव्यो विमानगतयः स्मरनुन्नसारा भ्रश्यत्प्रसूनकबरा मुमुहुर्विनीव्यः ॥ १२ ॥ गावश्च कृष्णमुखनिर्गतवेणुगीतपीयूषमुत्तभितकर्णपुटैः पिबंत्यः । शावाः स्नुतस्तनपयःकवलाः ॥
॥ स्म तस्थुर्गोविंदमात्मनि दृशाश्रुकलाः स्पृशंत्यः ॥ १३ ॥

च सर्वं च यत्कृष्णे ह्याननातीव संगतिर्वक्तो या ॥ मुत्तमोऽमितयो ... कर्णपुटैः पिबंत्यः । तथा शावा वत्सा ... पाने पूरन्ना । समनंतामेव गीतं कृत्वा महेव पीयूषं कर्णपुटैः पिबंत्यः । स्नुतस्तनपयः कवला ... केवलं ... हारितन्हीरस्याम ... विषु येषां ते तस्थुः ... यावन्तु ... स्पर्शः स्पृश हेतुः । गोविंदं दृशा मार्गेण ... न ... ॥ १३ ॥ न ... स्पर्शः । स्त्रा लिंगं ... स्मृत एव ... लालेशा लोचन ... पीसांता । गाव ... वत्सा ॥ १३ ॥

॥श्री कृष्ण॥
॥१३१॥

खे २

स्वस्याग्रहः ॥ चूतेति ॥ चूतप्रवालादीनां विचित्राभिरनुपृक्ते ईदृशं नटनं नटनं ॥ अनुपृक्ते परिधाने नीलपीतांबरे याभ्यां विचित्रौ वे
षौ ययोस्तौ ॥ कं चकरा वितपशुपालगोष्ठ्यां गोपालसमाजे यां मध्ये च अलं विरेजतुः ॥ रङ्गे गोपानां पुरतः विशिष्टावः ॥ पशुपालगो
ष्ठ्यः स्वयं वेणुः ॥ किं स्म पुण्यमाचरत् ॥ नवनवं यदधरामृतं गोपीनामेव भोग्यं तदपि दामोदराधरसुधां स्वयं स्वातंत्र्येण पिबेत्
उक्ते ॥ कं यं अवशिष्टरसं केवलं अवशिष्टरसमात्रं यथा नदी पितॄणां पयसा पुष्टाः ॥ अतः स्वतनुत्वात् ह्रदिन्यः हृष्यत्त्वचः विके

॥ चूतप्रवालवर्हस्तवकोत्पलाब्जमालानुपृक्तपरिधानविचित्रवेषौ मध्ये विरेजतुरलं पशुपाल
॥ गोष्ठ्यां रंगे यथा नटवरौ क्वचगायमानौ ॥ गोप्यः किमाचरदयं कुशलं स्मवेणुर्दामोदराधर
॥ सुधामपि गोपिकानां भुंक्ते स्वयं यदवशिष्टरसं ह्रदिन्यो हृष्यत्वचोश्रुमुमुचुस्तरवो यथार्याः ॥
॥ वृन्दावनं सखि भुवो वितनोति कीर्तिं यद्देवकीसुतपदांबुजलब्धलक्ष्मि गोविंदवेणुमनुमत्तम
॥ यूरनृत्यं प्रेक्ष्याद्रिसान्ववरतान्यसमस्तसत्वं ॥१०॥

तान्नत्वमलं वन्दिमिषेण रोमांचितात् संतने ॥ येषां वंशे जाता तरवो पिपेमधुधारामिषेण आनंदाश्रुमुमुचुः ॥ यथा आर्याः
कुलवृद्धाः स्ववंशे जगवद्भक्तं दृष्ट्वा हृष्यत्वचोश्रु मुंचेति तद्वत् ॥ हे सखि वृन्दावनं भुवः कीर्तिं स्वर्गादपि विशे
षेण तनोति ॥ कीदृशं यद्देवकीसुतस्य पादांबुजाभ्यां लब्धा लक्ष्मीः शोभा संपद्येन तन्न ॥ किंच गोविंदस्य वेणुनिनादं श्रुत्वा
मेघं मत्वा मत्ता ये मयूरास्तेषां नृत्यं प्रेक्ष्य पश्यः ॥ तत्र तत्र अद्रिसानुषु उपरता
निःसमस्तानि सत्वानि यस्मिन् तत् ॥ तदन्यैर्बुद्धिविपद्यते ॥ भुवः कीर्त्तिं वितनोतीत्यर्थः ॥१०॥ श्री गोपालजी शरणं

॥भा॰द॰पू॰॥
॥१७०॥

स्व२

साहंकारमाह ॥ पूर्णेति ॥ हे नार्यः पुलिंद्यः शबरस्त्रियः ॥ कामाभिभवेन आह ॥ प्रथमं दयितानां स्तनेषु मंडितेन पश्चात् उरुगायेन पु
नर्मरतिसमये उरुगायपदाब्जसंलग्नेन पादयोः ॥ रागो लग्नस्तेन सा श्रीकांतिर्यस्य तेन कुंकुमेन पुनस्तस्य वनस्थलीतृणेषु
लग्नेन तृणे ॥ रूषितेन लग्नेनेन तद्दर्शनेन तत्पादलग्नकुंकुमस्य दर्शनेन स्मररुग् जाता तासां ॥ तेन कुंकुमेन स्वाननेषु दे२
कुचेषु च प्रमुलिंपत्यः ॥ तदाधिं कामव्यथां जहुः ॥ यतस्ता हे नार्यः ॥ धिगस्मान् मा दृशाः एवं ततमप्याधि रामनेत्र

॥पूर्णाः पुलिंद्य उरुगायपदाब्जरागश्रीकुंकुमेन दयितास्तनमंडितेन॥
॥तद्दर्शनस्मररुजस्तृणरूषितेन लिंपंत्य आननकुचेषु जहुस्तदाधिं॥
॥हंतायमद्रिरबला हरिदासवर्यो यद्रामकृष्णचरणस्परशप्रमोदः ॥ मानं त॥
॥नोति सहगोगणयोस्तयोर्यत्पानीयसूयवसकंदरकंदमूलैः ॥ १८ ॥ श्रीरामः॥

दर्शनात् २

नंदस्तितिस्त्राव ॥ हंतेति ॥ हे सख्यः ॥ अयं गोवर्द्धनो ध्रुवं हरिदासेषु श्रेष्ठः ॥ कस्मात् ॥ कुतस्तत्राह ॥ यस्मात् रामक
ृष्णयोश्चरणस्पर्शेन प्रमोदो यस्य सः ॥ तल्लग्नधूलिपतनेन रोमहर्षलक्षणं ॥ किंच ॥ सन्मानं तनोति ॥ सहगोगणयोः सवत्सयोः
नन्दनयोः ॥ के ॥ पानीयैः सूयवसैः शोभनतृणैः ॥ कंदरैः कंदमूलैश्च यत् प्रतोषयति तं प्रत्येतं यमति धन्य इति भावः ॥ १८ ॥ श्रीकृष्णः
सपो
नि

॥श्रीरामः॥
॥१७०॥

गो

श्री ४

नो भवमातः । अस्मिन् वने विहगाः पुंस्कोकिलाः प्रायेण मुनयो न विक्रमं हि इति कुतः ललितं तल्लक्षणं पुष्पफला
द्युत्तरं विना यथा न वर्तते तथा तरुविटपाः प्रवालाः येषां तान् द्रुमपुंजान् द्रष्ट्वा एताः शाखाः । अत्र द्रुमपुंजेन प्रवेशेन अतिशयप्रकटितं
लवणगीतं केनापि सुखेन नालिंगितं इत्यस्मत्कान्त्या वाचः संतं मन्तव्यं नीतिनया हि मुनयः रूपभरलवणयान्वलितयावेतेऽ
कर्मफलस्य मानवेद्रुम शाखास्वतनाः तावत्प्रवालस्यान्नीयानि कर्मा रोपे यो या रहिता नाः सुखिनः संतः प्राप्त स्मगीतमेव मरणं

॥प्रायो वत्तां बत विहगा मुनयो वने स्मिन्ने वरैर्तिनं तदुदितं ललितं लवणगीतं ॥ श्रान्त घर्षये द्रुमपुंजान् ॥
॥ तरुविटप्रवालान्नु मन्यत्वं तिमीलितं दृशोर्विगता न्यवाच ॥ १४ ॥ नयत्ल हृतिरु पधायमुकुन्दं गीतमाव ॥
॥ र्त्तं ललितं नमनो मे नग्नचेगा ॥ आलिंगनस्यागितमर्मिभुजेर्मुरारे गृहीत्वा पापद्मयुगलं कमलो ॥
॥ पहारा ॥ १५ ॥ इच्छुतिये व्रजपम्रमसहरामगोपै: संचायंतं मनवेणुमुहार यंतं प्रेमप्रवृद्धउरि ॥
॥ तं कुसुमावलीभिः सत्वेर्ध्य पास्त्ववपुषं वत्र पात नपत्रं ॥ १६ ॥ श्रीराधा वल्लभो जयति ॥ श्रीराम ॥

नीति मन्तसवैनेम विनुमर्हनीति । श्रालंबेतनानां रूपा नद्योपि प्रतिवनैः परिनूपैः ललितेन सद्विवेमनो मवेनम
मेन नग्नो वेगो पासंताः । आलिंगनस्य स्थगितमाधुरितं यथा नवति नयाऽऽमयिमुजालैः कमलोपहाराः कमलास्पुप
हतैर्मुरारेः । प्राह्युगल ग्रहीत्वा पुरंपति मे सा मपर्यत्रपता लोकानि हरणं मीलत्वादिसाम्यानंश एवं । श्रीराम
सम्पुरस्तु परिवृत्तिः पुनः प्रेम प्रवृद्धः सन् कुसुमावलीभिः पुष्पस्तहे नामुत्सेलसार्वैः सहस्ववपुषा पत्रंवि

॥ इतिनाव येन गव
नीतं नागवनं म्य
॥ एवं तिनेवा सदेवं
नपान्सवतां सपथ
॥ १४ ॥

॥ ऽ ॥
मि
नि

॥ना॰ह॰मू॰॥
॥७१॥

व्रतस्य हरं गमाहुः ३ अत्रीति गोवैर्नर्मभिः ॥ श्रमोत्थारढ्ढवैवः ॥ पश्यं गेहीनयारतयः ॥४१॥ योगेश्वरात्मा मीश्वरइति प्रत्येकं ता
दकम्नो थ्येष्टूरता साम पथ्येऽस्मयति ॥ ताः सांकर्मणाः ॥ सिद्धयेनलहता येति ॥ नीपंकस्वेंवालैः ॥ नहर्ष ॥ हेमूवलाः ॥ योनर्मपरि

॥ उपसुंत्या यगोवेश्वैः ॥ रम्योन्मावढ्ढवा ॥ हवे ॥ हसम्भ ॥ वैजंग ॥ पीपाः ॥ कालिंयांत्तानु ॥ मैंन्वहं ॥ हन ॥ यांक ॥
॥ हविहंग त्तती रैनिः ॥ तिप्यं ॥ दवंवत्न ॥ वाता ॥ तिं ॥ हसंगा यस्यो ॥ विज ॥ कुः ॥ सलिलेमुह ॥ ७ ॥ भगवांत्स्तरंनि प्रे
॥ त्यकृत्स्नो योगेश्वरेश्वरः ॥ वयसैतरततजत्रेय ॥ तत्लक ॥ मसिद्धये ॥ ८ ॥ ताः तांतान्ता ॥ सुधात्मयनीयमा ॥
॥ त्तसतवर्तः ॥ हसद्भिप्रहसन्त्वालैयापीतलसमुत्रान्वहं ॥ ९ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ श्ववाणगत्पांवला: ॥ रामं ॥ स्वंवा सः ॥
॥ प्रग्रहताः ॥ सत्तंवृ ॥ वीमिनीनम ॥ पयूपव्रतकर्णितोः ॥ १० ॥ नमयोदित पूर्वंवो ॥ पृनत ॥ तंनेदिमुविंद्ः ॥ एवैका
॥ शाः प्रतिरुद्ध ध्वंसहेवातन्तुमध्यमाः ॥ ११ ॥ शुक उवाच ॥ तस्यतत्र ॥ हेलिलितं ॥ दष्टुं गोप्यः ॥ प्रेमपरिप्लुता ॥
॥ व्रीडिताः प्रेसमान्योन्यं ॥ जातनहसा ॥ ननिर्ययुः ॥ १२ ॥ एवंब्रुवतिगोविंदे ॥ नर्मता ॥ तिप्रचेतसः ॥ प्राकं ॥ ठमग्ना
॥ सीतोहर्वा ॥ पमानात्तत्र ॥ वीनत ॥ १३ ॥ मानयंजो ॥ कृपात्स्वं ॥ तुनं ॥ दगोयश्च ॥ तं ॥ प्रियं ॥ जानीमोगं ॥ मन्याप्य
॥ दहिवासां ॥ सिविपिताः ॥ १४ ॥ स्याम ॥ सुंदरते ॥ दास्यः ॥ करवामतवोदितं ॥ देहिवासांसि ॥ धर्मज्ञनोचेद ॥ राज्ञे ॥ ब्रुवाम हे ॥ १५ ॥

यत्ना ॥ तलसः ॥ स्थयंव्रतकर्शिताः ॥ मुग्धाताः ॥ १६ ॥ एवैकयोवा ॥ गत्यस्वीकुरुतनसहैववा ॥ नतत्रेत्स्याकमायुक ॥ हत्त्यर्थं ॥ स्वि ॥ लितंपरिहास ॥ मा
प्रेमपरिहासंप्रेमपरिप्लुता ॥ प्रेमरसनिमग्नाः ॥ तत्रभुग्याश्चेत् ॥ स्वंगनो ॥ हसम्भ्रनयमन्यायंमारुपा ॥ प्रौढाश्चेत् ॥

॥भा॰ह॰सू॰॥
॥७१॥

हे सख्यः इहेति त्रिभिः। गोपैः सह गाः वने वने संचारयतोः रामकृष्णयोः मधुरस्वरैः वेणुनादैः शरीरिषु ये गतिमंतस्तेषाम् अस्पंदनं स्थावरधर्मः तरूणां पुलको जंगमधर्म इति। निर्युज्यंते गावस्ताभिरिति निर्योगाः पादबंधनरज्जवः तद्ध्यगवाकृतिपाशाः तैर्लक्षणे चिह्ने ययोः शिरःसि निर्योगवेष्टनेन स्कंधस्थपाशेन च गोपयोः परिष्कृतश्रिया विराजमानयोरित्यर्थः ॥१९॥

॥ गा गोपकैरनुवनं नयतोरुदारवेणुस्वनैः कलपदैस्तनुभृत्सु सख्यः। अस्पंदनं गतिमतां पुलकस्तरूणां निर्योगपाशकृतलक्षणयोर्विचित्रं ॥१९॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवंविधा भगवतो या वृंदावनचारिणः। वर्णयंत्यो मिथो गोप्यः क्रीडास्तन्मयतां ययुः ॥२०॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे गोपिकागीतं नामैकविंशोऽध्यायः ॥२१॥ श्रीशुक उवाच ॥ हेमंते प्रथमे मासि नंदव्रजकुमारिकाः। चेरुर्हविष्यं भुंजानाः कात्यायन्यर्चनव्रतं ॥१॥ आप्लुत्यांभसि कालिंद्या जलांते चोदितेऽरुणे। कृत्वा प्रतिकृतिं देवीमानर्चुर्नृप सैकतीं ॥२॥ गंधैर्माल्यैः सुरभिभिर्बलिभिर्धूपदीपकैः। उच्चावचैश्चोपहारैः प्रवालफलतंडुलैः ॥३॥ कात्यायनि महामाये महायोगिन्यधीश्वरि। नंदगोपसुतं देवि पतिं मे कुरु ते नमः ॥४॥ इति मंत्रं जपंत्यस्ताः पूजां चक्रुः कुमारिकाः। एवं मासं व्रतं चेरुः कुमार्यः कृष्णचेतसः। भद्रकालीं समानर्चुर्भूयान्नंदसुतः पतिः ॥५॥

द्वाविंशे गोपकन्यानां वस्त्राहरणलीलया। वरं दत्त्वा गतः कृष्णो यज्ञपत्न्यालयमिति स्थितेः ॥१॥ गोपीनां कामनिरूपमेकविंशे ॥२१॥ ... धनेन तः कृष्णे तैः सीमप्रेमसंगमः। कात्यायन्यर्चनोद्भूततत्परा हमहोदयः ॥२॥ प्रथमे मासि मार्गशीर्षे महामाये इत्यादि संबोधनैः स्ताः नं किं विहस्तानं स्तवयंत्यः मे इति प्रत्येकं प्रार्थयंते स्म चेतस्येव मे नाहं नयान्के सुतः पतिरिस्मानर्चुरिति ॥५॥

गोपीनां कामतः कृष्णे तैः सीमप्रेमसंगमः कात्यायन्यर्चनोद्भूततत्पराह महोदयः २

द.स्क. ५

प्रेष्ठसंगमेनसज्जिताववशीकृताः गृहीतचित्ताः समोनो चेलुः गृहीतचित्तमेषां तस्मिन्कृष्णे लज्जायितेक्षणाः लज्जाविला-
क्षितमीक्षणं यासां तास्तथा ॥२४॥ दामोदरस्तेन कृतावासस्पर्शकाम्यया धृतव्रतानां ॥ नेवतीनां मदर्चनमेव संकल्पो मनोरथः ॥
स च लज्जया पुरुषान्निरुद्धोपि नोपि मया ज्ञातः ॥ मयाप्यनुमोदितः ॥ सत्यो सत्यो भवितुमर्हति ॥ प्रहर्षीति संसारकारणत्वात् संति

॥ परिधाय स्ववासांसि प्रेष्ठसंगमसज्जिताः ॥ गृहीतचित्ता नो चेलुस्तस्मिँल्लज्जायितेक्षणाः ॥२४॥ तासां
॥ विज्ञाय भगवान्स्वपादस्पर्शकाम्यया ॥ धृतव्रतानां संकल्पमाह दामोदरोऽबलाः ॥२५॥ ॥श्रीभगवानु-
॥वाच॥ संकल्पो विदितः साध्व्यो भवतीनां मदर्चनं ॥ मयानुमोदितः सोसौ सत्यो भवितुमर्हति ॥२६॥ न मय्या-
॥वेशितधियां कामः कामाय कल्पते ॥ भर्जिता क्वथिता धाना प्रायो बीजाय नेष्यते ॥२७॥ याताबला व्र-
॥जं सिद्धा मयेमा रंस्यथा क्षपाः ॥ यदुद्दिश्य व्रतमिदं चेरुरार्यार्चनं सतीः ॥२८॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ इत्यादिष्टा
॥ भगवता लब्धकामाः कुमारिकाः ॥ ध्यायंत्यस्तत्पदांभोजं कृच्छ्रान्निर्विविशुर्व्रजं ॥२९॥ अथ गोपैः प-
॥ रिवृतो भगवान्देवकीसुतः ॥ वृंदावनाद्गतो दूरं चारयन्गाः सहाग्रजः ॥३०॥ निदाघार्कातपे तिग्मे छा-
॥ याभिः स्वाभिरात्मनः ॥ आतपत्रायितान्वीक्ष्य द्रुमानाह व्रजौकसः ॥३१॥ श्रीगोपालजी सहायः

॥श्रीकृष्णः॥ याभिः स्वाभिरात्मनः ... तिहेतुना
कोन भवतीति तिरस्कृति तं ॥२५॥ नन्वनुलंघ्य नन्व्याह न मयीति कामाय कामभोगाय ॥ विषय महिम्ना कामस्यापि ...ति स्वे
हि तिभावः ॥ कामापूर्ते हेतुत्वात् ॥ भर्जिता दग्धाः क्वथिताः पक्काः ॥ धाना यवादय ॥ बीजायांकुरोत्पत्तये ॥ प्राय ... इति स्वे
छया पुनः प्ररोह मपि स्वचयति ॥ सिद्धाः संपूर्णमनोरथाः ॥ तदाह इमाः क्षपा यामिनीः शरदो ऋमी ... रंस्यथेति ॥ आर्यार्चनं त्याधि
॥ ष्ठिनां सतीः सत्यः ॥२८॥ श्रीकृष्णः ॥

१०४

प्रोवृर्निर्गताः ॥१७॥ प्राहतां इषस्तत्र नयो नैवीत्य ॥१८॥ पतनव्रताः सत्यो विवस्त्राप्रयोव्यगाहतां पुष्पस्रस्तान्नाइलियतत्तद्धेतनउ
एवदेवहेलनं पदधवे सपृष्टः व्रतवैगुण्यभीतानां नामयमेतमेवाह अस्पोहसः पापस्य निरसनं मूर्ध्न्यंजलिं बध्वा नमः धो
नमः प्रणमंतत्वेति ॥ इति निरवद्यत्वेनाभ्युतेनाभिहितं विवस्त्राप्लवनं व्रतस्य च्युतिं हेतुं मत्वा तस्य व्रतस्य पूर्तिकामास्तस्यैव

॥श्रीभगवानुवाच॥ नवत्सोपरि मेहस्योमयो क्तं वाक्रदिव्यपः भूत्रागत्य त्ववासांसि प्रतीच्छ मुंचि॥
॥त्स्मितांः सोवेन्नाहं प्रहास्ये किं कुर्वे राजाकाद्विष्येति ॥१७॥ ततो जलाशयात्सर्वा हारिकाः शीतवेपिताः॥
॥पाणिभ्यां योनिमाच्छाद्य प्रोत्तेरुः शीतकर्शिताः ॥१९॥ भगवानाहता वीक्ष्य शुद्धभावप्रसादितः स्कंधे॥
॥निधाय वासांसि प्रीतः प्रोवाच सस्मितं ॥२०॥ श्रीभगवानुवाच॥ यूयं विवस्त्रा यदपो धृतव्रता व्यगा॥
॥हतैतत्तदु देवहेलनं बध्वांजलिं मूर्ध्न्यपनुत्तयेंहसः कृत्वा नमोधोवसनं प्रगृह्यतां ॥२१॥ श्रीशुक॥
॥उवाच॥ इत्यच्युतेनाभिहितं व्रजाबला मत्वा विवस्त्राप्लवनं व्रतच्युतिं तत्पूर्तिकामास्तदशेषकर्मणां॥
॥साक्षात्कृतं नेमुरवद्यमृग्यतः ॥२२॥ तास्तथावनता दृष्ट्वा भगवान्देवकीसुतः वासांसि ताभ्यः प्राय॥
॥च्छत्करुणस्तेन तोषितः ॥२३॥ दृढं प्रलब्धास्त्रपया च हापिताः प्रस्तोभिता क्रीडनवच्च कारिताः वस्त्रा॥
॥णि चैवापहृतान्यथाप्यमुं ता नाभ्यसूयन्प्रियसंगनिर्वृताः ॥२४॥

कर्मणां तस्य व्रतस्य प्रत्यवायमशेषकर्मणां च साक्षात्कृतं फलभूतं प्रणेमुः यतः सर्ववायमवद्यमाजेर...
...प्रलब्धाः वंचिताः यूयं विवस्त्राः स्नाहिता त्रपया च हापिताः त्याजिताः व्रजाताः वासांसि प्रतीच्छतेत्यादिनापि
स्तोभिताः उपहसिताः संतप्त्वा मिनोनर्मत्सा हिताः क्रीडनवत्कारिताः वसूनि जलात्सिमिता हिस्य पश्यत च्छलेनाभ्यसूयन्

स   तं२

॥भा०द०स्०॥
॥७३॥

भ्यस्मादिहसर्जिता ॥ भावाभ्यां प्रहिता [illegible] नम्रतया ॥ [illegible] स्माम [illegible] ति नितिन [illegible]
देनग्राह ॥ कीर्तयंत इति मन्नाम कीर्तन [illegible] प्रप्त [illegible] तमा [illegible] अस्त्र तपन [illegible]
लघत ॥ कृतप्र [illegible] पृथक् [illegible] इति ॥ [illegible] नामाकाहु ॥ ६ ॥ [illegible]
न्मोम्मो [illegible] तेरानस ॥ [illegible] तान्मात्रे येवाने [illegible]

॥श्रीभगवानुवाच॥ प्रयात देवयजनं ब्राह्मणा ब्रह्मवादिनः ॥ सत्रमांगिरसं नाम ह्यासते स्वर्गकाम्यया ॥३॥ तत्र गत्वौदनं गोपा याचतास्मद्विसर्जिताः ॥ कीर्तयंतो भगवत आर्यस्य मम चाभिधां ॥४॥ ॥शुक उवाच॥ इत्यादिष्टा भगवता गत्वायाचंत ते तथा ॥ कृतांजलिपुटा विप्रान्दंडवत्पतिता भुवि ॥५॥ ॥गोपा ऊचुः॥ हे भूमिदेवाः शृणुत कृष्णस्यादेशकारिणः ॥ प्राप्ताञ्जानीत भद्रं वो गोपान्नो रामचोदितान् ॥६॥ गाश्चारयंतावविदूर ओदनं रामाच्युतौ वो लषतो बुभुक्षितौ ॥ तयोर्द्विजा ओदनमर्थिनोर्यदि श्रद्धा च वो यच्छत धर्मवित्तमाः ॥७॥ दीक्षायाः पशुसंस्थायाः सौत्रामण्याश्च सत्तमाः ॥ अन्यत्र दीक्षितस्यापि नान्नमश्नन्हि दुष्यति ॥८॥ ॥शुक उवाच॥ इति ते भगवद्याच्ञां शृण्वंतोपि न शुश्रुवुः ॥ क्षुद्राशा भूरिकर्माणो बालिशा वृद्धमानिनः ॥९॥ देशः कालः पृथग्द्रव्यं मंत्रतंत्रर्त्विजोग्नयः ॥ देवता यजमानश्च क्रतुर्धर्मश्च यन्मयः ॥१०॥ तं ब्रह्म परमं साक्षाद्भगवंतमधोक्षजं ॥ मनुष्यदृष्ट्या दुष्प्रज्ञा मर्त्यात्मानो न मेनिरे ॥११॥

॥भा०स०॥
॥७३॥

लोकानि [illegible] कर्माणि येषां ते ॥ अतो बालिशाः ॥ अज्ञाः ॥ वृद्धमानिनः ॥ इति मानेवंतः ॥ ननु कर्मकांडमयुक्तं [illegible] रोहेण
कालेन सार्य [illegible] कथं देयं तत्राहुः ॥ देशादि ॥ पृथक् पृथक् च पुरोडाशादि द्रव्यं मंत्रप्रयोगाः ॥ धर्मो [illegible]

मन्यात्मनन्यसै १ ... २० ... ६१ ... यामलतः २ ... कालमल्लंघ २
हविरादि

नस्मात्तुकंप्यकन्यात्मनाविवर्जितयज्ञेनापत्न्यनुग्रहेनतेषामहत्कर्ममहामदः १ विप्रभार्यानुग्रहायपन्नवाद्गच्छन्तिप्र
न्नस्मात्तुकंप्यकन्यालालादिवर्जितयज्ञेनापत्न्यनुग्रहेतत्तेषामहत्कर्ममहामतं हेस्तोककृष्णांश्वोगोपाः तान्द्रुमान्प्रश
णं कांदिन्नमनिर्यत्नेनेनोद्रुमाः स्युः इत्याह तानत्रिनेरयतिपश्यतेतिचतुर्भिः हेस्तोककृष्णाद्यागोपाः तान्द्रुमान्पश्य
न्तां कांदिन्नमनिर्यत्नेनेनोद्रुमाः इत्याह तानत्रिनेरयतिपश्यतेतिचतुर्भिः सहमानाः स्वस्मात्कंवारयंतिसुजनस्यरूपालोदर्थिन
तपरार्थैकवरकांतेनजीवितंयेषांतान् वातवर्षादीन्स्वयंसहंतः सहमानाः स्वस्माकंवारयंतितिसुजनस्यरूपालोदर्थिन
इवनिर्यासोघनरसः तोक्माः पल्लवाःयेकुरा इत्यत्निनेरकप्रवालादिसमूहैः नतशाखानांतरूणांमध्यतोयमुनां

॥श्रीभगवानुवाच॥ हे [illegible] कृष्ण हे [illegible] श्रीदाम न्सुबलार्जुन विशाल [illegible] तेजस्विन्देवप्रस्थवरू॥

थप ३१ पश्यतैतान्महाभागान्परार्थैकांतजीवितान् वातवर्षातपहिमान्सहंतो वारयंति नः ३२ अ॥

हो एषां वरंजन्म सर्वप्राण्युपजीवनं सुजनस्येव येषां वै विमुखा यांति नार्थिनः ३३ पत्रपुष्पफला॥

छायामूलवल्कलदारुभिः गंधनिर्यासभस्मास्थितोक्मैः कामान्वितन्वते ३४ एतावज्जन्म॥

साफल्यं देहिनामिह देहिषु प्राणैरर्थैर्धिया वाचा श्रेय आचरणं सदा ३५ ॥शुक उवाच॥ इति प्रवा॥

लस्तवकफलपुष्पदलोत्करैः तरूणां नम्रशाखानां मध्येन यमुनां गतः ३६ तत्र गाः पाययित्वापः॥

सुमृष्टाः शीतलाः शिवाः ततो नृप स्वयं गोपाः कामं स्वादु पपुर्जलं ३७ तस्या उपवने कामं चारयंतः पशू॥

न्नृप कृष्णरामावुपागम्य क्षुधार्ता इदमब्रुवन् ३८ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे वस्त्राहरणो॥

नाम द्वाविंशोध्यायः ॥२२॥ राम राम महावीर्य कृष्ण दुष्टनिबर्हण एषा वै बाधते क्षुन्नस्तच्छांतिं कर्तुमर्हथः॥

इति १ ॥शुक उवाच॥ विज्ञापितो गोपैर्भगवान् जगदीश्वरः भक्ताया विप्रभार्यायाः प्रसीदन्निदमब्रवीत् २

प्राप्तकथार्थ इति कुमारिकाभ्यः पूर्वमेव स्तनानर्मा कुलतया वश्यहीतमोज्ञानामेवनिर्गमात् क्षुधार्ता इदमब्रुवन् ३८ इति

नवमेध्याये विंशे ॥२२॥ अथो विंशे ततो गोपैरन्नं पृष्टश्च पत्नीः ततस्तस्य नुग्रहं [illegible] सितानन्तो नाय यतः १ भक्ता या

१ स्लोक

श्री शुक उवाच ॥ तत्र गत्वोपविश्याथ गोपा लायमुनातटे ॥ [illegible] राजन् [illegible] मुकुंदो [illegible] गोपा [illegible] ॥ २

भोज्य

हिरण्यवर्णः परिधिः परिधानं यस्य तं पीताम्बरमित्यर्थः ॥ वनमाल्यैः बर्हैर्धातुभिः प्रवालैश्च नट इव वेषो यस्य तं ॥ अनुव्रतस्य सख्युरंसे विन्यस्तो निहितो हस्तो येन तं ॥ इतरेण हस्तेन लीलया अब्जं धुनानं भ्रामयन्तं ॥ कर्णोत्पलेन यस्य ॥ अलकाः कपोलयोर्यस्य मुखाब्जे हासो यस्य तं च ॥ रत्नेष्वपि लयेन साधनरहस्यमाह ॥ यावद्यज्ञे वहूनां ॥ श्रुतात् प्रियतमस्य उदयः उत्कर्षो ॥ तस्य वृत्तं कर्णपूरैः ॥ कर्णपूरयन्तीति कर्णान्यपूरं कुर्वन्तीति तथा तैः कर्णान्तरपरिणतिवाचैः यस्मिन् कृष्णे नितरां मग्नमनसः ॥ अथ तस्य तं नेत्ररन्ध्रैः अन्तः प्रविश्य सुचिरं परिरभ्य तापं जहुः ॥ अभिमतयो हरन्ते यथा प्राज्ञं सुषुप्तिसाक्षिणं परिरभ्य तामस्य लयं प्राप्य जहति ॥ २२ ॥

॥ श्यामं हिरण्यपरिधिं वनमाल्यबर्हधातुप्रवालनटवेषमनुव्रतांसे ॥ विन्यस्तहस्तमितरेण धुनानमब्जं कर्णोत्पलालककपोलमुखाब्जहासं ॥ २२ ॥ प्रायःश्रुतप्रियतमोदयकर्णपूरैर्यस्मिन्निमग्नमनसस्तमथाक्षिरन्ध्रैः ॥ अन्तः प्रवेश्य सुचिरं परिरभ्य तापं प्राज्ञं यथाभिमतयो विजहुर्नरेन्द्र ॥ २३ ॥ तास्तथा त्यक्तसर्वाशाः प्राप्ता आत्मदिदृक्षया ॥ विज्ञायाखिलदृग्द्रष्टा प्राह प्रहसिताननः ॥ २४ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ स्वागतं वो महाभागा आस्यतां करवाम किं ॥ यन्नो दिदृक्षया प्राप्ता उपपन्नमिदं हि वः ॥ २५ ॥ नन्वद्धा मयि कुर्वन्ति कुशलाः स्वार्थदर्शिनः ॥ अहैतुक्यव्यवहितां भक्तिमात्मप्रिये यथा ॥ २६ ॥

अखिलदृग्द्रष्टा सर्वबुद्धिसाक्षी ॥ तास्तथा प्राप्ता विज्ञायापि न यमेन दिदृक्षुणे त्यक्तसर्वाशाः ॥ सर्वाः सर्वा आशा अभिलाषा केवलमात्मनं सर्वत्र विहितत्वयेति ॥ २४ ॥ हे महाभागाः वः स्वागतं शुभमागमनं ॥ न केवलं ह यदस्मान् प्रति बंधतिरस्कारतो ॥ अस्मद्दिदृक्षया प्राप्ता इतीदं वो उपपन्नं संपन्नं युक्तं वा ॥ २५ ॥ युक्तत्वमाह नन्विति आत्मप्रिये आत्मप्रियप्रसङ्गे तस्मिन् मयि कुशला विवेकिनो भक्तिं कुर्वन्ति ये ते यथावत् किं कुर्वन्ति यथा नमामहे ॥ अद्धा साक्षात् ॥ अहैतुकी ॥

इति हृदयं ॥

लौकिकी गतिमिति। नहि कार्यार्थिनो निर्विघ्नं ते मोवायाचकोनपराभूपतइत्याहि। लोकस्थितिं दर्शयन्। केवलं हेहेनृग

हेवसंतिधियानुमय्येवोषिताः। यतोमयि स्निग्धाः अतोहस्यतीति दूषिताः। पुरैताः सकलाः गोपालैः। नहतत्कथाहि

मम नससत्वान्नन्दर्शनोत्सुकाः। अनन्तमुपागतं मत्वाजानतसंनुमानवन्नुदुरितिः। १३। नज्ञनोजलेषुचोष्यमेहेदृग्गुर्विधं

॥ न तेयहो मितिप्रोचुर्न नेतिचयदंतेयं। गोयानिराशाः प्रत्येत्यतयोतुः हृष्टतमयोः। १४। नतु याकरायी॥

॥ नगवान्नृहस्यजगदीश्वरः। यान्तानाद्येपुनः। गोयान्दर्शयन्लौकिकीं गतिं॥ श्रीभगवानुवाच॥

॥ मांशापयपतयपत्नीभ्यः। तत्संकर्षणमागतं। तत्संतिकामनमन्ते वः स्निग्धामय्युषितधिया। १४॥ शुकउवा॥

॥ च॥ गत्वाथयत्नीशालायांहृष्टासीनाः स्वलंकृताः। नत्वाद्विजसतीर्गोपाः प्रश्रिताइदमब्रुवन्। १५॥ गो॥

॥ पाऊचुः॥ नमोवोद्विजपत्नीभ्योनिबोधितवचांसिनः। इतोविदूरेचरतां कृष्णेनेहेषिताव्वयं। १६। गच्छ्या

॥ रयन्सगोपालैः सरामोदूरमागतः। बुभुक्षितस्यतस्यान्नंसानुगस्यप्रहीयतां। १७॥ श्रुत्वाच्युतमुपाया

॥ तंनित्यंतद्दर्शनोत्सुकाः। तत्कथाक्षिप्तमनसोबभूवुर्जाततस्भ्रमाः। १८। चतुर्विधंबहुगुणमन्नमा

॥ दायभाजनैः अभिसस्रुः प्रियंसर्वाः समुद्रमिवनिम्नगाः। १९। नावार्यमाणाः पतिभिर्भ्रातृभिर्बंधुभिः

॥ सुतैः। भगवत्युत्तमश्लोके दीर्घश्रुतधृताशयाः। २०। यमुनोपवनेशोकनवपल्लवमंडिते। विचरंतं

वृत्तं गोपैः साग्रजं ददृशुः स्त्रियः। २१। श्यामं हिरण्यपरिधिं वनमाल्य

बहुगुणसंस्कारविशेषैः। बहवोगुणाः सेसोमोदयोपृष्मिन्नततभाजनेमेत्रैर्नाडैर्यायत्साहिस्निवीर्यमाणा

मपिप्रियंप्रत्यसमभिसस्रुः। अजितपक्षप्रतिबंधेदृढंताः समुद्रमिवनिम्नगाः। नद्यइवेति। प्रवहहेतुः। न्नाश्वतीति

८२

कृ१ ५२

॥भा॰१०॰२॰॥ ७५

अनुशीलयन्ननुकुर्वन् गोगोपगोपीनामिति कर्मणि षष्ठी रूपवाक्कृतैः रूपेण वाचा कृतैश्चरितैश्च रमयन्नाना रमयितेत्यर्थः ॥ अनुस्मृत्य प्रकारमाह नरानुकरणयोर्विश्वेश्वरयोर्याच्ञां प्रत्याख्यातवन्तो वयं कृतागसो वयं अन्वतप्यन्त ततश्च भार्यासु स्नेहनिबन्धनं ततो भगवद्भक्तिरहितमात्मानं च पश्यन्तः स्त्रीणां भक्तिमलौकिकीं लोकातीतां

॥ एवं लीलानरवपुर्नृलोकमनुशीलयन् ॥ रेमे गोगोपगोपीनां रमयन् रूपवाक्कृतैः ॥३६॥ अथानुस्मृत्य विप्रास्ते अन्वतप्यन् कृतागसः ॥ यद्विश्वेश्वरयोर्याच्ञामहन्म नृविडम्बयोः ॥३७॥ दृष्ट्वा स्त्रीणां भगवति कृष्णे भक्तिमलौकिकीं ॥ आत्मानं च तया हीनमनुतप्ता व्यगर्हयन् ॥३८॥ धिग्जन्म नस्त्रिवृद्विद्यां धिग्व्रतं धिग्बहुज्ञतां ॥ धिक्कुलं धिक्क्रियादाक्ष्यं विमुखा ये त्वधोक्षजे ॥३९॥ नूनं भगवतो माया योगिनामपि मोहिनी ॥ यद्वयं गुरवो नृणां स्वार्थे मुह्यामहे द्विजाः ॥४०॥ अहो पश्यत नारीणामपि कृष्णे जगद्गुरौ ॥ दुरन्तभावं योऽविध्यन्मृत्युपाशान् गृहाभिधान् ॥४१॥ नासां द्विजातिसंस्कारो न निवासो गुरावपि ॥ न तपो नात्ममीमांसा न शौचं न क्रियाः शुभाः ॥४२॥ अथापि ह्युत्तमश्लोके कृष्णे योगेश्वरेश्वरे ॥ भक्तिर्दृढा

न चास्माकं संस्कारादिमतामपि ॥४३॥

श्रीकृष्णः ॥ ७५

त्रिवृत् सावित्रं शौक्लं दैक्षमिति त्रिगुणितं जन्म व्रतं ब्रह्मचर्यं क्रियाः कर्माणि दाक्ष्यं क्रियादाक्ष्यं निपुणत्वं पदं धिगित्यात्मानं ये वयमधोक्षजे विमुखाः तेषां नो जन्मादि सर्वं धिगिति निन्दायां पृथग्गर्हयन्ति स्म यतः येऽविध्यन् अच्छिनन् ततः दुरन्तमनन्तं भावं प्रेमेति ॥ द्विजातिसंस्कार उपनयनं क्रियाः संध्योपासनाद्याः ॥४३॥

भा १

आत्मनः सर्वत्र श्रेयस्त्वमुपपादयति प्राणोति याः नातयः आत्मा देह इत्येते सर्वे यत्संपर्कान्न प्रियाः भवन्ति तेन ऽयमात्मा एव परम प्रियः तत्स्मात्त्वं तार्थाः पूर्वं देवयजनं यातयज्ञं वा दंगच्छत ॥ कृतार्थाः किमिति यास्यामः इतिचेत्तत्राह यतयइति पादपूरणे वृणेतिसम्य गयिष्यति पत्नीनां मनुग्रहायेत्यर्थः न शोचां कुर्ष निगमं प्रतिज्ञानं मनक्तः प्रणस्यतीति वेदार्थः सन्नयुनरावर्तन्त इति पदावस्व नवचनयायिदत्तं बहुमानेन कृशोर्मिकोतुहसानविनु यदि किंच गृहतिनइति नोस्मान हेरुरिदमकालत्वोभया यादि स्यन्न

॥ प्राण बुद्धिर्मनः स्वात्मा दारापत्यधनादयः ॥ यत्संपर्कात् प्रिया आसन् ततः कोन्वपरः प्रियः ॥ २७ ॥ तद्यात देवा ॥ ध्योयजनं पतयो वोद्विजातयः ॥ स्वसत्रं पारयिष्यन्ति युष्मान्निर्गृहमेधिनः ॥ २८ ॥ द्विजपत्न्य ऊचुः ॥ नैववेदो ॥ हतिनवाऽर्हति तं नृशंसं सत्यं कुरुष्व निगमं तव पादमूलं प्राप्ता वयं तुलसिदाममपदावसृष्टं केशैर्निवो ॥ ढुमतिलंघ्यसमस्तबंधून् ॥ २९ ॥ गृहति नो न पतयः पितरौ सुता वा न भ्रातृबंधुसुहृदः कुत एव चा ॥ न्ये तस्माद्भवत्प्रपदयोः पतितात्मनां नो नान्या भवेद्गतिररिंदम तद्विधेहि ॥ ३० ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ पतयो ना ॥ भ्यसूयेरन् पितृभ्रातृसुतादयः लोकाश्च वो मयोपेता देवा अप्यनुमन्वते ॥ ३१ ॥ न प्रीतयेनुरागाय ह्यंगसंगो ॥ नृणामिह तन्मनो मयि युंजाना अचिरान्मामवाप्स्यथ ॥ ३२ ॥ शुक उवाच ॥ इत्युक्ता द्विजपत्न्यस्ता यज्ञवा ॥ टं पुनर्गताः ते चानसूयवः स्वाभिः स्त्रीभिः सत्रमपारयन् ॥ ३३ ॥ तत्रैका विधृता भर्त्रा भगवंतं यथा श्रुतं ॥ हृदोपगुह्य विजहौ देहं कर्मानुबंधनं ॥ ३४ ॥ भगवान् पि गोविंदस्तेनैवान्नेन गोपकान् चतुर्विधेनाशयि ॥ त्वा स्वयं च बुभुजे प्रभुः ॥ ३५ ॥

प्रवनः प्रयाण्योर्ह्देवन्निपतितनरेहाना अन्यत्स्वर्गादिगतिरपि नभवेत्स्मान्नत्वं नेरस्यमैविधेहीति ॥ मया उपेता अ

व १

॥ प्राणश्चेन्द्रियाणि तथा ॥ नात्मा पिनान्वितोन्न ॥ र्तनात ॥ नतथा स ॥ कर्षेण प्रतियान ॥ नतो गृहान ॥ ३३ ॥

यथासंभूमे न जरंति मर्त्यो य इति एवं चेत्किमत्र फलं का देवता केनाधिकारिणा केन साधनेन साध्यते एतद्ब्रूहि महान्कामो मम श्रव
णे न वर्तते पदान्तर महान् कामो हृदयस्थस्तु इति तूष्णीं स्थितं पृष्टाह नहीति सर्वात्मना सर्वत्रात्मदृष्टीनां तत्संगो यद्यपि न भवति अन्तस्थं नत्व:
परद्ग्निदृष्टिर्येषां परेग्निदृश्या भावा देवनतद्रदमित्रास्यो यियेवासं नीसाह भ मित्रेति न मित्र उदास उदासीन: विदूद्वेषां तत्संस
र्दे न हि गोपनीयं किंचिदस्ति सर्वं सम्यगिति दर्शिने उदासीन: शत्रुवद्धर्म अज्ञात्मन तुल्यत्वात् सुहृन्मित्रेषु न वर्जनीय इत्याह उदा
सीन इति किंच सुहृद्भि: सह विचार्य ज्ञात्वैव कर्म कर्तव्यं न तु गतानुगतिमात्रेणेत्याह ज्ञात्वा च तत्र विद्वद्बोधयथावत्कर्म फलं स्यात् तन

॥ एतद्ब्रूहि महान्कामो मम धर्मभृतां वर पितः नहि गोप्यं हि साधूनां कृत्स्नं सर्वात्मना मिह ॥४॥ सुहृत्स्विह परेह
॥ षीनाम मित्रोदासीनविद्विषाम् उदासीनोरिव वर्ज्यः प्रायशस्त्वसुहृद्यथा ॥ ज्ञात्वा ज्ञात्वा च कर्माणि जनो यमनु
॥ तिष्ठति विदुषः कर्मसिद्धिः स्यात्तथा नाविदुषो भवेत् ॥ एवं तु ताव क्रियायोगे भवतां किं विचारितं अथवा
॥ लौकिकं तन्मे पृष्टतः साधु भण्यतां ॥ श्रीनंद उवाच ॥ पर्जन्यो भगवानिन्द्रो मेघास्तस्यात्ममूर्तयः ते भिव
॥ र्षन्ति भूतानां प्रीणनं जीवनं पयः ॥ तं तात वयमन्ये च वार्मुचां पतिमीश्वरं द्रव्यैस्तद्रेतसा सिद्धैर्यजन्ते
॥ क्रतुभिर्नरा ॥ तच्छेषेणोपजीवन्ति त्रिवर्गफलहेतवे पुंसां पुरुषकाराणां पर्जन्य: फलभावन: ॥ १० य
॥ एवं विसृजेद्धर्मं पारंपर्यागतं नर: कामाल्लोभाद्भयाद्द्वेषात्स वै नाप्नोति शोभनं ॥ ११ ॥ श्रीशुक उवाच ॥

पानाविदुष: भवतां मयं क्रियायोग: शास्त्रत: किं विचारित: प्रवत्तो लोके आचाराप्राप्तो वा इति साधु सो यपतिकं भण्य
तां कथ्यतामिति आचारप्राप्तम् एव सहेतुकमाह पर्जन्य इति आत्ममूर्तयः प्रियामूर्तयः ततः किमत आह त मिति तं इंद्र
वार्मुचां मेघानां तद्रेतसा तद्वृष्टिपयसा उपजीवन्ति जीविकां कल्पयन्ति धर्मार्थकामसिद्धये ननु रूप्यादि किं इंद्र
॥ ण तत्राह पुंसामिति फलभावन: फलसाधक: पर्जन्यं विना कथ्यादि सर्वथा ॥

व्रे२

वैंपल

गर्गी १ रामनाम:२

मान्महेवामवर्गेण वाचस्पत्यादिस्वायेन इत्यस्मत्तानाम एवं संचिन्त्य नवं तो वयं तथापीति न चारालम्य तयोर्दर्शनार्थं समुद्यु: ॥ इति हमानेच्छे
विप्र ॥ ४३ ॥ ववर्तिशिमहं इत्यमनस्या व्याववर्जहेतुमि: लक्ष: प्रवर्तयामास गोवर्द्धनमहोत्सवं ॥ ... क्रियावर्जनिरस्यस्य: ... भगव

॥ नूनं स्वार्थविमूढानां प्रमत्तानां गृहेहया ॥ अहो न: स्मारयामास गोपवाक्यै: सतां गति: ॥ ४४ ॥ अन्यथा पूर्णकामस्य कैवल्याद्या
शिषां पते: ॥ ईशितव्यै: किमस्माभिरीशस्यैतद्विडंबनं ॥ ४५ ॥ हित्वान्यान्भजते यं श्री: पादस्पर्शाशयासकृत् ॥ स्वात्मदोषाप
वर्गेण तद्याच्ञा जनमोहिनी ॥ ४६ ॥ देश: काल: पृथग्द्रव्यं मंत्रतंत्रर्त्विजोग्नय: ॥ देवता यजमानश्च क्रतुर्धर्मश्च यन्मय:
॥ ४७ ॥ स एव भगवान्साक्षाद्विष्णुर्योगेश्वरेश्वर: ॥ जातो यदुष्वित्याशृण्म ह्यपि मूढा न विद्महे ॥ ४८ ॥ अहो वयं धन्यतमा
येषां नस्तादृशी: स्त्रिय: ॥ भक्त्या यासां मतिर्जाता अस्माकं निश्चला हरौ ॥ ४९ ॥ नमस्तुभ्यं भगवते कृष्णायाकुंठमेधसे ॥
यन्मायामोहितधियो भ्रमाम: कर्मवर्त्मसु ॥ ५० ॥ स वै न आद्य: पुरुष: स्वमायामोहितात्मनां ॥ अविज्ञातानुभावानां
क्षंतुमर्हत्यतिक्रमं ॥ ५१ ॥ शुक उवाच ॥ इति स्वाघमनुस्मृत्य कृष्णे ते कृतहेलना: ॥ दिदृक्षवो व्रजमथ कंसाद्भीता न चाच
लन् ॥ ५२ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे द्विजपत्न्यनुग्रहो नाम त्रयोविंशोऽध्याय: ॥ २३ ॥ शुक उवाच ॥
भगवानपि तत्रैव बलदेवेन संयुत: ॥ अपश्यन्निवसन्गोपानिंद्रयागकृतोद्यमान् ॥ १ ॥ तदभिज्ञोपि भगवान्सर्वात्मा
सर्वदर्शन: ॥ प्रश्रयावनतोऽपृच्छद्वृद्धान्नंदपुरोगमान् ॥ २ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ कथ्यतां मे पित: कोयं संभ्रमो व उपागत: ॥
॥ किं फलं कस्य वोद्देश: केन वा साध्यते मख: ॥ ३ ॥

म्हरंभगायतनम्मरवं तंन्यवायेयत ॥ २ बालकृष्ण: कंसाद्भीता: ॥ त्वाम्रमस्या एवमभगवंतम भजन ॥ भगवानपि तत्रैव निवसन्निंद्र
यागकृतोद्यमान् ॥ अपश्यद्विजसंबंधा ॥ २ ॥ श्री हरे राम हरे राम राम राम हरे हरे ॥ हरे कृष्ण हरे कृष्ण कृष्ण कृष्ण हरे हरे ॥

तदत्राप्रतिपादके:२

५६

ननु [illegible] नुपितृवर्त्मर्महे हरूधौ नैवेत्या शं क्षनिरीश्वरास्त्वमतामद्रयेएणमिराकरोति सततमिति श्लोकद्वयेन । अन्योन्यं पृतत्वद्वीपोगे
न २२ सर्वतत्र्यतिसमुद्दूशौलौ वराहिस्वापिर्दृष्टिर्दर्शनात्प्रेक्षापूर्वकत्वं रखवेतीति भावः । तैर्देवमेदौरेयसिद्ध्यंतिजीविते । २३ । तथापि यो
गहेमार्थ देवतायेहतिचेदतन्नाह ननः पुरः पन्न जनपदः देशाः अश्माकुंयोगपेनेत्रं वनशैलास्पदमेतिभावः । २४ । बालरणान
पिसंगकं न निगमयति तन्मात्सदिति सघमुल्लेहित पागयोगकल्पनामाह पर्दइयागसंभाता इति साङ्गैः पंचभिः । संभारानि साधनानि । २५ ।

॥ सत्त्वं रजस्तम इति स्थित्युत्पत्त्यंतहेतवः । रजसोत्पद्यते विश्वमन्योन्यं विविधं जगत् । २२ । रजसा चोदिता मेघा ॥
॥ वर्षंत्यंबूनि सर्वतः । प्रजास्तैरेव सिध्यंति महेंद्रः किं करिष्यति । २३ । न नः पुरो जनपदा न ग्रामा न गृहा वयं ॥
॥ वनौकसस्तात नित्यं वनशैलनिवासिनः । २४ । तस्माद्गवां ब्राह्मणानामद्रेश्चारभ्यतां मखः । य इंद्रयागसं ॥
॥ भारास्तैरयं साध्यतां मखः । २५ । पच्यंतां विविधाः पाकाः सूपांताः पायसादयः । संयावापूपशष्कुल्यः सर्व ॥
॥ दोहश्च गृह्यतां । २६ । हूयंतामग्नयः सम्यग्ब्राह्मणैर्ब्रह्मवादिभिः । अन्नं बहुविधं तेभ्यो देयं वो धेनुदक्षि ॥
॥ णाः । २७ । अन्येभ्यश्चाश्वचांडालपतितेभ्यो यथार्हतः । यवसं च गवां दत्वा गिरये दीयतां बलिः । २८ । स्वलंकृ ॥
॥ ता भुक्तवंतः स्वनुलिप्ताः सुवाससः । प्रदक्षिणं च कुरुत गोविप्रानलपर्वतान् । २९ । एतन्मम मतं तात ॥
॥ क्रियतां यदि रोचते । अयं गोब्राह्मणाद्रीणां मह्यं च दयितो मखः । ३० । श्रीगोपालजी सहाय ॥ श्री [illegible] ॥

स्थं मोक्षपायसं केवलं पयसि पक्वं संयावा गोधूमादिविकाराः । कर्मफलस्य यायसयोः । अन्ना हेहस्त्यादीनां अन्येषां पा
ठनः २६ यागशोभार्थमश्वादिभ्यो [illegible] पात्रसमर्पवाह [illegible] नमिति धेनुदक्षिणाधेनुसहिता दक्षिणा एव दक्षिणाः । वः युष्माभिः । २७

इंद्राय मन्युं जनयन्निति निमित्तोपजननवारणार्थं तात्पर्यं तु देवतानिराकरणे न तत्परमेवास्ति प्रायः इत्यर्थः प्रथमं तावत्कर्मवादेन देवान्निराकरो
ति कर्मणेति न नु जडात्कर्मणः केवलात्कथं फलसिद्धिः स्यात् अहो अप्रसीलितमीमांसा नास्तनमति विलसितम् कर्मणां फलकारणत्वे वचन
तो कामयते किं ततोनुपपन्नेनास्मा १३ अपि ... कर्मपरतंत्रमीश्वरं मन्यंते तन्मतमनूद्य निराकरोति अस्ति चेदिति स्वयं
कर्मणि दालिप्तो यो वा जीवानां कर्मणां फलरूपी फलदाता कर्तारं भजते तत्कर्मफलदानेन १४ अतः कर्मणा एव सिद्धेः तत्स्यात्तंत्रे च अप्रजा
गल्लन्न तुल्यत्वान्निरीश्वरतायां कृतमित्याह किमिंद्रेणेति न नु कर्मणोपि प्रवर्तितं तेषां मध्ये स्वैव कथं सर्वधारे ... इत्याशंक्याह
स्वभावविहितमिति स्वभावेन प्राक्तनसंस्कारेण विहितं यत्कर्म तदन्यथा कर्तुमनीशेन १५ एतद्विवृणोति स्वभावतंत्र इति प्रवर्तते संस्काराधी

॥ श्रीशुक उवाच ॥ वचो निशम्य नंदस्य तथान्येषां व्रजौकसां इंद्राय मन्युं जनयन् पितरं प्राह केशवः १२ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ कर्मणा
जायते जंतुः कर्मणैव विलीयते सुखं दुःखं भयं क्षेमं कर्मणैवाभिपद्यते १३ अस्ति चेदीश्वरः कश्चित्फलरूप्यन्यकर्मणां कर्तारं
भजते सोपि न ह्यकर्तुः प्रभुर्हि सः १४ किमिंद्रेणेह भूतानां स्वस्वकर्मानुवर्तिनां अनीशेनान्यथा कर्तुं स्वभावविहितं नृणां १५
स्वभावतंत्रो हि जनः स्वभावमनुवर्तते स्वभावस्थमिदं सर्वं सदेवासुरमानुषं १६ देहानुच्चावचान् जंतुः प्राप्योत्सृजति कर्मणा
शत्रुर्मित्रमुदासीनः कर्मैव गुरुरीश्वरः १७ तस्मात्संपूजयेत्कर्म स्वभावस्थः स्वकर्मकृत् अंजसा येन वर्तेत तदेवास्य हि दैव
तं १८ आजीव्यैकतरं भावं यस्त्वन्यमुपजीवति न तस्माद्विंदते क्षेमं जारान्नार्यसती यथा १९ वर्तेत ब्रह्मणा विप्रो राजन्यो रक्षया
भुवः वैश्यस्तु वार्तया जीवेच्छूद्रस्तु द्विजसेवया २० कृषिवाणिज्यगोरक्षा कुसीदं तूर्यमुच्यते वार्ता चतुर्विधा तत्र वयं गोवृत्तयोनि
शं २१

नन्वात्... किमनर्पयामि... इत्यर्थः १६ तस्मात्स्वभावतो निष्पन्नेः कर्मत्वात् कर्मैव पूज्यमित्याह देहानिति सार्धेन १७ संपूजयेत्स्वभावेन
न नु देवतोद्देशेन कृतस्य यागात्मकत्वात् कर्मणः कथं देवतां विना सिद्धिरित्याशंक्य कर्मांगमात्रं देवतेति यत्समयसं ...
मा देवता समर्पयते अंजसेति १८ हेतुवन्... नैव विपर्यये दोषमाह आजीव्येति उपजीवितसेवतो ...
रक्षिते स्माह वर्तेतेति ब्रह्मणा वेदाध्यापनादिना २० वैश्यपरत्वे अस्माकं वृत्तिं विध्यमाह कृषीति कृषिवाणिज्या हि सहिता गोरक्षा एवं त्रयं कु

||गा०ए०||
||७८||

पंचविंशोत्तरशाशके व्रजनायकायवर्षति ३ ध्वन्यगिरिमालाततदतं गोकुलं प्रभुः १ हस्तोनायोयेषां तेभ्यः १ कृष्णस्वसन्निर्दः सांवर्त्त-
कं संवर्त्तं प्रलयपतत्कालं तंर्त्तं मेघानां प्रसिद्धगणं प्राचोदयत् प्रे[illegible]मा[illegible] न नु कथं हस्तनायानां घाते प्रवृत्तत्वस्थामं कालम सं-
नावनयानिरत्ततविवेकत्वात् तस्याशयेनाह वाक्यं चाहेत्याहिं यं च भिः इति मानीत्यहमेवेश्वरइति गर्ववान् देवहेलनं देवस्यममा-
वज्ञा ४ अथ द्वै० अस्समर्थे कर्ममये क्रियानिर्वर्त्यैः अत एव नाममनोनिभैः नाममात्रेणपानोः इतिपक्षाद्भिः पं तेन तस्य हृदोः वैन्वी-
ति की मात्मानुरूप जिल्हपां तथा वाचालं बहुभाषिणं बालिशं चिरमं पंडितमानिनं पंडितमन्यं अतस्तद्ध्वमविनीतमितिनिर-

||श्रीशुकउवाच|| इंद्रस्तदात्मनः पूजां विज्ञाय विहतां नृप गोपेभ्यः कृष्णनाथेभ्यो नंदादिभ्यश्चु[illegible]||
११ गणं सांवर्त्तकं नाम मेघानां चांतकारिणां इंद्रः प्राचोदयत्क्रुद्धो वाक्यं चाहेशमानुत २ अहो श्रीम-
दमाहात्म्यं गोपानां काननौकसां कृष्णं मर्त्यमुपाश्रित्य ये चक्रुर्देवहेलनं ३ यथादृढैः कर्ममयैः क्रतु-
भिर्नामनौनिभैः विद्यामान्वीक्षिकीं हित्वा तितीर्षंति भवार्णवं ४ वाचालं बालिशं स्तब्धमज्ञं पंडितमा-
निनं कृष्णं मर्त्यमुपाश्रित्य गोपा मे चक्रुरप्रियं ५ एषां श्रियावलिप्तानां कृष्णेनाध्मापितात्मनां
धुनुत श्रीमदस्तंभं पशून्नयत संक्षयं ६ श्रीगोपाल्जीणा

यायो[illegible]तायी इस्यमाती श्रीक संस्तोभिति तथा हि वाचालं शास्त्रे यो निं बालिशं एव मयि शिशुवत् निरभिमानिनं स्तब्धं अ-
न्यस्य वं धात्र्यस्य नावाह नम्रं अज्ञं ज्ञानालिंत्रोयस्मात्तं मर्त्यस्त मितमर्थः पंडितमानिनं ब्रह्मविदा बहुमाननीयं कृष्णं सदानंद-
रूपं परं ब्रह्म मर्त्यं तथाविधमनुष्यवत् लोनमनुष्यनया प्रतीयमानमिति ५ अवलिप्तानां मत्तानां आध्मापितात्मनां वृ-
||हितदेहानां धुनुतनयपनयत श्रीमदेन स्तंभो गर्वः ६

||गोपालः १||
||इंद्रउवाच १||

||श्रीकृष्ण||
||७५||

३१ तद् दृष्ट्वेन्द्रस्तेन महेन्द्रमत्तदेवो गोगिरिरिह जान प्रतिपापयं ३२ कालीनुपहत्य रत्ना स्वदनाः सादराः ३३ सून्द्र युक्तानि ३३ मानदुद्रिर्षकानि
स हि जाग्रिव दिजाशीर्भिः सहिताः गोपविस्मृत नंगोपानां विभ्रासजन स्तंगतः प्राप्तः सनवालिमुपहारं स्वादरन् सुनत पतन् ३४ स्वसे
स हिजाभिव दिजाशीर्भिः सहिताः ... सहनमः सुके भूहे इतिसाद्रम्लोकं पठन् ३५ कामदत्यी सर्वा दिरूप सुस्रे सुद्वे सर्मे ले हेमायस्य
स्मात्मने स्यात्मानात्मवपंत्रजजनैः सहनमः स्यके सूहे इतिसा ...

॥श्रीशुक उवाच॥ कालात्मना भगवता शक्रदर्पं जिघांसता प्रोक्तं निशम्य नंदाद्याः साध्वगृह्णंत तद्वचः ३६ तथा
च व्यदधुः सर्वं यथाह मधुसूदनः वाचयित्वा स्वस्त्ययनं तद्द्रव्येण गिरिद्विजान् ३७ उपहृत्य बलीन्सर्वानाह
ता यवसं गवां गोधनानि पुरस्कृत्य गिरिं चक्रुः प्रदक्षिणां ३८ अनांस्यनडुद्युक्तानि ते चारुह्य स्वलंकृताः
गोप्यश्च कृष्णवीर्याणि गायंत्यः सद्विजाशिषः ३९ कृष्णस्त्वन्यतमं रूपं गोपविश्रंभणं गतः शैलोस्मी
ति ब्रुवन्भूरि बलिमादद्बृहद्वपुः ४० तस्मै नमो व्रजजनैः सह चक्रेत्मनात्मने अहो पश्यत शैलो
सौ रूपी नोनुग्रहं व्यधात् ४१ एषोवजानतो मर्त्यान्कामरूपी वनौकसः हंति ह्यस्मै नमः स्यामः श
र्मणे आत्मनो गवां ४२ इत्यद्रिगोद्विजमखं वासुदेवप्रणोदिताः यथाविधाय ते गोपा सह कृष्णा व्रजं
गताः ॥ ४३ ॥ इति श्रीभागवते दशमस्कंधे चतुर्विंशोध्यायः ॥ २४ ॥ श्रीगोपालजी शाय श्रीकृष्णाः॥

स्वकृतकरिता: ३ न२ २

कर्मैवात्मनाकृत्य माया योगगुणो वाक मां गंवा तद्दशो ... महेश्वरः ... तिपभुक्ता देवतो नोयराम तानन्वमीश्वर ॥ न ॥ इति दशमे चतुर्विंशः ॥ २४ ॥ शुभम् ॥ श्रीकृष्णायनमः ॥

वध गोधस्मतं
वधी न. ३

ग
यदेव दैहिपानं
शाते कृतो न गोप
काः श्रुलं कृत्वा गि
रिं दूलदु कृते स्तन्यत
ग्रह ॥ ३३ ॥ गवां कृत
मलं कृत्य कृतै
गैरिकादि भिः
मयूरपिच्छं घटा
भिर्यथा शौसह
र्षिताः ॥ ३४ मो२

॥भा॰द॰पू॰॥
॥७९॥

न तु देहाः स्वाविकाः तद्दृष्टाः । कृतेन त्वेषां न मलं ज्ञो हन हानि । सर्वतः सत्वं न दृष्टिर्वा न पुत्रा नासुरा रामा मी मा वपुर्विति
विस्मयो न वै हि यत्नान्न घटते च नो सन्न नो किंच ते भावो नाम नं गोनं गृहं एवं च्याहम नत्र इति । १६ । गोपा येरह यि ध्याम्नि किं वालो य
मन्पाथ्रु नो नियमः संकल्पो ध्याम्याहित ॥ धतः इत्यर्थः ॥ श्रीशुक उवाच ॥ त्वयैव ध्वनं ३ प्रलीप्रपथ्या । १९ यथो यथो बंधयत्यात्त त्वंसः स्व

॥ न हि स्म ब्रह्म वपुष्मा नासुरा रामा मा वा विस्मयः मद्योस ता मानमंग पूर्णामा यो न कल्पते ॥ १७ ॥ तस्मान्मद्य रागोऽ
नन्याधम स्वपरिग्रहं गोपाये स्वात्मयोगेन सोऽयं मे व्रत आहितः ॥ १८ ॥ सु स्वैके न हसन्न कृत्वा गो वर्द्धना च लं ६
धार लीलया कृताः छत्राकमिव बालकः ॥ १९ ॥ भगवान्गोपी हुतं नावज्रे ज्ञ: कशः यथोपयो बंधिन
गिरिगोवर्द्धन धना ॥ २० ॥ न चारर हवः कार्यो मद्वधा इति नि पातने वत्सवर्षे नयेनालं तत्त्रा रागे हितं हिवः
॥ २१ ॥ नंघा निर्विविन्युगं र्त्नकृत्स्नो स्वासि न मानसा । यथा वकाशं स्वधना । सप्रजा सोपजीविनः । हत्वं धां
सुषाये हितं हिन्वा नै ब्रज वासिभिः । वीक्ष्यमाणो दधार दिं सप्राह सौचलन्पदं ॥ २२ ॥ कृष्णयोगानुभावं तं नि
शाम्येंद्रोऽतिविस्मितः । निस्तंभो भ्रष्टसंकल्पः स्वान्मेघान्संन्यवारयत् ॥ २४ ॥ खं व्यभ्रमुदितादित्यं वातवर्षं च दा
रुणं । निशाम्योपारतं गोपान्गोवर्द्धनधरोऽब्रवीत् ॥ २५ ॥ निर्यात त्यजत त्रासं गोपाः सस्त्रीधनार्भकाः । उपार
तं वातवर्षं व्युदप्रायाश्च निम्नगाः ॥ २६ ॥ श्रीरामः

जाः सकलमंडली सहिता । सोऽपि जीवनं न त्वपुरो हि ताऽदिसहिता ॥ २२ ॥ प्राणं त्व्यानानां ॥ २३ ॥ व्युदप्रायाः विगतोदकप्रायाः स्व
ल्पजला इत्यर्थः ॥ २६ ॥

श्रीशुक उवाच २
श्रीशुक उवाच
रा॰प॰५
॥श्रीरामः॥
७९

अथ पुरुषान्तदेवाः १ ते २ का १ तान् ३

विस्पतन्ता पूर्वाहाः स्वहंचेति स्वनुव्रजे स्वंनुस्वनंनरमेवागमिमतः श्रौदेवगतोः सह १ मघवताइंद्रेण निर्मुक्तं चंधनं येषां ते प्रलयकाला निप्रायेरावत्रूप्लास्तनंताः निर्मुक्तवधनाः संनः आसारै धौतिसंपातैः पीडयामासुः ५ तन्नायितःशिरसा निभिः लनं तः गर्जनीमतः रुतोः स्वावहप्रवाहाः दिवायुसहू हैः नुन्नाः प्रेरिताः जलशर्कराः जलोपलाः स्थूणावतः स्थूलाः स्वते धुनंचन्तुसत्तुनतोन्वनतनिम्नं उन्नतं नदृश्यतीनं यथा मवतितथाभूमी दृश्यत १० जातवेपना जातकंपाः ११ नत्र पम्भना

॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्थं मघवता स्वहंचैरावतंनाम मातदृष्ठेनुव्रजे व्रजं महद्धतोर्महाचीयेंनं दृगोच्छिजिघांसया १ ॥

तोद्व्रंप्रामे घानिर्मुक्तचंधनाः नंदगोकुलं मासारैः पीडयामासुरीजसा २ विद्योतमाना विद्युद्भिर्नर्दंतस्तन इत्नुभिः तीव्रैर्मरुद्गणैर्नुन्ना ववृषुर्जलशर्कराः ३ स्थूणास्थूलावर्षधारामुंचत्स्वभ्रेष्वभीक्ष्णशः जलौघैः प्लाव्यमाना भूर्नादृश्यत नतोन्नतं १० अत्यासारातिवातेन पशवो जातवेपनाः गोपा गोप्यश्च शीतार्ता गोविंदं शरणं ययुः ११ शिरः सुतांश्च कायेन प्रच्छाद्यासारपीडिताः वेपमाना भगवतः पादमूलमुपाययुः १२ कृष्ण कृष्ण महाभाग त्वन्नाथं गोकुलं प्रभो त्रातुमर्हसि देवान्नः कुपिताद्भक्तवत्सल १३ शिलावर्षनिपातेन हन्यमानमचेतनं निरीक्ष्य भगवान्मेने कुपितेंद्रकृतं हरिः १४ अपर्त्वत्युल्वणं वर्षमतिवातं शिलामयं स्वयागे विहितेस्माभिरिंद्रो नाशाय वर्षति १५ तत्र प्रतिविधिं सम्यगात्मयोगेन साधये

यानं विधिशिनष्टिदिश्यते १४ गोपगोपीनां प्रार्थनमाह कृष्ण कृष्णेति त्वमेव नाथो यस्य तत् गोकुलं गवां कुलं वंशाः नः अस्मान् देवात्इंद्रात् त्रातुमर्हसि १३ विज्ञाप्य नान्तर्यमिव कुपितेंद्रकृतं नन्दर्षमने ने १४ कथं मेने तत्राह अपर्त्वत्ति अपगतऋतुर्यस्य तत् वर्षं अतिवाधितोत्ता तो यस्मिन् त नदंति वातं शिलामयं शिलामयं प्रचुरं १५ तत्र प्रतिक्रियामाह न वर्त्तजो व बद्धो मदात्मनाह तत्रेति प्र विधि

सर्वतः ३

शिला

टि १

॥भा॰द॰पू॰॥
॥८०॥

श्लोकं: १ अ॰ १

ऽद्भुतानि कर्माणि दृष्ट्वाहुः । यः सप्तहायन इति । कथं बिभ्रत् उत्क्षिप्य धृतवानिति पुष्करं पद्मं गजराट् महागजो गोवर्धनं ॥३॥ महौजसः महाबलायाः त
तो वयः स्वायुर्यौवनं कालेन यथा पीयते तद्वत् कथमित्यनुवर्तते ॥४॥ हिन्वतः अधः शयानस्य मासमात्रस्य पादौ परिक्षिपतः कायस्य उ
र्ध्वं च रुदतो हिन्वतः चालयतः प्रपदेन पादाग्रेण आहतं विपर्यस्तं अनः शकटं पतत् ॥५॥ यः दैत्येन ह्रियमाणः सन् तृणावर्तं

॥ यः सप्तहायनो बालः करेणैकेन लीलया । कथं बिभ्रद्गिरिवरं पुष्करं गजराडिव ॥३॥ तोकेनामीलिताक्षेण पूतनाया ॥
॥ महौजसः । पीतः स्तनः सह प्राणैः कालेनेव वयस्तनोः ॥४॥ हिन्वतोऽधः शयानस्य मास्यस्य चरणावुदक् । अनोऽपतद्वि ॥
॥ पर्यस्तं रुदतः प्रपदाहतम् ॥५॥ एकहायन आसीनो ह्रियमाणो विहायसा । दैत्येन यस्तृणावर्तमहन्कण्ठग्रहातुरम् ॥६॥
॥ क्वचिद्धैयंगवस्तैन्ये मात्रा बद्ध उलूखले । गच्छन्नर्जुनयोर्मध्ये बाहुभ्यां तावपातयत् ॥७॥ वने संचारयन्वत्सा ॥
॥ न्सरामो बालकैर्वृतः । हन्तुकामं बकं दोर्भ्यां मुखतोऽरिमपाटयत् ॥८॥ वत्सेषु वत्सरूपेण प्रविशन्तं जिघांसया । ह ॥
॥ त्वा न्यपातयत्तेन कपित्थानि च लीलया ॥९॥ हत्वा रासभदैतेयं तद्बन्धूंश्च बलान्वितः । चक्रे तालवनं क्षेमं परिप ॥
॥ क्वफलान्वितम् ॥१०॥ प्रलम्बं घातयित्वोग्रं बलेन बलशालिना । अमोचयद्व्रजपशून्गोपांश्चारण्यवह्नितः ॥११॥
॥ आशीविषतमाहीन्द्रं दमित्वा विमदं ह्रदात् । प्रसह्योद्वास्य यमुनां चक्रेऽसौ निर्विषोदकाम् ॥१२॥ दुस्त्यजश्चानुरागो ॥
॥ ऽस्मिन्सर्वेषां नो व्रजौकसाम् । नन्द ते तनयेऽस्मासु तस्याप्यौत्पत्तिकः कथम् ॥१३॥ श्री॰ सप्तहायनः सप्तमो हायनः ॥

॥ स॰ २ ॥

त्यक्तुमशक्यः स्नेहस्तस्यार्थः ॥ हैयंगवस्तैन्ये नवनीतचौर्ये ... बाहुभ्यां गच्छन् वृक्षयोर्मध्ये ॥ मुखतो हन्तुकामो यस्तं बकं वेषमारि
बाहुभ्यां मुखतः कथमपाटयत् ॥ आशीविषतमः विषतमः आशीविषः सर्पः तेषां महान् अहीन्द्रः ॥१२॥ सोऽस्माकं ... स्वाभाविकः
॥ यमिति किं सर्वेषामस्मास्विति शंका ॥१३॥ श्री॰ ॥

॥ स॰ २ ॥
॥ भा॰द॰पू॰ ॥
॥ ८० ॥

साश्रिमग्र्यादिभिः १

शाकटोढोपकरणं शकटैरूढमुपकरणं यथा तथेति २७ निरस्ताः पूर्वगोः पथा यथा ये वितेन परितेन रमा इति समीयु ३०

पेजग्मुः सदाशिषः प्रेषानाशीर्वर्तितुं स्वेन ततो गोवर्द्धनस्थानात् स्वाकल्पस्थन यथा विधानि गोवर्द्धनोद्धरणादीनि कर्माणि

गायंत्य ईयुः ययुः कथंभूताः एवं प्रेम्णा हृदिस्पृशानीति हृदिस्पृशाः यद्वा कथंभूतस्य प्रेष्ठत्वेन तानार्हा हृदिस्पृशानीति ह

॥ ततस्ते निर्ययुर्गोपाः स्वं स्वमादाय गोधनं शकटोढोपकरणं स्त्रीबालस्थविराः शनैः २७ भगवानपि तं शै ॥

॥ लं स्वस्थाने पूर्ववत्प्रभुः पश्यतां सर्वभूतानां स्थापयामास लीलया २८ तं प्रेमवेगान्निभृता व्रजौकसो ॥

॥ यथा समीयुः परिरंभणादिभिः गोप्यश्च सस्नेहमपूजयन्मुदा दध्यक्षताद्भिर्युयुजुः सदाशिषः २९ यशोदा ॥

॥ रोहिणी नंदो रामश्च बलिनां वरः कृष्णमालिंग्य युयुजुराशिषः स्नेहकातराः ३० दिवि देवगणाः साध्याः सिद्ध ॥ पु:४

॥ गंधर्वचारणाः तुष्टुवुर्मुमुचुस्तुष्टाः पुष्पवर्षाणि पार्थिव ३१ शंखदुंदुभयो नेदुर्दिवि देवप्रणोदिताः जगु ॥

॥ र्गंधर्वपतयस्तुंबुरुप्रमुखा नृप ३२ ततोऽनुरक्तैः पशुपैः परिश्रितो राजन्स्वगोष्ठं सबलोऽव्रजद्धरिः त ॥

॥ थाविधान्यस्य कृतानि गोपिका गायंत्य ईयुर्मुदिता हृदिस्पृशः ३३ इति श्रीभागवते महापुराणे दशम ॥

॥ स्कंधे पंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवंविधानि कर्माणि गोपाः कृष्णस्य वीक्ष्य ते अतद्वीर्यविदः ॥

॥ गोपान्प्रत्यु:१ ॥ प्रोचुः समभ्येत्य सुविस्मिताः १ बालकस्य यदेतानि कर्माण्यत्यद्भुतानि वै कथमर्हत्यसौ जन्म ग्राम्येष्वात्मजुगु ॥ मे १

॥ प्सितं २ ग्राद ॥

हिरण्य[illegible] कृतस्य ३१ इति [illegible] पंचविंशः ॥ षड्विंशे विस्मितान् गोपान् कृष्णस्याद्भुतकर्मभिः नंदो गर्गोक्तिभिः स्माह [illegible]

यमवर्णयत् ॥ समभ्येत्य नंदं समभिगम्य १ यद्वा बालकस्येति यद्यस्माद् अद्भुतानि कर्माणि तत्तस्मात् [illegible] कथं ज

न्मार्हति ग्राम्येषु जुगुप्सितं ग्राम्यत्वं नर्हति २

गोवर्द्धनोद्धरणं सप्ताहिकमेनुस्मरन्नस्मान् इति ते स्वर्गस्थमानुस्य प्रीतिं प्रार्थयन्ते । हेवज्रिन् । पञ्चवि[illegible] प्लवेन यान्हन्तुमागते इंद्रे वर्ष
ति वज्राश्मवर्षानिलैः । स्वस्मान् जलधाराभिर्युता नीवृताः पुरशि । सीदन्तः पालाः पशवः स्त्रियश्च यस्मिन् तत् । आत्मैकशरणमेव
शरणं यस्य तत्स्वैरं दृष्ट्वानुकंपी । उत्स्मयन्नीषत्स्मितं कुर्वन् । शैलमुत्पाट्य । अबलो बालो लीलया उच्छिलीन्ध्रं यथा एकेन करेणावि
भ्रत्स न धृतं गोष्ठमपात् । पालितवान् । एवं महेन्द्रमदभित् । गवामिंद्रस्तु नराधामार्पच स्वागत । ति स एवं भूतः श्रीकृष्णो नः प्रीयतां

॥ देवे वर्षति यज्ञविप्लवरुषा वज्राश्मवर्षानिलैः सीदत्पालपशुस्त्रिप्रात्मशरणं दृष्ट्वानुकंप्युत्स्मयन् ॥
उत्पाट्यैककरेण शैलमबलो लीलोच्छिलीन्ध्रं यथा बिभ्रद्गोष्ठमपान्महेंद्रमदभित्प्रीयान्न इंद्रो गवां ॥
२५ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ गोवर्द्धने धृ
ते शैले आसाराद्रक्षिते व्रजे । गोलोकादाव्रजत्कृष्णं सुरभिः शक्र एव च ॥ १ ॥ विविक्त उपसंगम्य व्रीडितः कृतहेल
नः । पस्पर्श पादयोरेनं किरीटेनार्कवर्चसा ॥ २ ॥ दृष्टश्रुतानुभावोऽस्य कृष्णस्यामिततेजसः । नष्टत्रिलोकेशमद
॥ इदमाह कृतांजलिः ॥ ३ ॥

प्रीयतामिति ॥ २५ ॥ षड्विंशे दशमे व्यक्तः षाड्गुण्योद्दामो हरिः । व्यनक्त्युपचविंशमाचनर्विंशतितः पदस्थः ॥ १ ॥ इति षड्दशमे षोडं
॥ सप्तविंशे तदा लब्धा कृष्णस्य प्रशंसनं वर्ण्यते नतु कंसाभिषेकमहोत्सवः ॥ १ ॥ गोवर्द्धने धृते शैले इति शक्रस्य म
पेनागमनहेतुः । आसाराद्रक्षिते व्रजे इति सुरभेर्गोलोकागमनं ॥ १ ॥ तत्रेंद्र आगत्य किं कृतवान् तदाह । विविक्ते उपसंगम्य
स्याहि नास्य यथाहतुरभिरिस्मितः । धा कृतेन ग्रंथेन विविक्ते एकांते पादयोः । पस्पर्श नमस्कारं ॥ २ ॥ दृष्टः श्रुतश्च अस्य प्रभु
तस्यासावनुभावश्च स्तुतानुभावः ॥ दृष्टः श्रुतानुभावो येन सः ॥ नष्टस्त्रिलोकेशोऽहमिति मदो यस्य सः ॥ ३ ॥ अस्मात् कृष्णाय नमः

त्यावघो २

ऽक्रमपि सुमतिविस्मयेनाभेनयेन वदंति कृष्ण स्मरायनहनि प्राक् कृष्णतमेव गर्गणोक्तं वाक्यं तत्स्मरितवान् इति शीलनेन निरतो संभावनस्यनं
दस्य कृष्ण[illegible]त[illegible]कं जातं सहदर्शनेनैव वाक्येन गोपानुपदिशति श्रूयतामिति १५ न स्मात्तस्य कर्मसु विस्मयो नास्तीति नंदस्योक्तिः

क्व सप्तहायनो बालः क्व महाद्रिविधारणं ततो नो जायते शंका व्रजनाथ तवात्मजे ॥ १४ ॥ नंद उवाच ॥ श्रूयतां मे वचो गोपा व्येतु शंका च वोऽर्भके एनं कुमारमुद्दिश्य गर्गो मे यदुवाच ह ॥ १५ ॥ वर्णास्त्रयः किलास्यासन् गृह्णतोऽनुयुगं तनूः शुक्लो रक्तस्तथा पीत इदानीं कृष्णतां गतः ॥ १६ ॥ प्रागयं वसुदेवस्य क्वचिज्जातस्तवात्मजः वासुदेव इति श्रीमानभिज्ञाः संप्रचक्षते ॥ १७ ॥ बहूनि संति नामानि रूपाणि च सुतस्य ते गुणकर्मानुरूपाणि तान्यहं वेद नो जनाः ॥ १८ ॥ एष वः श्रेय आधास्यद्गोपगोकुलनंदनः अनेन सर्वदुर्गाणि यूयमंजस्तरिष्यथ ॥ १९ ॥ पुरानेन व्रजपते साधवो दस्युपीडिताः अराजके रक्ष्यमाणा जिग्युर्दस्यून्समेधिताः ॥ २० ॥ य एतस्मिन्महाभागाः प्रीतिं कुर्वंति मानवाः नारयोऽभिभवंत्येतान् विष्णुपक्षानिवासुराः ॥ २१ ॥ तस्मान्नंद कुमारोऽयं नारायणसमो गुणैः श्रिया कीर्त्यानुभावेन तत्कर्मसु न विस्मयः ॥ २२ ॥ इत्यद्धा मां समादिश्य गर्गे च स्वगृहं गते मन्ये नारायणस्यांशं कृष्णमक्लिष्टकारिणं ॥ २३ ॥ इति नंदवचः श्रुत्वा गर्गगीतं व्रजौकसः दृष्टश्रुतानुभावास्य कृष्णस्यामिततेजसः ॥ श्री
मुदिता नंदमानर्चुः कृष्णं च गतविस्मयाः ॥ २४ ॥

॥ श्रीशुक उवाच ॥

न्नि ३

२२ इत्यद्धा साक्षात् मां प्रति समादिश्य गर्गे स्वगृहं गते सति नंदनंदनं तया मन्यमानो विदधती श्रीसत्सु नारायणस्यांशम्
॥ से श्रवहेतुः अक्लिष्टकारिणमिति ॥ २३ ॥ २४ ॥ श्रीसप्तः

कथमेतदित्यत आह यदीति । मद्विधा अज्ञा अज्ञत्वे जगदीशमानिनः । कालेनापकालेपि यथा धुनैकांतिरक्षो तांश्चनयंयपैशाणं एवं
तं वीक्ष्य आशु तन्मदं जगदीशमदं इति मदं हित्वा त्यक्त्वा गतगर्वाः संतः । आर्यमार्गं नम्रस्तित्वलक्षणं प्रभजंति सततमवइहैव खलानामनुशास
नं दंडः । इत्यर्थः । एवं भगवतस्वरूपमुक्त्वा स्वापराधं चान्यथा मा प्रयातत्वेति मत्वेति एवं भूता असती मतिर्मे पुनर्मा भूदिति प्रार्थयते ॥ स
हान यमपराधः । कथं क्षंतव्य इति चेत् तत्राह तवेति । स्वयं भराणां पुनर्भूभारभूतानामसज्जन्मनां मातरंगांजन्मयेषां तेषां समस्तवायनाशाय

॥ येमद्विधाऽज्ञाजगदीशमानिनस्त्वांवीक्ष्यकालेऽभयमाशुतन्मदं ॥ हित्वार्य्यमार्गंप्रभजंत्यपस्मयाईहा
॥ खलानामपितेऽनुशासनं ॥७॥ सत्वंममैश्वर्यमदप्लुतस्य कृतागसस्तेऽविदुषः प्रभावं ॥ क्षंतुंप्रभोथार्हसि
॥ मूढचेतसो मैवंपुनर्भून्मतिरीशमेसती ॥८॥ तवावतारोयमधोक्षजेह भुवोभराणामुरुभारजन्मनां ॥
॥ चमूपतीनामभवायदेवभवाययुष्मच्चरणानुवर्तिनां ॥९॥ नमस्तुभ्यंभगवते पुरुषायमहात्मने ॥
॥ वासुदेवायकृष्णायसात्वतांपतयेनमः ॥१०॥ स्वच्छंदोपात्तदेहाय विशुद्धज्ञानमूर्तये ॥ सर्वस्मैसर्वबी
जायसर्वभूतात्मनेनमः ॥११॥ श्रीशुकः ॥

युष्मच्चरणानुवर्तिनां भवाय भूतये मम सेवकत्वात् क्षंतव्यं नापराधिनोपि संतव्यमिति भावः ॥९॥ नमः प्रपद्य नमस्करोति नम इति ॥
नमस्तुभ्यं भगवते कृष्णाय नमः । पुरुषाय सर्वांतर्यामिणे महात्मने । अनंतस्य त्वेषु परिच्छिन्नाय कुतः । वासुदेवाय सर्वनिवा
साय सात्वतानां यादवानां पतये ॥१०॥ नाहं किं महं यादवः । स्वच्छंदोपात्तदेहाय । तेषां भक्तानां छंदेन इच्छया स्वीकृतदेहाय नत्वा
पि विशुद्धज्ञानमेव मूर्तिर्यस्य तस्मै मायया सर्वस्मै कुतः । सर्वस्य बीजाय कारणाय । अतएव सर्वभूतात्मने नम इति ॥११॥

तत्र प्रमायापायेऽधं तमस्येति वक्तुं तत्र तावद्यतोऽधो नास्त्येव तत्वयानुग्रह एव कृत इत्याह द्वाभ्याम् । विशुद्धसत्वमिति धाम स्वरूप
मन्न व्यवतये मयं प्रभुस्तोनं सर्वज्ञमिमर्षः । कृतध्वस्तरजस्तमस्कं ध्वस्तिम्नविद्यमाने रजस्तमसि यस्मिन् । अत एव स्वयं म्रम
तारिषुहस्य मानः । मायाकार्यरूपः । गुणसंप्रवाहः । गुणौः संप्रोक्तद्य इति तथा संज्ञाद इत्यर्थः । तेन तव न विद्यते यतः । स्वग्रहेण
स्वज्ञानेनानुबध्यतः इति तथा सः । सर्वज्ञस्य ते नास्तीत्यर्थः । स्वज्ञानसंबंधो वा ॥४॥ यदा स्वज्ञाननत्कृतदेहसंबंधो न स्तः । न तत्कृता लोभा
दयो लोभादीनां कार्याणि माह । कुतो न्विति तत्कृताः देहसंबंधकृताः । तद्धेतवः पुनरन्येषां देहस्य हेतवः । अनुज्ञानिनामपि ते हस्य

॥इंद्र उवाच॥ विशुद्धसत्वं तव धाम शांतं तपोमयं ध्वस्तरजस्तमस्कं मायामयोऽयं गुणसंप्रवाहो न ॥
॥ विद्यते तेऽग्रहणानुबंधः ॥४॥ कुतो नु तद्धेतव ईश तत्कृता लोभादयो ये बुधलिंगभावाः तथापि दंडं ॥
॥ भगवान्बिभर्ति धर्मस्य गुप्त्यै खलनिग्रहाय ॥५॥ पिता गुरुस्त्वं जगतामधीशो दुरत्ययः काल ॥
॥ उपात्तदंडः हिताय स्वेच्छातनुभिः समीहसे मानं विधुन्वन् जगदीशमानिनां ॥६॥ स्माराधावल्लेपो ॥

ते स्वतस्त्वाह । अबुधलिंगभावाः अज्ञानिनां गमकाः । यावद्धर्मादिमत्वं तावत् ज्ञानित्वमेव न सिध्यति इत्यर्थः । लोभा
द्यभावेऽपि तस्मान्न ग्रहोऽहंसर्पमिलाह । तथापीति ॥५॥ ननु तव दंडेन मम गोपपुत्रस्य का मा हानिः । किं च कालात्को दंडो मया
कृत इत्यतः स्वाह पितेति । जगतां त्वं पिता जनकः । गुरुरूपदेष्टा स्वधीशः । नियंता इति दंडधारलोकेन त्वयं कालत्वनास
मर्थः । तस्मादुपात्तदंडोऽसि लोकावतारैः । समीहसे त्वं समीहा लीलैव । जगदीशमानिनां मस्माकं धूनन्निति समर्थः ॥ श्री

ना० १०१ ॥ २३ ॥

ननु भवता मिहिरो लोकालोकाचलयोर्मध्ये इत्युक्तं अनस्माह इहमिति मूलं भुंजरस्येहतयेत्यर्थः ननु एवं इहैव वर्तते कथमहं नेयथमिति चेत्तत्राह सु
वर्णलोकोमितिनामस्तमितरात्मनः यथयसाम्य विंचत इहश्चा का शंग गाया जलेस्य छिंचत देवानामानरूपे [illegible] त्या दृश्मिः देवैर्मा
[illegible] पर्वता गाः पद्मत्यां [illegible] गंधा इहत्येन विंदता लोकत्वगोचे विंदरस्य धातत्‌ नाम कूतवानु इतस्य र्थः २३ देवा
नि कथं शुकेनेव इवदर्शनीयाः सुख्याइमर्थः गावः ग्गावश्चापयो निर्दृतौ [illegible] मिन यत्‌ [illegible] कुर्वत्तिस्मार्थः ॥२४॥२५॥

॥ इदं नक्तं मिवेद्यामो ब्रूत एतानोदितो वयं भवतीगोसितिविस्मात्मनं भूमेर्भौरायतनत्रये ॥२१॥ श्र
॥ शुक उवाच ॥ एवं कुसुमभूयामं भक्तिः पयसाम्मनः जलेश्चाकाशगगायाहेदवनक देहनैः
॥२२॥ इहः सुर्वविभिः साकं नो दितो देवमानस्तिः स्वस्यविंचनदृश्यहं गोविंद इति वाच्य धानरे ३ तत्रा
॥ गतानां वुलोरहायो गंधर्वविधाधरसिद्धचारणोरगयक्षो लोकमलापहं हरेः सुरांगना
॥ संनन्दनं मृतत्वितानाः २४ तनु षड्वृद्दैवनिकायकेतवोथवादिकेस्माभुतपुष्यवृष्टिमिलोकाःपरं
॥ [illegible] पुर्वं [illegible] योगावस्लहागामनयन्‌ पयोद्भुतो ॥५॥ नानारसौघाः सरितो वृक्षा अस्मधस्र
॥ वाः मूलरसथपर्चौषधयोगियो वि [illegible] तानि [illegible] स्नेमितिविक्रेएतानित्सर्वाणि कृतनं इति निवै
॥ दार्यमेवं स्नातनकूरतायाफिनिसर्गतः २७ इति गोगोकुलपतिंगोविंदमभिषिच्यसःस्वमुत्ततो
॥ ययौशक्रो वृत्तोदेवादिभिर्दिवं ॥२८॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणे [illegible] पंचमस्कंधे विंशोऽध्यायः ॥२०॥
नानारसौघाः क्षीरादिवाहिन्यः [illegible] तस्य यथ्याः कथंता विनैव यथकालं औषधयो व्रीह्याद्याः आसन्‌ यद्वा सप
कालौषधयोयेषु ते गिरयः उन्मणीन्‌ गर्भगतान्‌ मणीनूतत उद्गतान्‌ वाहिः प्रकटान्‌ अबिभ्रन्‌ विचन ॥२८॥

ध्रुतिमवा० ६
वास जरे

श्री सत्यः ॥२३॥

८२

म१

कृतागसइस्तेनैवोक्तमपराधं निवेदय तन्निमयेदमिति सूतारवोयुधि गोविन्दनाशायमपुरेहं कृतं चेष्टितं सतं ॥१४॥ तथापि चिन्तो ईशात यानुगृहीतो स्मि सुरगृहं स्वर्गापाति धूर्त तत्तं नइति रथोद्यमइति ॥१५॥ इदं तु शास्त्रिणा ये हिते भगवानपि तथैवाह मयेति इन्द्रप्रिय देवता मेनाश्व ॥१६॥ वोयुष्माभिः वक्रवेचनं वरुणायुधिप्रायेण कृतं तथा स्वर्गेपि न वैवेस्वत्वाहितिवेन्नयाह क्रियाभानिनिमस्तुना

॥मयेदं नगव नगोइन्नाशायां सावोयुधिः चेष्टितं विहितं यज्ञैमानिना नीत्युमस्तुना ॥१॥ त्वयेशानुगृही तोस्मि धर्मात्मनो रथोद्यम ईश्वरं गुरुमात्मानं त्वां महेशं शरणं गतः ॥१७॥ ॥मार्कण्डेय उवाच॥ एवं संकीर्तितः ॥ श्रीभगवानुवाच॥ मयानेकाद्रिम रुद्रोमघोनां कामवानेसु मेघगंभीरयां वाचा प्रहसन्निदमब्रवीत् ॥१८॥ मानैश्वर्यश्रीमदान्धो इंद्र या लिनप घवन्मवमं गोत्रग कृता मद्नुस्मरनयेनित्यं मत्तः श्रियान्ना ॥१५॥ मानैश्वर्यश्रीमदान्धो इंद्र यानिनप घवन्नवमं गोत्रगकृतामद्नुस्मरनयेनि संमनत्तः संदृश्रियानृता ॥ श्वयति तं तं प्रशायामि संपद्भ्यो पश्चेयन्ननुग्रहं ॥१६॥ गम्यतां शक्र भद्रं वः क्रियतां मेनुशासनं स्थीयतां स्वाधिकारेषु युक्तैर्वः स्तंभवर्जितैः ॥१७॥ ॥मार्कण्डेय उवाच॥ अथाह सुरभिः कृष्णमभिवंद्य मनस्विनी स्वसंतानैरुपामंत्र्य गोपरूपिणमीश्वरं ॥१८॥ ॥सुरभिरुवाच॥ कृष्ण कृष्ण महायोगिन् विश्वात्मन् विश्वसंभव भव नैव नाथमस्माकं देवदेव जगत्पते नवायमवगो विप्रदेवानां ये ॥चसाधवः॥ स्वालोकनाथेन सनाथा वयमच्युत ॥१९॥ त्वं नः परमकं दैवं त्वं न इंद्रो जगत्पते

सनेनयथापूर्वं तत्र स्थाय तनापित्यर्थः युक्तैः प्रेमतैः स्तंभवर्जितैर्नितरां कार्यं ॥(१७)॥ स्वसंतानैर्गोभिः सह उपामंत्र्य कृष्ण कृष्णेति ॥ दिसंबोध्य ॥ इंद्रे तावत् हता ॥ अयि भगवता सनाथा वयं कृतार्था इति तात्पर्यं ॥१९॥ त्वं नः परमकं देवं देवता ॥ अतो हे जगत्पते गोविंद ॥ पूर्वदेवानां ये च साधवस्तेषां स्वायाम्भुरध्याय तत्र मे वेदेन्द्र रं॥

अजानतेति मामकेन भृत्येन तात तव पिता आहृतः त्वं पनमानं तीरति नूनं विज्ञस्य समर्थ्ययति स्म अतींद्रियं सुदर्शनं लोकपालस्य महोदयं ऐश्वर्यं श्रीकृष्णस्य
नमश्रीयं देवताते स्वपि किं वा गतिं त्वस्यानंदः सूक्ष्मां स्वलोकं च उपधास्यत् उपधास्यति नेस्यति अस्मान् प्रापयिष्यतीति संकल्पे तेनं तं नहसार्थं इति एवं
स्वजनानां सर्वेषां संकल्पं अखिलदृक् सर्वज्ञः सर्वं तपमेव विज्ञाय तेषां संकल्पसिद्धये कृपया एतदचिंतयत् प्रतिमतस्य विद्या देहाद्यहंबुद्धि

।।अजानता मामकेन मूढेनाकार्यवेदिना। आनीतोयं तव पिता तद्भवान् क्षंतुमर्हसि ८ गोविंद नीयतामेष पि
।।ता ते पितृवत्सल। ममाप्यनुग्रहं कृष्ण कर्तुमर्हस्यशेषदृक् ९ ।।श्रीशुक उवाच।। एवं प्रसादितः कृष्णो भगवा
।।नीश्वरेश्वरः। आदायागात्स्वपितरं बंधूनां चावहन्मुदं नंदस्त्वतींद्रियं दृष्ट्वा लोकपालमहोदयं कृष्णे च स
।।न्नतिं तेषां ज्ञातिभ्यो विस्मितोब्रवीत् १० ते चौत्सुक्यधियो राजन् मत्वा गोपास्तमीश्वरं। अपि नः स्वगतिं सू
।।क्ष्मामुपाधास्यदधीश्वरः ११ ।।श्रीशुक उवाच।। इति स्वानां स भगवान् विज्ञायाखिलदृक् स्वयं। संकल्प
।।सिद्धये तेषां कृपयैतदचिंतयत् १२ जनो वै लोक एतस्मिन्नविद्याकामकर्मभिः। उच्चावचासु गतिषु
।।न वेद स्वां गतिं भ्रमन् १३ इति संचिंत्य भगवान्महाकारुणिको हरिः। दर्शयामास लोकं स्वं गोपानां तम
।।सः परं १४ सत्यं ज्ञानमनंतं यद्ब्रह्म ज्योतिः सनातनं। यद्धि पश्यंति मुनयो गुणापाये समाहिताः १५ सो

ततः कामः ततः कर्म तैः उच्चावचासु देवतिर्यगादिषु भ्रमन् स्वीयां गतिं न वेद संवृत्तस्य स्वलोकं वैकुंठाख्यं तमसः प्रकृतेः परं
देहादिविलक्षणात्मानं तदीश्वरं नमस्कर्तुमिति प्रथमं देहादिव्यतिरिक्तं ब्रह्मस्वरूपं दर्शयामास तदाह सत्यमिति सत्यं त्रिकालाबाध्यं ज्ञानं जडं
भिन्नं अनंतं अपरिच्छिन्नं ज्योतिः स्वपरप्रकाशं सनातनं शाश्वतं गुणापाये गुणलये योगेन हृत्वा निर्मोयत्वे पश्यंति तत् ब्रह्म एव दर्शयामास १५

सूक्ष्मो विशेषो तत्तो नेत्रनयनं वरुणलोका त्वया तद्वैकुंठदर्शनं गोपीनां मनवर्णितेः | गोवर्द्धनं समुद्धृत्य वशो रत्नामहेम
ईनदानयनं ततः कृष्णो वरुणं वक्षो न यत्र मत्तालमाताय दारस्या यात्मा नोहरानिनिवेशो नामृती वेलामविज्ञायाम
तत्तो दृष्टा सर्वमेवरुणा स्वबलेन निशि उदकं प्रविष्टः तदनन्निनो वरुणस्य भृत्यो नयति तिनपत्वशा स्वं कलाभ्र
द्वादश्यां द्वादश्यां हि निशीथ्यां हृद्येनेव हि स्नानमध्यान्हाः क्रियाः सर्वाः कर्तव्याः शंभुरणालनान्ते इति वचनात् निरू च वरुणः
कृष्णानन्ता मामवदेवेति | भगवद्धर्मेण ज्ञानतेनेत्यर्थः | स्वानां भगवद्धर्मपरत्वमेवमभयदः माभैष्ट इत्यभयदः |

|| श्रीशुक उवाच || एकादश्यां निराहारः समभ्यर्च्य जनार्दनम् | स्नातुं नन्दस्तु कालिन्द्यां द्वादश्यां जल
|| माविशत् || तं गृहीत्वानयद्भृत्यो वरुणस्यासुरोऽन्तिकम् | अवज्ञायासुरीं वेलां प्रविष्टमुदकं निशि ||२||
|| चुक्रुशुस्तमपश्यन्तः कृष्ण रामेति गोपकाः | भगवांस्तदुपश्रुत्य पितरं वरुणाहृतम् | तदन्तिकं
|| गतो राजन्स्वानामभयदो विभुः ||३|| प्राप्तं वीक्ष्य हृषीकेशं लोकपालः सपर्यया | महत्या पूज
|| यित्वाह तद्दर्शनमहोत्सवः ||४|| वरुण उवाच || अद्य मे निभृतो देहोऽद्यैवार्थोऽधिगतः प्रभो ||
|| त्वत्पादभाजो भगवन्नवापुः पारमध्वनः ||५|| नमस्तुभ्यं भगवते ब्रह्मणे परमात्मने | न यत्र श्रू
|| यते माया लोकसृष्टिविकल्पना ||६||

यद्यप्यर्थहलोन | अद्यइदानीं मे मया देहो निभृतः धृतः | यद्वा त्वद्दर्शनं जातं तद्देहवत्ताफलं प्राप्तमित्यर्थः | यद्वा
निभृतः सफलमनोरथ इत्यर्थः | किंच अद्यैवार्थोऽधिगतः सर्वत्नाकरोपि पतिना यिइति | एवं नेत्रंवविधोर्यः प्र
महत्तमर्थः | किंच संसारोऽपि निस्तीर्ण एवेत्याशयेनाह | त्वत्पादभाज इति अध्वनः पारमोहं भगवते निरतिश
ये श्वर्याय ब्रह्मणे परमात्मने | परमात्मने सर्वजीवनियंत्रे न तत्र हेतुः न यत्रेति लोकसृष्टिविकल्पयति माया या

तदा तस्मिन्नेव काले नश्रीतये उडुराजश्चंद्रः उदगात् इति । किं कुर्वन् दीर्घकालेन दर्शनं यस्य सः स्वप्रियायाः मुखं श्रूतलेन कुं
कुमेन यथा विलिंपति तथा प्राच्याः ककुभः दिशः मुखं शंतमैः सुखतमैः करैः रश्मिभिः अरुणेन उदयरागेण विलिंपन् [illegible] त्रकालीकु
र्वन्निव चर्षणीनां सर्वलिङ्गः उडुराजस्य यथा चर्षणीनां जनानां शुचः तापं मृजन् प्रजानां शुचः मृजन् नयन् कुमुद्वतः कुमुदं विकसनीयं विघ्ननयत्
तं कुमुद्वंतं अखंडमंडलं पूर्णं रमाननाभं नवकुंकुमारुणं [illegible] वनं च तत्कोमलगोभिः रंजितं
स्मितं रंजितं दृष्ट्वा कलं मधुरं जगौ प्रगायन् रूपं वामा मनोहराः दृशो यासां तासां मनोहरं ॥३॥ स्वसायन्त्यमोन्यमलक्षित उद्यमा

॥ ततोडुराजः ककुभः करैर्मुखं प्राच्या विलिंपन्नरुणेन शंतमैः । स चर्षणीनामुदगाच्छुचो मृजन्
प्रियः प्रियाया इव दीर्घदर्शनः ॥२॥ दृष्ट्वा कुमुद्वंतमखंडमंडलं रमाननाभं नवकुंकुमारुणं । वनं च तत्
कोमलगोभिः रंजितं जगौ कलं वामदृशां मनोहरं ॥३॥ निशम्य गीतं तदनंगवर्द्धनं व्रजस्त्रियः कृष्ण
गृहीतमानसाः । आजग्मुरन्योन्यमलक्षितोद्यमाः स यत्र कांतो जवलोलकुंडलाः ॥४॥ दुहंत्योऽभिययुः
काश्चिद्दोहं हित्वा समुत्सुकाः । पयोऽधिश्रित्य संयावमनुद्वास्यापरा ययुः ॥५॥ परिवेषयंत्यस्तद्धि
त्वा पाययंत्यः शिशून्पयः । शुश्रूषंत्यः पतीन्काश्चिदश्नंत्योऽपास्य भोजनं ॥६॥ श्याता मा हराय

पिनत् उद्यमोपमिलाः सकांतो यत्र गीतध्वनिमार्गेणाजग्मुः यच्छेन वेगेन लोलानि चंचलानि कुंडलानि यासां ताः ॥४॥ अभिरु
लमन चक्रमाहस्य वत्सेन नतस्ववत्सा वितानां तत्क्षणमेव वैवर्गि कर्म निरुद्धियो तयंतं [illegible] कार्यं सिद्धं कर्म विहाय ययुः
तथा दुहंत्य इति पयः स्थालीस्थं चुल्लामधिश्रित्य क्वाथमप्रतीक्ष्यमाणाः काश्चित्ययुः संयावं गोधूमक
णान्नं पक्वं अनुद्वास्य अनवतार्य ॥६॥

६१

एवं ब्रह्मह्रदं ब्रह्मैव ह्रदस्तं [illegible] तत्र निमज्जनस्य विशेषं विज्ञानं चावान् तं ब्रह्मह्रदं तेन नीताः प्रापिताः तत्र स्थितिं निमज्जनाच्च उत्थाप्य लोकं विशेषमा ह पुनः कृष्णेनोद्धृताः समाधेर्व्युत्थापिताः [illegible] इत्युक्तं स्वयं ददृशुरिति ननु ब्रह्मनिमग्नानां पुनर्लोकदर्शनमयुक्तं तत्रैव ना मांकाह यत्रेति यत्र यस्मिन्नक्रूरेण स्थिते सति पूर्वं मक्रूरोऽध्यगात् दृष्टवान्नु स्तुतवानिति [illegible] तत्र प्राक्तनत्वान्न [illegible] निर्देशः न च [illegible] नकैः स्वर्ग्यं गमयति किं च ददृशुः संभाविता इति भावः अक्रूरो यं ददृशुर्वान् तस्य यमुनाह्रदस्य ब्रह्मह्रद इति नाम तत्र ह्रदं नीताः तत्रोद्धृता लोकं ददृशुः पुनश्च कृष्णेनोद्धृताः [illegible] तत्र [illegible] विस्मिताश्च बभूवुरिति [illegible] ॥१५॥ इति [illegible]

॥ ते तु ब्रह्मह्रदं नीता मग्नाः कृष्णेन चोद्धृताः ॥ ददृशुर्ब्रह्मणो लोकं यत्राक्रूरोऽध्यगात् पुरा ॥१७॥ नंदादयस्तु॥ ॥ तं दृष्ट्वा परमानंदनिर्वृताः ॥ कृष्णं च तत्र छंदोभिः स्तूयमानं सुविस्मिताः ॥१८॥ इति श्रीभागवते॥ ॥ महापुराणे दशमस्कंधे अष्टाविंशोऽध्यायः ॥२८॥ श्रीशुक उवाच ॥ भगवानपि ता रात्रीः श॥ ॥ रदोत्फुल्लमल्लिकाः ॥ वीक्ष्य रंतुं मनश्चक्रे योगमायामुपाश्रितः ॥१॥ श्रीगोपालजी सहायः ॥

॥२९॥ एकोनत्रिंशे तु रासार्थमुक्तः प्रस्तुत ऊचे [illegible] गोपीभिः रासासंरंभे तासां चांतर्धिरुच्यते ॥१॥ ब्रह्मादिजयसंरूढदर्पकंदर्पद र्पहा जयति श्रीपतिर्गोपी रासमंडलमंडितः ॥ ननु विपरीतमिदं परदारविनोदेन कंदर्पविजिते [illegible] नीतिः मैवं योगमायामुपाश्रितः आत्मारामोऽप्यरीरमत् साक्षान्मन्मथमन्मथः आत्मन्यवरुद्धसौरत इत्यादिषु स्वातंत्र्याभिधानात् तस्मात् रासक्रीडाविडंबनं कामजयख्यापनायेत्येव तत्त्वं किंच शृंगारकथापदेशेन विशेषतो निवृत्तिपरेयं पंचाध्यायी ॥ निरयकीकरिष्यामः ता रात्रीरिति या तास्तावत् भुजं निशि मयेमाः स्थयतस्या ॥ इति श्रीकृष्णार्थं कृतं ॥१॥ श्रीगोपीनाथः ॥

ननु यथा पतिपुत्रादीनां बन्धुत्वेऽपि ब्रह्मत्वेऽपि न तदज्ञानान्मोक्षस्तथा कृष्णाज्ञानात् एवं कृष्णेऽपि ब्रह्मबुध्याभावेन न तासां गतिः कथं मोक्ष इ
त्याशंकते कृष्णमिति कृष्णं विदुः परं केवलं कान्तं कमनीयं विदुः न ब्रह्मत्वेन ॥ १२ ॥ परिहरति उक्तमिति अयं भावः जीवे बाध तत्र ब्रह्मत्वेन ज्ञानापेक्षा
कृष्णे केवला ताहक्ता चात्वं स्वतो न तत्र बुद्ध्यपेक्षेति भावः ॥ १३ ॥ किन्तु देहो हि कथं प्राकृतः स्यादित्याह नृणामिति निर्गुणस्य गुणनियन्तुः

॥ राजोवाच ॥ कृष्णं विदुः परं कान्तं न तु ब्रह्मतया मुने । गुणप्रवाहोपरमस्तासां गुणधियां कथं ॥
१२ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ उक्तं पुरस्तादेतत्ते चैद्यः सिद्धिं यथा गतः । द्विषन्नपि हृषीकेशं किमुताधो
क्षजप्रियाः ॥ १३ ॥ नृणां निःश्रेयसार्थाय व्यक्तिर्भगवतो नृप । अव्ययस्याप्रमेयस्य निर्गुणस्य गु
णात्मनः ॥ १४ ॥ कामं क्रोधं भयं स्नेहमैक्यं सौहृदमेव च । नित्यं हरौ विदधतो यान्ति तन्मयतां
हि ते ॥ १५ ॥ न चैवं विस्मयः कार्यो भवता भगवत्यजे । योगेश्वरेश्वरे कृष्णे यत एतद्विमुच्यते ॥
१६ ॥ ता दृष्ट्वान्तिकमायाता भगवान्व्रजयोषितः । अवदद्वदतां श्रेष्ठो वाचः पेशैर्विमोहय
न् ॥ १७ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ स्वागतं वो महाभागाः प्रियं किं करवाणि वः । व्रजस्यानामयं कच्चि
द्ब्रूतागमनकारणं ॥ १८ ॥ रजन्येषा घोररूपा घोरसत्त्वनिषेविता । प्रतियात व्रजं नेह स्थेयं स्त्रीभिः
सुमध्यमाः ॥ १९ ॥

भगवतः एवं ... हत्वा नित्यं किं स्वतो न देही साहसमत्र वक्तुं प्रयुज्यते इति भावः ॥ स्वतो यथा कथंचित् न दृष्टान्ते किं पुनः कामादि
माह कामनिति ऐक्यं संबंधं सौहृदं भक्तिं ॥ १५ ॥ न च भगवतो यस्मिति भावः इत्याह न चैवमिति यतः श्रीकृष्णादेतत् स्थावरादिकमपि
विमुच्यते ॥ १६ ॥ प्रस्तुतमाह ता दृष्ट्वेति वाचः पेशैर्विलासैः सर्वाः समं मामागता विलोक्य समयमित्याह व्रजस्येति अ

[illegible]

स्नान्याः प्रमृजंत्यः। संगोदर्शनादि कुर्वंत्यः। [illegible] काश्चित्तत्त्वस्तु स्पर्शकर्मनत्समक्रमनसां। अन्यथा नतमपि फलत्वसेवे निरोधेन पश्चा
व्यत्यस्तेति स्थानतः। स्वरूपनस्थो धौ भाग्योन विपर्यये प्राप्तानि वस्त्राभरणानि यासां ताः ७ न च रुक्मा रूपमननसां विघ्ना नवंतीत्या
ह ता वार्यमाणा इति। पनलब्धो निर्गमो याभिस्ताः। प्राग [illegible] पितत्भावनायुक्ता अहानि तद्ध्युरित्यर्थः। ८। किंच तदानीमेव तं परमात्मा
नं श्रीकृष्णं ध्यानतः प्राप्तास्संतं गुणमयं देहं जहुः [illegible] त्योहृष्णोकद्येनः दुःसहेति। १। ननु रूपं जहुः। परमात्मेति त्वा ना ना वादित्या

॥लिंपंत्यः प्रमृजंत्योन्याश्च अंजंत्यः काश्च लोचने॥ व्यत्यस्तवस्त्राभरणाः काश्चित्कृष्णांतिकं ययुः॥७॥
॥ता वार्यमाणाः पतिभिः पितृभिर्भ्रातृबंधुभिः॥ गोविंदापहृतात्मानो न न्यवर्तंत मोहिताः॥८॥
॥अंतर्गृहगताः काश्चिद्गोप्योऽलब्धविनिर्गमाः॥ कृष्णं तद्भावनायुक्ता दध्युर्मीलितलोचनाः॥९॥ दुः
॥सहप्रेष्ठविरहतीव्रतापधुताशुभाः॥ ध्यानप्राप्ताच्युताश्लेषनिर्वृत्या क्षीणमंगलाः॥१०॥ तमेव
॥परमात्मानं जारबुद्ध्यापि संगताः॥ जहुर्गुणमयं देहं सद्यः प्रक्षीणमंगलाः॥११॥ स्मा रु श्लोः॥
बंधनाद्धिः १

शंक्याह जारबुद्ध्यापीति न च तु [illegible] निर्बुद्धिमपेक्षते। अन्यथा मत्वापि पीतामृतवादित्याभिप्रायः। ननु तदपि प्रारब्धकर्मबंधने
सति कथं जहुः तत्राह सद्यः प्रक्षीणबंधनाः इति। ननु कथं भोगमंतरेण प्रारब्धं कर्म क्षीणं [illegible] दुःसहेति। दुःसहो यः प्रेष्ठवि
रहः। तेन तीव्रस्तापः। तेन धुतानि गतान्यशुभानि यासां ताः। तर्हि प्राप्तपरमेदुःखभोगेन पापं क्षीणमित्यर्थः। तथा ध्यानेन प्रा
प्तः। अच्युतस्याश्लेषेण या निर्वृतिः। परमसुखभोगः। तया क्षीणं मंगलं पुण्यबंधनं यासां ताः। अतो ध्याने न परमेष्ठप्राप्तेस्त
॥काल सुखदुःखाभ्यां निःशेषकर्मक्षयात् गुणमयं देहं जहुरिति॥१॥

ना. २ प्र.
६१

नि

र्व

किंच प्रेष्ठमिति किंचित्संरंभेण [illegible] कोपावेशेन गद्गदा गिरो यासां ताः ब्रुवत इत्यस्य संबंधेन [illegible] प्रेष्ठमित्यादि प्रियेतरमिव प्रतिभाषमाणं प्रभाचन्द्रमालं ॥३१॥ नृशंसं क्रूरं दुरवग्रह स्वच्छन्द पादमूलं भक्ताः सेवितवतीः अस्मान् भजस्व मा त्यजेति ॥३२॥ यदपि च पत्यादिष्वनुवृत्तिः स्त्रीणां धर्म इति धर्मविदा त्वयोक्तं एवमस्तु उपदेशानां पदे विषये त्वय्येवास्तु उपदेष्टृत्वेन हेतुः ईशे ईश्वरे त्वयि [illegible] तत्र सर्वेषां उपदेशानामीशाय र त्वा वशमाहितिनाव ईशत्वे हेतुः आत्मा किल मन्वैवेति भोग्यसहितः सर्वस्य जीवात्मा तेनैव प्रतिष्ठितः प्रेष्ठो बंधुश्च

‖ प्रेष्ठं प्रियेतरमिव प्रतिभाषमाणं कृष्णं तदर्थविनिवर्त्तितसर्वकामाः । नेत्रे विमृज्य रुदितोपहते स्म किंचित्संरंभगद्गदगिरोऽब्रुवतानुरक्ताः ॥३१॥ ‖ गोप्य ऊचुः ‖ मैवं विभोऽर्हति भवान् गदितुं नृशंसं संत्यज्य सर्वविषयांस्तव पादमूलं भक्ता भजस्व दुरवग्रह मा त्यजास्मान् देवो यथादिपुरुषो भजते मुमुक्षून् ॥३२॥ यत्पत्यपत्यसुहृदामनुवृत्तिरंग स्त्रीणां स्वधर्म इति धर्मविदा त्वयोक्तम् । अस्त्वेवमेतदुपदेशपदे त्वयीशे प्रेष्ठो भवांस्तनुभृतां किल बंधुरात्मा ॥३३॥

नौ २

न वानेनैतिसर्वबंधुरूपत्वे यंतव्ये वात्स्यसि [illegible] अथवा धर्मोपदेशानां परेत्या नेधर्मोपदेशे रीत्वयि सति अस्माकं च धर्मसिद्धि [illegible] समानानासु सतीयुत्वया धर्मविदा पयुक्तं [illegible] तदस्तु न तु त्वं धर्मोपदेशं किंतु भवानात्मेति अथवा पयुक्तं एतदुपदेशान्तरे चरे पुरुषे स्नानामत्वयि तु ईशेत्वा मिलितसति एवं काशंकानैव मित्यर्थः यत स्तनुभृतां त्वमात्मा कलत्र रूप इति पदत्रयदृक्तं प अस्मादिषु युक्तमतो धर्म इति एवमेवं त्वय्येवास्तु कुतः उपदेशा परेस्मिन् युक्तमतीये तत्वेनोपदिश्यमानानां यस्मादीशाय हे गुधिष्टानेकु ता ईशेना हि ईश्वरमधिष्ठानं विना कोपि पति पुत्रादिर्नो मेति अन्यत्समानं मृत्यमतिविस्तरेण ॥३३॥ आगोपीनाथजीभाष

नौ २

प्राधान्ये नैवमित्यर्थः २

पदे २
आत्मा ‖
‖ ६१ ‖

किंच मातर इति विचिन्वंति मृगयंते साध्वसं साध्वसं मा कृढ्वं मा कुरुतेत्यर्थः २० ईषत्स्मरणाय कोयेनान्यतो विलोकयंतीः प्रत्याह दृ
ष्टमिति राकेशस्य पूर्णचंद्रस्य करै रंजितं यमुनास्पर्शिनो निलस्य लीला मंदगतिस्तया एजंतः कंपमानाः तरूणां पल्लवास्तैः शो
भितं २१ सतीर्हे सत्यः संस्नेहनिंदया प्रत्याह अथवेति यंत्रिताशयाः वशीकृतचित्ताः सतीर्हे सत्यः उपपन्नं युक्तं प्रीयंते प्रीता

मातरः पितरः पुत्रा भ्रातरः पतयश्च वः विचिन्वंति ह्यपश्यंतो मा कृढ्वं बंधुसाध्वसं २० दृष्टं वनं कुसुमि
तं राकेशकररंजितं जमुनानिललीलैजत्तरुपल्लवशोभितं २१ तद्यात मा चिरं गोष्ठं शुश्रूषध्वं पतीन्सतीः
क्रंदंति बाला वत्साश्च तान्पाययत दुह्यत २२ अथवा मदभिस्नेहाद्भवत्यो यंत्रिताशयाः आगता ह्युपपन्नं वः
प्रीयंते मयि जंतवः २३ भर्तुः शुश्रूषणं स्त्रीणां परो धर्मो ह्यमायया तद्बंधूनां च कल्याण्यः प्रजानां चानु
९५ पालनं २४ दुःशीलो दुर्भगो वृद्धो जडो रोग्यधनोपि वा पतिः स्त्रीभिर्न हातव्यो लोकेप्सुभिरपातकी २५ अ
स्वर्ग्यमयशस्यं च फल्गु कृच्छ्रं भयावहं जुगुप्सितं च सर्वत्र ह्यौपपत्यं कुलस्त्रियः २६ श्रवणाद्दर्शनाद्ध्या
नान्मयि भावोनुकीर्तनात् न तथा संनिकर्षेण प्रतियात ततो गृहान् २७ श्रीशुक उवाच इति विप्रि
यमाकर्ण्य गोप्यो गोविंदभाषितं विषण्णा भग्नसंकल्पाश्चिंतामापुर्दुरत्ययां २८ कृत्वा मुखान्यव शुचः
श्वसनेन शुष्यद्बिंबाधराणि चरणेन भुवं लिखंत्यः अस्रैरुपात्तमषिभिः कुचकुंकुमानि तस्थुर्मृजंत्य उ
रुदुःखभराः स्म तूष्णीं २९

भवंति २३ दृष्टादृष्टभयदर्शनेन नन्वेवं चेत्पतिर्न शुश्रूषितस्तत्राह दुःशील इति २५ फल्गु तुच्छं कृच्छ्रं दुःखं संपाद्यं औपपत्यं जारसे
वा किंच श्रवणादिति २७ चिंता प्राप्ता नो स्थितिमाह कृत्वेति शुचः शोकात् कृतेन श्वसनेन शुष्यंतो बिंबफलसदृशा अ
धरा येषु तानि मुखान्यवनताननाः यथा गृहीत्वा नमहीं लिखंत्यः तथा गृहीता नेत्रजलैः कृत्वा कुचकुंकुमानि क्षालयंत्यः

ऊर्ध्वं

भा॰द॰पू॰
८८

कृते२ वंपं२

तस्मात्संसारनाशपत्तिनिवृत्तिमित्याहुः श्रीरिति वक्षसि भृत्यपत्न्यै स्थानं लब्ध्वापि तुलस्या सपत्न्या सहैव यत्पदांबुजरजः कामयते स्म उच्यते स
र्वैर्मुख्यमिति सोऽन्यापि किरकोऽसि यस्याः स्ववीक्षणे श्रीरामानां विलोकयत्विति तेन दर्शनमन्येषां ब्रह्मादीनां तपोभिः प्रयासः सांप्रतं जः स
द्वयमपि प्रपन्नाः इति ३ हे वृजिनार्दन दुःखहंतः त्वदुपासनेन त्वद्भजनेन आशा याभिस्ताः वसतीर्गेहान् विसृज्य योगिन इव प्रा
प्ताः तव सुंदरस्मितनिरीक्षणेन तीव्रकामेन तप्ता आत्मानो हे पुरुषभूषण आसां देहि ३ ननु गृहं त्यक्त्वा मध्ये विहाय प्रमदा हास्यं कि
मिति प्रार्थ्यते त्वन्नाह वीक्ष्येति अलकावृतमुखं तव मुखं तव कुंडलयोः श्रीर्यो योऽर्से गंडस्थले यस्मिन् सुधा धरे सुधा यस्मिन्

श्रीर्यत्पदांबुजरजश्चकमे तुलस्याल ब्ध्वापि वक्षसि पदं किल भृत्यजुष्टं यस्याः स्ववीक्षणउतान्यसु
रप्रयासस्तद्वयं च तव पादरजः प्रपन्नाः ३ तन्नः प्रसीद वृजिनार्दन तेंघ्रिमूलं प्राप्ता विसृज्य वसतीस्त्व
दुपासनाशाः त्वत्सुंदरस्मितनिरीक्षणतीव्रकामतप्तात्मनां पुरुषभूषण देहि दास्यं ३ वीक्ष्यालकावृतमु
खं तव कुंडलश्रीगंडस्थलाधरसुधं हसितावलोकं दत्ताभयं च भुजदंडयुगं विलोक्य वक्षः श्रियैकर
मणं च भवाम दास्यः ४ का स्त्र्यंग ते कलपदामृतवेणुगीतसंमोहितार्यचरितान्न चलेत्त्रिलोक्यां त्रैलो
क्यसौभगमिदं च निरीक्ष्य रूपं यद्गोद्विजद्रुममृगाः पुलकान्यबिभ्रन् ४ श्री रामो जयति श्रीरस्तु

तेषु तत्र मुखं वीक्ष्य दत्ताभयं भुजदंडयुगं च वक्षः श्रियैकरमेव रमणं रतिजनकं वीक्ष्य दास्य एव भवाम इति ४ ननु युष्माभिः सत
सौ धर्मो पत्यादिसेवा इत्युक्ते तत्राह काऽस्त्रीति अंग हे कृष्ण कलानि पदानि यस्मिन् तत् अमृतं दीर्घमूर्च्छितं स्वरतालापं रसेन पाठांत
रे कलपदामृतमयं वेणुगीतं तेन संमोहिता का वा स्त्री आर्यचरितात् निजधर्मात् न चलेत् यन्मोहिताः पुरुषा अपि चलिताः किं
च त्रैलोक्यसौभगमित्यिपत्रं यतः अबिभ्रन् अबिभरुः नवयोनकृशरस्वरणमात्रेणापि तावद्द्विजधर्माः गोपुकाः किं पुनस्त्वह

सती२

श्रीरामः
८८

ब लं १

श्नन्तस्तावात्तोहृद्यस्मः प्रार्थयते कुर्वंतीति कुशलाः शास्त्रनिपुणाः तथा शास्त्रं किं प्रजया करिष्यामो येषां नोयमात्मायंलोकं इत्यादि किं च ३४
इतियानेति यस्मात्तस्मात्त्वय्येव चिराद्दीनाम पहृतत्वादित्याह चित्तमिति यस्मात्कं चित्तं मे तावत्तं कालपर्यंतं सुखेन गृहेषु निर्विश
ति तच्च या यहृतं करावपि गृहकृत्ये निर्विशतः तावपि सुखोत्मना तयेति वा ३५ अतः अंगहे सुस्मनः सुस्मात् तवाधरामृतपूरकेण तव
वैदेहासस्ताहितेनावलोकेन कलगीतेन च यातो यो हृच्छयाग्निः कामाग्निस्तं सिंच नो चेद्वयं तावहेको ग्निस्तया विरहजाग्निष्वमपि प्रेम

२८

कुर्वंति हि त्वयि रतिं कुशलाः स्व आत्मन्नित्यप्रिये पतिसुतादिभिरार्तिदैः किं तन्नः प्रसीद परमेश्वर मा
स्म छिंद्या आशां धृतां त्वयि चिरादरविंदनेत्र ३४ चित्तं सुखेन भवतापहृतं गृहेषु यन्निर्विशत्युत कराव
पि गृह्यकृत्ये पादौ पदं न चलतस्तव पादमूलाद्यामः कथं व्रजमथो करवाम किं वा ३५ सिंचांग नस्त्वदध
रामृतपूरकेण हासावलोककलगीतजहृच्छयाग्निं नो चेद्वयं विरहजाग्न्युपयुक्तदेहा ध्यानेन या
म पदयोः पदवीं सखे ते ३६ यर्ह्यंबुजाक्ष तव पादतलं रमाया दत्तक्षणं क्वचिदरण्यजनप्रियस्य अस्प्रा
क्ष्म तत्प्रभृति नान्यसमक्षमंग स्थातुं त्वयाभिरमिता बत पारयामः
३७

तेन च उपयुक्तदेहाः दग्धशरीरा योगेनेव ध्यानेन पदवीं मंतिकं ध्यानेन याम प्राप्स्याम ३६ ननु त्वत्पतीन्नियोगपरा एतान्नय नम
र्गं सिंचेयुरिति तत्राह यर्हीति रमाया लक्ष्म्याः दत्तक्षणं दत्तोत्सवं दत्तावसरं वा तव पादतलं क्वचिदरण्ये वनसर्वदा अरण्यजनाः प्रियाय
स्य तव अरण्यजनप्रियस्य अस्प्राक्ष्म स्पृष्टवंतो वयं तत्प्रभृति त्वयाभिरमिता भवने हिताः सत्यः महात्म्यं अन्यस
मक्षं स्थातुमपि न पारयामः तु यात्तेनरोचं तेइत्सर्पा ३७

प्रिय १

स्प

भा॰द॰पू॰
२८

नि२
दृष्टता नि२

त्रिशो विरहसंतप्तगोपीभिः स्वस्य मार्गणं उन्मत्तवत् [illegible] न्वमंती सर्वने वने ॥१॥ अवतासां अप्यप्संमः ॥१॥ सा च अनुरागस्मि
तो म्नावि भ्रमे हि ता निस विलास निरीहता निर्जने अमनो रमा भाला भास्य विहारः क्रीडा अविभ्रमाः अन्ये च विलासा लोम्न
रमापतेर्गत्यागस्मि रतेता सि ह्रीं म्रा कस्या निर्विन्नाय्यासां ता ॥ अनन्तस्मिन्ने वात्मायासां ता ॥ तस्य विविधा चेष्टा जगृहुः तद्गुकर
णेना क्रीडन् म्रा क्रीडेत्यः ॥२॥ प्रथा पिगतिस्मिनेति प्रियस्य गमनादिषु प्रतिरूढ यात्र विशमूर्तयो यासां ता ॥ अत्र तस्य विहारविभ्रमाः

श्रीशुक उवाच ॥ अंतर्हिते भगवति सहसैव व्रजांगनाः ॥ अतप्यंस्तमचक्षाणाः करिण्य इव यूथपं ॥१॥ ग
त्यानुरागस्मितविभ्रमेक्षितैर्मनोहरालापविहारविभ्रमैः ॥ आक्षिप्तचित्ताः प्रमदा रमापतेस्तास्ता विचे
ष्टा जगृहुस्तदात्मिकाः ॥२॥ गतिस्मितप्रेक्षणभाषणादिषु प्रियाः प्रियस्य प्रतिरूढमूर्तयः ॥ असावहं
त्वित्यबलास्तदात्मिका न्यवेदिषुः कृष्णविहारविभ्रमाः ॥३॥ गायंत्य उच्चैरमुमेव संहता विचिक्युरुन्म
त्तकवद्वनाद्वनं ॥ पप्रच्छुराकाशवदंतरं बहिर्भूतेषु संतं पुरुषं वनस्पतीन् ॥४॥ दृष्टो वः कच्चिदश्व
त्थप्लक्ष न्यग्रोध नो मनः ॥ नंदसूनुर्गतो हृत्वा प्रेमहासावलोकनैः ॥५॥ श्रीगोपीनां यजोशाह

तस्यैव विहारविभ्रमाः क्रीडाविलासा यासां ता ॥ अहमेव कृष्ण इति परस्परं निवेदितवत्यः ॥३॥ किं च गायंत्य इति
वनाद्वनांतरं गत्वा विचिक्युः ॥ मृगयां चक्रुः उन्मत्ततुल्यत्वमाह ॥ वनस्पतीन्प्रपप्रच्छुः ॥ भूतेषु अंतरं मध्ये संतं पुरुषं व
हिश्च संतमिति ॥४॥ तत्प्रश्नं चर्यंति नवभिः ॥ तत्र महत्त्वात्रेते पृच्छ्यस्तेत्याशयाद्यत्स्यादीन्पृच्छति ॥ दृष्ट इति प्रेमहासवि

श्रीरस्तु
२८

उदंबर॥
प्लक्षोम्र॥

श्रुत्वा ति

व्यक्तं निश्चितं ४१ विक्लवं तं प्रार्थनं स्वैरं लपितं गोपीः रीरमत् रमयामास ४२ प्रियस्येक्षणेन उत्फुल्लानि मुखानि यासां ताभिः उदारहासस्य द्विजाश्च ते एव कुंदकुसुमवत् दीधितिर्यस्य सः ४३ एणांकश्चंद्रः बाहुप्रसारश्च परिरंभश्च करादीनां आलंभनं स्पर्शश्च नर्मपरिहासश्च नखाग्र

॥ व्यक्तं भवान् व्रजभयार्तिहरोभिजातो देवो यथादिपुरुषः सुरलोकगोप्ता तन्नो निधेहि करपंकजमार्तबंधो तप्तस्तनेषु च शिरस्सु च किंकरीणां ४१ श्रीशुक उवाच ॥ इति विक्लवितं तासां श्रुत्वा योगेश्वरेश्वरः प्रहस्य सदयं गोपीरात्मारामोप्यरीरमत् ४२ ताभिः समेताभिरुदारचेष्टितः प्रियेक्षणोत्फुल्लमुखीभिरच्युतः उदारहासद्विजकुंददीधितिर्व्यरोचतैणांक इवोडुभिर्वृतः ४३ उपगीयमान उद्गायन् वनिताशतयूथपः मालां बिभ्रद्वैजयंतीं व्यचरन्मंडयन् वनं ४४ नद्याः पुलिनमाविश्य गोपीभिर्हिमवालुकं रेमे तत्तरलानंदकुमुदामोदवायुना ४५ बाहुप्रसारपरिरंभकरालकोरुनीवीस्तनालभननर्मनखाग्रपातैः क्ष्वेल्यावलोकहसितैर्व्रजसुंदरीणामुत्तंभयन् रतिपतिं रमयांचकार ४६ एवं भगवतः कृष्णाल्लब्धमाना महात्मनः आत्मानं मेनिरे स्त्रीणां मानिन्योभ्यधिकं भुवि ४७ तासां तत्सौभगमदं वीक्ष्य मानं च केशवः प्रशमाय प्रसादाय तत्रैवांतरधीयत ४८ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे एकोनत्रिंशोध्यायः २९ श्री

टी २

पातनश्च तैः क्ष्वेल्या क्रीडया च अवलोकैश्च हसितैश्च कामं तासामुद्दीपयन् ताः रमयामास ४६ महात्मनः कृष्णात् लब्धमानाः ४७ तासां तं सौभगमदं स्वाधीनतां मानं गर्वं केशवः कश्च ईशश्च तौ वशयति इति तथा सः ४८ इति श्रीदशमे टीकायां एकोनत्रिं शः २९

सौभगे न मदं २

दासरी डाधे २

भा॰द॰पू॰
॥९०॥

हरिण्या रेखप्रसन्नमस्मदृष्टिनिर्वृतं नाम्नाहुः। अपि हे सखि एणपत्नि अपि किं उपगतः समीपं गतः गात्रैः सुंदरैः सुखावक
हितैः प्रियया सह नितम्बकुचं नेत्रयोः कान्तया अङ्गसंगेन लग्नेन कुंकुमेन रंजिताया कुंदकुसुमस्रजो गंधः कुलपतेः
श्रीकृष्णस्य वाति सुगंधयति॥ फलकं नारेण न तां स्तस्त न सं दृष्ट्वा प्रणता इति मत्वा प्रियया सहितस्य गतिविलासं सं
भावयंतः पृच्छंति बाहुमिति तुलसिकायाः अलिकुलैः मत्तमदामोदमदांधैः अनुगम्यमानः इह चरन्निति॥ १२ कच्चिद

अप्येणपत्न्युपगतः प्रिययेह गात्रैस्तन्वन्दृशां सखि सुनिर्वृतिमच्युतो वः। कांतांगसंगकुचकुंकु
मरंजितायाः कुंदस्रजः कुलपतेरिह वाति गंधः॥ ११ बाहुं प्रियांस उपधाय गृहीतपद्मो रामानुजस्तु
लसिकालिकुलैर्मदांधैः। अन्वीयमान इह वस्तरवः प्रणामं किं वाभिनंदति चरन्प्रणयावलो
कैः॥ १२ पृच्छतेमा लता बाहूनप्याश्लिष्टा वनस्पतेः। नूनं तत्करजस्पृष्टा बिभ्रत्युत्पुलकान्यहो॥
१३ इत्युन्मत्तवचो गोप्यः कृष्णान्वेषणकातराः। लीला भगवतस्तास्ता ह्यनुचक्रुस्तदात्मिकाः॥ १४

श्रीकृष्णाय नमः॥

पृच्छतेति॥
हे सख्यः इमा लताः पृच्छत। एता नूनं अनेन भगवता दृष्टाः इमाः पृच्छत। ननु स्वपतिसंगतेन तत्संगतिर्दुर्घटा न वनस्पतेः पत्युः बाहून्
आश्लिष्टाः अपि अहो नाम पुनः नूनं तत्करजैः स्पृष्टाः यतः उत्पुलकानि बिभ्रति न हि स्वपतिसंगताबीदृक् पुलकसंभव इति
भावः॥ उन्मत्तवचनं परस्परं पृष्ट्वा इति तत्संभृतं॥ १३ इतीरमा पुनस्ता नानाविधेष्टा जगदुः॥ तदात्मिकाः कृष्णान्वेषणे तन्मयचेष्टा इति
इति इति उन्मत्तवचो गोप्यः उन्मत्तवचनं तागोप्यः कृष्णान्वेषणे कातराः अतितिविह्वलाः अनुचक्रुः अनुकरणं चक्रुः॥ १४

श्रीरामः
॥९०॥

न२

र्महं तन्न पुष्पैर्वहूपकारित्यस्येति कुरवकाः दनूप धक्किंचिदिति हे कुरवकाः दयः दर्पहरं स्मितं यस्य सः इतो गतः कच्चि
त् दृष्ट इति । स्मृलिकुलैः सहतां विभ्रत् वाति प्रियः तया किं दृष्ट इति गुणातिरेको पि न स्वताहिमाः पश्येयुरितिपृष्टेति मा
लतीति हे मालति मल्लिके जाति यूथिके वो युष्माभिः किं स्पृहर्षितो दृष्टः करस्पर्शेन वश्रीतिं जनयन् किं जात इति । अमा
लति जातिस्त्वोत्वां न विशेषो दृष्टव्यः ७ फलादिभिः सर्वप्राणिनां तर्पयत्यताः एतेन पश्येयुरिति पृ चूतेति चूतो न सृयो र्वानर
जाति नेहः करवनाय पयोऽस्त्र हे चूतादयः हे येन सेवयरार्थामावि काः परार्थमेव भवो जन्म येषां ते यमुनो पकूलाः नसा

कच्चित्कुरवकाशोकनागपुंनागचंपकाः। रामानुजो मानिनीनां गतो दर्पहरस्मितः। ६ कच्चित्तुलसि क
ल्याणि गोविंदचरणप्रिये। सह त्वालिकुलैर्बिभ्रद्दृष्टस्तेऽतिप्रियोऽच्युतः। ७ मालत्यदर्शि वः कच्चिन्मल्लि
के जाति यूथिके। प्रीतिं वो जनयन् जातः करस्पर्शेन माधवः। ८ चूतप्रियालपनसासनकोविदार
जंब्वर्कबिल्वबकुलाम्रकदंबनीपाः। येन्ये परार्थभविका यमुनोपकूलाः शंसन्तु कृष्णपदवीं रहितात्म
नां नः। ९ किं ते कृतं क्षिति तपो बत केशवांघ्रिस्पर्शोत्सवोत्पुलकिताङ्गरुहैर्विभासि। अप्यंघ्रि

संभव उरुक्रमविक्रमाद्वा आहो वराहवपुषः परिरंभणेन। १०

कूलसामीप्ये वर्तमानाः तीर्थवासिनः इत्यर्थः नेमवं तः हरमात्मनां सूच्यचेनसां कस्यपदवीं कस्य मार्गं शंसन्तु दे
हे क्षिति तिने तया किं तपः कृतं यात्त्वं केशवांघ्रिस्पर्शोत्सवो केशवस्यांघ्रिस्पर्शेन उत्सवो पस्याः सा कृतः अंग
रुहैः तृणलक्षितैर्नाखेर्मा विभासि विभ्रासि शोभसे तत्र विशेषं पृच्छति अपीति किं अयमुत्सवः अंघ्रिसंभवः अधुनातनो हे वा

माघबदी ४ पा ५ त ४ कवनार ४

भा० द० स्क०
८१

सुपृक्तानि संमिश्राणि २५ तेन नंदसूनुना सह यातायाः अंसे न्यस्तः प्रकोष्ठो यस्याः करेणोः हस्तिन्याः करिणा यथा एकांतं नयति २६ हे आल्यः सख्यः अहो धन्या अमी वि
रेण्वः गोविंदांघ्र्यब्जरेणवः तत्र हेतुः यानिति ब्रह्मादिभिः मूर्ध्नि धृतत्वात् एवं निषेधेन तस्यै पदानि नावः २८ अमूनि अमूनि
तस्या इति गोपीनां सर्वस्वं भुंक्तेच्युताधरं तस्याः पदानि सपत्नीकानि नः क्षोभं कुर्वंती नेत्र इत्यत्र नूनं बलं

पदानि व्यक्तमेतानि नंदसूनोर्महात्मनः लक्ष्यंते हि ध्वजांभोजवज्रांकुशयवादिभिः २४ तैस्तैः पदैः
स्तत्पदवीमन्विछंत्योग्रतोबलाः वध्वाः पदैः सुपृक्तानि विलोक्यार्त्ताः समब्रुवन् २५ कस्याः पदा
नि चैतानि यातायानंदसूनुना अंसन्यस्तप्रकोष्ठायाः करेणोः करिणा यथा २६ अनयाराधि
तो नूनं भगवान्हरिरीश्वरः यन्नो विहाय गोविंदः प्रीतो यामनयद्रहः २७ धन्या अहो अमी
आल्यो गोविंदांघ्र्यब्जरेणवः यान्ब्रह्मेशौ रमा देवी दधुर्मूर्ध्न्यघनुत्तये २८ तस्या अमूनि नः क्षो
भं कुर्वंत्युच्चैः पदानि यत् यैकापहृत्य गोपीनां रहो भुंक्तेच्युताधरं २८ न लक्ष्यंते पदान्यत्र तस्या नू
नं तृणांकुरैः खिद्यत्सुजातांघ्रितलामुन्निन्ये प्रेयसीं प्रियः २९ इमान्यधिकमग्नानि पदानि वहतो
वधूं गोप्यः पश्यत कृष्णस्य भाराक्रांतस्य कामिनः अत्रावरोपिता कांता पुष्पहेतोर्महात्मना अत्र
प्रसूनावचयः प्रियार्थे प्रेयसा कृतः प्रपदाक्रमणे एते पश्यतासकले पदे ३० केशप्रसाधनं
त्वत्र कामिन्याः कामिना कृतं तानि चूडयता कांतामुपविष्टमिह ध्रुवं ३१ श्रीगोपालजी शाह

पादरेणून् वापि चिन्नं ... ता र इह ... त ... न तत्र हस्ते ... लेत्तं न इति खिद्यती सुजाते सुकुमारे अंघ्रितले
यस्यास्तां अनिन्ने स्कंधमारोपितवान् ३० प्रपदाभ्यां आक्रमणं ययोस्ते ... सकले पदे पश्यतेति ३० न

श्रीरामः
८१

मिस्मन १   गो १   पा सं २

कस्याश्चित्सिद्धिस्तादिदृशिंसि नुकरणं प्रपंच्यते तेन तत्स्यानुभिलम्मयत्वंपुनरेकेनानुकरणमितिविवेकः। मृतनायंत्या: रतनावहावरंस्या: रूसवराघ
रेतीसनमद्यिवत् लोकपिता लोकवहत्स्मान्नरूपता हेस्तापिता हेतुवत्तरणावर्तवहत्मानं कत्वा ऋक्‌ंतमाणमांविना रूसस्यानंजोवयति
याताम्भन्याहुः जहाराश्च दूरात्दूरेवर्त्तमानानागाः तद्वनयथाश्रीकृस्णस्यथाश्रीकृयतंरूसमनुकुर्वती अनुवर्त्तमानाश्वनुकुर्वतीतिकापाः

२ घ्री

कस्याश्चिन्मृतनायंत्या: रूसायंत्यपिवत्स्तनं तोकयित्वा रुदत्यन्यापदाहंत्न शकटायतीं १५ दैत्यायित्वा जहारा
न्यामेकां कृस्णार्भभावनां रिंगयामास काप्यंघ्री कर्षंतीघोषनिःस्वनैः १६ कृस्णरामायिते द्वे तु गोपायंत्य
श्च काश्चन वत्सायंतीं जघानान्या तत्रैका तु बकायतीं १७ आहूय दूरगा यद्वत्कृस्णं तमनुकुर्वतीं वेणुं
घ्नतीं क्रीडंतीमन्याः शंसंति साध्विति १८ कस्याश्चित्स्वभुजं न्यस्य चलंत्याहापरा नन्प कृस्णोहं पश्यत गतिं
ललितामिति तन्मनाः १९ मा भैष्ट वातवर्षाभ्यां तत्त्राणं विहितं मया इत्युक्त्वैकेन हस्तेन यतंत्युन्निदधेंबरं
२० आरुह्यैका पदाक्रम्य शिरस्याहापरान्नृप दुष्टाहे गच्छ जातोहं खलानां ननु दंडधृक् २१ तत्रैकोवाच
हे गोपा दावाग्निं पश्यतोल्वणं चक्षूंष्याश्वपिदध्वं वो विधास्ये क्षेममंजसा २२ बद्धान्यया स्रजा काचित्
तन्वी तत्र उलूखले भीता सुदृक्पिधायास्यं भेजे भीतिविडंबनं २३ एवं कृस्णं पृछमाना वृंदावनल
तास्तरून् व्यचक्षत वनोद्देशे पदानि परमात्मनः २४ श्रीकृस्णाय नमः श्रीराधावल्लभो जयति

१७ यतंतीयत्नंकुर्वंती श्रवरं ३ तरीयवत्से ३ अन्निदधे ऊर्द्ध्वं कृतवती अपिदध्वं निमीलयत २२ सुदृक् सुनयनं आस्यं पिधाय मु
दृक्करात्लीतिवा नीतिविडंबनेनयानुकरणं एवंपुनरपि रंतावनेलतास्तरूंस्त्र कृस्णं पृछंत्य: वानोद्देशेवन प्रदेशे यपवततं स्व
ययन २४ श्रीराम:

॥भा०९४॥
॥९२॥

किंतु सर्वयत्र भ्रात्कलसेरंगतिरस्मीत तत्रैव कालिंद्याः पुलिनमागत्य कलसंभावयंति ध्यायंतीतितत्पाश्चा कलसस्यागमनं कांक्षितं यास्ताः सि
क्षिताः सत्यः कलसमेव जगुरिति इतिश्रीभागवतेदशमस्कंधे १ ॥ एकत्रिंशेनिरामलुपुनः पुलिनमागताः कलसमेवानुगायंत्यः प्रार्थयंते तत्र गमं
जयतीति हे दयित ते जन्मनाधिकं यथा स्यात्तथा जयति उत्कर्षेण वर्तते यस्मात्त्वमत्र यातस्तस्मादिंदिरा लक्ष्मीः श्रयते व्रजमेवालंकृत्य
प्रवर्तते एवं व्रजे सर्वस्मिन्मोदमाने तितत्र त्वत्तास्त्वका स्वयोरागोपीजनाः तव पितरं यथा विचित्तास सवः धृतासवो येस्तैतविचिन्वंते मृगयं
ते ..... इति ......

॥पुनः पुलिनमागत्य कालिंद्याः कलसमावनाः समवेता जगुः कलसंत दागमनकांक्षिताः ४४ ॥ इतिश्रीभा॥
॥गवतेमहापुराणेदशमस्कंधेरासक्रीडायांविरहगोपीगानंनाम ॥ ३० ॥ गोप्यऊचुः जयतितेधिकं जन्मना
व्रजः श्रयत इंदिरा शश्वदत्र हि दयित दृश्यतां दिक्षु तावकास्त्वयि धृतासवस्त्वां विचिन्वते ॥ १ ॥ शरदुदाश
ये साधुजातसत्सरसिजोदरश्रीमुषादृशा सुरतनाथ तेशुल्कदासिका वरद निघ्नतो नेह किं वधः ॥ २ ॥

सर्वस्मिन्लोके अवतारस्तो यद्यपि संगतिरुच्यते तत्र विचिन्वंति मम किमिति चेत्तत्राहुः शरदिति शरदुदाशये शरत्कालीने सरसि साधुजातं
यत्सरसिजं विकासितं पद्मं तस्य उदरे गर्भे याश्रीः ताम् मुष्णाति हरतीति तथा तया दृशा नेत्रेण हे सुरतनाथ संभोगपते वरद हे शुल्कदासिका
अमूल्यदासिकाः मूल्यरहिता निघ्नतो मारयतस्ते तव तया क्रियमाणो वधः इह लोके अयं वधो न भवति किं शस्त्रेणैव वधो वधः किं
शास्त्रवधोवधो न भवति किंतु भवत्येव ॥ तत्त्वदृशा अपहृतप्राणाः .... नामितिक्रियापदे .... विशे
षः २ ॥ हा हरे राम हरे राम राम राम हरे हरे हरे कृष्ण हरे कृष्ण .... कृष्ण हरे हरे ॥ १ ॥ श्रीराधावल्लभो जयति श्रीकृष्णः

धः २

रक्तरद
यदृ.नांप

॥श्रीकृष्णः॥
॥९२॥

यापाद्यतां २

३५

रेम इत्यादि स्वुकोक्तिः। आत्मरतः स्वतंत्रं स्वसुखः। आत्मारामः स्वक्रीडः। अखंडितः अखंडितं स्त्रीविभ्रमैरनाकृष्टोपि तथाचोक्तमिति रेमे स्वतंत्रमा
ह कामिनामिति स्त्रीणां दुरात्मतामाह साचेति द्वाभ्यां कामयानमार्गमनन्यसाधनं यासां ताः गोपीर्हित्वा मां भजते इति रात्मानं च
रेवं मेने इति कामिनां दैन्यं दर्शयतीत्येवमुक्तमिति स्कंधमारोहेत्युक्तमाह ततस्त्वरितमित्यर्थः अनुता

॥श्रीशुक उवाच॥ रेमे तया चात्मरत आत्मारामोप्यखंडितः। कामिनां दर्शयन्दैन्यं स्त्रीणां चैव दुरात्मतां ॥३४॥
इत्येवं दर्शयंत्यस्तास्चेरुर्गोप्यो विचेतसः। यां गोपीमनयत्कृष्णो विहायान्याः स्त्रियो वने ३५ सा च मेने तदा
त्मानं वरिष्ठं सर्वयोषितां। हित्वा गोपीः कामयाना मामसौ भजते प्रियः ३६ ततो गत्वा वनोद्देशं दृप्ता केशव
मब्रवीत्। न पारयेहं चलितुं नय मां यत्र ते मनः ३७ एवमुक्तः प्रियामाह स्कंध आरुह्यतामिति ततश्चांतर्द
धे कृष्णः सा वधूरन्वतप्यत ३८ हा नाथ रमण प्रेष्ठ क्वासि क्वासि महाभुज दास्यास्ते कृपणाया मे सखे
दर्शय संनिधिं ३९ अन्विच्छंतो भगवतो मार्गं गोप्योऽविदूरतः ददृशुः प्रियविश्लेषमोहितां दुःखितां
सखीं ४० तया कथितमाकर्ण्य मानप्राप्तिं च माधवात् अवमानं च दौरात्म्याद्विस्मयं परमं ययुः ४१
ततो विशन्वनं चंद्रज्योत्स्ना यावद्विभाव्यते तमः प्रविष्टमालक्ष्य ततो निववृतुर्हरेः ४२ तन्मन
स्कास्तदालापास्तद्विचेष्टास्तदात्मिकाः तद्गुणानेव गायंत्यो नात्मागाराणि सस्मरुः ४३ श्री

पमाह हा नाथेति। अन्विच्छंतो मार्गयमाणाः। अविदूरतः समीपे ४० ततस्तया विरहिताः कृष्णान्वेषणाय वनमेविश
न् ततो हरेरन्वेषणान्निववृतुः ४२ एवं तन्मनस्कास्तास्तत्र स्थित्वा गृहान्नैव सस्मरुरित्याह तन्मनस्का इति तदात्मिकाः। स एव कृष्ण आत्मा यासां ताः। तन्मा
या इत्यर्थः ४३

हे०रा० २

स्वता ४

॥ रा० १० पू० ॥ ॥ ४३ ॥

अविरोधेन प्रणतानां देहिनां पापकर्षणं पापहंतृ तृणचरानू पशूननुगच्छति तथा सोऽस्माकं न प्रियेभ्योऽपि केनापि वीर्याणि येन
लक्ष्मीनिकेतनं फणिफणार्पितं ते पदांबुजं कुचेषु नः कृणु किमर्थं हृच्छयं कामं कृंधि छिंधि दूरीकुरु हे पुष्करेक्षण तथैव मधुरया
गिरा वल्गुवाक्यया बुधमनोज्ञया विधिकरीः किंकरीः अधरसीधुना आ-
प्यायय सजीवय इति किंच अस्माकं त्वद्विरहे प्राणमेव मरणं किंतु त्वत्कथामृतं पायय ... जीवितमस्माकं ...
कथामृतं तप्तजीवनं ... कविभिरीडितं ... कल्मषापहं

॥ प्रणतदेहिनां पापकर्षणं तृणचरानुगं श्रीनिकेतनं फणिफणार्पितं ते पदांबुजं कृणु ॥
॥ कुचेषु नः कृंधि हृच्छयं ७ मधुरया गिरा वल्गुवाक्यया बुधमनोज्ञया पुष्करेक्षण विधि ॥
॥ करीरिमा वीर मुह्यतीरधरसीधुनाप्याययस्व नः ८ तव कथामृतं तप्तजीवनं कवि ॥
॥ भिरीडितं कल्मषापहं श्रवणमंगलं श्रीमदाततं भुवि गृणंति ते भूरिदा जनाः ९ ॥

... श्रवणमंगलं श्रवणमात्रेण मंगलप्रदं ...
किंच ... एवं ... कथामृतं ... गृणंति ... जनाः ...
... जीवनं ... एवंभूतं त्वत्कथामृतं ये ... गृणंति ते ...
... कथामृतं गृणंति ते ...
... श्रीगोपालजी श्रीकुंजविहारीजी श्रीनवलविहारीजी श्रीराधाय नमः

॥ श्रीकृष्ण: ॥
॥ ४३ ॥

७४

धेनु...कृतात

पा १

यं वज्र कृष्णो ऽमृत्युः कपयान्वपाहृतिता:। किं मित्रं गोद्दशामन्यथं संप्रेष्य पातयसीत्याहुः। विषेति हे ऋषभ श्रेष्ठ विषमयं जलात् यो ऽप्ययो नाशस्त
स्मात् व्यालेन राक्षसात् अघासुरात् वर्षात् मारुतात् वैद्युतानलात् मृशनिपातात् वृषो ऽरिष्टस्तस्मात् मयात्मजाद्व्योमासुरात् विश्वतः सर्वस्मादपि
सर्वतो ऽनपायवकालियस्य नारिनाशतिता:। किं मृतानीमुपेक्षस इति भावः। यद्यपि च विश्वपालनस्याच तीर्णस्तव जनं कोपेक्षास्तं तमनुचिन्तेत्याशये
नाहुः। नखल्विति हे सखे भवान् खलु निश्चितं यशोदानन्दनो न भवति किंतु सर्वप्राणिनां बुद्धिसाक्षी नतु किं तदर्शनेन भवति तत्राहुः। विश्वस्य
रक्षणं विश्वपालनाय पद्मयोनिना ब्रह्मणा प्रार्थितः सन् सात्वतां कुले उदेयिवानवतीर्णः सि तस्मात् द्रष्टव्यमस्माकमेतत्प्रार्थना च तद्वयं

॥ विषजलाप्ययाद्व्यालराक्षसाद्वर्षमारुताद्वैद्युतानलात् ॥ वृषमयात्मजाद्विश्वतोभयादृषभ ते वयं ॥
॥ रक्षिता मुहुः ३ न खलु गोपिकानन्दनो भवानखिलदेहिनामन्तरात्मदृक् ॥ विखनसार्थितो विश्वगु ॥
॥ प्तये सखउदेयिवान् सात्वतां कुले ४ विरचिताभयं वृष्णिधुर्य ते शरणमीयुषां संसृतेर्भयात् ॥
॥ करसरोरुहं कान्त कामदं शिरसि धेहि नः श्रीकरग्रहं ५ व्रजजनार्तिहन्वीर योषितां निज ॥
१८ ॥ जनस्मयध्वंसनस्मित भज सखे भवत्किंकरीः स्म नो जलरुहाननं चारु दर्शय ६ श्रीकृष्णः ॥

संप्रार्थयन्त्याहुः। विरचितेति अभयमित्याशिषि न्वनु किं हे वृष्णिधुर्य संसृतेर्भयात् शरणमीयुषां शरणप्राप्तानां विरचितं दत्तं अभयं येन
तेषां हे कान्त कामदं वरं तथा श्रियः करं गृह्णातीति तथा तत् करसरोरुहं नः शिरसि धेहि हे व्रजजनार्तिहन् हे वीर हे निज
जनानां स्मयो गर्वः तस्य ध्वंसनं नाशनं स्मितं यस्य तथाभूत हे सखे भवत्किंकरीर्नः अस्मान् भज अस्माकमपराधं विस्मृत्य ततः प्र
॥ थमं तावत् जलरुहाननं चारु योषितां नः दर्शय ६ ॥

न्यपि च हे वीर ते ऽधरामृतं नो वितर देहि स्वारितेन नादितेन वेणुना सुष्ठु चुंबितं मिलितं नादामृतयासितमिति भावः इतररागविस्मारणं नृणां इतरेषु सावेषौ साहि-
त्वसु रागस्य विस्मापेति ~~[illegible]~~ विलापयतीति तथा नः ॥१४॥ किंच तवामपि त्वद्दर्शने दुःखं दर्शने च सुखं इत्याह सर्वं सं गच्छति सङ्गमयोर्य
तयस्ववयं त्वामपश्यता त्वं तत्कथमस्मान् त्यक्त्वा गच्छसि इति कृतान्नपुच्चुः अटतीति यदा भवान् काननं वनं प्रविश्य अटति गच्छति तदा त्वामपश्य-
तां प्राणिनां त्रुटिः क्षणोऽपि युगवद्भवति एवमदर्शने दुःखमुक्त्वा पुनस्तं कथंचित् दिनान्ते तव श्रीमन्मुखं च उदीक्षमाणानां तेषां दृशां पक्ष्मकृत् ब्रह्मा जडो मंद इति स

सुरतवर्द्धनं शोकनाशनं स्वरितवेणुना सुष्ठु चुंबितं इतररागविस्मारणं नृणां वितर वीर न-
स्तेऽधरामृतं ॥१४॥ अटति यद्भवानह्नि काननं त्रुटिर्युगायते त्वामपश्यतां कुटिलकुंतलं श्री-
मुखं च ते जड उदीक्षतां पक्ष्मकृद्दृशां ॥१५॥ पतिसुतान्वयभ्रातृबांधवानतिविलंघ्य तेंत्यच्यु-
तागताः गतिविदस्तवोद्गीतमोहिताः कितव योषितः कस्त्यजेन्निशि ॥१६॥ श्रीरुक्म श्री

एष मात्रम पि दृष्टं न मे सहमिति तद्दर्शने सुखमुक्त्वा ॥१५॥ तस्मात् ~~हे [illegible] यमन जानंतः [illegible]~~ हे अच्युत पतीन् सुतान् अन्व-
यान् संबंधिनः भ्रातॄन् बांधवांश्च अति विलंघ्य तव समीपमागताः वयं कथंभूतास्तव गतिविदः अस्मादृशं मनं जानंतः अतिविदो वयं
तवोद्गीतैः उच्चैर्गीतैः मोहिताः हे कितव शठ एवंभूता योषितः निशि समागतास्त्वाम् कस्त्यजेत् न कोपीत्यर्थः ॥१६॥ श्रीगोपालजी

सौ ४

॥श्रीरुक्मः॥
॥८४॥

दा२

गीतगतिर्वा जानन्तः २

ननु तर्हि ... यामेव वनेव सितैस्ताः नन्वेवं ननु किं मद्दर्शनेन न ते त्वद्विलासात् ... विभावयन्तन्नाधि ... तिं न विरामः इत्याहुः प्रहसि
तमिति हे प्रिय हे कुहक कपट संविदः संकेतनर्मगोष्ठ्यः १० किं च त्वयि वने निष्प्राणाः इव तिष्ठा ... पुनः ... केन हेतुना कपटमोचरसी
त्याहुः श्लोकद्वयेन चलसीति हे नाथ हे कान्त यत् पद व्रजाच्चलसि पशूंश्चारयन्न तदा तत् नलिनसुंदरं कोमलं ते पदं शिलातृणांकुरैः सीदति
शोभते कोंकुरैः सा ... रत्तिनिशीदति इति नो मनः कलिलतां ... गच्छति प्राप्नोति एवं न ... तादृ ... दुःखं ... तिवयं ननु दिनपरि

प्रहसितं प्रियप्रेमवीक्षणं विहरणं च ते ध्यानमंगलं रहसि संविदो या हृदिस्पृशः कुहक नो मनः ॥
क्षोभयन्ति हि १० चलसि यद्व्रजाच्चारयन् पशून्नलिनसुंदरं नाथ ते पदं शिलतृणांकुरैः सीदती ॥
ति नः कलिलतां मनः कांत गच्छति ११ दिनपरिक्षये नीलकुंतलैर्वनरुहाननं बिभ्रदावृतं घ ॥
नरजस्वलं दर्शयन्मुहुर्मनसि नः स्मरं वीर यच्छसि १२ प्रणतकामदं पद्मजार्चितं धरणिमंड ॥
नं ध्येयमापदि चरणपंकजं शंतमं च ते रमण नः स्तनेष्वर्पयाधिहन् १३ ॥ गोपाल ॥

तयेत्याहुः कालेन नलिनकुं ... ते रावृतं घनरजस्वलं गोरजोधूसरितं वनरुहाननं ... तिमालाकुल ... गुप्तिनयमनु
ष्यमाननं बिभ्रत् तत् च मुहुर्मुहुर्दर्शयन्नो मनसि केवलं स्मरं यच्छसि मर्प्ययसि न तु संगं ददासीति कपटत्वं इति भावः १२ अ
तोधुना कपटं विहाय ... कुर्विति प्रार्थयन्ति श्लोकद्वयेन प्रणतकाममिति हे प्रणत ... धिहन् हे ... पद्मजेन ब्रह्मणा
र्चितं मापदि ध्येयं ध्यानमात्रेणापन्निवर्तकं शंतमं च सेवा समये ... तनं ... चरणपंकजं कामतापशांतये नः स्तनेष्वर्पयेति १३

त्रिः २

भ्रुव ४ सा: १ दं: २ तन्वी: ३

भाँ० पु० ८५

कांश्चिंशो विरहालापविक्लिन्नहृदयो हरिः तत्राविर्भूय गोपीनां सांत्वयामास मानयन् १ स्वप्रेमामृतकल्लोलविह्वलीकृतचेतसः स्वहृदयं नंदय यन् गोपीकृतानं दनं दनः २ इति गोप्य इति इति एवं प्रकृतिविचित्रधा अनेकधा सुस्वरं उच्चैः कृष्ण दर्शने लालसाः स्पृहायासां ताः ३ ताला साम न्मथमन्मथः जगन्मोहनस्य कामस्यापि मनस्युद्भूतः कामः तातान्तस्यापि मोहकत्वं सर्वधैः २ कल्याणहृदयः ३ स्मृं जलिना संहत हस्तद्वये न ५ नकुटिमावध्य कुटिलीकृत्य प्रेमसंरंभेण प्रणयकोपावेशेन विवशा विकलो दष्टाधरो याकटाः कंदाशास्ते ईर्ष्यातेयाः परिवकाले

इति गोप्यः प्रगायंत्यः प्रलपंत्यश्च चित्रधा रुरुदुः सुस्वरं राजन् कृष्णदर्शनलालसाः १ तासामाविरभूच्छौरिः स्मयमानमुखांबुजः पीतांबरधरः स्रग्वी साक्षान्मन्मथमन्मथः २ तं विलो क्यागतं प्रेष्ठं प्रीत्युत्फुल्लदृशोबलाः उत्तस्थुर्युगपत्सर्वास्तन्वः प्राणमिवागतं ३ काचित्करांबुजं शौ रेर्जगृहेंजलिना मुदा काचिद्दधार तद्बाहुमंसे चंदनभूषितं ४ काचिदंजलिनागृह्णात्तन्वी तांबू लचर्वितं एका तदंघ्रिकमलं संतप्ता स्तनयोरधात् ५ एका भ्रुकुटिमाबध्य प्रेमसंरंभविह्वला घ्नंती वैक्षत्कटाक्षेपैः संदष्टदशनच्छदा ६ अपरानिमिषद्दृग्भ्यां जुषाणा तन्मुखांबुजं आपीतमपि नातृप्य त्संतस्तच्चरणं यथा ७ तं काचिन्नेत्ररंध्रेण हृदिकृत्य निमील्य च पुलकांग्युपगुह्यास्ते योगीवानं दसंप्लुता ८ सर्वास्ताः केशवालोकपरमोत्सवनिर्वृताः जहुर्विरहजं तापं प्राज्ञं प्राप्य जथा जनाः ९

श्रीकृष्ण: ८५

ताडयंतीवैक्षत ६ अनिमिषंतीभ्यां अनिमिलंतीभ्यां दृग्भ्यां आपीतं सम्यग्दृष्टमपि पुनः पुनर्जुषाणा नातृप्यत् ७ हृदि कृत्य सह दयं नीत्वा सर्वः प्राज्ञं ईश्वरं प्राप्य यथा मुमुक्षवो जनाः यद्वा [illegible] यथा संसारिणः यद्वा प्राज्ञं सुषुप्तं प्राप्य जथा तेजसाख्यजीवाः ९:

८

मपि २ भेलत्वं कामौ ३

मु२ हृ ग०२

श्वतस्त्वयात्यक्तानामस्माकंप्राणानत्वद्दर्शनेनिरतानहृद्रोगस्यत्वत्संगस्यैवचिकित्सांकुर्वित्याहुः रहसीति ॥ श्रियोधामनेवक्षसि विशालं उरस्त्वदीयस्तनः स्पृहातिस्पृहायुक्तत्वाविवेनयावन्मुहुर्मुहुर्मनोमुह्यति ॥१७॥ तवव्यक्तिः अभिव्यक्तिः व्रजवनौकसांसर्वेषामविशेषण वृजिनहंत्री दुःखनिरसनी विश्वमंगलंस र्वमंगलरूपाच अतस्त्वत्स्पृहात्मनांत्वत्स्पृहा मनसांनः मनाक् ईषत् किमपि त्यज मुंच कार्पण्यं मा कुरु अन्नदेहीत्यर्थः किंतत्स्वजनहृद्रोगशांतये यत् तिगोप्यं निषूदनं निवर्तकं सौषधं यत्त्वमेवास्तीति भावः ॥१८॥ अतिप्रेमधर्षितानांहंस्यशंकायदित्याह यत्त इति हे प्रिय यत्ते तव सुकुमारं चरणांबुजं कठिनेषु कुचे

पं ६

॥ रहसिसंविदंहृछयोदयंप्रहसिताननंप्रेमवीक्षणं बृहदुरःश्रियोवीक्ष्यधामतेमुहुरतिस्पृहामुह्यते ॥

॥ मनः ॥१७॥ व्रजवनौकसांव्यक्तिरंगतेवृजिनहंत्र्यलंविश्वमंगलं त्यजमनाक्चनस्त्वत्स्पृहा ॥

॥ त्मनांस्वजनहृद्रुजांयन्निषूदनं ॥१८॥ यत्तेसुजातचरणांबुरुहंस्तनेषुभीताःशनैःप्रियदधीम ॥

॥ हिकर्कशेषु तेनाटवीमटसितद्व्यथतेनकिंस्वित्कूर्पादिभिर्भ्रमतिधीर्भवदायुषांनः ॥१९॥ इति ॥

॥ श्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेएकत्रिंशोध्यायः ॥३१॥ श्रीगिरिवरधारिणेनमः श्री

षु संमर्दनशंकिताः शनैः शनैर्दधीमहि धारयेम वयं तेनाटवीमटसि नयसीति पाठे पश्चून्वा कांचिदन्यां वा आत्मानमेव वा नयसि प्राप यसि नन्वततः तस्य चरणांबुजं वा कूर्पादिभिः सूक्ष्मपाषाणादिभिः किंस्विन्न व्यथते कथंतु नाम व्यथनेति नवानेव आयुर्जीवितं यासां नो धीर्भ्रम ति मुह्यतीति ॥१९॥ इति दशमे एकत्रिंशो ॥३१॥ श्रीगोपालजीसाहय श्रीमहंतगोपालजीसाह पश्री श्रीबल्लभविहारीजीसाहयः ॥

नं३ नं२

तत्र भगवतो ऽभिमतमज्ञात्वा तद्वचनेनैव पार्श्वे पिनु कामं भूतानि प्रायालो कर्त्तज्ञा तस्मिन्नेव पृच्छंति भजतः इति भजतः प्रातिलोम्येन तद्वत् केचिद्भजनानुलोम्यात् भजंति केचित्तु ततद्विपर्ययं यथा न भवति तथा तद्भजनं नेयेत भजतो ऽपि न भजंति अन्ये च नोभयानिति १८ विविक्तत्वाभिप्रायज्ञः स मोहः निरूपयति हे सख्यः उपकाराय स्वमुपकारा नेयाये मिथो भजंति अन्यस्य भजंति किं त्वात्मानमेव कुतः हि यतः स्वार्थ एवैकांततः उद्यमो येषां ते तत्र च न सौहृदं न च तेन च धर्मो दृष्टो दृष्टार्थत्वात् गो माहात्म्याहि भजने न त्वदृष्टार्थः १९ ये तु अभजतो ऽपि भजंति ते द्विविधाः करुणाः स्निग्धाश्च तत्र यथा क्रमं धर्मः कामो भवतः इत्याह भजंत्य भजतः इति २० तृतीयपक्षो ऽभजतः ऽपि भजंतीत्यपमर्थः ते चतुर्विधाः एके आत्मारामाः आत्मारामाः आप्तकामाः केचित्तु अकृतज्ञाः विपर्यसेन

॥ गोप्य ऊचुः ॥ भजतो ऽनुभजंत्येक एक एतद्विपर्ययं ॥ नोभयांश्च भजंत्येक एतन्नो ब्रूहि साधु भोः ॥ १७ ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥ मिथो भजंति ये सख्यः स्वार्थैकांतोद्यमा हि ते ॥ न तत्र सौहृदं धर्मः स्वार्थार्थं तद्धि नान्यथा ॥ १८ ॥ भजंत्यभजतो ये वै करुणाः पितरो यथा ॥ धर्मो निरपवादो ऽत्र सौहृदं च सुमध्यमाः ॥ १९ ॥ भजतो ऽपि न वै केचिद्भजंत्यभजतः कुतः ॥ आत्मारामा ह्याप्तकामा अकृतज्ञा गुरुद्रुहः ॥ २० ॥ नाहं तु सख्यो भजतो ऽपि जंतून्भजाम्यमीषामनुवृत्तिवृत्तये ॥ यथाधनो लब्धधने विनष्टे तच्चिंतयान्यन्निभृतो न वेद ॥ २१ ॥

धर्मो निरपवादो ऽत्र

पितृवत्काम्यत्वेन भोगेच्छारहिताः अन्ये कृतज्ञाः संभूताः अन्ये गुरुद्रुहः अतिकठिनाः सपितापमपि योपकर्तृन् इति न्यायात् द्रुपकर्त्ता गुरुस्तत्रपः तस्मै द्रुह्यंतीति तथा ते २० अथ च परमेश्वरो ऽभिगतमात्मानं मत्वा ऽभिसंकोचैः परस्परं गूढस्मितमुखीः ताः दृष्ट्वाह नाहमिति हे सख्यः अहं तेषां मध्ये न को ऽपि किंतु परमकारुणिकः परमसुहृच्च रूपं अमीषां भजतां अनुवृत्तिवृत्तये निरंतरध्यानप्रवृत्तये तान्न भजामि एतत्सदृष्टांतमाह यथेति तस्य धनस्यैव चिंतया निभृतः पूर्णो ऽन्यान्न इतियावत् अन्यत्क्षुत्पिपासादि अपि न वेद २१

॥ स्त्री॰ स॰ ॥
॥ ९६ ॥

पाः रात्रेस्तमो पथा

पुरुषः परमात्मा ज्ञानादिभिः शक्तिभिर्यथा यद्वा उपासकः पुरुषो ज्ञानबलवीर्यादिशक्तिभिः यद्वा पुरुषोऽनुशायी प्रकृत्याद्युपाधिसंबन्धो विरोचते तद्वत् ॥१०॥ विकसत्कुन्दमन्दारैः सुरभिर्योऽनिलस्तस्मात् षट्पदा यस्मिन् तत् ॥११॥ शरच्चन्द्रांशूनां संदोहैः समूहैर्ध्वस्तं दोषातमः रात्रिगतं तमो यस्मिन् अत एव शिवं सुखकं कृष्णायास्तस्या हस्ततरलैस्तरङ्गैरचिता आस्तृता कोमला वालुका यस्मिन् स्वं पुलिनं ताः समादाय निर्विश्य तत्र तासां दर्शनेनाधिकं व्यरोचतेति पूर्वेणान्वयः ॥१२॥ तास्तु मनोरथानामन्तं पपुः पूर्णकामा बभूवुः श्रुतयो यथेति श्रुत्यर्थः यथा कर्मकाण्डेषु

तामिर्विधूतशोकाभिर्भगवानच्युतो वृतः व्यरोचताधिकं तात पुरुषः शक्तिभिर्यथा ॥१०॥ ताः समादाय कालिन्द्या निर्विश्य पुलिनं विभुः विकसत्कुन्दमन्दारसुरभ्यनिलषट्पदं ॥११॥ शरच्चन्द्रांशुसंदोहध्वस्तदोषातमः शिवं कृष्णाया हस्ततरलाचितकोमलवालुकं ॥१२॥ तद्दर्शनाह्लादविधूतहृद्रुजो मनोरथान्तं श्रुतयो यथा ययुः स्वैरुत्तरीयैः कुचकुङ्कुमाङ्कितैरचीकॢपन्नासनमात्मबन्धवे ॥१३॥ तत्रोपविष्टो भगवान् स ईश्वरो योगीश्वरान्तर्हृदि कल्पितासनः चकास गोपीपरिषद्गतोऽर्चितस्त्रैलोक्यलक्ष्म्येकपदं वपुर्दधत् ॥१४॥ सभाजयित्वा तमनङ्गदीपनं सहासलीलेक्षणविभ्रमभ्रुवा संस्पर्शनेनाङ्ककृताङ्घ्रिहस्तयोः संस्तुत्य ईषत्कुपिता बभाषिरे ॥१५॥ श्रीशुकः ॥

श्रुतयः परमेश्वरमुपदिशन्त्यः कर्मकाण्डे कामानुबन्धैः पूर्णा इव न भवन्ति ज्ञानकाण्डे तु परमेश्वरं दृष्ट्वा तदानन्दपूर्णाः कामानुबन्धं जहतीति तद्वदिति स्वाः प्रकामात् प्रतिप्रेम्णा तमभजन्निति आह स्वैरिति अचीकॢपन् रचयामासुः आत्मबन्धवे प्रियतमाय ॥१३॥ गोपीसभागतस्ताभिः संमानितः सन् चकास शुशुभे त्रैलोक्ये या लक्ष्मीः शोभा तस्या एकं पदं स्थानं वपुर्दधत् ॥१४॥ सहासलीलेक्षणेन

॥ भा॰ १०॰ पू॰ ॥
॥ ५७ ॥

१२ ७५४ द्वयो ना: २

रासक्रीडां रासोनाम बहुनर्तकीयुक्तो नृत्यविशेषः तां क्रीडां अन्योन्यमाबद्धाः संलग्ना बाहवो यैस्तैः सह हस्तौ सा हि स्त्रीभिः जिनयेन स्पर्श
यति रासोत्सवः संप्रवृत्तः तं च प्रपञ्चयति द्वाभ्यां द्वाभ्यां स्त्रीभ्यां तासां मंडलरूपेणावस्थितानां द्वयोर्मध्ये प्रविष्टेन तेन तेन च कंठे गृहीतानां अन्य
तया आलिंगितानां कीदृशेन यं स्वनिकटं मामेवाश्लिष्टवानिति मन्येरन् तेन इत्तरत्र द्वयोर्द्वयोर्मध्ये प्रविष्टेन स्त्रीभिः स्वर्णैः न
नेकरूपत्वं न तथा प्रवेशः सर्वसंनिहितत्वेन कुतः स्वैकनिकटस्थत्वं मन्येरन् तास्ताः इति स्मृतं च तं योगेश्वरेणेति स्त्रीविंशपत्निने स्वर्णः ॥ ३

॥ तत्रारभत गोविंदो रासक्रीडामनुव्रतैः ॥ स्त्रीरत्नैरन्वितः प्रीतैरन्योन्याबद्धबाहुभिः ॥ २ ॥ रासोत्सवः
संप्रवृत्तो गोपीमंडलमंडितः ॥ योगेश्वरेण कृष्णेन तासां मध्ये द्वयोर्द्वयोः ॥ प्रविष्टेन गृहीतानां
कंठे स्वनिकटं स्त्रियः ॥ यं मन्येरन्नभस्तावद्विमानशतसंकुलं ॥ ४ ॥ दिवौकसां सदाराणामौत्सुक्या
पहृतात्मनां ॥ ततो दुंदुभयो नेदुर्निपेतुः पुष्पवृष्टयः ॥ जगुर्गंधर्वपतयः सस्त्रीकास्तद्यशोऽ
मलं ॥ ५ ॥ वलयानां नूपुराणां किंकिणीनां च योषितां ॥ सप्रियाणामभूच्छब्दस्तुमुलो रासमंडले ॥ ६ ॥
तत्रातिशुशुभे ताभिर्भगवान्देवकीसुतः ॥ मध्ये मणीनां हैमानां महामरकतो यथा ॥ ७ ॥ ॥

स्क॰ ध॰ ३

॥ श्रीरामः ॥
॥ ५७ ॥

तावन्नभस्तलमेव क्षोभ्यत्वेनाह नभ इति नभस्तावदेव विमानशतैः संकीर्णं नभो यन्न व सदाराणां उत्सुकसहितानां
नृत्यतः संकीर्णः महामरकतो नीलमणिः दिवि हैमानां मध्ये तासां स्वर्णवर्णानां स्त्रीणां अश्लिष्टानां शुशुभे गोपीदृश्यत्वे श्रा
यत्वेन विनैव मध्यपदं दृष्टिमेकवचनं ॥ ७ ॥

स्वर्णमणीनां २
देवानां

श्र जर्यः ला ग्रू जदाप

द१

एवं मदर्थोज्झितलोकवेदस्वानां मदर्थे उज्झितो लोकः पुत्राद्युक्तायुक्तप्रतीतिहेतुर्वेदश्च धर्माधर्मप्रतीतिहेतुस्ताः स्वा ज्ञातयश्च ये ताभिस्तासां युष्माकं परोक्षं मदर्शनं यथा भवति तथा भजता युष्माकमेव मालापान् शृण्वतैव निवसता तिरोहितं तमेव मन्त्रं नेन स्थितं तत् तस्मा
त् हे प्रियाः मा मां मां असूयितुं दोषारोपेण द्वेष्टुं यूयं मार्हथ न योग्याः स्थ ॥२१॥ अहं स्वतः पूर्णोऽपि युष्माकं प्रत्युपकारं कर्तुं नेति
निरवद्यसंयुजां निरवद्या संयुक् संयोगो यासां तासां वः विबुधानामायुषापि चिरकालेनापि स्वीयं साधुकृत्यं प्रत्युपकारं कृत्वा
कर्तुं न पारये न शक्नोमि कथंभूतानां या मां भजन् दुर्जर[illegible]गेहशृङ्खलाः संवृश्च्य निःशेषं छित्त्वा मां भजन्त तासां

॥ एवं मदर्थोज्झितलोकवेदस्वानां हि वो मय्यनुवृत्तयेऽबलाः ॥ मया परोक्षं भजता तिरोहितं ॥
॥ मासूयितुं मार्हथ तत्प्रियं प्रियाः ॥२१॥ न पारयेऽहं निरवद्यसंयुजां स्वसाधुकृत्यं विबुधायुषापि ॥
॥ वः या माभजन्दुर्जरगेहशृङ्खलाः संवृश्च्य तद्वः प्रतियातु साधुना ॥२२॥ इति श्रीभागव ॥
॥ ते महापुराणे दशमस्कन्धे द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥३२॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्थं भगवतो गोप्यः ॥
॥ श्रुत्वा वाचः सुपेशलाः ॥ जहुर्विरहजं तापं तदङ्गोपचिताशिषः ॥१॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

भक्तिं तन्न वक्तुं प्रेमयुक्त तथापि [illegible]कनिष्ठं तस्माद्वो युष्माकं मेव साधुना साधुकृत्येन तत् युष्माकं साधुकृत्यं प्रतियातु प्रति
कृतं भवतु युष्माकं सौशील्येनैव ममानृण्यं न तु मत्कृतप्रत्युपकारेणेत्यर्थः ॥२२॥ इति द्वात्रिंशः ॥३२॥ त्रयस्त्रिंशे तु गोपी
मण्डलीमध्यगो हरिः सिषेवे [illegible]मया मास क्रीडिनी वनकेलिभिः ॥ तत्र तु भृङ्गहेलाजन्यपतस्य भगवतोऽङ्गेन वपुषा कत्वर

वमे ३ कृ ३

गोप्यः ८८
वाच ग्रन्थ

स: ॥ १२ ॥ १५

॥ ना॰पं॰सू॰ ॥
॥ ९८ ॥

कूजंतीनूपुरमेखलाचयस्याः॥ एवमन्यास्वपिगोप्योयथापर्यंनानारीचुम्बैर्विजह्रुरित्याह॥ गोप्यइति॥ तत्रकाश्चिद्गायकेषुचसख्येके
षुचगंधर्वकिंनरास्विपुरासासावेशेनमुग्धत्सुरत्सुरवान्यामेववाद्यादिसंपन्निंदर्शयन्तेसंभ्रममाह॥ करोत्पलेति॥ करोत्पलैश्चल
कविटंकैरलंकृतैः॥ कपोलैश्चघर्मैश्चवक्त्रैश्चसुलक्षीः॥ शोभायासांता॥ घोषाः किंकिण्यः॥ वलयनूपुरैश्चघोषैर्वाद्यैः॥ स्वकेशेभ्यःस्रस्ताःस्र
जोयासांता॥ एतेनतालगतिसंमुक्ता॥ केशाः सप्रिरंकं॥ पंपाहेषुपुष्पवृष्टिमिवाकुर्वन्निस्पृष्टैर्हिता॥ भगवतासहननृतुः॥ कंचूमरास्वगा

॥ नृत्यंतीगायंतीकाचित्कूजन्नूपुरमेखला। पार्श्वस्थाच्युतहस्ताब्जंश्रांताधात्स्तनयोःशिवं ॥
॥ ४६ ॥ गोप्योलब्धाच्युतंकांतंप्रियएकांतवल्लभं। गृहीतकंठ्यस्तद्दोर्भ्यांगायंत्यस्तंविजह्रि ॥
रे ॥ ४७ ॥ कर्णोत्पलालकविटंककपोलघर्मवक्त्रश्रियोवलयनूपुरघोषवाद्यैः। गोप्यःस ॥
॥ मंभगवताननृतुःस्वकेशस्रस्तस्रजोभ्रमरगायकरासगोष्ठ्यां ॥ ४८ ॥ एवंपरिष्वंगकरा ॥
॥ भिमर्शस्निग्धेक्षणोद्दामविलासहासैः। रेमेरमेशोव्रजसुंदरीभिर्यथार्भकःस्वप्रतिबिं ॥
॥ बविभ्रमः ॥ ४९ ॥ श्री॰रूसः ॥

यकाः यस्यांरासस्यसभायां॥ परिष्वंगोभ्योनानाविभ्रमैर्भगवतोविजह्रुः॥ एवंभगवानपिस्वविलासैस्ताभिः॥ सहरेमइत्याह॥ एव
मिति॥ एवंयंतदिलासान्निरूपितस्यैवतौइच्छांतः॥ यथार्भकइति॥ स्वप्रतिबिंबैर्विभ्रमः॥ क्रीडयस्वस्यइव॥ स्वनेनेनेतईर्शितंत्वा
यमेवैकःलाकौशलंसौ॥ गंध्यमाधुर्य[illegible]लावण्याहि॥ चनासुसंचार्यताभिः॥ सहरेमेयथार्भकः॥ स्वप्रतिबिंबैरिति ॥ ४८ ॥ श्री ॥

॥ श्री॰रूसः ॥
॥ ९८ ॥

मर

सर्व१

कृ:४

प:२

सयथा तानि । भृगुमुने तथा तान्यपि तेन विरेजुरित्याह पादन्यासैरिति भुजविधुतिभिः करतालैः नम्यमानैर्मध्यैः चलद्भिः कुचैः स्वपटैः स्रग्-
कुण्डलैः स्रग्गण्डेषु चञ्चलैः । स्विद्यन्मुखैः स्विद्यन्ति स्वेदमुद्रितानि मुखानि यासां ताः कबरेषु रसनासु च ग्रथयो दृढा यासां ताः । पद्मानि बुतासु [illegible]
ग्रथयः शिथिलग्रन्थय इत्यर्थः तत्र गायन्त्यस्तं श्रीकृष्णमेघचक्रे इव तावत् [illegible] स्थिरविद्युत इव विरेजुः [illegible] गर्जितमिवेति यथा स्वरेण
[illegible] नृत्यमानाः रक्तकण्ठ्यः [illegible] नानारागैरनुरञ्जितकण्ठ्यः कृष्णस्याभिमर्शेन संस्पर्शेन मुदिताः हृष्टाः [illegible] मुकुन्देन सह स्वरजातीः

पादन्यासैर्भुजविधुतिभिः सस्मितैर्भ्रूविलासैर्भज्यन्मध्यैश्चलकुचपटैः कुण्डलैर्गण्डलोलैः । स्विद्यन्मु-
खैः कबररसनाग्रन्थयः कृष्णवध्वो गायन्त्यस्तं तडित इव ता मेघचक्रे विरेजुः ॥ ८ उच्चैर्जगुर्नृत्यमाना र-
क्तकण्ठ्यो रतिप्रियाः कृष्णाभिमर्शमुदिता यद्गीतेनेदमावृतं ९ काचित्समं मुकुन्देन स्वरजातीरमिश्रि-
ताः उन्निन्ये पूजिता तेन प्रीयता साधु साध्विति १० तदेव ध्रुवमुन्निन्ये तस्यै मानं च बह्वदात् का-
चिद्रासपरिश्रान्ता पार्श्वस्थस्य गदाभृतः जग्राह बाहुना स्कन्धं श्लथद्वलयमल्लिका ११ तत्रैकां-
सगतं बाहुं कृष्णस्योत्पलसौरभं चन्दनालिप्तमाघ्राय हृष्टरोमा चुचुम्ब ह १२ कस्याश्चिन्नाट्यवि-
क्षिप्तकुण्डलत्विषमण्डितं गण्डं गण्डे संदधत्याः प्रादात्ताम्बूलचर्वितं १४

[illegible] नानारागैः [illegible] श्रीकृष्णेन [illegible] प्रियमाणेन संमानिता तज्ज्ञास्तु [illegible] मेव ध्रुवं ध्रुवाख्यं ताल विशे-
षं [illegible] उन्निन्ये उद्गीतवती १० चन्दनस्य गीतादिनाश्लिष्टस्य संमानिता [illegible] सामर्थ्यविलासितं [illegible] काचिदिति श्लथन्ति वलयानि मल्लि-
काश्च यस्याः सा उत्पलस्य [illegible] सौरभं [illegible] विसौरभं पत्युरस्तं बाहुं [illegible] विक्षिप्तयोश्चलयोः [illegible] मण्डितं गण्डं [illegible]

श्लो२

कुण्डल

ना॰ ६९ ८८
९८

मुखजलवेल्लितलिमाह तासिरिति तासां मंगसंगेन घृष्टसमर्दितायास्स्रजः तस्याः अत एव तासां कुचकुंकुमेन रंजितायाः संबंधिभिः गंधर्वपा
लिभिः गंधर्ववीथ्याः गंधर्वपतय इव गायंतो येलयस्तैरनुद्रुतः अनुगतः सन् श्रांतः वा उदकं प्रविशत् भिन्नसेतुः विदारितवप्रः स्वयंम्॥ तिस्रो
लिभिः गंधर्ववीथ्याः गंधर्वपतय इव गायंतो ... जलस्थलक्रीडे दर्शिते वनक्रीडां दर्शयति तत इति ... यमुना
तिलोकवेल्मयोः स्वरतिः आत्मारामोपि गंधर्वगोपीगंडस्थले मलिका जलस्थलक्रीडे दर्शिते वनक्रीडां दर्शयति तत इति सख्याया यमुना
याउपवने जलस्थलप्रसूनानां गंधो यस्मिन् तेनानिलेन युक्तानि दिक्तटानि यस्मिन् यदा दिशः तटं स्थलं च यस्मिन् तस्मि

तासिर्युतः श्रममपोहितुमंगसंगघृष्टस्रजः स्वकुचकुंकुमरंजितायाः गंधर्वपालिभिरनुद्रुतआ
विशद्वाः श्रांतो गजीभिरिभराडिव भिन्नसेतुः २४ सोंभस्यलं युवतिभिः परिषिच्यमानः प्रेम्णे
क्षितः प्रहसतीभिरितस्ततोंग वैमानिकैः कुसुमवर्षिभिरीड्यमानो रेमे स्वयं स्वरतिरत्र
गजेंद्रलीलः २५ ततश्च कृष्णोपवने जलस्थलप्रसूनगंधानिलजुष्टदिक्तटे चचार भृंगप्र
मदागणावृतो यथा मदच्युद्द्विरदः करेणुभिः २६ एवं शशांकांशुविराजिता निशाः स सत्य
कामोऽनुरताबलागणः सिषेव आत्मन्यवरुद्धसौरतः सर्वाः शरत्काव्यकथारसाश्रयाः २७

म १
श्री रु॰
२४

न्ववने रंगाणां प्रमदानां गणैरावृतः सन् रासक्रीडां निगमयन् एवमिति स सत्यकामः सत्यसंकल्पः अनुरागवत्यः अबलायस्य सः एवं
निशा:
सर्वाः सेवितवान् शरत्काव्यकथारसाश्रयाः शरदि भवाः काव्येषु कथ्यमाना ये रसास्तेषामाश्रयभूताः ... इति
द्वितीयात्वं तत्संयोगे सर्वं गसाश्रयाः शारदीः प्रसिद्धाः काव्येषु याः कथाः ता सिषेवे इवेति स्वस्मिन्नेवावरुद्धो वा वैसौरतः चरमधा
तुः न तु स्खलितो यस्येति कामजयोक्तिः २७ श्री गोपालजी शाह श्री हरि हर माधवेति श्री गोपीनाथजी शाह ...

६९:

तान्युक्तं भगवद्विलासैराकुला बभूवुरित्याह तदङ्गेति तस्याङ्गसंगेन प्रकृष्टा या मुत् प्रीतिस्तया आकुलितानि स्ववशानीन्द्रियाणि या
सां ताः। विस्रस्तबंधनान् केशादीन् अंजसा प्रतिव्योढुं यथापूर्वं धर्तुं नालं न समर्था बभूवुः। विस्रस्ता माला आभरणानि च यासां ताः॥
न केवलं ता एवाकुलेंद्रियाः किं तु देव्योपीत्याह कृष्णविक्रीडितमिति किं च शशांकश्चेति अनेनैव नक्षत्र[illegible]मिते
न गणेन विस्मितायां ततः प्राकृताः सर्वेपि ग्रहाः तत्र तत्रैव तस्थुः ततश्च रात्रिरेव न व्यरमत् रात्रिर्बुध्यथा सुखं विजह्रुरिति किंच कर्तव्येति श्रयं

तदंगसंगप्रमुदाकुलेंद्रियाः केशान्दुकूलं कुचपट्टिकां वा नांजः प्रतिव्योढुमलं व्रजस्त्रियो वि
स्रस्तमालाभरणाः कुरूद्वह॥१८॥ कृष्णविक्रीडितं वीक्ष्य मुमुहुः खेचरस्त्रियः कामार्दिताः श
शांकश्च सगणो विस्मितोऽभवत्॥१९॥ कृत्वा तावंतमात्मानं यावतीर्गोपयोषितः रेमे स भग
वांस्ताभिरात्मारामोपि लीलया॥२०॥ तासामतिविहारेण श्रांतानां वदनानि सः प्रामृजत्क
रुणः प्रेम्णा शंतमेनांग पाणिना॥२१॥ गोप्यः स्फुरत्पुरटकुंडलकुंतलत्विड्गंडश्रिया सु
धितहासनिरीक्षणेन मानं दधत्य ऋषभस्य जगुः कृतानि पुण्यानि तत्कररुहस्पर्शप्रमोदाः॥२२॥

नाबः कांतायनिमहामाये महायोगिन्यधीश्वरि नंदगोपसुतं देवि पतिं मे कुरु ते नमः इति प्रत्येकं ताभिः प्रार्थनात् भगवतापि
जातावचनाद्व्रजं सिद्धा मयेमा रंस्यथ क्षपा इति तदेव प्रतिज्ञातत्वात् तावंतमात्मानं कृत्वा रेमे इति यावतीर्यावत्यः कृपातिशयमाह
तासामिति ततोतिहृष्टानां गोपीनां चरितमाह गोप्य इति स्फुरतां स्वर्णकुंडलानां कुंतलानां च त्विषा गंडेषु या श्रीः तया सुधितेन स्म
यमानेन हासेन सहितेन निरीक्षणेन च ऋषभस्य पत्युः श्रीकृष्णस्य मानं दधत्यः तत्कर्माणि जगुः तस्य कररुहैर्नखैः स्पर्शेन प्रमो

नकेवलमस्पर्शीकरोति यत्पादपंकजपरागस्य निषेवणेन तृप्ता यद्वा यस्य पादपंकजपरागनिषेवायां सक्ता ये तथाभूतास्ते योगप्रभावेण निरस्ताखिलकर्मबंधाः
न बध्यमाना इति न स्वनन्नह्यमानाः बंधनमप्राप्नुवंतः परमार्थतस्तु गोपीनां मंगीकस्य परिहारं दृष्टांतेन भगवतः सर्वांतर्यामित्वेन परिहरति
का विवक्षास्याह गोपीनामिति यो ऽतश्चरति स एव अध्यक्षो बुद्ध्यादिसाक्षी स एव क्रीडनेन देहभाक् न तस्य परदाराभिगमनं येन दोषः स्यादिति न केवलं देह
भाक्त्वमस्य निरिहितेन कुतः प्रवृत्तिरित्यत आह अनुग्रहायेति शृंगाररसाकृष्टचेतसोऽतिबहिर्मुखानपि स्वपरान् कर्तुमिति भावः तत्र

यत्पादपंकजपरागनिषेवतृप्ता योगप्रभावविधुताखिलकर्मबंधाः स्वैरं चरंति मुनयोपि न नह्यमाना
स्तस्येच्छयात्तवपुषः कुत एव बंधः ३६ गोपीनां तत्पतीनां च सर्वेषामेव देहिनां योंतश्चरति सोऽध्यक्षः क्री
डनेनेह देहभाक् ३७ अनुग्रहाय भक्तानां मानुषं देहमाश्रितः भजते तादृशीः क्रीडा याः श्रुत्वा तत्परो
भवेत् ३८ नासूयन् खलु कृष्णाय मोहितास्तस्य मायया मन्यमानाः स्वपार्श्वस्थान् स्वान् स्वान् दारान्
व्रजौकसः ३९ ब्रह्मरात्र उपावृत्ते वासुदेवानुमोदिताः अनिच्छंत्यो ययुर्गोप्यः स्वगृहान् भगवत्प्रियाः
४० विक्रीडितं व्रजवधूभिरिदं च विष्णोः श्रद्धान्वितोऽनुशृणुयादथ वर्णयेद्यः भक्तिं परां भगवति प्रति
लभ्य कामं हृद्रोगमाश्वपहिनोत्यचिरेण धीरः ४१ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे पूर्वार्धे

सोपि निंदाचरतः से चेष्टितमेवेति चेत्तत्राह नासूयन्निति एवंभूतैस्तैर्गोपैर्नाचेतना कुर्वंतः पापात्तेयाः इति भावः ब्रह्म
रात्रे ब्राह्मे मुहूर्ते उपावृत्ते प्राप्ते भगवतः कामविजयरासक्रीडाश्रवणादेः कामजयमेव फलमित्याह विक्रीडितमिति अचिरेणाधी
रः सन् हृद्रोगं कामं आशु अपहिनोति परित्यजतीति से पंचाध्यायमोहेन रसेविस्पाधरमिति स्मितं श्रीभागवतभावार्थदीपि
कायां दशमस्य १ ॥ इति त्रयस्त्रिंशः ॥ ३३ ॥ श्री

।।३

प्रतीपं प्रतिकूलं स्वधर्ममिति स्पर्धः आचरत् कृतवान् नचेदमधर्ममात्रं फलं जनहिताय च न त्वं किंतु महासाहसमित्याह परदाराभि
मर्शनमिति आप्तकामस्य नायमधर्म इति चेत् तथैवं नहिं कामासनावाधि हितं केनाभिप्रायेण कृतवानिति एष इति आप्तकाम इ
ति परमेश्वरस्य मुनिकन्यायेन परिहर्तुं सामान्यतो महत्तरं तं तमाह धर्मव्यतिक्रम इति साहसं च दृष्टं प्रजापतीन्द्रसोम
विश्वामित्रादीनां न च तु तेषां तेजस्विनां दोषाय पापं न भवतीति तत्र हि यथा सर्वभक्षस्य ... न्यायेनान्योपि कुर्यादित्यत आह नै

॥राजोवाच॥ संस्थापनाय धर्मस्य प्रशमायेतरस्य च अवतीर्णो हि भगवानंशेन जगदीश्वरः २८

स कथं धर्मसेतूनां वक्ता कर्ताभिरक्षिता प्रतीपमाचरद्ब्रह्मन् परदाराभिमर्शनं २९ आप्तका

मो यदुपतिः कृतवान्वै जुगुप्सितं किमभिप्राय एतन्नः संशयं छेत्तुमर्हसि ३० ॥श्रीशुक उवाच॥

धर्मव्यतिक्रमो दृष्ट ईश्वराणां च साहसं तेजीयसां न दोषाय वह्नेः सर्वभुजो यथा ३१ नै

तत्समाचरेज्जातु मनसापि ह्यनीश्वरः विनश्यत्याचरन्मौढ्यात् यथारुद्रोऽब्धिजं विषं ३२

ईश्वराणां वचः सत्यं तथैवाचरितं क्वचित् तेषां यत्स्ववचोयुक्तं बुद्धिमांस्तत्समाचरेत् ३३

कुशलाचरितेनैषामिह स्वार्थो न विद्यते विपर्ययेण वानर्थो निरहंकारिणां प्रभो ३४

किमुताखिलसत्त्वानां तिर्यङ्मर्त्यदिवौकसां ईशितुश्चेशितव्यानां कुशलाकुशलान्वयः ३५

नाहेति अनीश्वरो देहादिपारतंत्र्यः ... व्यतिरिक्तो विषमाचरन् ... इति वा पाठः सेवन्नमन्तयन्निति रूपं त
र्हि सदाचारस्य प्रमाणत्वमनन्यथाह ईश्वराणामिति तेषां वचः सत्यं ... तदुक्तमाचरेदेव आचरितं तु क्वचित्सत्यं अतो स्ववचोयु
क्तं तेषां वचसा यदुक्तं अविरुद्धं तत्तदेवाचरेत् ननु तर्हि तेषां विषममेवं साहसमाचरन्ति तत्राह कुशलेति प्रारब्धकर्मक्षयमात्रमे

ग्राचरितं २

॥ना॰ द॰ पू॰॥
॥२०१॥

यः परया शोभया प्रकाशते स भवान् कः इति ॥ शाहसं उपहसितवानस्मि ॥ प्रलब्धैः उपहसितैः ॥ अनुग्रहायेनैर्व पापेन निमित्तेन यस्य
तः शापात् ॥ आपृच्छे स्वलोकं गंतुम् अनुज्ञां याचे ॥ अमीवहन् दुःखनाशन ॥ ब्रह्महेरहं निहत्यैवं प्रागन्मत्त सुदर्शनेन तद्दुन्मादितं लक्ष्मः

॥श्रीकृष्णउवाच॥ ॥ को भवान् परया लक्ष्म्या रोचतेऽद्भुतदर्शनः ॥ कथं जुगुप्सितामेतां गतिं वा प्रापितोऽवशः ॥११॥ ॥सर्पउवाच॥
॥ अहं विद्याधरः कश्चित् सुदर्शन इति श्रुतः ॥ श्रिया स्वरूपसंपत्त्या विमानेनाचरं दिशः ॥१२॥ ऋषीन् विरूपान्
आंगिरसः प्राहसं रूपगर्वितः ॥ तैरिमां प्रापितो योनिं प्रलब्धैः स्वेन पाप्मना ॥१३॥ शापो मेऽनुग्रहायैव कृतस्तैः
करुणात्मभिः ॥ यदहं लोकगुरुणा पादस्पृष्टो हताशुभः ॥१४॥ तं त्वाहं भवभीतानां प्रपन्नानां भयापहं
आपृच्छे शापनिर्मुक्तः पादस्पर्शादमीवहन् ॥१५॥ प्रपन्नोऽस्मि महायोगिन् महापुरुष सत्पते ॥ अनुजानीहि
मां देव सर्वलोकमहेश्वर ॥१६॥ ब्रह्मदंडाद्विमुक्तोऽहं सद्यस्तेऽच्युत दर्शनात् ॥ यन्नाम गृह्णन्नखिलान् श्रोतॄनात्मा
त्मानमेव च ॥ सद्यः पुनाति किं भूयस्तस्य स्पृष्टः पदा हि ते ॥१७॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥ इत्यनुज्ञाप्य दाशार्हं
परिक्रम्याभिवंद्य च ॥ सुदर्शनो दिवं यातः कृच्छ्रान्नंदश्च मोचितः ॥ निशाम्य कृष्णस्य तदात्मवैभवं व्रजौ
कसो विस्मितचेतसस्ततः ॥ समाप्य तस्मिन्नियमं पुनर्व्रजं नृपाययुस्तत्कथयंत आदृताः ॥१८॥ कदाचिदथ
गोविंदो रामश्चाद्भुतविक्रमः ॥ विजह्रतुर्वने रात्र्यां मध्यगौ व्रजयोषितां ॥२०॥ उपगीयमानौ ल
लितं स्त्रीजनैर्बद्धसौहृदैः ॥ स्वलंकृतानुलिप्तांगौ स्रग्विणौ विरजोंबरौ ॥२१॥ श्री गोपालजी सहाय ॥
शंतनुमनाड्यन् ॥ तस्मिन् संगमाह कदाचिदिति [illegible] विरजो वस्त्रा वितिविरजसी अंबरे ययोस्तौ ॥२१॥ श्री कृष्णाः

॥विद्याधरउवाच॥

॥श्रीकृष्णः॥
॥२०१॥

चनुस्त्रिंशे हिना ग्रस्तं नंदं हीप्रमुचत विद्याध्रंचापि शापाद्रक्तवच्चूडं तथावधीत् १ तासोपेशानः कामक्रीडितं शिवं कामतः अप्युरुः कृत्वा दर्शयति स्मेतथा विद्याधराधिपं २ तदेवं मामानुग्रहे [illegible] मिलेकाम अजयं प्रति पाद्यत्यै [illegible] व विद्याधरजयं प्रति मा [illegible] यितुं तत्स्वतेजो दर्शयति एकदेति गावः गावः मधु मधुरं मधन्नं मधुना सहितं मन्नं जेलमात्रं प्राश्योपोषितास्तां तत्र अषु स्पवतन्कश्चिन्महानहिः अजगरः

॥ श्रीशुकउवाच ॥ एकदा देवयात्रायां गोपाला जातकौतुकाः अनोभिरनडुद्युक्तैः प्रययुस्तेंबिकावनं १ तत्र स्नात्वा सरस्वत्यां देवं पशुपतिं विभुं आनर्चुरर्हणैर्भक्त्या देवीं च नृपतेंबिकां २ गावो हिरण्यं वासांसि मधु मध्वन्नमादृता ब्राह्मणेभ्यो ददुः सर्वे देवो नः प्रीयतामिति ३ ऊषुः सरस्वतीतीरे जलं प्राश्य धृतव्रताः रजनीं तां महाभागा नंदसुनंदकादयः ४ कश्चिन्महानहिस्तस्मिन् विपिनेतिबुभुक्षितः यदृच्छयागतो नंदं शयानमुरगोग्रसीत् ५ स चुक्रोशाहिना ग्रस्तः कृष्ण कृष्ण महानयं सर्पो मां ग्रसते तात प्रपन्नं परिमोचय ६ तस्य चाक्रंदितं श्रुत्वा गोपालाः सहसोत्थिताः ग्रस्तं च दृष्ट्वा विभ्रांताः सर्पं विव्यधुरुल्मुकैः ७ अलातैर्दह्यमानोपि नामुंचत्तमुरंगमः तमस्पृशत्पदाभ्येत्य भगवान्सात्वतां पतिः ८ स वै भगवतः श्रीमत्पादस्पर्शहताशुभः भेजे सर्पवपुर्हित्वा रूपं विद्याधरार्चितं तमपृच्छद्धृषीकेशः प्रणतं समवस्थितं दीप्यमानेन वपुषा पुरुषं हेममालिनं १०

उरगः उरसा गच्छतीत्युरगः तं लिहतीत्युल्मुकं प्रयसी ज्वलन्तः विव्यधुः ताडयामासुः उल्मुकैर्ज्वलत्काष्ठैः ७ अलातैस्तैरेव [illegible] ८ विद्याधरैरर्चितं पूजितं गोपेभ्य आत्मन ऐश्वर्यं प्रकाशयितुमपृच्छत् दीप्यमानेन वपुषा समवस्थितं ॥१०॥

पंचत्रिंशे वनं याते कृष्णे गोकुलयोषितः । पुनस्तल्लीलानुगीतेन निन्युर्दुःखेन वासरान् ॥ १ ॥ एवं रात्रिषु कृष्णेन सहैव मिलितानां दिवा तद्
रहितानां गीतेन ...दिननिस्तारप्रकारमाह गोप्य इति दुःखेन कृच्छ्रेण । वामबाहुकृतवामकपोल इत्यादिनि पुनरुक्तानि हे गोप्यः । वा
मे बाहौ तन्मूले कृतः अर्पितः वामकपोलो येन सः । वल्गिते नर्तिते भ्रुवौ येन स वल्गितभ्रूः मुकुंदः । अधरे अर्पितं वेणुं कोमला
ङ्गुलिभिराश्रिता मार्गाः सप्तस्वररन्ध्राणि यस्य तं यत्र यदा ईरयति वादयति २ तदा व्योमयानानां विमानानां वनिताः सिद्धैः स

॥ श्रीशुक उवाच ॥ गोप्यः कृष्णे वनं याते तमनुद्रुतचेतसः । कृष्णलीलाः प्रगायंत्यो निन्युर्दुःखेन वास
रान् ॥ १ ॥ गोप्य ऊचुः ॥ वामबाहुकृतवामकपोलो वल्गितभ्रुरधरार्पितवेणुं । कोमलांगुलि
॥ भिराश्रितमार्गं गोप्य ईरयति यत्र मुकुंदः ॥ २ ॥ व्योमयानवनिताः सह सिद्धैर्विस्मितास्तदुपधार्य ॥
॥ सलज्जाः । काममार्गणसमर्पितचित्ताः कश्मलं ययुरपस्मृतनीव्यः ॥ ३ ॥ श्यामकं द्यमन्दः ॥

पतिभिः सह वर्तमानाः अपि तदेतत् गोरतम् उपधार्य श्रुत्वा कर्णपथमं विस्मिताः । न केवलं ... मार्गणेभ्यः सम
र्पितानि चित्तानि याभिः ...लज्जाः । तत्परवशाः । हे सख्यः सलज्जाः कश्मलं मोहं ययुः । अपस्मृत लिंगं अपस्मृताः वि
स्मृता नीव्यो याभिरिति । अत एवेत्थं तस्य कृष्णस्य विरहं कथं सहाम इति सर्वत्र वाक्यशेषः ३ श्रीकुंजविहारी

ना ४

॥ श्रीकृष्णः ॥
॥ १०२ ॥

स्मृता तत्

किंच निशामुखे शं■कुर्वतो उदिते उडुपे ■रका यस्मिन् तत् मल्लिकागंधेन मत्ता अलयो यस्मिन् तत् २२ स्वनिबद्ध्या त्वालस्यै युगपत्क

स्यायितुमशक्यमपि तौ स्वरमंडलमूर्छितं युगपत्कल्पयंतौ मनःश्रवणयोर्मंगलं यथा भवति तथा जगतुः श्रुत्वा यत्तामिति २३

निशामुखं मानयंतावुदितोडुपतारकं मल्लिकागंधमत्तालिजुष्टं कुमुदवायुना २२ जगतुः सर्वभूतानां मनः

श्रवणमंगलं तौ कल्पयंतौ युगपत्स्वरमंडलमूर्छितं २३ गोप्यस्तद्गीतमाकर्ण्य मूर्छिता नाविदन्नृप स्र

संसद्दुकूलमात्मानं स्रस्तकेशस्रजं ततः २४ एवं विक्रीडतोः स्वैरं गायतोः संप्रमत्तवत् शंखचूड इति ख्या

तो धनदानुचरोऽभ्यगात् २५ तयोर्निरीक्षतो राजंस्तन्नाथं प्रमदाजनं क्रोशंतं कालयामास दिश्युदीच्याम

शंकितः क्रोशंतं कृष्ण रामेति विलोक्य स्वपरिग्रहं यथा गा दस्युना ग्रस्ता भ्रातरावन्वधावतां २७ मा

भैष्टेत्यभयारावौ शालहस्तौ तरस्विनौ आसेदतुस्तं तरसा त्वरितं गुह्यकाधमं २८ स वीक्ष्य ■ ताावनुप्राप्तौ

कालमृत्यू इवोद्विजन् विसृज्य स्त्रीजनं मूढः प्राद्रवज्जीवितेच्छया २९ तमन्वधावद्गोविंदो यत्र यत्र

स धावति जिहीर्षुस्तच्छिरोरत्नं तस्थौ रक्षन् स्त्रियो बलः ३० अविदूर इवाभ्येत्य शिरस्तस्य दुरात्मनः जहा

र मुष्टिनैवांग सहचूडामणिं विभुः ३१ शंखचूडं निहत्यैवं मणिमादाय भास्वरं अग्रजायाददात्प्री

त्या पश्यंतीनां च योषितां ३२ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे शंखचूडवधो नाम चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ३४

मूर्छिताः ततः क्षीणा लीनचित्ताः संस्रस्तं च स्वदुकूलं यस्मात् तमात्मानं देहं स्वस्थाः न विदुः स्रस्ताः केशेभ्यः स्रजो यस्य तं च ततो नाविदन् २४ निरी

क्षतोर्निरीक्षमाणयोः तौ नाथौ यस्य तं कालयामास प्रेरयामास दस्युना ग्रस्ता ग्रस्तास्■■■■ मा भैष्ट इत्यभयं न प्राप्नुते ■■ भयचौरो

असहचूडामणिं जहार स्वर्यः ॥ इति दशमे चतुस्त्रिंश ॥३४॥

श्री ५

३४

२८

३२

॥ भा०द०पू० ॥
॥ १०२ ॥

स्या वरे ख्यपतिति चित्रं ध्वनत इत्याह । अनुचरैर्गोपैः देवादिभिर्वा मुग्धानां वा अखं आदिपुरुष इवेति अचलभूतिर्निश्चलश्रीः वेणुनानंतरं आ
गानेन नतशाखाप्रणताभारेण विटपाः शाखा यासां ता वनगतालतास्तरवश्च आत्मनि विष्णुं प्रकाशमानं सूचयंत्य इव मधुधाराः ववृषुः स्मेति विस्मये
तद्वेव स्वत एव तथा तेषां अतीतानामपि तत्त्वेवानंद इति भावः एतानि विष्णुव्यक्तित्वलक्षणानि किंच सरसिकमलवनेषु विहरंतं पद्मिनीमध्यात् कर्ष

॥ अनुचरैः समनुवर्णितवीर्य्यः आदिपुरुष इवाचलभूतिः । वनचरो गिरितटेषु चरंतीर्वेणुना
ह्वयति गाः स यदा हि ॥ ८ ॥ वनलतास्तरव आत्मनि विष्णुं व्यंजयंत्य इव पुष्पफलाढ्याः प्रणतभार
विटपा मधुधाराः प्रेमहृष्टतनवः ससृजुः स्म ॥ दर्शनीयतिलको वनमालादिव्यगंधतुलसीम
धुमत्तैः अलिकुलैरलघुगीतमभीष्टमाद्रियन्यर्हि कूजितवेणुः ॥ सरसि सारसहंसविहंगा
श्चारुगीतहृतचेतस एत्य हरिमुपासत ते यतचित्ता हंत मीलितदृशो धृतमौनाः ॥ ९ ॥ श्री

णं नमीनं किं तु न स्येवामिस्याह । दर्शनीयतिलक इति दर्शनीयतिलको यस्य दर्शनीयानां सुहृद्गणानां मध्ये मुख्य इतिवा वनमा
लेयात् सुपादिव्यगंधा तुलसी तस्याः मधुनामत्तैः अलिकुलैः अलघु उच्चैः अभीष्टं अनुकूलं गीतं आद्रियन् आदरेणाधयंहि अधरे
संधितवेणुर्भवति तर्हि सरसि सारसहंसाश्च अन्ये च विहंगाः ते चारुगीतेन हृतचेतसः एत्य नतः आगत्य हरिमुपासत तत्र

संधीत

॥ श्रीकृष्ण ॥
॥ १०२ ॥

गहूत२

हंत हे अबलाः इदं चित्रं शृणुत हारहासः हारवद्दीप्तिशाली हासो यस्य सः यद्वा वेणुवादने अधोवदनेन स्मितः हारेषु स्फुरन् हासो यस्य तं
रत्नवद्वहासि शोभमानो हासो यस्य सः यद्वा हारतां गतो हास इव शुभ्रो मुक्ताहारो यस्मिन् उरसि उरसि स्थिरा विद्युल्लक्ष्मीर्यस्य सः यर्हि यदा
कूजितवेणुर्नादितवेणुर्भवति तदा व्रजे ये वृषा मृगा गावश्च वेणुवाद्येन हृतानि चेतांसि येषां ते आरात् दूरादेव दंतैर्दष्टाः कवला ग्रासा
येषां ते धृता उन्नमिताः कर्णा येषां ते निद्रिता इव लिखितचित्रमिवासन् स्थितवंतो नितरां विस्मिताः स्मेरमतिचित्रमित्यर्थः किंच श्रवणेन नामसार

हंत चित्रमबलाः शृणुतेदं हारहास उरसि स्थिरविद्युत् नंदसूनुरयमार्तजनानां नर्मदो यर्हि
कूजितवेणुः ४ वृंदशो व्रजवृषा मृगगावो वेणुवाद्यहृतचेतस आरात् दंतदष्टकवला धृत
कर्णा निद्रिता लिखितचित्रमिवासन् ५ बर्हिणस्तबकधातुपलाशैर्बद्धमल्लपरिबर्हविडंबः
कर्हिचित्सबल आलि स गोपैर्गाः समाह्वयति यत्र मुकुंदः ६ तर्हि भग्नगतयः सरितो वै तत्प
दांबुजरजोऽनिलनीतं स्पृहयतीर्वयमिवाबहुपुण्याः प्रेमवेपितभुजाः स्तिमितापः ७ श्रीगो

स्तुनदतीव चित्रमित्याह हे आलि बर्हिणो मयूरस्य स्तबकाः मयूरपिच्छगुच्छा धातवो गैरिकादयः पलाशानि पत्राणि तैः बद्धः
मल्लानां परिबर्हः परिकरः तं विडंबयति अनुकरोतीति तथा स मुकुंदः गोपैः सह वेणुनेति उपरितनमत्रापि कर्तव्यं यत्र यदा गाः समा
ह्वयति तर्हि तदा नद्यः निश्चलत्वात् अनिलेन नीतं तस्य पदांबुजरजः स्पृहयंत्य इव भग्नगतयः सरितः वै निश्चितं वयमिवात्र
अबहुपुण्याः यतो न प्राप्नुवंति केवलं प्रेमणा वेपिताः भुजाः तरंगा यासां ताः स्तिमितानि निश्चलानि जलानि यासां ताः गोप्यो पि
मितिजला भवंति ७ श्रीगोपा

वहासि स्थिरा विरि
छुब्धमाध्वै मुस्क
पाद्य यस्य सः २

६

स्वकलंकमुमेहंकितुं महस्याहुः निजपदाब्जदलैरिति । ध्वजादिभिर्विचित्राणि ललामानि चिह्नानि येषां तैर् निजपदान्येवाब्जदलानि तैः व्रजभु
वः खुरतोदं खुरजन्यव्यथां शमयन् वर्ष्मणा धुर्यो गजः तद्वद्गतिर्यस्य स ईडितो वादितो वेणुः येन सः ॥१६॥ व्रजतीति तेन निमित्तेन सविलासवीक्षणेन अर्पि
तो मनोभवस्य वेगो याभिस्ता वयं कुजा वृक्षास्तेषां गतिं गमिता सत्यः मोहेन न विदामः कवरं वसनं वेति ॥१७॥ मणिधरः मणीन् ग्रथितान्
गोगणनार्थं धरतीति मणिधरः क्वचिद्देशे नैचिकीर्गाः आगणयन् तया दयितगंधया तुलस्या तस्या मालया सह वर्णम्

॥निजपदाब्जदलैर्ध्वजवज्रनीरजांकुशविचित्रललामैः व्रजभुवः शमयन् खुरतोदं वर्ष्मधुर्यगति॥
॥रीडितवेणुः ॥१६॥ व्रजति तेन वयं सविलासवीक्षणार्पितमनोभववेगाः कुजगतिं गमिता न विदा॥
॥मः कश्मलेन कबरं वसनं वा ॥१७॥ मणिधरः क्वचिदागणयन् गा मालया दयितगंधतुलस्याः प्र॥
॥णयिनोनुचरस्य कदांसे प्रक्षिपन् भुजमगायत यत्र ॥१८॥ क्वणितवेणुरववंचितचित्ताः कृष्ण॥
॥मन्वसत कृष्णगृहिण्यः गुणगणार्णमनुगम्य हरिण्यो गोपिका इव विमुक्तगृहाशाः ॥१९॥ श्री॥

१८

नः प्रणयिनः प्रियस्यानुचरस्य अंसे भुजं प्रक्षिपन् यत्र यदा कदाचिदगायत तत्र तदा क्वणितस्य वेणो रवेण वंचितानि
हृतानि चित्तानि यासां ताः कृष्णस्य गृहिण्यः पत्न्यो हरिण्यः गुणगणानामर्णं गुणगणार्णं समुद्रं कृष्णमनुगम्य प्राप्य तं कृष्णमेवान्वसत सेवन्ते
नेत्रैः कुतः यतो विमुक्ता गृहाशा याभिस्ताः गोपिका इव ताः अपि एवमेवान्वसतेति ॥१९॥ श्रीगोपीनां गायनम् ॥ श्रीकृष्णः

शा० २

स्तो० ४ गर्जति २

मेघोपि हरिं सेवत इत्याह सहबल इति नो व्रजदेव्यो गोप्यः सहबलः सहरामः कृष्णः स्रग्भिर्निर्मितामंसः स्रवतंसा मां कर्णभूषणो आसां विलासो यस्य य हासुमनः फलसुगणा पीडेन विलासो यस्येति क्षितिनृतः सानुसृतिरेकरे दुर्वर्तमानाः स्वयं जातहर्षो विमिं हर्षयन् यश्च वेणुरवेण उपरंमति नादयति नादेना पूरयतीत्यर्थः तदा मेघः महतः कृष्णस्या क्रमेणेन शंकितं चेतो यस्य सः नपुरतो याति नचो द्वेगं दद्यतीति किं तु तत्रैव [illegible] स्थितः सन् वेणुर वमनु मंदं मंदं गर्जति किंच सुहृदं विमार्गित हरणा [illegible] सात्सम्यात् सुहृत् कृष्णः तं सुमनोभिः स्तम्बवर्षन् स्वहस्तैर्देवैः क्रियमाणं कुसुमवर्षं मेघे नत्स्वापित्वोत्तं नु खारो वा कुराम न यो कस्मिन्ना सम्बन्धं देवतात्र्यम्बवर्षीदिति प्रतपा [illegible] यद्दृतिश्च न [illegible] यत्र [illegible] यथा कुर्वन्निति अपि

सहबलः स्रगवतंसविलासः सानुषु क्षितिभृतो व्रजदेव्यः हर्षयन् यर्हि वेणुरवेण जातहर्ष उपरंभति विश्वं ॥ १२ ॥ महदतिक्रमणशंकितचेता मंदमंदमनुगर्जति मेघः सुहृदमभ्यवर्षत्सुमनोभिः छायया च विदधत्प्रतपत्रं ॥ १३ ॥ विविधगोपचरणेषु विदग्धो वेणुवाद्य उरुधा निजशिक्षाः तव सुतः सति यदाधरबिंबे दत्तवेणुरनयत्स्वरजातीः ॥ १४ ॥ सवनशस्तदुपधार्य सुरेशाः शक्रशर्वपरमेष्ठिपुरोगाः कवय आनतकंधरचित्ताः कश्मलं ययुरनिश्चिततत्त्वाः ॥ १५ ॥ श्रीगोपालजी शरणं ॥

किं च महरेतदाश्चर्यमित्याह विविधेति हे सति यशोदे तव सुतो नानागोपक्रीडासु निपुणः वेणुवाद्ये विषये निजैर्वा शिक्षा या सुताः स्वो त्प्रेक्षिताः नत्वन्यतः शिक्षिताः इत्यर्थः स्वरजातीः निषादर्षभषड्जादिस्वरालापनेन तान् स्वनयत उन्नीतवान् [illegible] तेन ताः स्वरजातीः सवनशः मंद्रमध्यतारादिभेदैर्वेणुतो ध्वनिरागतः तं तत्स्थानतानाकं धरां चित्तं च येषां ते उपधार्य सम्यगाकर्ण्य कवयः कोविदा अपि ते न निश्चितं तत्त्वं तद्भेदो येषु ते कश्मलं मोहं ययुरिति ॥ १५ ॥

१ कर्णाभूषणा

श्रमा१

ना. १. म. १०५

मदेन विघूर्णिते लोचने यस्य सः बदरपाण्डुवदनः ईषत्पक्वबदरवत्पाण्डु वदनं यस्य सः श्रमहेतुः केन
मुनिसंघ्रमेण ... सर्वान्पालकयपंति ईषन्मदेन विघूर्णिते लोचने यस्य सः ... कोमलं गंडस्थलं शोभयन् ... यदुपतिर्द्विरद ... स्मरति च भगवंतं वसुदेव
कुकुंडलयोर्लक्ष्म्या कांत्या मृदुगंडो यस्मिन् ... तत्र तत्र कृष्णलीलां ... दुरंतमिति ... गजेन्द्रगतिः चंद्र
वत् ... इत्यादि गर्गवाक्यप्रतिबोधितो ... उपयाति समीपमायातीति एवं विरहदुःखेनापि ... लीलास्तु गायंत्यः ता
व्रजस्य वक्त्रं ... जगवामस्माकं ... दिनतापं ... तासामहानुरागः ... स्वरूपेऽपि रेमिरे २६ इति श्रीभा
स्मिन्न चित्तं चेतना जीवितं यासां ताः तस्मिन्नेव मनो यासां ...

मदविघूर्णितलोचन ईषन्मानदः स्वसुहृदां वनमाली बदरपाण्डुवदनो मृदुगंडं मंडयन्कनककुंडल
लक्ष्म्या २४ यदुपतिर्द्विरदराजविहारो यामिनीपतिरिवैष दिनान्ते मुदितवक्त्र उपयाति दुरन्तं मोचयन्व्र
जगवां दिनतापं २५ श्रीशुक उवाच एवं व्रजस्त्रियो राजन्कृष्णलीलानुगायतीः रेमिरेऽहस्सु तच्चित्ताः
तन्मनस्का महोदयाः २६ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे गोपिकागीतं नाम पंचत्रिंशोऽध्यायः ३५

२ कृष्णा

श्रीशुक उवाच अथ तर्ह्यागतो गोष्ठमरिष्टो वृषभासुरः महीं महाककुत्कायः कंपयन्खुरविक्षतां १

वृषेण ३५ वद्धिरोतु हतेरिष्टे नारदोऽनावलाच्युतौ वसुदेवस्य नौक्तानां कृशोऽक्रूरं समाहिरान् १ गोपीरास्तं न तपांतं ...
हत्वा सः ... गोपी ... समाहितः २ एवं देवगंधर्वादिगीतं ... श्रीवल्लभप्रभृति ... व्रजस्य परमोत्सवे
... महतो ककुत्कायो यस्य सः ... नीमानो जाते ... स ... रे ... तं महीं कंपयन् १ श्रीवल्लभजी श्री

श्रीलक्ष्मीः १०५

श्रीगोपालजी श्रीगोपीनाथजी श्रीगिरधारिजी श्रीदामोदरजी

तदेवं कृष्णवनं प्रदेशे तु क्रीडितानामनुवादः गोधनान्निवर्त्य यमुनायां क्रीडितवान् सोऽपि मा गया मनुवर्णयंति कुंददामकृतकौतुकवेष इति । गोपीना
मुत्सवाय कुंददाम्नि कृतं कौतुकं [illegible] वेषो लंकारो येन सः । हे अनघे यशोदे तव वत्सपुत्रः नंदसूनुः कृष्णः यद्वा महे [illegible] नर्मदः
नां [illegible] विजहार क्रीडति नर्मदः हर्षदः [illegible] मलयजस्पर्शेन मलयजस्य चंदनस्येव सुख
स्पर्शेन [illegible] मानयन् अनुकूलं यथा तथा उपवाति वीजयति यद्वा मलयजो दक्षिणो वायुरिति यद्वा मलयजैर्यजस्य स्पर्शे ॥ २१
नवांगेन [illegible] स्पर्शेन मानयन्निति किं च वंदिनः इति [illegible] तत गंधर्वादिगणाः वाद्यगीतपुष्पबलिभिः परिवव्रुः परितः उपासते

कुंददामकृतकौतुकवेषो गोपगोधनवृतो यमुनायां । नंदसूनुरनघे तव वत्सो नर्मदः प्रणयिनां
विजहार ॥ २० मंदवायुरुपवात्यनुकूलं मानयन्मलयजस्पर्शेन । वंदिनस्तमुपदेवगणा ये वाद्य
गीतबलिभिः परिवव्रुः ॥ २१ वत्सलो व्रजगवां यदगध्रो वंद्यमानचरणः पथि वृद्धैः । कृत्स्नगोधन
मुपोह्य दिनांते गीतवेणुरनुगेडितकीर्तिः ॥ २२ उत्सवं श्रमरुचापि दृशीनामुन्नयन्खुररज
श्छुरितस्रक् । दित्सयैति सुहृदाशिष एष देवकीजठरभूरुडुराजः ॥ २३ श्रीगोपालजी

श्रीगोपाल [illegible] श्रमालोकनहर्षं [illegible] परस्परं वत्सलः इति व्रजस्य गवां च यद् व्रजे वत्स [illegible] यानां [illegible] वत्सलः
हितकृत् [illegible] अगध्रः अग्रे गोवर्द्धनं धरतीति गोवर्द्धनोद्धरणो बहुशः [illegible] श्रमेण
वृद्धैर्ब्रह्मादिभिः पथि वंद्यमानचरणः [illegible] मार्गं [illegible] उपोह्य [illegible] वेणुर्यस्य सः श्रमयुक्तापि
पि कांतानेत्राणां हर्षं उन्नयन् उच्चैः प्रापयन् खुररजोभिः [illegible] सुहृदामस्माकं आशिषः मनोरथान् दित्सया दातु
मिच्छया देवकीजठरे भवतीति [illegible] एष उडुराजः चंद्र [illegible] इति २३ श्रीगोपालजी सहाय [illegible]

सर्वे [illegible] वृत्त्यर्थाः २ छुरिताः २

॥ ना॰ द॰ पू॰ ॥
॥ २०६ ॥

२०२

प्रत्ययो वाहनं शक्तिर्लोमंब्यानुरक्त ११ अपि विद्धः अपि विलिप्तः प्रपतन्न् अपाऽऽरवन् न विन्नाति ते परं कुम्भं सर्वांगानि यस्य सः कोपसंहृष्टितः १२
कोपेन शाप्रं सन्ना [illegible] विषाणमुत्पाट्यते नैव जगाम न स्त्वेऽम्यपतत् १३ कृतः शक्रतमूर्त्तं वंशाम [illegible] एकवृद्ध्व वः तद्गुन यसमुत्सजन्ति
तस्मैः यदा अतिपन्नः इतस्ततः आलयन् अन व स्थितेन तेनः प्रवलितनेत्रः लघुरूढं जगाम न अयनि स्त्रेनेमृत्सो तयं निवासे
जगाम रूढं यथा न नतितत्याम् नतमतिवा १४ न पनोत्सवः न यन्नानोमर्तिमानुत्सवः १५ तामंत्रजे वसंतं [illegible] स्य
तेनारदः स्मायोमाल कंसं प्रागिदेवत् नतह आरिष्ट इति देवदर्शनः देव [illegible] र्षिः यदा एवं कथितेन एवं न विद्यातीति साहा देव
॥ गृहीत्वा शृंगयोस्तं वै अग्रहादकपदानिसः प्रत्ययो वाहनं गर्भा नगजः प्रतिगजं यथा ११ सोऽपविद्धो भगवता पुनरुत्थ
स्थाय सत्वरः आपतत्स्विन्न सर्वांगो निःश्वसन् क्रोधमूर्छितः १२ तमापतंतं स निगृ [illegible] ह्य शृंगयोः पदा समाक्रम्य
निपात्य भूतले निपीड्यामास [illegible] यथार्द्रमंवरं कृत्वा विषाणेन जघान सोऽपतत् १३ असृग्वमन्मूत्रशकृत्स
मुत्सृजन्निक्षिपन् अपादान् न व स्थितेन तत्वतः जगाम मृत्योः पुनर्निरीतेरथ सस्यं पुष्पैः किरंतो हरिमीडिरे सुराः १४
एवं ककुद्मिनं हत्वा स्तूयमानः स्वजातिभिः विवेश गोष्ठं सबलो गोपीनां नयनोत्सवः १५ अरिष्टे निहते गोष्टे
कृष्णेनाद्भुतकर्मणा कंसाया थाह भगवान् नारदो देवदर्शनः १६ यशोदायाः सुतां कन्यां देवक्याः कृष्णमेव च रा
मं च रोहिणीपुत्रं वसुदेवेन विभ्यता ७ न्यस्तौ स्वमित्रे नंदे वै याभ्यां ते पुरुषा हताः ७ श्रीकृष्णायनमः श्री
दर्शनं ज्ञानं यस्य सः १६ आप्रेनैव नारदेनोक्तमाह यशोदाया इति देवक्याः स्वयम गर्भत्वेन प्रसिद्धं कन्यां यशोदायाः सुतामाह
[illegible] यशोदायाः सुतत्वेन प्रसिद्धं कृष्णं देवक्याः सुतमाह रो
हिणीपुत्रं रामं च देवक्याः सप्तमं सुतमाह यद्वेनं दसुतत्वेन प्रसिद्धं रामं च वसुदेव भार्याया रोहिण्याः पुत्रमाह वसुदेवः सुतौ
॥ चेत्कृष्णं व्रजं गतौ नंदा न्याह वसुदेवेति ७ ॥

२०३

तेऽर्धं समं ते तत ४

श्रीकृष्णाय नमः

॥ श्रीकृष्ण ॥
॥ २०६ ॥

ध्वं

रंभमाणः रघुनुजातिशयं कुर्वन् विलिखन् विदायन् उद्यम्य ऊर्ध्वलग्नावष्टा तिनदानि उत्तिपन् किंचित्किं चिद्दुन्मध्ये मध्यं इव विषमुरीवं मुंचन् तयाम् रभमृस्य जन्मलवृ लोचनः मुनिमिषलोचनः अनिमिषलोचनः २ यस्य ध्वनिनागवानां मध्ये इव तिष्ठन् तत्र रघुरीशत्य विनाग ३ कुकुटिगलपव्व म्हंगो ४ लसीलीचनः नगरद्वारमुर्द्धा द्रुवेत स्त्रवः पात पंचम वक्षयो मृत उर्ध्वप्रकृतिः स्पारीति विनागः ३ ककुटिगलपव्वम्हंगो ४ लसरे तो

रंभमाणः तदने रंपरा च विलिखन् हि उद्यम्य पुच्छं वप्राणि विषाणाग्रेणाचोद्दन् किंचित्किंचिद्दलन् मुचन् मूत्रं यस्य धवलोचनः २ यस्य निनादितेनांग निष्ठुरेण गवां नृणां पतेत्स्यकालतो गर्भाः स्रवंति स्म येन वै ३ निर्विशति च नायस्य ककुद्य चलशंकया तं तीक्ष्णशृंगमुद्वीक्ष्य गोप्यो गोपाश्च तत्र सुः ४ पशवो दुद्रुवुर्भीता राजन् संत्यज्य गोकुलं वल्ले कृष्णेति ते सर्वे गोविंदं शरणं ययुः ५ भगवानपि तद्वीक्ष्य गोकुलं भयविद्रुतं मा भैष्टेति गिराश्वास्य देवासुरमुपाह्वयत् ६ गोपालैः पशुभिर्मंद त्रासितैः किमसत्तम बलेन पविदुष्टानां मादृशे दुरात्मनां ७ इत्यास्फोट्याच्युतोऽरिष्टं तलशब्देन कोपयन् सख्युरंसे भुजाभोगं प्रसार्यावस्थितो हरिः ८ सोऽप्येवं कोपितोऽरिष्टः खुरेणावनिमुल्लिखन् उद्यत्पुच्छभ्रमन्मेघः क्रुद्धः कृष्णमुपाद्रवत् ९ अग्रन्यस्तविषाणाग्रः स्तब्धासृग्लोचनोऽच्युतं कटाक्षिप्याद्रवत्तूर्णमिंद्रमुक्तोऽशनिर्यथा १०

ड्ढा २

गः सर्पदेहः तं सर्पदेहा रक्ता लंजुजमितय स्वयमपतः स्वमानदुष्टहरति संहरतीति हरिः उद्यता ऊर्ध्वंगच्छतं पुच्छं मृम् तो मे वृ यस्मात्सः ९ अग्रन्यस्ते विषाणाग्रे येन सः स्तब्धे असृग्वत्नुल्ये रक्ते लोचने यस्य सः कटाक्षिप्य कटाक्षेण तिर्यक् कृत्वेति शेषः १० अश्वीनाम

ध्वं २

धा

नो॰ स्कं॰ १०७ ॥ [illegible] मे मृत्युर्नित्यं त्वरः वैकुण्ठसंश्रयैर्विमृतसंश्रयैर्देवैः ३१ किं तत तत्राह घातयिष्य इति कालकल्पेन मृत्युतुल्येन वैद्युतोपमैः
दृष्टानि तुल्यैः ३२ ३४ नष्टकंटकं कंटकशत्रुः ननु कृतियय सुहृदो नष्टकंटका कार्यं स्यात्तत्राह जरासंध इति ३५ ३६ दुर्हृदे
तिनन्नमन्त्रत्वसि ३७ मनीषितं चिंतितं सध्र्यक् सम्यक् स्वावद्यमरणं तन्मार्जनं तथापि एतावानस्ति निरोधः कार्य इति न

॥ नित्यस्तः किल मे मृत्युर्दैवैर्वैकुंठसंश्रयैः ॥ तावानय समं गोपैर्नंदाद्यैः साभ्युपायनैः ३१ घातयिष्य इहानीतौ का
लकल्पेन हस्तिना ॥ यदि मुक्तौ ततो मल्लैर्घातये वैद्युतोपमैः ३२ तयोर्निहतयोस्तप्तान्वसुदेवपुरोगमान् ॥ तद्बंधून्नि
हनिष्यामि वृष्णिभोजदशार्हकान् ३३ उग्रसेनं च पितरं स्थविरं राज्यकामुकं ॥ तद्भ्रातरं देवकं च ये चान्ये विद्विषो म
म ३४ ततश्चैषा मही मित्र भवित्री नष्टकंटका ॥ जरासंधो मम गुरुर्द्विविदो दयितः सखा ३५ शंबरो नरको बाणो
मय्येव कृतसौहृदः ॥ तैरहं सुरपक्षीयान्हत्वा भोक्ष्ये महीं नृपान् ३६ एतज्ज्ञात्वानय क्षिप्रं रामकृष्णाविहार्भकौ ॥
धनुर्मखनिरीक्षार्थं द्रष्टुं यदुपुरश्रियं ३७ ॥ अक्रूर उवाच ॥ राजन्मनीषितं सध्र्यक्तव स्वावद्यमार्जनं ॥ सिद्ध्यसि
द्ध्योः समं कुर्याद्दैवं हि फलसाधनं ३८ मनोरथान्करोत्युच्चैर्जनो दैवहतानपि ॥ युज्यते हर्षशोकाभ्यां तथाप्याज्ञां
करोम्यहं ३९ एवमादिश्य चाक्रूरं मंत्रिणश्च विसृज्य सः ॥ प्रविवेश गृहं कंसस्तथाक्रूरः स्वमालयं ४० ॥ इति श्रीभा
गवते महापुराणे दशमस्कंधे [illegible] अक्रूरप्रेषणं नाम षट्त्रिंशोऽध्यायः ३६ ॥

ध्यं स्वस्य पर्याहः सिद्ध्यसिद्ध्योरिति ३८ पुरुषकारस्य व्यभिचारमाह मनोरथानिति ३९ ४० ॥ इति दशमे टीकायां षट्त्रिंश[illegible] ॥ ३६
सप्तत्रिंशे हते केशिन्यस्तुतो नारदेन तु ॥ [illegible] मामुन्मेयाय वधीत् ॥ १ ॥ श्रीशुक उवाच नमः श्रीकृष्ण ॥ ॥ श्रीकृष्णः ॥ १०७ ॥

[illegible]

१८ निवारितइतिहत्तेवसुदेवेतौपलायेतांस्ततोवध्यतामितिमंत्रं वदत्सोनारदेननिवारितइति १९ २० पृष्टं समनिदर्शितःविधा
त्रानारदेनवाव्रजेगंतुमुद्यतौतावाहूःनवध्यामितिः २२ मंचाउंउन्मुगसंभ्मारिरचितस्यानाम्नि २३ २४ स्वहितोशत्रु २५
निशम्यतद्भोजपतिः कोपात्प्रचलितेंद्रियः निशातमसिमादत्तेवसुदेवजिघांसया १८ निवारितोनारदेनतत्सु
तौमत्युमात्मनः [illegible] ज्ञात्वालोहमयैःपाशैर्ववंधसहभार्यया १९ प्रतियातेतुदेवर्षौकंसआभाष्यकेशिनं
प्रेषयामासहन्येतांभवताराममाधवौ २० ततोमुष्टिकचाणूरशलतोसलकादिकान् अमात्यान्हस्तिपां
श्चैवसमा[illegible]हूयाहभोजराट् २१ भोभोनिशम्यतामेतद्वीराचाणूरमुष्टिकाः नंदव्रजेकिलासातेसुतावानक
दुंदुभेः २२ रामकृष्णौततोमह्यंमृत्युःकिलनिदर्शितः भवद्भ्यामिहसंप्राप्तौहन्येतांमल्ललीलया २३ मंचाः
क्रियंतांविविधामल्लरंगपरिश्रिताः पौराजानपदाःसर्वेप[illegible]श्यंतुस्वैरसंयुगं २४ महामात्रत्वयाभद्ररंग
द्वार्युपनीयतांद्विपः कुवलयापीडोज[illegible]हितेनसमाहितो २५ आरभ्यतांधनुर्यागश्चतुर्दश्यांयथा
विधिविशसंतुपशून्मेध्यान्भूतराजायमीढुषे २६ इत्याज्ञाप्यार्थतंत्रज्ञआहूययदुपुंगवंगृहीत्वापा
णिनापाणिंततोक्रूरमुवाचह २७ भोभोदानपतेमह्यंक्रियतांमैत्रमादृतः नान्यस्त्वत्तोहिततमोविद्यतेमे
भोजवृष्णिषु २८ अतस्त्वामाश्रितःसौम्यकार्यगौरवसाधनं यथेंद्रोविष्णुमाश्रित्यस्वार्थमध्यगमद्विभुः २९ ग
च्छनंदव्रजंतत्रसुतावानकदुंदुभेः आसातेताविहानेनरथेनानयमाचिरं ३० अथोगोपालजोपाहयःस्वा
नीडुघेवरहोयर ३१ सर्वथनंतत्रसम्मर्थसिद्धांतमेवजानातीति तदानयनेस्मक्रूरमैत्रंमित्ररुसंत्वयाक्रियतांतच्चतोन्यकारतः

भा॰द॰स्क॰
१०८

ष्ट २

व्यादाय मुखं तं प्रसार्य वेगेन हरिं प्रत्याद्रवत् सोपि तं हृष्टः सन् उत्तरं सव्यं भुजं निर्भयवदं दत्तवान् तत्र यथोरगं बिले इति ५ ततः किं तदाह दंता इति चर्वणाय भगवद्भुजस्य स्पर्शमात्रेणैव तथा तेषां दाहेन न्यपतन् तप्तलोहस्पर्शात् तद्भुजस्य स्पर्शनो यथा ६ ततः समवर्धमानेन भुजेन तन् लोहे स्पर्शं तोयं पयेति समानयोजना लोहेदरं दलं डं पुरीषं मुत्सृजन् ७ कर्कटिका फलं हि यथा भुजंगाग्रे तं विदीर्णं भवति तद्वत् हिरण्य तस्य देहात् विगत प्राणात् अविस्मितो गर्वरहितः अयत्नेन हतो ऽरिर्येन सः ८ कंसाय कृष्ण माहिम्ना यत्र रहस्यावि प्रभुनैः कंसघातादि कृष्णस्य कार्यमावेदयन्मुनिः तदाह देवर्षिरित्यादिना नचायं मम को किंच संवदति ह हरिस्ताह भागवत प्रवरदिति ९

॥ स लब्ध [illegible] संज्ञः पुनरुत्थितो रुषा व्यादाय केशी तरसापतद्धरिं सोप्यस्य वक्त्रे भुजमुत्तरं स्मयन् प्रवेशया॥
॥मास यथोरगं बिले ५ दंता निपेतुर्भगवद्भुजस्पृशस्ते केशिनस्तप्तमयः स्पृशो यथा बाहुश्च तद्देहगतो म॥
॥हात्मनो यथामयः संववृधे उपेक्षितः ६ समेधमानेन स कृष्णबाहुना निरुद्धवायुश्चरणांश्च विक्षिपन्॥
॥प्रस्विन्नगात्रः परिवृत्तलोचनः पपात लेंडं विसृजन् क्षितौ व्यसुः ७ तद्देहतः कर्कटिकाफलोपमा [illegible] द्व्यसो॥
॥रपाकृष्य भुजं महाभुजः अविस्मितो ऽयत्नहतारिः सुरैः प्रसूनवर्षै [illegible] र्वर्षद्भिरीडितः ८ देवर्षिरुपसं॥
॥गम्य भागवतप्रवरो नृप कृष्णमक्लिष्टक [illegible] र्माणं रहस्येतदभाषत ९ कृष्ण कृष्णाप्रमेयात्मन् योगी॥
॥श [illegible] जगदीश्वर वासुदेवाखिलावास सात्वतां प्रवर प्रभो १०॥ नारद उवाच॥

अस्मिन् रहस्यं वैरीति कंसे स्फुचितवान् इति मायं कारि इत्याह कृष्ण कृष्णेत्यादिना अयं भावः त्वमीश्वरो नूनं नारदैस्त्वं संहारा
य वतीर्णोसि अतस्त्वत् हन्तु रूपावतरोऽनविलम्बं परिपालयेति तत्र त्वयिना वद्वयशंकैव नास्तीत्याह अप्रमेयात्मन् अप
रिछिन्नेत्यर्थः योगेश अचिंत्यप्रभाव जगदीश्वर विश्वनियंतः वासुदेव सर्वभूतेषु वर्तमान अखिलावास सर्वस्याश्रय

पा३
॥श्रीरामः॥
॥१०८॥

रथवेषाणुरपेद केशिनं हयवेषिणं कंसप्राणसमं हत्वा केशवस्तुमिका करोत् केशीति प्रथमश्लोकेनय एवंभूतः केशी २ समनुद्येनं तं भगवाननुयातं रूपयत् द्वितीयेनान्वयः महाहयः सन् महीं निर्जरयन् स्वपपचिन्नपर्ण सटाभिः केसरैरवधूता निद्रुतस्ततः तिप्रान्त्यान्ताणि विमानानि येनैः संकीर्णं नभः कुर्वन् हेषितैः रस्म जानिशरैनीषिनमखिलं विश्वं येन तं १ नहेषितैस्तैरतिनिष्ठुरैर्हेषितैः वालैः पुच्छलोमभिर्विधूर्णिताः पतिन्नामिताश्च बृहयेनतं स्याजोतं ग्रामाघैः स्यात्मानं रूस वृध्यग्रणीः पुरतो निर्गतः समुपयभूयत् स्वसनीयमाज्जुहाव १ सचकेशीतन्निशम्य मृगेंद्रवन्नादमकरोत् ततः केशीतं

॥ श्रीशुक उवाच ॥ केशी तु कंसप्रहितः खुरैर्महीं महाहयो निर्जरयन्मनोजवः सया वधूताभ्रविमान संकुलं कुर्वन्ननोद हेषितभीषिताखिलः १ विशालनेत्रो विकटास्यकोटरो रहद्भुलो नीलमहांबुदो पमः दुराशयः कंसहितं चिकीर्षुर्व्रजं स नंदस्य जगाम कंपयन् २ तं त्रासयंतं भगवान्स्वगोकुलं तद्धेषितैर्वालविघूर्णिताम्बुदं आत्मानमाजौ मृगयंतमग्रणीरुपाह्वयत्स व्यनदन्मृगेंद्रवत् ३ स तं निशाम्याभिमुखो मुखेन खं पिबन्निवाभ्यद्रवदत्यमर्षणः जघान पद्भ्यामरविंदलोचनं दुरासदश्चंडजवो दुरत्ययः ४ तद्वंचयित्वा तमधोक्षजो रुषा प्रगृह्य दोर्भ्यां परिविध्य पादयोः सावज्ञमुत्सृज्य धनुः शतांतरे यथोरगं तार्क्ष्यसुतो व्यवस्थितः ५

संदृष्ट्वा मुखेन खं पिबन्निव मुखं व्यादाय विवृत्याभिमुखः सन्नभिजग्राम किंच अत्यमर्षणः अतिकुपितः अश्वेनतम् वहमानो वा प्रत्यद्रूप पद्भ्यां जघान दुरासदः अस्पृश्येति नविनुमशक्यः दुरत्ययः उद्घतः सन् दुरतिक्रमः अत्र हेतुः चं डजवः ४ तद्वंचयित्वा तं वंचयित्वा तं च हनना ना ना य प्रसारितयोर्हस्तयोर्मध्ये गृहीत्वा परिविध्याभ्राम यित्वा व्यवस्थितः तथैव स्थितो च सृ ३ ॥ ५ ॥

घा २ श्रीं ३ श्या

नं२ त्र्य५ घ२ घ३

नार्थं पाणिग्रहणं सह स्वधामतः महाक्रतौ राजसूये १९ द्वारकामावसन् द्वारकायां वसन् कर्ता करिष्यसि २० अथानुप्रविश्य नूनमिदानीं
स्यवा २१ एवं विस्तार्य कृतानि चिंत्यं तं भगवंतं नमस्यति द्वयेन विशुद्ध विज्ञान घनं चिन्मात्रमिति केवलज्ञानैकमूर्तिं इत्यर्थः स्व संस्थया स्वरूप
सम्यक् स्थित्यैव परमानंदरूपतया समाप्ता प्राप्ताः सर्वेर्था येन तं अत एव अमोघं सत्यसंकल्पमित्याह अमोघवांछितं ननु कोवा
चेतन्नित्यं दुर्निवारा संसारिणः स्वतः स्वतेजसा चिच्छक्त्या नित्यनिवृत्तो मायायाः कार्यरूपो गुणप्रवाहो यस्मात्तं भगवंतं नित्यं त्रयमेव
यं ईमहि शरणं व्रजामः इति २२ ननु त्रिकालज्ञस्त्वं कथं मम पदं न जानासि चेत् अतः प्रवदसि प्रवीषि इत्यत आह त्वामिति ईश्वरं स्वाश्रयं स्वतः सिद्धं अपि

उद्वाहं वीर कन्यानां वीर्यशुल्काहृतानां नरकस्य मोहनं पारिजातहरणं जगत्पते १७ स्यमंतकस्य च मणेर् आहृतं
सह भार्यया आहृतं स्वधामतः १८ पौंड्रकस्य वधं पश्चात् काशिपुर्याश्च दीपनं दंतवक्रस्य
धनं चैद्यस्य च महाक्रतौ १९ यानि चान्यानि वीर्याणि द्वारकामावसन् भवान् कर्ता द्रक्ष्याम्यहं तानि गेयानि कवि
भिर्नृणि २० अथ ते कालरूपस्य क्षपयिष्णोरमुष्य वै अक्षौहिणीनां निधनं द्रक्ष्याम्यर्जुनसारथेः २१ विशुद्धविज्ञान
घनं स्वसंस्थया समाप्तसर्वार्थममोघवांछितं स्वतेजसा नित्यनिवृत्तमायागुणप्रवाहं भगवंतमीमहि २२ त्वा
मीश्वरं स्वाश्रयमात्ममायया विनिर्मिताशेषविशेषकल्पनं क्रीडार्थमद्यात्तमनुष्यविग्रहं नतोस्मि धुर्यं यदुवृष्णि
सात्वतां २३ श्री

धुर्यं यदुवृष्णिसात्वतां

तां स्वं स्वाश्रयं स्वतःसिद्धं स्वतः स्वात्माधीनया मायया विनिर्मिता अशेषा विशेषा महदाद्याः याभिस्ताः कल्पना येन तं
धुर्यं श्रेष्ठं नतोस्मीति २३

॥ना॰द॰पू॰॥ १०९ ॥

१ भौमासुर

दधिसुतके नीचे वसे मोतीसुतके बीच सोमा ... पति हे राधिका देउ हमनवक तीस सांदीपनं जलोपवन पीगीत नहीं रविश थिउदय नहोई योध टब्रह्मा नरयो अव लामाजैसो ६२

नं५

ज्ञानासि चेत्त्वं प्र५

स्री सम्पः॥

२०९

पा

कथमेवं भूतोहमिति निर्वेदं तत्राह त्वमात्मेति नहि त्वं जीववत्परिछिन्नः किंतु सर्वभूतानामंतरएकोनुस्यूतः आत्मा अंतरेनुस्यू
तत्वे दृष्टांतः एधसां काष्ठानामंतर्ज्योतिरिवेति ननु तेषु स्थितोपि तैर्न दृश्यत इत्याह गूढ इति अत्र हेतुः गुहाशयः बुद्धेर्यो
नेः किंच साक्षी नहि साक्षी दृश्यत इत्यर्थः अयं च महापुरुषः अतः परिछिन्नमतिभिर्न ज्ञायसे इत्यर्थः नहि सर्वांतर
त्वे किं प्रमाणमत आह ईश्वर इति नहीश्वरं विना परतंत्राणां जीवानां प्रवृत्तिर्घटत इत्यर्थः ११ अहमीश्वरः अन्य
स्सर्वनीशितव्यमित्येतदेव कुतः अत आह आत्मनेति साधनांतरनिरपेक्ष एव आत्मा आश्रयः स्वतंत्रः मायया शक्त्या
नवान् गुणानस्रजे सृष्टवान् तैः सृष्टैः गुणैरिदं विश्वं सृजसि अत्सि संहरसि अवसि पालयसि ननु सृष्ट्यादि ॥

त्वमात्मा सर्वभूतानामेको ज्योतिरिवैधसां। गूढो गुहाशयः साक्षी महापुरुष ईश्वरः ११ आत्मनात्माश्र
यः पूर्वं मायया ससृजे गुणान्। तैरिदं सत्यसंकल्पः सृजस्यत्स्यवसीश्वरः १२ स त्वं भूधर भूतानां हे स
प्रमथ्य रत्नसंग्रहवतीर्णो विनाशाय सतां नारदृणाय च १३ दिष्ट्या त्वे निहतो दैत्यो लीलयायं हयाकृतिः
यस्य हि क्षितिसंत्रस्ता स्वजं त्यक्ता निमिषाद्दिवं १४ बालरूपं मुष्टिकं चैव मत्स्यो नाम्ना ब्रह्मलिनं कंसं वनिहतं रु
रूपे परस्मो हनिते पुत्रो १५ तस्यानुशंतव पवनमुराणां नरकस्य च पारिजातापहरणेंद्रस्य च पराजयं १६

किंच बहुकारकसाध्यैव दृष्टेत्यत आह सत्यसंकल्प इति नहि संकल्पैकसाध्ये बहिः साधनापेक्षेति नावः अतस्त्व
मीश्वर इत्युपसंहारः १२ प्रस्तुतमाह स त्वमिति भूधर भूतानां भुवं धरतीति भूधरः राजानस्त्व द्रूपाणां १३ १४
परस्मो हनीति अत्रैवाक्रूर एव वदति स्मो मथुरां गोनाम्नि परे कालान्तरे हत्वया निहतान्हस्ताभिरिति सिद्धवर्ति हिंशो
विज्ञायते न प्रकारविशेषः १५ तस्यानुनहनं तत्संस्कारादीनां शापः पंचजनः शंखं च पुत्रानसामीजिनोषः आविनिर्दिशमायमे

प्रातः केशिवधे रजन्यां निर्गते मुनौ ततो यो मे हन्ते क्रूरः साम्प्र गोकुलमागमत् नहि देवं नारदेन कंसवधादिकार्ये विज्ञापिते श्री
कृष्णे मधुपुरीं गन्तुं उद्यते वर्तते न तदाक्रूरोपि गोकुलमगादित्याह अक्रूरोपीति १ २ उषित्वेति संभावनायां प्रार्हन्तो योग्याय दत्त
स्यं कृष्णदर्शनं संभवमाशंक्य पुनः संभावयंति ममेति द्वयेन विषयात्मनः विषयाविष्टचित्तस्य शूद्रजन्मनः यस्य तस्य ब्रह्म
कीर्तनं वेदोच्चारणं यथेति ४ यद्यप्येवं किंतु ममाधमस्यापि ममस्यादेवेत्युक्ता इत्यत आह ह्रियमाणः कालनद्या
नित्यं संभावः यथा नद्या ह्रियमाणानां तृणादीनां मध्ये किंचित्कदाचित्तरति कूलं प्राप्नोतीति तथा कर्मवशेन कालेन कालेन

अक्रूरोपि च तां रात्रिं मधुपुर्यां महामतिः उषित्वा रथमास्थाय प्रययौ नंदगोकुलं १ गच्छन्प
थि महाभागो भगवत्यंबुजेक्षणे भक्तिं परामुपगत एवमेतदचिंतयत् २ किं मयाचरितं भद्रं किं तप्तं परमं त
पः किं वाथाप्यर्हते दत्तं यद्द्रक्ष्याम्यद्य केशवं ३ ममैतद्दुर्लभं मन्ये उत्तमश्लोकदर्शनं विषयात्मनो यथा
ब्रह्मकीर्तनं शूद्रजन्मनः ४ मैवं ममाधमस्यापि स्यादेवाच्युतदर्शनं ह्रियमाणः कालनद्या क्वचित्तरति क
श्चन ५ ममाद्यामंगलं नष्टं फलवांश्चैव मे भवः यन्नमस्ये भगवतो योगिध्येयांघ्रिपंकजं ६ कंसो ब
ताद्याकृत मेत्यनुग्रहं द्रक्ष्ये घ्रिपद्मं प्रहितोमुना हरेः कृतावतारस्य दुरत्ययं तमः पूर्वेतरन्यन्नखमंड
लत्विषा ७

नद्या ह्रियमाणानां जीवानां मध्ये कश्चित्तरेदिति संभवतीति ५ अतो नयाप्रकारेण ममामंगलं ध्रुवं नष्टमेवेति सा
यते नवो जन्मैव सफलं जातमिति यत् यतः नमस्करिष्यामि ६ अमंगलनाशे सूचकं तदाह कंस इति बतेत्याश्चर्ये अतिर
तः कंसोपि ममात्यंतमनुग्रहं कृतवान् यतोऽमुना प्रहितो हरेरंघ्रिपद्मं द्रक्ष्ये इत्यामीति पूर्वे अंबरीषादयः तमः संसारमेतर
न्तीत्यर्थः ७

न

प्रा

प्राक्तनदेवकेशिवधानंतरंनारदेनकृष्णेगीतःस्तपुनःकृष्णस्यैवपशून्संरक्षतांव्योमोहतः यदाव्योमवधः सर्वमेवकृष्णोपिचेषाधारिवधप्रसं
गादुच्यतेइतिदुष्टवंशंकेचित्पुनः याः एवचूडवधानंतरमेवपठंतिचतमाहएकदेति २७ २८ मेषवत्तदाचरितान्स्वयंचोरवदाचरितः
सन्नपोवाहस्वयपरुष्यतिनाय २९ पिदधेछादितवान् ३० शरणदः आश्रयप्रदः हरिःसिंहइव ३१ ३२ पशुमारंपशुमारोयथा

॥श्रीशुकउवाच॥ एवंयदुपतिंकृष्णंभागवतप्रवरोमुनिः प्रणिपत्याभ्यनुज्ञातोययौतद्दर्शनोत्सवः २५॥
॥भगवानपिगोविंदोहत्वाकेशिनमाहवे पशूनपालयत्पालैः प्रीतैर्व्रजसुखावहः २६ एकदातेपशू॥
॥न्पालाश्चारयंतोद्रिसानुषु चक्रुर्निलायनक्रीडाश्चोरपालापदेशतः २७ तत्रासन्कतिचिच्चोराः पा॥
॥लाश्चकतिचिन्नृप मेषायिताश्चतत्रैकेविजह्रुरकुतोभयाः २८ मयपुत्रोमहामायोव्योमोगोपा॥
॥लवेषधृक् मेषायितानपोवाहप्रायश्चोरायितोबहून् २९ गिरिदर्यांविनिक्षिप्यनीतंनीतंमहा॥
॥सुरः शिलयापिदधेद्वारंचतुःपंचावशेषिताः ३० तस्यतत्कर्मविज्ञायकृष्णःशरणदःसतां गो॥
॥पान्नयंतंजग्राहवृकंहरिरिवौजसा ३१ सनिजंरूपमास्थायगिरींद्रसदृशंबली इच्छन्विमोक्तुमा॥
॥त्मानंनाशक्नोद्ग्रहणातुरः ३२ तंनिगृह्याच्युतोदोर्भ्यांपातयित्वामहीतले पश्यतांदिविदेवानांप॥
॥शुमारममारयत् ३३ गुहापिधानंनिर्भिद्यगोपान्निःसार्यकृच्छ्रतः स्तूयमानःसुरैर्गोपैःप्रविवेशस्व॥
गोकुलं ३४ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेव्योमवधोनामसप्तत्रिंशोध्यायः॥ ३७

यान्नवतिनयास्त्रानिस्सार्य समितस्य ३३ अनुदिग्गोपैः स्तूयमानः उपरिवैमानिकैर्देवैरिति ३४ इतिदशमटीकायांसप्तत्रिंशो ३७
अष्टत्रिंशेयथाध्यायेऽक्रूरोगोकुलंगतः तयोश्चरामकृष्णाभ्यांगृहंनीत्वासुसत्कृतः १ श्रीकृष्णायनमः श्रीरामकृ

नं२ निव

नं१

ननु सर्वथाहं कामादिरहितस्तस्मात्परमस्य लीलाधिकृतत्समासां स्वपरानुग्रहार्थं योग्येनाह यस्येति अखिलानि अखिलस्य वा अमीवानि पापानि घ्नंतीत्यखिलामीवहानि तैः तथा सुमंगलैः शोभनानि मंगलानि येभ्यस्तैः कृष्णस्य कर्माणि जन्मानि च तैर्विमिश्रा युक्ता वाचो जगत् प्राणंति जीव यंति शुंभंति पवित्रयंति पुनंति व्यतिरेकमाह याश्चेति तैर्विरक्ता रहिता वाचस्तु अलंकृता अपि शवस्येव शोभनं यासां ता मताः संमताः १२ स्वयं रचितानां सेतूनां वर्णाश्रमधर्माणां पालयंतीनाममरवर्याणां सुखं कुर्वन्नीलां च अवतीर्णः प्रद्यशः १३ त्रैलोक्ये एकमेव कांतं दृशिमतां दृष्टिमतां महानुत्सवो यस्मात् यद्वा महांश्चासौ उत्सवो यस्मात् यद्वा महानुत्सवो यस्य तत् श्रिय ईप्सितमास्पदं एवंभूतं रूपं मूर्तिं दधानं नमीक्ष्ये द्रक्ष्यामीति अ

३८मं

यस्याखिलामीवहभिः सुमंगलैर्वाचो विमिश्रा गुणकर्मजन्मभिः प्राणंति शुंभंति पुनंति वै जगत् यास्तद्विरक्ताः शवशोभना मताः १२ स चावतीर्णः किल सात्वतान्वये स्वसेतुपालामरवर्यशर्मकृत् यशो वितन्वन् व्रज आस्त ईश्वरो गायंति देवा यदशेषमंगलं १३ तं त्वद्य नूनं महतां गतिं गुरुं त्रैलोक्यकांतं दृशिमन्महोत्सवं रूपं दधानं श्रिय ईप्सितास्पदं द्रक्ष्ये ममासन्नुषसः सुदर्शनाः १४ अथावरूढः सपदीशयो रथात् प्रधानपुंसोश्चरणं स्वलब्धये धिया धृतं योगिभिरप्यहं ध्रुवं नमस्य आभ्यां च सखीन्वनौकसः १५ अप्यंघ्रिमूले पतितस्य मे विभुः शिरस्यधास्यन्निजहस्तपंकजं दत्ताभयं कालभुजंगरंहसा प्रोद्वेजितानां शरणैषिणां नृणां १६ आगोपालजीवाहयः श्री

शोभनदर्शनाः

मंगलिगंउषसः प्रभातसमयाः सुदर्शनाः सुखं प्रभाता रजन्यास्ति अस्मत्पक्षिकावत्कृचुरित्यर्थः १४ किंच अथ दर्शनानंतरं सपदि तत्क्षणमेव रथादवतीर्णः सन् प्रधानयोः पुरुषयोः रामकृष्णयोश्चरणं योगिभिरात्मलाभाय केवलं धियैव धृतं साक्षादहं नमस्ये आभ्यां सह एनयोः सखीन् गोपांश्च नमस्यामीति १५ किंच अपीति अधास्यत् धास्यति तद्विभावयति दत्ता नयमिति सार्धेन १६ श्री हरे राम हरे राम राम राम हरे हरे हरे कृष्ण हरे कृष्ण कृष्ण कृष्ण हरे हरे श्रीकृष्णाय नमः

मृष्टिपमेवि भावयातिवृलोदिभिर्वर्षैर्नैहनिपरमैश्वर्यमाह श्रियावेतिमुनिभिर्भक्तैः सहितैरित्यपरमेव पृच्छार्थत्वं गोचारणायेति रूपालुत्वं य
मिशोभमानौ कपोलौ नासिका च यस्मिन्नत स्मितसहितं भवलोकोऽयासिन्
ञोपिकानामिति प्रेममावसुलत्वेनं मनोरथ्यानं करोति इस्यामी तरण्य नुचिंतय स्मित्र
स्वरूपमकं जवल्लोचनेयस्मिन्नत तत्त्वमुरवं गगलकारतं तदानीमेवाश्रुमस्तच केकं ध्रुत्रतिह्यपन्नाह प्रदह्नितमिति रगुनरप्यनुचिंतय स्मित्र
पश्येति ईदृशः प्रामुवतः लाचराय स्वधाम सामाश्रयः तस्य विशेषः यत्र विलोलीवलपयुक्तं यद्भाम वपुः तत्स्योपलंभेनं दर्शनं भविष्यति प्रतिप
पद्येवं स्यान्नहिं मनसं मदृशोलोचनस्य फलं नस्याहितिनमपिनुस्य दिवे सर्थः १० यईहितेत्याहिचतुर्भिः कुलकंतत्रैवंशंकानन्तस्य

यदईहितं श्रमत्तवा रिभिः सुरैः श्रियाच देव्या मुनिभिः समन्वितैः गोचारणायानुचरैश्चरद्वनेयद्गोपिकानां कुचकुं
कुमांकितं यदृस्यामि नूनं सुकपोल नासिकं स्मिताचलोकारुणकंजलोचनं मुखं मुकुंदस्य गजालकाव
तं प्रहहिलं मे प्रचरं ति वैमृगाः स्त्रियं द विशेषेर्मनुज त्वमीयुषो नारावतारायमुखोनिजेच्छयालावृराय धा
म्नोऽन विनोपलंभनं मुहन्नेननस्याफलमंजसादृशः १० यईहितोहरहितोप्यसत्सतोः स्वतेजसापास्त
मोभिदाभ्रमः स्वमायया त्मन् रचितैस्तदीक्षया प्राणाक्षधीभिः सदनेष्वभीयते ११ श्रीगोपालजीसाहश्रीसत्य

दातेवदेवकर्तृत्वेनोक्तत्वादिधर्मैस्तत्र प्रतीयमानस्य कथं विसत्वमितिमांशंक्यलोकत्रयेणापाकुर्वंश्चानुर्थेनतमहंद्रक्ष्यामी
तिमनोरथं करोति तद्द्याहियईहितेनेति ईहतं महत्कृतमसत्सतोः कार्यकारणयोरीहितार ईहं महत्कर्त्तापि हरहितः
अहंकाररहितः तथापासत माभिदाभ्रमः स्वमायानं भिदाभेदः तत्स भ्रमः ग्रस्तिविशेषाः श्रायालाश्रयादेतानस्मांश्रापक्षयत्
स्मिन्स्तः कुतस्तत्राह स्वतेजसाविद्यादिनिरसनरूपसाक्षात्कारेण तथापि स्वमाययास्वाधीनयामाययातदीक्षयात्मस्पैवैश्वया
प्राणाक्षधीभिः सहितैः भूतात्मन् आत्मनिस्वस्मिन्नेव रचितैर्जीवैः सदनेषु दत्तवनं नहृष्टगोपीगृहेषु चक्षीलया कमीशिकुर्वन् सन्
वद्भीयते प्राभिरुपतेन प्रलीयते ११ श्रीगोपालजी श्रीकुंजविहारीजी श्रीनवलविहारीजी श्रीबांकेविहारीजी श्रीरुक्मायः

तमः २ नतो ३

ननु सुहृत्सु हरिस्त्वं परिष्वंगसंप्रश्नादयो जीवधर्माः कथमीश्वरे संगच्छंते अत आह न तस्येति दयितः प्रियः तद्विपरीतोऽप्रियः सुहृत्तमो हितः तद्विप
रीतो द्वेष्यः एतत्सर्वव्यतिरिक्त उपेक्ष्य इति दयितादयो न संतीति सत्यं तथापि भक्तान् भजते तत्र च यथा ये भक्तास्तथा तान् भजते ये यथा
मां प्रपद्यंते तांस्तथैव भजाम्यहमिति भगवद्वचनात् सुविषमतेपि भक्तेष्वेव फलं ददातीत्यत्र दृष्टांतः यद्वत्सुरद्रुम इति २२ यो मयां
जलिः कथयिष्यते तस्मिन्नेवांजलौ गृहीतं मां आप्तानि समस्तानि यथोसत्कृतानि येन तं मां २३ स तु मार्गमपि न वेद तथापि रथेन प्राप्त इति
२४ अखिलैर्लोकपालैः किरीटैर्जुष्टा अमला यस्य पादरेणवो यस्य तस्य क्षितिकौतुकानि क्षितेरलंकारभूतानि २५ तद्दर्शनेन यस्मा

॥न तस्य कश्चिद्दयितः सुहृत्तमो न चाप्रियो द्वेष्य उपेक्ष्य एव च। तथापि भक्तान् भजते यथा तथा सुरद्रु॥
॥मो यद्वदुपाश्रितोऽर्थदः २२ किं चाग्रजो मावनतं यदूत्तमः स्मयन् परिष्वज्य गृहीतमंजलौ गृहं प्रवेश्या॥
॥प्तसमस्तसत्कृतं संप्रक्ष्यते कंसकृतं स्वबंधुषु २३ ॥ इति संचिंतयन् कृष्णं श्वफल्कतन॥
॥योऽध्वनि रथेन गोकुलं प्राप्तः सूर्यश्चास्तगिरिं नृप २४ पदानि तस्याखिललोकपाल किरीटजुष्टामल॥
॥पादरेणोः ददर्श गोष्ठे क्षितिकौतुकानि विलक्षितान्यब्जयवांकुशाद्यैः २५ तद्दर्शनाह्लादविवृद्धसंभ्र॥
॥मः प्रेम्णोर्ध्वरोमाश्रुकलाकुलेक्षणः रथादवस्कंद्य स तेष्वचेष्टत प्रभोरमून्यंघ्रिरजांस्यहो इति॥
॥२६ देहंभृतामियानर्थो हित्वा दंभं भियं शुचं संदेशाद्यो हरेर्लिंगदर्शनश्रवणादिभिः २७ श्रीशुकः॥

ह्लादः तेन विवृद्धः संभ्रमो यस्य सः प्रेम्णा ऊर्ध्वानि रोमाणि यस्य सः अश्रूणां कलाभिर्लेशैराकुले ईक्षणे यस्य सः अ
वस्कंद्यावप्लुत्य तेषु पदेषु सोऽक्रूरः अचेष्टत अलुठत् अहो इमानि दुर्लभानीतो भावयन् २६ ननु किमर्थमेवं स लुठत् नास्ति प्र
मसंभ्रमे फलादेशादित्यत आह देहंभृतामिति देहभाजामेतावानेव पुरुषार्थः कंसस्य संदेशो हेतुर्यस्य हरेर्लिंगदर्शनश्रवणा
दिभिर्योयमक्रूरस्य वर्णितः इति संदेशाद्यो यस्यार्थस्य स याचानक्रूरस्य जात इति २७ श्रीमाधवजी श्रीकृष्णायनमः

कं क२ द

कंस निहितं कौशिक इद्धः तेनापि कमपि किंचित्तेन्निहितं इति ज्ञात्वा मम मनूलं संसारस्य
वलिना तावन्मस्तत्रय परिमितं नश्यन समये तस्य हस्ते ३२ कंस निहितं कौशिक इद्धः तेनापि कमपि किंचित्तेन्निहितं इत्याह यद्वाबाशरो विनर्के विहारे रत सञ्जाया सौगंधिकस्य गंधइव गंधो य
य निर्वर्तते कामानाकम्पुवयपदेत्सुतां अनुरक्तानां च ममपुरवेत्याह यद्वा बाशरो विनर्के विहारे रत सञ्जाया सौगंधिकस्य गंधइव गंधोय
स्य ततः सौगंधिक स्य गंधइव गंधो यस्य ततः सौगंधिगंधि १ एवं यस्मान्तनुग्रहं संभाव्य पुनरप्यसंभवमाशंक्य परिहरति न मयीति यद्यपि यद्यहं कं
सेन प्रहितः अतत्तत्स्यहूतः तथापि अरेरपि मित्रबुद्धिं न उपेक्ष्यति न करिष्यतीत्यर्थः यतो विश्वदृक् सर्वज्ञः अतो मम मेत्तेन सोन अयहितं चेष्टि
तं एतयोः तेत्रज्ञः अतः तर्पामीति तज्ज्ञानेन नेतनेत्ययं भावः वेत्तसो वहिरेव कंस मनुवर्तते अतत्सु रूसमेव तत्रैत रहसो हरिरस्या जानातीति यद्वा एत
स्य जगत ईहितं मितिम्रतः १८ अयि यदिश्रु घ्रिमूले च रतो यातेऽवहितं संयतं रूपामते नाईयादृशामां ईहितादृस्यति तर्हि सयदि एवं विनश्य

सौगंधिक गंधं
समर्हणं यत्र निधाय कौशिकस्तथा वलिश्चापि जगत्त्रयेंद्रतो यद्वा विहारे व्रजयोषितां श्रमं स्पर्शेन सौगंधिक गंधं
समनुदत्त ११ न मय्युपेष्यत्यरिबुद्धिमच्युतः कंसस्य दूतः प्रहितोपि विश्वदृक् योतर्वहिश्चेतस एतदीहितं क्षेत्रज्ञ ईक्ष
यानुहतः १९ नमत्युपेष्यत्यरिवुद्धिमच्युतः कंसस्य दूतः प्रहितोपि विश्वदृक् योंतर्वहिश्चेतस एतदीहितं क्षेत्रज्ञईक्ष
तं मत्ते न च हत्सु घा १८ अघ्रिमूले वहितं कृतांजलिं मामीहितास स्मितमाईयादृशा सपद्यपध्वस्त समस्तकि
ल्विषो वोढामुदं वीतविशंकऊर्जितां १८ सुहृत्तमं ज्ञातिम [illegible] नन्यदैवतं दोर्भ्यां वृहद्भ्यां परिरप्स्यतेय मां आत्मा हि तीर्थी
क्रियते ततैव मेवं धन्यः कर्मात्मकउच्छ्वसित्यतः २० लब्ध्वांगसंगं प्रणतं कृतांजलिं मां वक्ष्यते क्रूरततेत्युरुक्रमवाः
तदधवयं जन्मभृतो महीयसा नैवादृतो योधिगमस्य जन्मनः २१

ल्विलकल्मषः परंमुदं वोढा प्राप्स्यामीति १९ अथ मां परिरप्स्यते आलिंगिष्यति यह्यात दैवमेवात्मा देहः तीर्थी क्रियते तिपवि
त्रीकरिष्यते आत्मेवा हालिंगनात्कर्मात्मकः वंधं अउच्छ्वसिति मोचितो न विप्यति अतो देहात २० ततनोतातेति तदाजन्मभृतः
तः सफलजन्मानः अन्यथा तज्जन्मनसंभवतीत्याह महीयसेति महीयसा श्रीकृसेन यो नादृतः तस्य जन्म धिक् अमुष्य जंतोः

भा॰ १॰ स्क॰
११२

मधुपर्कस्य वा अर्हणं तस्मिन्वा यदुचितमर्हणमाहरत् आनीय समर्पितवानित्यर्थः ३८ ४० सत्कृतं संमानितं निरनुग्रहे क्रूरे कथं केन प्रकारेण स्थ जीवथेत्यर्थः सौनः पशुघाती स एव पालको येषां ते अवीनां मेषाणां त इव मत्तुल्या इत्यर्थः ४१ निरनुग्रहतामाह योऽवधीदिति तोका नैव तेनासुतृप् असून्प्राणानेव तर्पयतीति असुतृप् खलः तस्य प्रजानां येषां जीवनमात्रमपि दुर्लभं तेषां वः किं कुशलं विचारयाम

पृष्ट्वाथ स्वागतं तस्मै निवेद्य प्रवरासनम् प्रक्षाल्य विधिवत्पादौ मधुपर्कार्हणमाहरत् ३८ निवेद्य गां चातिथये संवाह्य श्रान्तमादृतः अन्नं बहुगुणं मेध्यं श्रद्धयोपाहरद्विभुः ३९ तस्मै भुक्तवते प्रीत्या रामः परमधर्मवित् मुखवासैर्गन्धमाल्यैः परां प्रीतिं व्यधात्पुनः ४० पप्रच्छ सत्कृतं नन्दः कथं स्थ निरनुग्रहे कंसे जीवति दाशार्ह सौनपाला इवावयः ४१ योऽवधीत्स्वस्वसुस्तोकान्क्रोशन्त्या असुतृप्खलः किं नु स्वित्तत्प्रजानां वः कुशलं विमृशामहे ४२ इत्थं सूनृतया वाचा नन्देन सुसभाजितः अक्रूरः परिपृष्टेन जहावध्वपरिश्रमं ४३ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे अक्रूरागमने अष्टात्रिंशोऽध्यायः ३८ श्रीशुक उवाच

सुखोपविष्टः पर्यङ्के रामकृष्णोरुमानितः लेभे मनोरथान्सर्वान्पथि यान्स चकार ह १ किमलभ्यं भगवति प्रसन्ने श्रीनिकेतने तथापि तत्परा राजन्न हि वाञ्छन्ति किंचन २ सायंतनाशनं कृत्वा भगवान्देवकीसुतः सुहृत्सु वृत्तं कंसस्य पप्रच्छान्यच्चिकीर्षितं ३

ति ४२ मधुरया वाचा इत्थं सत्कृतः तथैव वाचा परिपृष्टेन प्रश्नेनाध्वपरिश्रमं संसारश्रमं ४३ इति टीकायामष्टात्रिंशो ३८ नवत्रिंशे पुरीं गच्छत्सु तो गोपिकाकृतः अक्रूरेण पथि कालिन्द्यां विस्मितो कस्य दर्शनं १ भक्तानां मनोरथाः सत्याः भवन्तीति द्योतयन्नाह सुखोपविष्ट इति रामकृष्णाभ्यामुरु अधिकं मानितः १ श्रीकृष्णाय नमः श्रीरामोदयः

श्रीकृष्णः
११३

पत्रे २

रा। कृ। रत्न २ हिमतपुत?

ततः कृष्णं रामं च ददर्श । गा दोग्धुं दोहने स्मिन्निति निगोदोहनं तत्स्थानं तत्स्थानं गतौ प्राप्तौ २८ २९ सानुक्रोशेन कृपान्वितेन स्मितेन सहितं ईक्षणं ययोस्तौ ३० उदाररुचिरक्रीडौ स्रग्विणौ स्रग्विणौ स्रग्भिरलंकृतौ ३१ प्रधानम् तौ पुरुषौ प्रकृतिपुरुषात्मकौ वा तद्धेतुः कुतः जगद्धेतू अत एव जगत्पती विपरीतो वा चतुर्णां पदानां हेतुमद्भावः जगतः अर्थे पृथिव्या भारापनयनाय स्वांशेन मूर्तिभेदेन बलकेशवौ संतौ ३१ स्वप्रभया वितिमिरा दिशः कुर्वाणौ कनकाचितौ सुवर्णव्याप्तौ वितितौ अलंकारयोः शैलसादृश्यार्थं

ददर्श कृष्णं रामं च व्रजे गोदोहनं गतौ पीतनीलांबरधरौ शरदंबुरुहेक्षणौ २८ किशोरौ श्यामलश्वेतौ श्रीनिकेतौ बृहद्भुजौ सुमुखौ सुंदरवरौ बालद्विरदविक्रमौ २९ ध्वजवज्रांकुशांभोजैश्चिह्नितैरंघ्रिभिर्व्रजं शोभयंतौ महात्मानौ सानुक्रोशस्मितेक्षणौ ३० उदाररुचिरक्रीडौ स्रग्विणौ वनमालिनौ पुण्यगंधानुलिप्तांगौ स्नातौ विरजवाससौ ३१ प्रधानपुरुषावाद्यौ जगद्धेतू जगत्पती अवतीर्णौ जगत्यर्थे स्वांशेन बलकेशवौ ३२ दिशो वितिमिरा राजन्कुर्वाणौ प्रभया स्वया यथा मारकतः शैलो रौप्यश्च कनकाचितौ ३३ रथात्तूर्णमवप्लुत्य सोऽक्रूरः स्नेहविह्वलः पपात चरणोपांते दंडवद्रामकृष्णयोः ३४ भगवद्दर्शनाह्लादबाष्पपर्याकुलेक्षणः पुलकांचितांग औत्कंठ्यात्स्वाख्याने नाशकन्नृप ३५ भगवांस्तमभिप्रेत्य रथांगांकितपाणिना परिरेभेऽभ्युपाकृष्य प्रीतः प्रणतवत्सलः ३६ संकर्षणश्च प्रणतमुपगुह्य महामनाः गृहीत्वा पाणिना पाणी अनयत्सानुजो गृहं ३७

न्४ औत्कंठ्यात्स्वाख्याने नैनां शकन्नृप ३५।३

शुक्रः ३३ ३४ भगवद्दर्शनाह्लादेन यद्बाष्पं तेन पर्याकुले ईक्षणे यस्य सः पुलकैराचितं व्याप्तमंगं यस्य सः स्वाख्याने अक्रूरोहं नमस्करोमीति करोमीति कथनेपि नाशक्नोत् ३५ अभिप्रेत्य अक्रूरोयमेतद्दर्शनार्थमागत इति ज्ञात्वा अंकं सहननं सामर्थ्यं धीनत्रिवरथांगेन चक्रेणांकितो यः पाणिस्तेनाभ्युपाकृष्य तमालिंगितवान् ३६ पाणी अंजलिरूपेण संहतावेव गृहीत्वा ३७

पत्र?

॥ता॰ द॰ ए॰॥
॥११४॥

ताः कृष्णैकजीविता गोप्यः तन्नंदव्रजमागतमुपश्रुत्येति ११ यथालिंगितुमाहपंचभिः श्लोकैः काश्चिदिति तेन तच्छ्रवणेन स्तोत्रहृत्तापः तेन यस्मात्सतेन म्लानमुखश्रियःसांता वत्तनूपुरिति दुकूलानि वलयानि च केशग्रंथयश्च संतोऽदुकूलाद्यावृत्ता योयासांताः इत्यर्थः काश्चनवनूपुरिति १४ तस्यश्रीकृष्णस्यानुध्यानेन निवृत्ताःसर्वेशेषाश्चवृत्तयो यासांताः इमंलोकं देहमपि नजानंतिस्म मुक्ताइवेति १५ अपराःस्त्रियः शौरेर्गतिःस्मरंत्यः संमुमुहुः कथं नताः अनुरागेण यस्मिन्तेन ईरितानि हृदिस्पृशंतीति हृदिस्पृशःमनोज्ञाः चित्राणिपदानिया

॥ता॰ १॥

॥गोप्यश्च तदुपश्रुत्य बभूवुर्व्यथितास्तदा। रामकृष्णौ पुरीं नेतुमक्रूरं व्रजमागतम् १३ काश्चित्तत्कृतहृत्तापश्वास॥
॥म्लानमुखश्रियः स्रंसद्दुकूलवलयकेशग्रंथ्यश्च काश्चन १४ अन्याश्च तदनुध्याननिवृत्ताशेषवृत्तयः नाभ्यजा॥
॥नन्निमं लोकमात्मलोकं गता इव १५ स्मरंत्यश्चापराः शौरेरनुरागस्मितेरिताः हृदिस्पृशश्चित्रपदा गिरः संमु॥
॥मुहुः स्त्रियः १६ गतिं सुललितां चेष्टां स्निग्धहासावलोकनं शोकापहानि नर्माणि प्रोद्दामचरितानि च १७॥
॥चिंतयंत्यो मुकुंदस्य भीता विरहकातराः समेताः संघशः प्रोचुरश्रुमुख्योऽच्युताशयाः १८ गोप्य ऊचुः अहो॥
॥विधातस्तव न क्वचिद्दया संयोज्य मैत्र्या प्रणयेन देहिनः तांश्चाकृतार्थान्वियुनंक्ष्यपार्थकं विक्रीडितं तेऽर्भ॥
॥कचेष्टितं यथा १९ श्रीकृष्णः॥

सुमनाः १६ १७ विरहेण कातरा विक्लवा अच्युते आशये चित्तं यासांताः १८ कृष्णसंगतिं विधाय वियोजयतीति विधातारं प्रति कमात्कोशंत्य आहुः अहो इति मैत्र्या हितोपाचरणेन प्रणयेन स्नेहेन च अकृतार्थान् अप्राप्तभोगान् एव तान् वियुनं क्षि वियोजयसि तस्मात्तव दया वा लिशोऽपि त्वमिमान्नाहुः अपार्थकमिति १९ श्रीकृष्णहा मोहा मोहरयेति श्री

॥श्रीकृष्णः॥
॥११४॥

हे तात हे सौम्य स्वागतं यथा तथा आगतः स्वज्ञातिबंधूनां स्वे सुहृदः ज्ञातयः सपिंडाः बंधवोऽसपिंडाः संबंधिनः तेषामपि किमनमी
वं अपापं अदुःखं सुखमिति यावत् अनामयमारोग्यं ४ एवं प्रश्नोऽपि ममनास्ति संगत इत्याह किंन्विति अंग हे अक्रूर पृच्छे पृच्छामि
नः अस्माकं कुलस्यामयरोगे नोमातुलेत्यलं इति अनामयस्य तस्मिन् नः स्वानां ज्ञातीनां तस्य प्रजासु च ५ अस्मत् अस्मि
नः अस्माकं कुलस्यामयरूपे रोगे तो मातुले लइति अनामयस्य तस्मिन्
मित्तं वृजिनं दुःखं आर्ययोः निरपराधयोः यद्धेतोः योऽहमेव हेतुः तस्मात् ६ हे सौम्य स्वानां वो दर्शनं अद्य मम संजातं तदि
ष्यानं ७ माधवः अंधोर्वंशजः ८ यः धनुर्मखव्यपासंदेशो यस्य यदर्थं वा आनृत्वादि निर्धातनार्थं अस्य कृष्णस्य स्वज

॥श्रीभगवानुवाच॥ तात सौम्यागतः कच्चित्स्वागतं भद्रमस्तु वः। अपि स्वज्ञातिबंधूनामनमीवमनामयं ४
किंनु नः कुशलं पृच्छे एधमाने कुलामये। कंसे मातुलनाम्न्यंग स्वानां नस्तत्प्रजासु च ५ अहो अस्मदभूद्भू
रि पित्रोर्वृजिनमार्ययोः। यद्धेतोः पुत्रमरणं यद्धेतोर्बंधनं तयोः ६ दिष्ट्याद्य दर्शनं स्वानां मह्यं वः सौम्य
कांक्षितं संजातं वर्ण्यतां तात तवागमनकारणं ७ ॥श्रीशुक उवाच॥ पृष्टो भगवता सर्वं वर्णयामास मा
धवः। वैरानुबंधं यदुषु वसुदेववधोद्यमं ८ यत्संदेशो यदर्थं वा दूतः संप्रेषितः स्वयं। यदुक्तं नारदेनास्य
स्वजन्मानकदुंदुभेः ९ श्रुत्वाक्रूरवचः कृष्णो बलश्च परवीरहा। प्रहस्य नंदं पितरं राज्ञादिष्टं विजज्ञतुः
१० गोपान्समादिशत्सोपि गृह्यतां सर्वगोरसः। उपायनानि गृह्णीध्वं युज्यंतां शकटानि च ११ यास्यामः
श्वो मधुपुरीं दास्यामो नृपते रसान्। द्रक्ष्यामः सुमहत्पर्व यांति जानपदाः किल। एवमाघोषयत्क्षत्रा नंद
गोपः स्वगोकुले १२

न्म कृष्णजन्म आनकदुंदुभेः सकाशात् ९ विजज्ञतुः विशेषेण ज्ञापयामासतुः १० सोपि नंदोपि गोपान् समादिशत् तदेव
आह दर्शयति गृह्यतामिति आदिना गोरसः क्षीरादिः उपायनानि उत्तमवस्तूनि ११ रसान् घृतादीन् शकटस्थले नेदसूचयति अचिकि
त्सस्य रोगस्य चिकित्सार्थं रसान् दास्याम इति तत्र व्रजरक्षाधिकृतेन अघोषयत् सर्वत्र घोषितवान् १२ श्रीकृष्णः

ना०९०ह० ॥ ॥१९५॥ नी४

ननु कुर्वीरो दिनानि तथा नवं तु नाम तथाप्यस्मत्स्नेहात् रुदः पित्रादिभिः परावर्तितः आगमिष्यतीत्याशंक्याह हे अबलाः तासां मधुव
मंजुभिर्भाषितैर्वशीकृतचित्तः तथा तासां सलज्जस्मितैर्विचित्रैर्भ्रमन् परवान् पित्रादिपरतंत्रोपि पक्षे व्रजे परैर्न्यैर्बंधवः संतिय
स्य स तथापि मनस्वी धीरोपि ग्राम्याभ्यो विदग्धाः नः कथं प्रतियास्यते प्रत्येष्यति न कथंचिदित्यर्थः २४ किंच अद्य तत्र सर्वेषां अन्योन्य सर्वाघ
न विष्वं[illegible]माहुः अद्येति तत्र पुरे दाशार्हादीनां दृशो दृष्टेर्महानुत्सवो भविष्यति तेन भविष्यति ये देवकीसुतं द्रक्ष्यंति तथा ये चाध्वनि गच्छ
तं द्रक्ष्यंति तेषामपि दृशोत्सवो भविष्यति यद्वा दृशा इति द्वितीया तेषां दृशो नेत्राणि महोत्सवः भविष्यते प्राप्स्यंति प्राप्त्यर्थं गमने नेदात्मनेपदं

तासां मुकुंदो मधुमंजुभाषितैर्गृहीतचित्तः परवान्मनस्व्यपि कथं पुनर्नः प्रतियास्यतेऽबला ग्राम्याः सलज्ज॥
स्मितविभ्रमैर्भ्रमन् २४ अद्य ध्रुवं तत्र दृशो भविष्यते दाशार्हभोजांधकवृष्णिसात्वतां महोत्सवः श्रीर
मणं गुणास्पदं द्रक्ष्यंति ये वाध्वनि देवकीसुतं २५ मैतद्विधस्याकरुणस्य नाम भूदक्रूर इत्येतदतीवदा
रुणः योसावनाश्वास्य सुदुःखितं जनं प्रियात्प्रियं नेष्यति पारमध्वनः २६ अनार्द्रधीरेष समास्थि
तो रथं तमन्वमी च त्वरयंति दुर्मदाः गोपा अनोभिः स्थविरैरुपेक्षितं दैवं च नोद्य प्रतिकूलमीहते २७

अ

त्वात् २५ अक्रूरं शपंत्य आहुः मैतद्विधस्येति एषा विधा विधानं कर्म यस्य अत एव निःकृपस्य अक्रूर इति शो
भनं नाम माभूत् तत्र हेतुः अतीव दारुण इत्यादि प्रियात्प्रियतमादपि प्रियतमं जनं अध्वनः पारं [illegible]गोचरतां
दृष्टिदूरं देशं नेष्यति २६ अहो धिगस्मान्नीचैर्वितमित्याहुः अनार्द्रकठिना धीर्यस्य स तादृश एष रूक्षो रथमारूढः
अमी गोपा विनयमालस्य स्थविरैर्वृद्धैर्योपेक्षितं न निवारितं वंतं इत्यर्थः किंच दैवं चेति यद्यस्माकं दैवमनुकूलं तलं चेत्तर्हि विघ्नैः
कश्चिद्देत्तेषां मध्ये प्रतिहन्येत अकस्माद्वज्रपातो वा भवेत् अन्यद्वा किंचिदनिष्टं स्यात् न तु तत्किंचिदस्तीति २७ श्री

मधुरावासिनी नाम१

१९५

श्रीसत्य: ॥ ॥१९५॥

अक्रूरहग्गो ०

परस्यमिति २

विनाहं तु वनवेदं कर्मेत्याहुः यस्त्वमिति शोकमपनुदतीति शोकापनोदः सचासौ स्मितलेशश्च तेन सुन्दरं मुकुन्दस्य वक्त्रं सलज्ज्वरहस्यं
पुनरस्माकं पारोक्ष्यमदृश्यतां करोषि अतस्त्वत्कृतं कर्म असाधु निन्द्यमित्यर्थः २ किंच दत्तापहारितेनापि क्रूरस्त्वमित्याहुः
क्रूरस्त्वमिति नन्वक्रूरो हं तन्नाहमिति चेत्तत्राहुः अक्रूरसमाख्ययेति न ह्येवं कर्म अन्यः प्रभवति अतो नामान्तरेणास्य
फलं त्वमेवागतोसि कृष्णं हरन्निव चक्षुरपहृत्य ततः एतदिति चेत् नयनेन त्वया दत्तेन चक्षुषा मधुद्विषः एकदेशे नेत्रवक्त्रादेनहीयन्ते
मगृहत इत्येतत्पुरत्य मद्राक्ष्म इष्टवन्तो वयं तत् हृतः अयं भावः मम सर्वरहस्यं त्वमाभिज्ञातमिति अमर्षेण वक्त्रस्त्वं वियोजयन्नो
स्मान्नन्धीकरोषि इति २१ विधातारं विहाय परस्परमूचुः नन्दसूनुरिति बत खेदे त्तणो ए नङ्गः अस्थिरं सौहृदं यस्य सः

॥ यस्त्वं प्रहस्य परिलसितकुन्तलावृतं मुकुन्दवक्त्रं सुकपोलमुन्नसं शोकापनोदस्मितलेशसुन्दरं करोषि पा
रोक्ष्यमसाधु ते कृतं २० क्रूरस्त्वमक्रूरसमाख्यया स्म नश्चक्षुर्हि दत्तं हरसे बताज्ञवत् येनैकदेशेऽखि
लसर्गसौष्ठवं त्वदीयमद्राक्ष्म वयं मधुद्विषः २१ न नन्दसूनुः क्षणभंगसौहृदः समीक्षते नः स्वकृ
तातुरा बत विहाय गेहान्स्वजनान्सुतान्पतीन्तद्दास्यमद्धोपगता नवप्रियः २२ सुखं प्रभाता रज
नीयमाशिषः सत्या बभूवुः पुरयोषितां ध्रुवं याः संप्रविष्टस्य मुखं व्रजस्पतेः पास्यन्त्यपांगोत्कलि
तस्मितासवं २३ अ ॥

गृहादीन्विहाय अस्माभिरात्मानस्यैव दास्यमुपगताः स्वकृतातुराः तत्कृते नैव स्मितादिना यद्वशीकृता अपि नः अस्मा
न्न समीक्षते नवं नवं प्रियं यस्य सः अत एनं त्यज्यमास्याम इति भावः २२ सेर्ष्यमूचुः सुखमिति व्रजस्पतेः श्रीकृष्णस्य
मुखं पास्यन्ति आदरेण द्रक्ष्यन्ति कथंभूतं अपांगेन नेत्रान्तेनोत्कलितं उत्कलितं स्मितमेवासवो रसो यस्मिंस्तत् अ
पांगोत्कलितस्मितेनासवरूपं यन्मुखं न तु अस्मान् पानं मत्वा मेवसंभवयंति २३ श्रीकृष्णाय नमः श्रीकृष्णः

पुष्पाव

२२

पश्यंति १

पश्यति २ वं २ नि मुखं प्रभातेति २

शब्दसज्जनेन स्वानुगायन ३३ सानुरंजिताः परावृत्य निरीक्षणादिभिः किंचिदानंदिताः प्रत्यादेशं प्रत्याख्यानं ३४ नष्यतीः संतप्यमानाः आयास्ये शोषु मा गा मिष्यामि इति हितवाक्यैः ३५ तत्सर्वमनुप्रस्थापिताः आत्मानः स्थिता निधाय निताः स्तेषु मय पुत्रिका इव निश्चलाः ३६ रहताणां खंड समूहमुपव्रज्य ३९ हतात्मस्मः ... रथोपरि निवेश्य ४० ४१ ब्रह्म ... जपन् ... ततो मज्जादि विधि ... अक्रूरो यज

॥ गोपास्तमन्वसज्जंत नंदाद्याः शकटैस्ततः आदायोपायनं भूरि कुंभान् गोरससंभृतान् ३३ गोप्यश्च दयितं कृष्णमनुव्रज्यानुरंजिताः प्रत्यादेशं भगवतः कांक्षंत्यश्चावतस्थिरे ३४ तास्तथा तप्यतीर्वीक्ष्य स्वप्रस्थाने यदूत्तमः सांत्वयामास सप्रेमैरायास्य इति दौत्यकैः ३५ यावदालक्ष्यते केतुर्यावद्रेणू रथस्य च अनुप्रस्थापितात्मानो लेख्यानीवोपलक्षिताः ३६ ता निराशा निववृतुर्गोविंदविनिवर्तने विशोका अहनी निन्युर्गायंत्यः प्रियचेष्टितं ३७ भगवानपि संप्राप्तो रामाक्रूरयुतो नृप रथेन वायुवेगेन कालिंदीमघनाशिनीं ३८ तत्रोपस्पृश्य पानीयं पीत्वा मृष्टं मणिप्रभं वृक्षखंडमुपव्रज्य सरामो रथमाविशत् ३९ अक्रूरस्तावुपामंत्र्य निवेश्य च रथोपरि कालिंद्या ह्रदमागत्य स्नानं विधिवदाचरत् ४० निमज्ज्य तस्मिन्सलिले जपन्ब्रह्म सनातनं तावेव ददृशेऽक्रूरो रामकृष्णौ समन्वितौ ४१ तौ रथस्थौ कथमिह सुतावानकदुंदुभेः तर्हि स्वित्स्यंदने न स्त इत्युन्मज्ज्य व्यचष्ट सः ४२ तत्रापि च यथापूर्वमासीनौ पुनरेव सः न्यमज्जद्दर्शनं यन्मे मृषा किं सलिले तयोः ४३ भूयस्तत्रापि सोऽद्राक्षीत् स्तूयमानमहीश्वरं सिद्धचारणगंधर्वैरसुरैर्नतकंधरैः ४४ सहस्रशिरसं देवं सहस्रफणमौलिनं नीलांबरं विससितं शृंगैः श्वेतमिव स्थितं ४५ ॥

लेरूपमत्याश्चर्यं व्यदर्शयत् ४२ ४३ सिद्धादिभिः स्तूयमानं ४४ सहस्रं शिरांसि यस्य तं सहस्रफणेषु मौलयो यस्य संति इति तथा तं नीले अंबरे यस्य तं विसवत्कमलकंदवत् श्वेतं शृंगैः शिखरैः श्वेतं कैलासमिव स्थितं ४५ आगोपात्सजा आक्रूरसजा

॥ स्नी॰ ८ ॥

॥ श्रीकृष्ण ॥
॥ २२६ ॥

परस्परं रमं अमा हसम् अधिरुह्याहुः निरवारयाम इति अक्रूरिष्यंति निमिषार्द्धदुस्त्यजान्मुकुंदसंगाद्विध्वंसितानि वियोजितानि
अत एव हीनानि चेतांसि यासां एवं भूतानां मस्माकं न मृत्यो रथिमवृमित्यर्थः २८ इत्योपि कारणाद्वश्यं साहसमेवाचर्लं
वनीयमित्याहुः हे गोप्यः यस्य ललितं स्मितं च वल्गुमंत्रं च लीलावलोकं च परिरंभणं च अनुरागेण वृतानि यस्य रा
सगोष्ठ्यां रासक्रीडा सन्नायां न अस्माभिः क्षणदा रात्रयः क्षणमिव नीताः तममुं कृष्णं विना दुरंतं तमः विरहदुःखं कथं
नु अतितरेम न कथं चिदित्यर्थः २९ किं चाह्नां तमो तितरेण जीवनमेव कथं स्यादित्याहुः य इति अह्नः क्षये हि नावसाने
निवारयामः समुपेत्य माधवं किं नो करिष्यन् कुलवृद्धबांधवाः मुकुंदसंगान्निमिषार्धदुस्त्यजाद्दैवेन
विध्वंसितदीनचेतसां २८ यस्यानुरागललितस्मितवल्गुमंत्रलीलावलोकपरिरंभणरासगोष्ठ्यां
नीताः स्म नः क्षणमिव क्षणदा विना तं गोप्यः कथं न्वतितरेम तमो दुरंतं २९ योह्नः क्षये व्रजमनंतस
खः परीतो गोपैर्विशन् खुररजश्छुरितालकस्रक् वेणुं क्वणन्स्मितकटाक्षनिरीक्षणेन चित्तं
क्षिणोत्यमुमृते नु कथं भवेम ३० ॥श्रीशुक उवाच॥ एवं ब्रुवाणा विरहातुरा भृशं व्रजस्त्रियः कृष्णवि
षक्तमानसाः विसृज्य लज्जां रुरुदुः स्म सुस्वरं गोविंद दामोदर माधवेति ३१ स्त्रीणामेवं रुदंतीना
मुदिते सवितर्यथ अक्रूरश्चोदयामास कृतमैत्रादिको रथं ३२
खुररजोभिः छुरिता धूसरा अलकाः स्रजश्च यस्य स व्रजं विशन् स्मितेन यत् कटाक्षनिरीक्षणं तेन नः चित्तं क्षिणो
ति अमुं कृष्णं विना तावत्कथं न भवेम जीवेमेति ३० कृष्णे विषक्तानि मानसानि यासां ताः सुस्वरमुच्चैः अक्रूरमक्रूर
नः क्वानयसि कंसं किं निषूदनः गोपीमनोहारामः सरामः स्वपुर्यं ययौ ३१ स्त्रीणामिति तिनाः अनादृत्य कृतमैत्राहि
कः मैत्रं मित्रदैवत्यं संध्योपासनं कृतं नहाह्निकर्म येन सः ३२ श्रीगोपाल माधवजी श्रीदामोदर श्रीकृष्णाय नमः

कृतं १

।।भा॰ द॰ उ॰।।
।।२७।।

विद्याविद्ये जीवानां मुक्तिसंसृतिहेतू माया तयोः कारणं शक्तिर्ह्लादिनी संवित्ताभ्यां च निरन्याभिश्च निषेवितं ५५ विलो
क्य सुभृशं प्रीतः प्रसन्नः सोऽस्तावेवं कृतः परमेश्वर इति ज्ञात्वेति ५६ ५७ ।। इति दशमे एकोनचत्वारिंशः ।। ३९ ।। चत्वारिंशे तु नो
क्रूरेण कृतं स्तवं मत्वेश्वरं प्रणम्य च तत्रात् तुष्टाव सगुणं गुणभेदनः १ श्रीकृष्णं प्रणमति नतोस्मीति हे कृष्ण त्वां नतोऽस्मि त्वमस्म नेग
न्नित्यः कुतो नाचालं नतोऽसि तत्राह आद्यं पुरुषं सृष्ट्यप्रपंच अनादिनिधनमित्यर्थः कुतः पूर्णः अखिलहेतूनां हेतुं सन्तं ना

।।श्रिया पुष्ट्या गिरा कान्त्या कीर्त्या तुष्ट्येलयोर्जया।। विद्ययाविद्यया शक्त्या मायया च निषेवितं ५५ विलोक्य
।।सुभृशं प्रीतो भक्त्या परमया युतः ।। हृष्यत्तनूरुहो भावपरिक्लिन्नात्मलोचनः ५६ गिरा गद्गदयास्तौषीत्स
।।त्वमालम्ब्य सात्वतः प्रणम्य मूर्ध्नावहितः कृताञ्जलिपुटः शनैः ५७ ।। इति श्री भागवते महापुराणे दशम
।।स्कंधे कृष्णप्रयाणो नाम एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ।। ३९ ।। अक्रूर उवाच ।। ॐ नतोस्म्यहं त्वाखिलहेतुहेतुं
।।नारायणं पुरुषमाद्यमव्ययं ।। यन्नाभिजातादरविंदकोशाद्ब्रह्माविरासीद्यत एष लोकः १ भूस्तोयम
।।ग्निः पवनः खमादिर्महान[जा]दिर्मन इंद्रियाणि ।। सर्वेंद्रियार्था विबुधाश्च सर्वे ये हेतवस्ते जगतोंऽगभूताः २

रायणं नाहमिति चेत् नारायणं त्वां किं नारायण इति मां स्तौषि का तत्र स्तुतिः सत्यमेवेत्याह यन्नाभिजातादि
ति यतो ब्रह्मणः १ अखिलहेतुत्वं प्रपंचयति भूरिति त्वत्तः आदिरहंकारः अजा माया तत्स्वाहितः पुरुषाः एते
ये जगतो हेतवस्ते सर्वे नित्यबांगभूताः अंगाधिभूतैर्भूताः उपसर्जनभूता वा २ अस्त्र[illegible]लायन नाश्री

।।श्रीरामः।।
।।१२७।।

तस्योत्संगे कुंडलीकृतदेहार्धं विलोक्यैव एकादशेनान्वयः ४९ शोणेनेत्यादौ यस्य अरुणानाभिः कायः स्य तं वतं च शोणेनौकपोलौ यस्य स्मह
कोऽधरौ यस्य तं च तं च ४७ तुंगांसौ यस्य उरःस्थले श्रीर्यस्य तं च तं च वलिवत्पल्लवोदरं वलय तिर्यक् निम्ना रेखा यस्य स तिर्वलिव
त्पल्लवस्त्वत्पल्लवसदृशमुदरं यस्य तं ४८ नाभिर्हृदं च श्रोणिस्थकल्पे सदृशां ऊरुद्वयं च वरहस्त्वतल्कृति तटश्रोणिकरभोरुद्वयं वतेना
न्वितं यथा वरहस्त्रांकृतितटश्रोणिभ्यां करभोरुहृदयेन चान्वितं ४८ तुंगो ईषदुन्नतो गुल्फो अरुणानखव्रातस्त्रनेषां दीधिते
भिः नवाननवाकोमलास्तं गुल्फः अंगुष्ठौ च तान्येव दलानि तैः श्रविलसत् शोभमानं पादपंकजं यस्य तं ५० महार्हमणिव्रातायै

॥ तस्योत्संगे घनश्यामं पीतकौशेयवाससं। पुरुषं चतुर्भुजं शांतं पद्मपत्रारुणेक्षणं ४६ चारुप्रसन्न॥
॥ वदनं चारुहासनिरीक्षणं। सुचारुकर्णं सुकपोलारुणाधरं ४७ प्रलंबपीवरभुजं तुंगांसो॥
॥ रःस्थलश्रियं। कंबुकंठं निम्ननाभिं वलिवत्पल्लवोदरं ४८ वरहस्त्रंकृतितटश्रोणिकरभोरुद्वयान्वितं॥
॥ चारुजानुयुगं चारुजंघायुगलसंयुतं ४९ तुंगगुल्फारुणनखव्रातदीधितिभिर्वृतं। नवां॥
॥ गुल्यंगुष्ठदलैर्विलसत्पादपंकजं ५० सुमहार्हमणिव्रातकिरीटकटकांगदैः। कटिसूत्रब्रह्मसू॥
मघवलैः ॥ त्रहारनूपुरकुंडलैः ५१ भ्राजमानं पद्मकरं शंखचक्रगदाधरं। श्रीवत्सवक्षसं भ्राजत्कौस्तुभं वन॥
॥ मालिनं ५२ सुनंदनंदप्रमुखैः पार्षदैः सनकादिभिः। सुरेशैर्ब्रह्मरुद्राद्यैर्नवभिश्च द्विजोत्तमैः ५३॥
॥ प्रह्लादनारदवसुप्रमुखैर्भागवतोत्तमैः। स्तूयमानं पृथग्भावैर्वचोभिरमलात्मभिः ५४ ॥ आरुरु॥

येषु तैः किरीटादिभिः ५१ ५२ पृथक्पृथग्भावो अभिप्रायो येषां तैः तत्र पार्षदैः स्वामीति स्तूयमानं सनकादिभि
र्ब्रह्मेति ब्रह्माद्यैर्महिम्न इति मरीच्यादिभिर्द्विजोत्तमैः परः प्रजापतिरिति ५३ वसुः उपरिचरः प्रह्लादनारदवसवः
प्रमुखाः मुख्या येषां तैः परदैवमिति च श्रेष्ठैर्वचोभिः पृथग्भावैर्वचोभिरिति वा ५४

ज्ञानयज्ञेन समाधिना । सांख्ययोगत्रयीमार्गा उक्ताः वैष्णवशैवमार्गौ वाह द्वयेन अन्ये चेति संस्कृतात्मानः वैष्णवशैववहितयादी
क्षिताः संतः ते त्वया निहितेन पांचरात्रादिविधिना त्वन्मयाः त्वन्मयत्वेनात्मानं चिंतयंतः त्वदेकप्रधाना इति वा वासुदेवसंकर्षण
प्रद्युम्नानिरुद्धभेदेन बहुमूर्तिं नारायणरूपेणैकमूर्तिकं च त्वामेव यजंति ७ बह्वाचार्यविभेदेनेति नानागमैः शैवपाशुप
तादिमार्गेण ८ येऽप्यन्यदेवता भक्तास्तेऽपि त्वामेव यजंति नाहं सर्व एवेति हे सर्वदेवमय ननु ते परस्परं देवताधिक्षेपकल
हव्याकुलचित्ताः कथमेकमेव यजंतीत्युच्यते तत्राह यद्यप्यन्यधिय इति बुद्धिमात्रभेदेन न वस्तुभेदेनेत्यर्थः ९ तत्र सर्वे मार्गा
स्त्वय्येव पर्यवस्यंतीति सदृष्टांतमाह यथेति अद्रेः सकाशात्सर्वतः प्रभवंति नद्यस्ताः पुनः पर्जन्येनापूरिता बहुस्रोतसः

॥ एके त्वखिलकर्माणि संन्यस्योपशमं गताः ज्ञानिनो ज्ञानयज्ञेन यजंति ज्ञानविग्रहं ६ अन्ये च संस्कृ
तात्मानो विधिनाभिहितेन ते यजंति त्वन्मयास्त्वां वै बहुमूर्त्यैकमूर्तिकं ७ त्वामेवान्ये शिवोक्तेन मार्गेण
शिवरूपिणं बह्वाचार्यविभेदेन भगवंतमुपासते ८ सर्व एव यजंति त्वां सर्वदेवमयेश्वरं येऽप्यन्यदे
वताभक्ता यद्यप्यन्यधियः प्रभो ९ यथाद्रिप्रभवा नद्यः पर्जन्यापूरिताः प्रभो विशंति सर्वतः सिंधुं तद्वत्त्वां
गतयोंऽततः १० सत्त्वं रजस्तम इति भवतः प्रकृतेर्गुणाः तेषु हि प्राकृताः प्रोता आब्रह्मस्थावरादयः ११

सत्यः सर्वतः सिंधुमेव विशंति यथा तद्वत्ता गतयो मार्गास्त्वामेव विशंतीति १० अत्र हेतुमाह सत्त्वमिति भव
तः शक्तिर्या प्रकृतिस्तस्याः सत्त्वादयो गुणाः अतः प्राकृताः प्रकृतिकार्योपाधयो ब्रह्मपर्यंताः स्थावरादयो जीवाः सोपाधि
कास्तेषु गुणेषु प्रोताः प्रविष्टाः ते च प्रकृतेः साक्षात्त्वय्येवेति अतः अक्रमेणोपाधि धित्वयात्सर्वे त्वामेव प्रवि
शंतीति इति यद्भवतः प्रकृतेर्गुणेषु प्रोता ब्रह्मादयो भवद्व्यतिरिक्ता न संतीति अतस्त्वमेव सर्वदेवमय इति ११ त्वां हि

पि

न३

कृ

न च निरस्तुतिः कथं क्रियते स्वहमेवास्मन अस्पन्नस्तत तेनेति वेहित्यापंस्य नवैषामायानां पारमार्थ्यंता नकोपि वेहस्ताह नैन
इति एतेऽयुज्यौ भाद्दर्यैवात्तेषामात्मनस्तेस्वरूपं न विदुः स्वनात्मनया जडत्वेन कारौनं जडत्वे हेतुः गृहीताः प्रमत्तादिरिति दर्शः नन्व
जडोऽहं गोचरइतिभावः ननु जडमां मा जानंतु जीवन्तु त्वाम्पतीति इस्पत्स्वाह स्वजइति सम्युजोवृत्तोऽस्व जायागुणेनेव कष्ट
वतः गुणातीतं तेस्वरूपं न वेद स्मन्मः कुतो ज्ञास्यतीति पद्म प्रकृत्यादयस्तु आत्मनः स्वरूपं न वस्वरूपं च न विदुः जडत्वाद्देवजीव
स्तु तानु स्वात्मानं च वेत्ति न पुनस्त्वत्स्वरूपं इति यद्योक्तं हंत गृह्ये देहो सर्वोत्तमानवो न जन्मात्रानात्मानमनंतं च विदुः परंपरतु स
र्वं पुमांस्त्वे हगुणं स्वतन्त्रो न वेद सर्वत्तमनंतमीड इति ननु यदि केऽपि न जानंति कथं तर्हि संसारान्निवृत्तिर्जीवानामित्याशंक्याऽऽस
त्तादृशोऽवचारोऽपि पेनकेनापि मार्गेणानजानंतं गम्योसीत्याह त्वां योगिन इति हे रात्पगर्भ्राद्यो ऽध्यात्माधिभूताधिदैवसा

नैते स्वरूपं विदुरात्मनस्ते ह्यजादयोऽनात्मतया गृहीताः। अजोऽनुबद्धः सगुणैरजाया गुणात्परं वेद न ते
स्वरूपम्॥३॥ त्वां योगिनो यजंत्यद्धा महापुरुषमीश्वरम्। साध्यात्मं साधिभूतं च साधिदैवं च साधवः॥४॥ त्र
य्या च विद्यया केचित्त्वां वै वैतानिका द्विजाः। यजंते विततैर्यज्ञैर्नानारूपामराख्यया॥५॥ श्रीरूपायः

विततैर्

त्वि एनं महापुरुषं तदंतरंतर्यामिस्वरूपमीश्वरं चैव यजंतिते देवसाक्षाद्योगावेकीकृत्योक्तौ ४ त्रयीमार्गे कर्मस्थानं नेदेन
दर्शयति त्रय्या चेति श्लोकद्वयेन वैतानिकाः कर्मयोगिनः त्वां वैत्वामेव यजंते ननु ते इन्द्रवरुणादीन्यजंते
ननु मामिति तत्राह नानाचरूपं त्रह...निरूपाणि येषां ते ये अमरास्तेषामाख्यया नाम्नाभिस्त्वामेव यजंत इति श्रियं भावः
ऐंद्रवारुणादिषु कर्मसु हि इंद्रादयः सर्वैश्वर्यप्रकाशत्वेनैव च सर्वेश्वरा च हवः संभवंति श्रुत्युत्तानामभेदेन त्वामेव यजंत इति
तथा च श्रुतिः स प्रथमः सप्रकृतिर्विश्वकर्मस प्रथमो मित्रावरुणाग्निः सप्रथमो बृहस्पतिश्चिकित्वांस्तस्मा इन्द्राय हवि

पि३
ना८
देवाधि७
प्रा३

यानि

न

॥ भा॰ द॰ स्क॰ ॥ २१८ ॥

नमोऽहंकारतत्त्वरूपं ... तमेव संतं सेवं न इत्याह यानीति अन्यतः परिगोपितानामिति येषां ने १६ अन्तःस्थ
मत्स्यवतारायनमस्ते हयशीर्ष्णे हयग्रीवाय मधुकैटभयोर्मृत्यवे हंत्रे १७ अकूपाराय कूर्माय क्षित्युद्धारो विहारो यस्य तस्मै
१८ नृसिंहरूपायापि येषां भयमपाकरोषि ... लोकानां भयमपहंसि १९ २० २१ २२ एवं स्तुत्वा बंधमोक्षं प्रार्थयन्नाह
हे भगवन्निति अहंममेत्यसन्प्रहो येषां ते ... २३ न केवलमयं लोकः अहमपि तथैवेत्याह अहं चेति

॥ यानि यानीह रूपाणि क्रीडनार्थं बिभर्षि हि तैरामृष्टशुचो लोका मुदा गायंति ते यशः १६ नमः कारणम ॥
॥ त्स्याय प्रलयाब्धिचराय च हयशीर्ष्णे नमस्तुभ्यं मधुकैटभमृत्यवे १७ अकूपाराय बृहते नमो मंदरधा ॥
॥ रिणे क्षित्युद्धारविहाराय नमः शूकरमूर्तये १८ नमस्तेऽद्भुतसिंहाय साधुलोकभयापह वामनाय ॥
॥ नमस्तुभ्यं क्रांतत्रिभुवनाय च १९ नमो भृगूणां पतये दृप्तक्षत्रवनच्छिदे नमस्ते रघुवर्याय रावणांत ॥
॥ कराय च २० नमस्ते वासुदेवाय नमः संकर्षणाय च प्रद्युम्नायानिरुद्धाय सात्वतां पतये नमः २१ नमो ॥
॥ बुद्धाय शुद्धाय दैत्यदानवमोहिने म्लेच्छप्रायक्षत्रहंत्रे नमस्ते कल्किरूपिणे २२ भगवन्जीवलोकोयं मो ॥
॥ हितस्तव मायया अहंममेत्यसद्ग्राहो भ्राम्यते कर्मवर्त्मसु २३ अहं चात्मात्मजागारदारार्थस्वजनादिषु भ्र ॥
॥ मामि स्वप्नकल्पेषु मूढः सत्यधिया प्रभो २४ अनित्यानात्मदुःखेषु विपर्यासमतिर्ह्यहं द्वंद्वारामस्तमोविष्टो ॥
॥ न जाने त्वात्मनः प्रियं २५ अ ॥

नि २४ मूढत्वमेव प्रकटयति विपर्यासमतिरिति अनित्ये कर्मफले नित्यमिति अनात्मनि देहे आत्मेति दुःखरूपे गृहादौ सुख ॥ श्रीरामः ॥
मिति विपरीता मतिर्यस्य द्वंद्वेषु सुखदुःखादिषु आरमति क्रीडति इति तथा सः न तु दुःखेषु जोरतिरत्याह तमो विष्टः त ॥ २१८ ॥
न स्मात् आत्मनः प्रियं प्रेमास्पदं त्वां न जाने इत्यर्थः २५ श्रीरामाभ्यां नमः श्रीवासुदेवाय नमः श्रीरामः

वि पुनः २ मवं २

ननु नवतनवरूनेदितिवस्त्वमापि प्रकृतिसंबंधवृत्तिबिनतत्त्व तेषां ममत्व को विशेषः स्यादित्याशंक्य विशेषमाह तुभ्यमिति अविष
क्तदृष्टये ष्वालिप्तत्वद्दृष्टये कुतः सर्वात्मने स्वव्यतिरिक्ताभावाद्विषक्तदृष्टय इत्यर्थः किंच सर्वधियां साक्षिणे सर्वबुद्धिसाक्षित्वान्न
काऽपि बुद्धिर्लेपाईत्यर्थः इतरे तु संसरंतीत्याह गुणप्रवाहेति देवनृतिर्यगात्मानो येषां तेषु देहादिशरीराभिमानिष्वित्यर्थः त्वत्
कार्यविषयत्वान्तोयं गुणप्रवाहः प्रवर्तते अतो महान्विशेष इत्यर्थः १२ सर्वात्मनस्त्वात्मनेनोक्तं सगुणं रूपं लोति अग्निर्मुखमिति कार्यो
ग्याहीनत्वेव यवनाविधीयते यो यमग्निः स तव मुखमित्यादिवचनव्यक्ताई पूर्णं चतुः श्रुतिः श्रवणेंद्रियं कं सुरेंद्राः प्राण
श्रवलं च तत्त १३ अस्थ्यः परस्य तेऽस्थिनखानि १४ न केवलमेतावत् किंतु सर्वोऽप्ययं प्रपंचस्त्वय्येव कल्पित एवेति वद

तुभ्यं नमस्तेऽस्त्वविषक्तदृष्टये सर्वात्मने सर्वधियां च साक्षिणे गुणप्रवाहोऽयमविद्यया कृतः प्रवर्तते देव
नृतिर्यगात्मसु १२ अग्निर्मुखं तेऽवनिरंघ्रिरीक्षणं सूर्यो नभो नाभिरथो दिशः श्रुतिः द्यौः कं सुरेंद्रास्तव बा
हवोऽर्णवाः कुक्षिर्मरुत्प्राणबलं प्रकल्पितं १३ रोमाणि वृक्षौषधयः शिरोरुहाः मेघाः परस्यास्थिनखा
नि तेऽद्रयः निमेषणं रात्र्यहनी प्रजापतिर्मेढ्रस्तु वृष्टिस्तव वीर्यमिष्यते १४ त्वय्यव्ययात्मन्पुरुषे प्रक
ल्पिता लोकाः सपाला बहुजीवसंकुलाः यथा जले संजिहते जलौकसोऽप्युदुंबरे वा मशका मनोमये १५

त्येवं तत्रापि प्रपंचस्य षड्जन्मादयः विकारास्त्वयि न प्रसज्यंते तस्य त्वयि कल्पितत्वादित्याह त्वयीति अव्ययात्म
न् पुरुषे पूर्णे लोकादयः संजिहते प्रचलंति हि अव्ययात्मन्निति वा कथं तर्हि तेऽत्वयि मनोमये मनः प्रधाने मनोवृत्ति
वांगे च रूपते त्वग्ग्रया बुद्ध्या मनसैवानुद्रष्टव्य इत्याद्युक्तेः जले यथा जलौकसः सूक्ष्मप्राणाः उदुंबराशयः यथा
उदुंबरांतः केसरेषु मशकाः परस्परं वार्तानभिज्ञाः एवमनंतानि ब्रह्मांडानि त्वयि संचरंतीत्यर्थः १५ श्रीगोपाल

सष

८३

८

सर्वभूतत्वप्रयहेतुत्वमभिव्यंजनस्तौति नमस्त इति वासुदेवाय चित्ताधिष्ठात्रे सर्वभूतक्षयाय क्षयस्याश्रयः अहंकारस्तत्प्राणिनामाश्रयः तत्तस्माद्धंकाराधिष्ठात्रे संकर्षणाय इत्यर्थः हृषीकेशेतिबुद्धिमनसोधिष्ठात्रोः प्रद्युम्नानिरुद्धयोरेकीकृत्य ग्रहणं शरणाग तं मां पाहीति प्रार्थना ३० ॥ इति दशमे चत्वारिंशः ॥ ४० ॥ एकचत्वारिंशके [illegible] जकं प्रविश[illegible] पुरीं ततो चरतान हरन्तुष्टः सुदाम्नो मा यकस्य च सशंक[illegible] क्रूरमनः प्रमोद[illegible] स्वधा[illegible]मसंदर्शनसत्कृपा तः स्वराजधानीं मथुरामपश्यदल्लेन [illegible] तान [illegible] तम [illegible] होत्स

॥ नमस्ते वासुदेवाय सर्वभूतक्षयाय च हृषीकेश नमस्तुभ्यं प्रपन्नं पाहि मां प्रभो ३० ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे ॥ दशमस्कंधे पूर्वार्धे ॥ चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥ श्रीशुक उवाच ॥ स्तुवतस्तस्य भगवान् दर्शयित्वा जले वपुः भूयः समाहरत्कृष्णो नटो नाट्यमिवात्मनः १ सोपि चांतर्हितं वीक्ष्य जलादुन्मज्य सत्वरः कृत्वा चावश्यकं सर्वं वि स्मितो रथमागमत् २ तमपृच्छद्धृषीकेशः किं ते दृष्टमिवाद्भुतं भूमौ वियति तोये वा तथा त्वां लक्षयाम हे ३ ॥ अक्रूर उवाच ॥ अद्भुतानीह यावंति भूमौ वियति वा जले त्वयि विश्वात्मके तानि किं मेऽदृष्टं वि पश्यतः ४ यत्राद्भुतानि सर्वाणि भूमौ वियति वा जले तं त्वानुपश्यतो ब्रह्मन् किं मे दृष्टमिहाद्भुतं ५ ॥ श्रीशुक ॥ उवाच ॥ इत्युक्त्वा चोदयामास स्यंदनं गांदिनीसुतः मथुरामनयद्रामं कृष्णं चैव दिनात्यये ६

वा यानि भूमौ वियति जले वा यावंत्यद्भुतानि तानि त्वय्येव [illegible] संति तं च त्वां पश्यतो मे किमद्भुतमदृष्टं अपि तु सर्वं दृष्टमित्य र्थः [illegible] नुमत्वान्नेः स्वं च एव त्वं विस्मितमद्वोल्लतीतोसि अतो भूमौ वियति जले वा किमद्भुतं दृष्टं वदेति चेत्तत्रा ह यत्राद्भुतानीति यत्र त्वयि सर्वाण्यद्भुतानि तं त्वामिह पश्यतो मे अस्मात्र [illegible] प्यादेः किमद्भुतं दृष्टं त्वां विना न तत्र [illegible]किंचिदद्भुतमित्यर्थः ब्रह्मन्परमेश्वेत्यर्थः ब्रह्मेति वा पाठः ५ गांदिनीसुतः अक्रूरः ६ श्रीकृष्णाय नमः

तदेवं सदृष्टांतमाह यथेति तस्माज्जलात् उद्भवानि तृणादीनि तैः तथा मायया छन्नं त्वामहं हित्वा पराङ्मुखो वर्तइति २४ नन्वेवं जानतः कुतो विषयाभिमुखता तत्राह नोत्सह इति कृपणा विषयवासनायुक्ता धीर्यस्य सः अत एव कामकर्मभ्यां हतं हृतं इंद्रियैर्विलिवैर्विषमसंयुक्तैः इतस्ततश्चाकृष्यमाणं मनः रोद्धुं नियंतुं न शक्नोमीति २५ तदेवमस्वतंत्रोपि सोहं तवांघ्रिमुपगतः शरणं प्राप्तः नन्विदमपरतंत्रस्य तदपि कुतस्तत्राह तच्चापीति हे ईश अयं तव पादोपगमनं चासतां दुरापं यतो भवतो ऽनुग्रह एवेत्यहं मन्ये अनुग्रहे सतीति वा ननु सत्संसेवयैवं भवति किं मदनुग्रहेणेत्यत आह पुंस इति जीवस्य संसारस्यापवर्गः समाप्तिर्यदा तदा त्वयि मतिर्भवे त्संमावना स्यादेवं भवति हे अब्जनाभ नहि सदुपासनया संपद्यते न यैवं तया मतिर्भवेत् न त्वत्कृपां विना न सत्संसेवा नित्तरां त्वय्मातिर्नतु

यथाबुधो जलं हित्वा प्रतिछन्नं तदुद्भवैः अभ्येति मृगतृष्णां वै तद्वत्त्वाहं पराङ्मुखः २४ नोत्सहेहं कृपणधीः कामकर्महतं मनः रोद्धुं प्रमाथिभिश्चाक्षैर्ह्रियमाणमितस्ततः २५ सोहं तवांघ्र्युपगतोस्म्यसतां दुरापं तच्चाप्यहं भवदनुग्रह ईश मन्ये पुंसो भवेद्यर्हि संसरणापवर्गस्त्वय्यब्जनाभ सदुपासनया मतिः स्यात् २६

नमो विज्ञानमात्राय सर्वप्रत्ययहेतवे पुरुषेशप्रधानाय ब्रह्मणेनंतशक्तये २८

श्रीमुक्तिरित्यर्थः २८ पादयोः पतन्प्रार्थयति द्वयेन नम इति विज्ञानमेव मात्रा मूर्तिर्यस्य तस्मै अत एव सर्वप्रत्ययहेतवे सम स्तज्ञानकारणाय किंच पुरुषेशप्रधानाय पुरुषस्य ये ईशाः सुखदुःखप्रापकाः कालकर्मस्वभावादयः तेषां प्रधानाय नियंत्रे कुतः ब्रह्मणो परिपूर्णाय किंच अनंतशक्तये अनंताः शक्तयो यस्य यद्वा अनंता मायाख्या शक्तिर्यस्य तस्मै अथवा प्रधानं प्रकृतिः पुरुषस्तत्प्रवर्तकः ईशः कालः एतत्त्रितयात्मने ब्रह्मणो वस्तुतो भगवान् प्रकृतिर्ह्यस्योपादानमाधारः पुरुषः परः सतोभिव्यंजकः कालो ब्रह्म तत्त्रितयं त्वहमिति २८ श्रीकृष्ण दामोदर माधवेति श्रीगोपाल जीशाह

श्रीः १

भा०१०पू० १२१

उपसहसा कानीतानिवेति स्वकृतं कर्म निवेद्य समर्पितिः १८ गोपैः परिवारितः प्रविशत् १९ आरब्ध दृशां भू रीमनुवर्णयति च
तुसृतिः ददर्श तां मि नि स्फाटिकानि तुंगानि गोपुराणि पुरद्वाराणि अस्यां निचद्वाराणि यस्यां तां बृहंति हेममयानि कपाटानि तो
रणानि च यस्यां तां ताम्रश्चारः [illegible] कूटं यस्यां तन्मयाः कोष्ठ धान्यागाराणि यस्यां तां लाद्युद्यानोपवनानि तां परिखया आवृतितः दुर्गमां आरामोद्यानानि दुरा
सदां दुर्गमां उद्यानानि फलपुष्पवृक्षाणि निचनानि रम्याणि उपवनानि च निकटानि तैरुपशोभितां २० सौवर्णाः शृंगाटकाश्चतुःपथाः हर्म्या
णि [illegible] धनिनां गृहाणि निष्कुटाः गृहोद्यानानि आरामाश्च तैः श्रेणीनामेकरूपशिल्पोपजीविनां सभा जिहय वेशनस्थानेश्व च

॥श्रीशुक उवाच॥ एवमुक्तो भगवता सोक्रूरो विमना इव पुरीं प्रविष्टः कंसाय कर्मावेद्य गृहं ययौ १८ अथाप
राह्णे भगवान्कृष्णः संकर्षणान्वितः मथुरां प्राविशद्गोपैर्दिदृक्षुः परिवारितः १९ ददर्श तां स्फाटिकतुंगगोपु
रद्वारां बृहद्धेमकपाटतोरणां ताम्रारकोष्ठां परिखादुरासदामुद्यानरम्योपवनोपशोभितां २० सौवर्णशृंगा
टकहर्म्यनिष्कुटैः श्रेणीसभाभिर्भवनैरुपस्कृतां वैडूर्यवज्रामलनीलविद्रुमैर्मुक्ताहरिद्भिर्वलभीषु वेदिषु
२१ जुष्टेषु जालामुखरंध्रकुट्टिमेष्वाविष्टपारावतबर्हिनादितां संसिक्तरथ्यापणमार्गचत्वरां प्रकीर्णमाल्यां
कुरलाजतंडुलां २२

कबूतर इति ख्यातः

नेरत्नपरगृहेष्वोपस्कृतां अलंकृतां अमलः स्फटिकः हरितो मरकतः वैडूर्यादिरत्नैर्जुष्टेषु वलभ्यादिषु आविष्टैः पारावतैर्बर्हिभि
श्च नादितां तत्र वलभ्यो गृहगोपुरोमागेषु वक्रदारुघटनानि चेदयो वलभीनाम धोदेशे विरचिताः अवष्टंभवेदिका जालामुखरं
ध्राणि कुट्टिमानि मणिबद्धान्भूमयस्तेष्विति रथ्या राजमार्गाः आपणाः पण्यवीथयः मार्गाश्चान्ये च चत्वराणि अंगनानि संसि
क्तानि रथ्यादीनि यस्यां तां प्रकीर्णमाल्यादयो यस्यां तां २२ श्रीकृष्णायनमः श्रीगोपालजीसहाय श्रीरामोहरायन्मः

गवाक्षच्छिद्र णि २

श्रीकृस: १२१

रामः

नो

दर्शितानां दुःपस्पंन एव स्थिता इत्यर्थः ७ रामकृष्णागमनं प्रतीक्षमाणाः स्थिताः ८ प्राश्रितं विनीतं ९ स्वगृहं च प्रविशंतां स्व
व मुख्यं उत्तीर्य विश्राम्येत्यर्थः १०-११ साग्रजः सहगोपालैरित्यर्थः १२ पद्भ्यां भेन यस्य पादरजसः क्षालनोदकेन गृहं गंगनस्थि
तेन १३ श्लोकाः पुण्यकीर्तयः १४ कोनाम को नाम यागतिलोकं च लेभे १४ यः पुनन्त यत्रितवमः ख्याता निरध्वस्य स्वर्गप्राप्ताः

मार्गे ग्राम जनाराजं स्तत्र तत्रोप संगताः वसुदेवसुतौ वीक्ष्य प्रीता दृष्टिं न चाददुः ७ तावद्व्रजौक सस्तत्र नंद
गोपादयो ग्रतः पुरोपवनमासाद्य प्रतीक्षंतोवतस्थिरे ८ तान् समेत्याह भगवानक्रूरं जगदीश्वरः गृही
त्वापाणिना पाणिं प्रश्रितं प्रहसन्निव ९ भेवान् प्रविशतामग्रे सहयानः पुरीं गृहं वयं त्विहावमुच्याथ
ततो द्रक्ष्यामहे पुरीं १० ॥अक्रूरउवाच॥ नाहं भवद्भ्यां रहितः प्रवेक्ष्ये मथुरां प्रभो त्यक्तुं नार्हसि मां नाथ भक्तं
ते भक्तवत्सल ११ आगच्छ याम गेहान्नः सनाथान् कुर्वधोक्षज सहाग्रजः सगोपालैः सुहृद्भिश्च सु
हृत्तम १२ पुनीहि पादरजसा गृहान्नो गृहमेधिनां यच्छौचेनानुतृप्यंति पितरः साग्नयः सुराः १३
अवनिज्यांघ्रियुगलमासीत् श्लोको बलिर्महान् ऐश्वर्यमतुलं लेभे गतिं चैकांतिनां तु या १४
आपस्तेंघ्र्यवनेजन्य स्त्रींल्लोकान् शुचयो पुनन् शिरसाधत्त याः शर्वः स्वर्याताः सगरात्मजाः १५
देवदेव जगन्नाथ पुण्यश्रवणकीर्तन यदूत्तमोत्तमश्लोक नारायण नमोस्तु ते १६ ॥श्रीभगवानुवाच॥
आयास्ये भवतो गेहमहमार्य समन्वितः यदुचक्रद्रुहं हत्वा वितरिष्ये सुहृत्प्रियं १७ श्रीशुक उवाच
१५ अर्घ्यमानो न मस्करोति देव देवेति अतः परं अन्यधेयो नास्तीति मत्वा बहुधा संबोधयति १६ आहो नावत् य
दुचक्राय द्रुह्यतीति यदुचक्र ध्रुक् तं कंसं हत्वा सुहृदां प्रियं वितरिष्ये दास्यामि १७ श्रीशुक उवाच नमः श्री रामो हर

आनंदजित्ता
पुरुषार्थी
जनार्दनम ४

मुहुः श्रुतमनुद्रुतचेतसः सप्रेमं दृष्ट्वा तत्प्रेक्षणं च उत्स्मितं चैतदेव सुधा तया उक्षणं सेचनं तेन लब्धो मानो याभिस्ताः दृशा उद्धारितेन नेत्र
द्वारेणात्मनि मनसि लब्धं प्राप्तं परिष्वज्य तस्मात् हृष्यत्त्वचो जनितमनंतमाधिं यथा जहुः हे अरिंदम निर्जितकामेति संबोधनं शृंगाररसो
तेनिमग्नो माभूदिति २८ सौमनसैः पुष्पैर्नैककुसुमसमूहैः सोदकमन्नोदपात्रैः २९ ३० पौराः पुरस्त्रियः ३१ रजको वस्त्रनिर्णेजकः सर्ववस्त्रा

दृष्ट्वा मुहुः श्रुतमनुद्रुतचेतसस्तं तत्प्रेक्षणोत्स्मितसुधोक्षणलब्धमानाः आनंदमूर्तिमुपगुह्य दृशात्मलब्धं हृष्य
त्त्वचो जहुरनंतमरिंदमाधिं २८ प्रासादशिखरारूढाः प्रीत्युत्फुल्लमुखांबुजाः अभ्यवर्षन्सौमनस्यैः प्रमदा बलकेशवौ
२९ दध्यक्षतैः सोदपात्रैः स्रग्गंधैरभ्युपायनैः तावानर्चुः प्रमुदितास्तत्र तत्र द्विजातयः ३० ऊचुः पौरा अहो गोप्यस्तपः
किमचरन्महत् या ह्येतावनुपश्यंति नरलोकमहोत्सवौ ३१ रजकं कंचिदायांतं रंगकारं गदाग्रजः दृष्ट्वायाचत वा
सांसि धौतान्यत्युत्तमानि च ३२ देह्यावयोः समुचितान्यंग वासांसि चार्हतोः भविष्यति परं श्रेयो दातुस्ते नात्र संशयः ३३
स याचितो भगवता परिपूर्णेन सर्वतः साक्षेपं रुषितः प्राह भृत्यो राज्ञः सुदुर्मदः ३४ ईदृशान्येव वासांसि नित्यं गिरि
वनेचराः परिधत्त किमुद्वृत्ता राजद्रव्याण्यभीप्सथ ३५ यातासु बालिशा मैवं प्रार्थ्यं यदि जिजीविषा बध्नंति
घ्नंति लुंपंति दृप्तं राजकुलानि हि ३६ एवं विकत्थमानस्य कुपितो देवकीसुतः रजकस्य कराग्रेण शिरः काया
दपाहरत् ३७ तस्यानुजीविनः सर्वे वासःकोशान्विसृज्य वै दुद्रुवुः सर्वतो मार्गं वासांसि जगृहेच्युतः ३८ व
सित्वात्मप्रिये वस्त्रे कृष्णः संकर्षणस्तथा शेषाण्यादत्त गोपेभ्यो विसृज्य भुवि कानिचित् ३९

लंकारं रंगमपि कुर्वन् रंगकारः ३२ ३३ रुषितः कुपितः ३४ हे उद्वृत्ताः गिरिवने चरथ ये ते यूयं नित्यं ईदृशं परिधत्त इति संभावनायां लो
ट् अभीप्सथ प्रार्थयध्वं राजकुलानि राजकीयाः लुंपंति निःस्वं कुर्वंति ३६ ३७ वासःकोशान्वस्त्रपुटकान् ३८ आत्मप्रियाः

तथा स्वलंकृतानि भ्राणि येषां ते अरहाय स्कंतां कैः स्मपूर्णैः कुंभैः दध्याद्यचंदनेन च उत्तितैः सितैः प्रसूनानां दामानां चावलयो येषु तैः दंडैः
फलगृहैः उपलतितारंभाः कमुकस्तम्भ न तस्सहितैः सकेतुभिः केतवो ध्वजाः तत्सहितैः पट्टिकाः वितस्ति विस्तार पट दुकूलैः वस्त्राणि तत्सहि
तैः तत्र वेयंरीतिः स्वरैषु नयनतलं उल्लानामुपरि कुंभाः तन्मतिः प्र[illegible]वलयैः य कंडेपट्टिकाः मुखे चूतादिपल्लवाः तदुपरि पात्रं तत्रे दीपाव
लयः तत्सन्निधौ रंभाः कमुकाः केतवः लोप्लानि वेति २३ नरदेवः वर्त्मना राजमार्गेण तां पुरीं संप्रविवेश विनिविदितीयांतं २४ सोऽस्य समेवा
हृदयेन कान्त्रिद्विजे विपर्यकृत्विपरीत धनानि वस्त्राणि भूषणानि च यासां ताः युगलेषु कुंडलं कंकणादिषु एकैकं विस्मृत्य समीपुः कन

१ वलिभिः

॥ स्वापूर्णकुंभैर्दधिचंदनोक्षितैः प्रसूनदीपा[illegible] सपल्लवैः सरंभकामकैः सकेतुभिः स्वलंकृतद्वारगृहां सप
ट्टिकैः २३ तां संप्रविष्टौ वसुदेवनंदनौ वृतौ च यस्यैर्नरदेववर्त्मना दृष्टुं समीयुस्त्वरिताः पुरस्त्रियो हर्म्याणि चैवा
रुरुहुर्नृपोत्सुकाः २४ काश्चिद्विपर्यग्धृतवस्त्रभूषणा विस्मृत्य चैकं युगलेष्वथापराः कृतैकपत्रश्रवणैक
नूपुरा नांक्त्वा द्वितीयं त्वपराः स्वलोचनं २५ अश्नंत्य एका अपहाय सोत्सवा अभ्यज्यमाना अकृतोपमज्ज
नाः स्वपंत्य उत्थाय निशम्य निःस्वनं प्रपाययंत्योऽर्भमपोह्य मातरः २६ मनांसि तासामरविंदलोचनः प्रग
ल्भलीलाहसितावलोकनैः जहार मत्तद्विरदेंद्रविक्रमो दृशां ददच्छ्रीरमणात्मनोत्सवं २७ श्रीलक्ष्मापन्नः

निपाययंत्योऽर्भमपोह्य मातरः

एकमेव पत्रं यस्योत्तंसे श्रवणे यासां एकमेव नूपुरं चरणे यासां ताः अंक्त्वा ताः एकस्मिन्नेव लोचने कज्जलं विधायैव
२५ तत्र भोजनं हित्वा अभ्यज्यमानाः सतैलाः क्रियमाणा यातैलाभ्यंगाः अकृतस्नानाः अपोह्य निरस्य २६ प्रगल्भा या लीला ता
भिर्हसितानि ईषद्धासानि अवलोकनानि च तैः श्रियं समेयतीति श्रीरमणः तेनात्मना वपुषा तासां दृशो उत्सवं ददन्मनांसि जहार २७ स्वाराम

धात्रेयप

वां·वे·२ ०

श्री·द·पू·
१२३

स्वन्वयवर्द्धनीं वंशो रुक्मिमत्यीमित्यर्थः अप्रार्थितं श्रीप्रमन्तिकं च दत्त्वा ततो निर्जगामेति ॥ स्वे रंचरस्य धुपरे रजकं निरुत्संव्द
स्वः प्रहाय वरान थवा यवा माल्यालंकृतं समगुकं प्यक्कारा कुब्जामध्वनी धनुमससहसा नमयन्वेनेज ५२ इति श्रीमद्भागवते द
शमस्कंधे टीकायां एकचत्वारिंशः ॥ ४१ ॥ द्विचत्वारिंशे कुब्जोन्नमनं धनुषो जिरा च धन्त इति लग्नकं सारिशं गोस्नवाहि वंगविलेपमन्व
इन्नाह यः गृहीतान्यंगविलेपान्नो नाजना नियया तौ वरप्रद हे अंगने हे वरोरु इति सोपहासं संबोध्य पप्रतिल का ए
तदनुलेपनं कस्य वा उरू इति निपातो नृविलेपयुक्तो वितर्के अथ स्मत्सेवा मध्यः फले तस्याह न चिरादिति २ ततसः ग्रीवाद्रः
कदयो वक्राः इति त्रिवक्रेति नाम यस्याः अनुलेपस्य साधनं क्रियायां कंसस्य च हस्यस्मि रूपं च अंगसौष्ठवं च पेश

इति तस्मै वरं दत्त्वा श्रियं चान्वयवर्द्धिनीं वलमायुर्यशः कीर्तिं निर्जगाम सहाग्रजः ५२ इति श्रीभागवते
महापुराणे दशमस्कंधे रजकवधो नाम एकचत्वारिंशोध्यायः ॥ ४१ ॥ श्रीशुक उवाच अथ व्रजन्राजपथे
न माधवः स्त्रियं गृहीतांगविलेपभाजनां विलोक्य कुब्जां युवतीं वराननां पप्रच्छ यांतीं प्रहसन्रसप्रदः १ श्रीहल
का त्वं वरोर्वेतदुहानुलेपनं कस्यांगने वा कथयस्व साधु नः देह्यावयोरंगविलेपमुत्तमं श्रेयस्ततस्ते
न चिराद्भविष्यति २ सैरंध्र्युवाच दास्यस्म्यहं सुंदर कंससंमता त्रिवक्रनामा ह्यनुलेपकर्मणि मद्भा
वितं भोजपतेरतिप्रियं विना युवां कोन्यतमस्तदर्हति ३ रूपपेशलमाधुर्यहसितालापवीक्षितैः
धर्षितात्मा ददौ सांद्रमुभयोरनुलेपनं ४ ततस्तावंगरागेण स्ववर्णेतरशोभिना संप्राप्तपरभागेन
शुशुभातेनुरंजितौ ५ श्रीरूपल
लेच सौकुमार्यं माधुर्यं च रसिकता हसितं च आलापाश्च वीक्षितं च तैर्धर्षितात्मा मोहितचित्ता सांद्रं घनं ४ स्ववर्णेतरशोभि
ना रामकृष्णयोर्वर्णाभ्यां इतरः पीतादिवर्णस्तेन शोभितं शीलं यस्य तेन संप्राप्तपरभागेन संप्राप्तः परोनामैरूपरितनो भा
गो येन सः संप्राप्तः परभागः शोभातिशयो येन तेनानुरंजितौ ५

निद्दरसो

दु:४

अंगरागपरिष

अनुलेप

श्रीरुद्र:
१२३

वायकः तन्तुवायविशेषः वेषमलंकारं चैलेयैर्वस्त्रमयैराकल्पैर्भूषणैः ४० पर्वणि उत्सवे ४१ इह लोके परमां श्रियं च बलं च ऐश्वर्यं च स्मृतिं च इन्द्रियं तत्सारवं च प्रादात् ४२ ४५ क्षेमाय पालनाय भवाय उद्भवाय ४६ रजकवधेन वायकानुग्रहेण चानयोर्विषमदृष्टि

ततस्तु वायकः प्रीतस्तयोर्वेषमकल्पयत् विचित्रवर्णैश्चैलेयैराकल्पैरनुरूपतः ४० नानालक्षणवेषाभ्यां कृष्णरामौ विरेजतुः स्वलंकृतौ बालगजौ पर्वणीव सितेतरौ ४१ तस्य प्रसन्नो भगवान् प्रादात्सारूप्यमात्मनः श्रियं च परमां लोके बलैश्वर्यस्मृतीन्द्रियं ४२ ततः सुदाम्नो भवनं मालाकारस्य जग्मतुः तौ दृष्ट्वा स समुत्थाय ननाम शिरसा भुवि ४३ तयोरासनमानीय पाद्यं चार्घ्यार्हणादिभिः पूजां सानुगयोश्चक्रे स्रक्ताम्बूलानुलेपनैः ४४ प्राह नः सार्थकं जन्म पावितं च कुलं प्रभो पितृदेवर्षयो मह्यं तुष्टा ह्यागमनेन वां ४५ भवन्तौ किल विश्वस्य जगतः कारणं परं अवतीर्णाविहांशेन क्षेमाय च भवाय च ४६ न हि वां विषमा दृष्टिः सुहृदोर्जगदात्मनोः समयोः सर्वभूतेषु भजन्तं भजतोरपि ४७ तावाज्ञापयतं भृत्यं किमहं करवाणि वां पुंसोत्यनुग्रहो ह्येष भवद्भिर्यन्नियुज्यते ४८ इत्यभिप्रेत्य राजेन्द्र सुदामा प्रीतमानसः शस्तैः सुगन्धैः कुसुमैर्माला विरचिता ददौ ४९ ताभिः स्वलंकृतौ प्रीतौ कृष्णरामौ सहानुगौ प्रणताय प्रपन्नाय ददतुर्वरदौ वरान् ५० सोपि वव्रेचलां भक्तिं तस्मिन्नेवाखिलात्मनि तद्भक्तेषु च सौहार्दं भूतेषु च दयां परां ५१

तया नाम स्तानाशंकनीयेत्याह नहि वामिति अत्र हेतुः समयोरिति अत्रापि हेतुद्वयं सुहृदोरिति जगदात्मनोरिति च

भा॰ द॰ पू॰
१२४

निमिषेणातिशीघ्रं मत्तकरी मत्तहस्ती १७ १९ गहयतां वधतामिति च इंतो जिघृक्षवः प्राचरन् चंचत २० न केवलं कृष्णो किंतु अग्रजस्य धनुर्भ
ङ्गकाले गृहीत्वा जघ्ने घ्नन्तु अग्रे इति २० पतत प्राप्तं गृतत्र्यमिति शाला मुखो देवपुनर्निःक्रम्य २१ तेजः प्रतापं वंशागलभ्य पं ध्वस्तां २२ शाकटे
कटाक्षमोचनस्थानं २३ मुकुंदस्य विगमे व्रजान्निर्गमनसमये पांस्वाशिषः प्राशासताम् उत्सवं प्रजानां जनीयं स्वयं धन्वं तत्र दृश्यो
करेणावामेन सलीलमुद्धृत्य तं सज्यं च कृत्वा निमिषेण पश्यतां नृणां विकृष्य मध्यतो यथेक्षुदण्डं मद
कर्युरुक्रमः १७ धनुषो भज्यमानस्य शब्दः खं रोदसी दिशः पूरयामास यं श्रुत्वा कंसस्त्रासमुपागमत् १८
तद्रक्षिणः सानुचराः कुपिता आततायिनः गृहीतुकामा आवव्रुर्गृह्यतां वध्यतामिति १९ अथ तान् दुरभि
प्रायान् विलोक्य बलकेशवौ क्रुद्धौ धन्वन आदाय शकले तांश्च जघ्नतुः २० बलं च कंसप्रहितं हत्वा
शालामुखात्ततः निष्क्रम्य चेरतुर्हृष्टौ निरीक्ष्य पुरसंपदः २१ तयोस्तदद्भुतं वीर्यं निशाम्य पुरवासिनः ते
जः प्रागल्भ्यं रूपं च मेनिरे विबुधोत्तमौ २२ तयोर्विचरतोः स्वैरमादित्योऽस्तमुपेयिवान् कृष्णरामौ वृतौ
गोपैः पुराच्छकटमीयतुः २३ गोप्यो मुकुन्दविगमे विरहातुरा या आशासताशिष ऋता मधुपुर्यभू
वन् संपश्यतां पुरुषभूषणगात्रलक्ष्मीं हित्वेतरान् नु भजतश्चकमेऽयनं श्रीः २४ अवनिक्ताङ्घ्रियु
गलौ भुक्त्वा क्षीरोपसेचनं ऊषतुस्तां सुखं रात्रिं ज्ञात्वा कंसचिकीर्षितं २५ श्रीगोपालजी शाहय:
न विद्यते इति मथुरास्थितपद्धतिवत्यः ऋता सत्या बभूवुः पुरुषभूषणस्य श्रीकृष्णस्य गात्रस्य देहस्य लक्ष्मी इह शोभां क
र्ण्यं तस्य गात्रस्य न नुश्चहो इतरान् ब्रह्मादीन् हित्वा यदयनं आश्रयं श्रीः कामयामास यां गात्रलक्ष्मीमिति वा २४ अव
निक्ते क्षालिते अंघ्रियुगले ययोस्तौ हीतं मिश्रं भक्तं भुक्त्वा सुखं न्यवसतां २५

मथुरा:२ ६७०

श्रीहरिः
१२४

श्रीध्या २ ज २

सुदर्शनेनेन सुधः फलंदर्शयन्नु ६ नसस्याः प्रपदेषोत्थ्युदयं पर्यो द्याभापीड्य देवं गन्त्यो ऊत्तानेऽन्तनेपस्मिन्या संगेनेन विश्वे
मुखानां सोमांगेध न्यौ लमेरहं ऊन्नमयामास ७ नैवस्यतु समानं भागं यस्याः सा च हस्तौ श्रोणीयपयोधरौ च यस्याः सा मुकुरस्य
र्शनेनाहितिमुख्यं कारणं स्याधिं विकर्षणं मनः पीडाशमनं कं सवधेन साधितोर्थः सुहृदां प्रयोजनं येन सः प्रगल्भेन

प्रसन्नो भगवान् कुब्जां त्रिविक्रमो रुचिराननां कर्तुमनस्के दर्शयन् दर्शने फलं ६ पद्भ्यामाक्रम्य प्र
पदे द्व्यंगुलोत्तानपाणिना प्रगृह्य चिबुके ध्यात्मं मुदनीनमच्युतः ७ सा तदर्जुसमानांगी बृहच्छ्रोणि
पयोधरा मुकुन्दस्पर्शनात्सद्यो बभूव प्रमदोत्तमा ८ ततो रूपगुणौदार्यसंपन्ना प्राह केशवं उत्तरी
यांतमाकृष्य स्मयंती जातहृच्छया ९ एहि वीर गृहं यामो न त्वां त्यक्तुमिहोत्सहे त्वयोन्मथितचि
त्तायाः प्रसीद पुरुषर्षभ १० एवं स्त्रिया याच्यमानः कृष्णो रामस्य पश्यतः मुखं वीक्ष्यानुगानां च
प्रहसंस्तामुवाच ह ११ एष्यामि ते गृहं सुभ्रु पुंसामाधिविकर्षणं साधितार्थो गृहाणां नः पा
न्थानां त्वं परायणं १२ विसृज्य माध्व्या वाण्या तां व्रजन्मार्गे वणिक्पथे नानोपायनतांबूल स्र
ग्गंधैः साग्रजोर्चितः १३ तद्दर्शनस्मरक्षोभादात्मानं नाविदन् स्त्रियः विस्रस्तवासः कवर व
लया लेख्यमूर्तयः १४ ततः पौरान् पृच्छमानो धनुषः स्थानमच्युतः तस्मिन् प्रविष्टो ददृशे धनुरैंद्र
मिवाद्भुतं १५ पुरुषैर्बहुभिर्गुप्तमर्चितं परमर्द्धिमत् वार्यमाणो नृभिः कृष्णः प्रसह्य धनुराददे १६

गृहाणां पांथानां प्रवासिनां परमयनमाश्रयस्त्वं १२ मधुरया गिरा तां प्रस्थाप्य व्रजन् वणिक्पथे वाणिज
जिभिरर्चितः १३ लेख्याः चित्रन्यस्ता इव मूर्तयो यासां ताः १४ धनुर्मखरणस्थानं पृच्छन् प्रसह्य बलात् १५ १६ श्री
वंशमंजर्यां दशमस्कंधे पूर्वार्द्धे हनु: द्विचत्वारिंशोध्यायः ॥ ४२ ॥

२ रव स्वा
२ लौरं धूवा व ४
१२ ...३
१२ ...नलानवर
११ पकवाय
ज १
गतवान् नगलेवे बेला
गौसे: पारितलहर

॥ ना० द० टी० ॥
॥ १२५ ॥

३३ यथोपजोषं यथासुखं ३४ मल्लतालोत्तरेषु परि उत्तरैः सूपनेषु येषु तेषु तूर्येषु उपाध्यायाः मल्लाचार्याः ३६ उपस्थानं मल्लरंगं ३७ समाहूताः समाहूताः
निवेदितान्युपायनानि यैस्ते ३८ ॥ इति श्रीमद्० द्विचत्वारिंशः ॥ ४२ ॥ त्रिचत्वारिंशके हत्वा गजेंद्रं रामकेशवौ । रंगप्रवेशसौ नागं चाणूरेणाथ संगतं
१ द्रष्टुं एवं कृतं शौचं शौचं च त्वं निरपराधत्वं पापामांतो एतदुक्तं भवति धनुर्भंगादिनाम्नाचाभ्यां निर्जैश्च पौर्यैः सह चितेषि पितृतोन मुंचति श्वा वांच पुनर्जिघांसति

आनर्चुः पुरुषा रंगं तूर्यभेर्यश्च जघ्निरे मंचाश्चालंकृताः स्रग्भिः पताकाचैलतोरणैः ३३ तेषु पौरा जानपदा ब्रह्मक्षत्रपुरोगमाः
यथोपजोषं विविशू राजानश्च कृतासनाः ३४ कंसः परिवृतोऽमात्यै राजमंच उपाविशत् मंडलेश्वरमध्यस्थो हृदयेन विदू-
यता ३५ वाद्यमानेषु तूर्येषु मल्लतालोत्तरेषु च मल्लाः स्वलंकृता दृप्ताः सोपाध्यायाः समाविशन् ३६ चाणूरो मुष्टिकः कू-
टः शलस्तोशल एव च त आसेदुरुपस्थानं वल्गुवाद्यप्रहर्षिताः ३७ नंदगोपादयो गोपा भोजराजसमाहूताः निवेदितो-
पायनास्त एकस्मिन्मंच आविशन् ३८ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे धनुर्भंगो नाम द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥
॥ ४२ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ अथ कृष्णश्च रामश्च कृतशौचौ परंतप मल्लदुंदुभिनिर्घोषं श्रुत्वा द्रष्टुमुपेयतुः १ रंगद्वारं
समासाद्य तस्मिन्नागमवस्थितं अपश्यत्कुवलयापीडं कृष्णोऽंबष्ठप्रचोदितं २ बध्वा परिकरं शौरिः समूह्य कुटिला-
लकान् उवाच हस्तिपं वाचा मेघनादगभीरया ३ अंबष्ठांबष्ठ मार्गं नौ देह्यपक्रम मा चिरं नो चेत्सकुंजरं त्वाद्य नयामि
यमसादनं ४ अ-

२ श्रीशुक उवाच

अंतः प्रतोली मंचाश्च तथा से परिकल्पिताः अन्येषु वा रमुख्यानां मन्ये तैश्चाततो पोषिता यमसादनं ४ श्री-
अक्रूर वसुदेवौ च तत्र प्राप्तेव्य वस्थितौ नगरी पाविता नव धोरे रक्षा पुत्र यद्भिनी असंत कालेपि त्रसाइ हामीति
स्वनपा २

अतोऽस्य मातुलस्यापि वधे नावयोर्दोष इति वक्तुं तापराध परिहारा इति मल्लानां दुंदुभीनां च निर्घोषं मल्लतालदुंदुभिनिर्घोषं वा १ अंबष्ठ
द्रोहस्तिपकेन चोदितं परिकरं युद्धोचितं परिधानं समूह्य समुह्य जिवद्ध्य ३ ४ । नि १

॥ श्रीभक्तः ॥
॥ १२५ ॥

च रं कैवलं गोविंदरामयोर्विक्रीडितं ततः ननुपराक्रमं कंसश्चित २६ उत्पथास्त्व प्रजागरितानेकेन प्रत्येकं मस्तोर्हत्पकराणि
च नत्यादमंत्रः रुधाङ्गुल्येकृ स्वापपन्नन् हिरण्यागोत्रस्थोमुखः रत्नसांद्रतम्प्रागनइति तथापदेनद्रुतामग्नवाविरूपदैवीवा
चंवदतीमात्रित्रि २७ तानि दर्शयति श्लोकत्रयेण जलादौ प्रतिरूपे दृश्यमाने यत्स्वशिरसस्तत्रादर्शनं प्रसन्नपिद्वितीये
चतुर्थो तथा निखिंगत्वात्सर्वे ज्योतिषां चंद्रादीनां द्वित्वं २८ छायायां प्रतिबिंबे छिद्रप्रतीतिं यद्दिहितकरणं पुष्टस्य योनतः स्व
यमारणो ध्वनिः स प्राणघोषः तत्सर्वाङ्गवर्णं दत्तेषु स्वर्णप्रतीतिः रजः कर्दमादिषु स्वप्ने नाम दर्शनं एता निजागरि

कंसस्तु धनुषो भंगं रक्षिणां च बलस्य च वधं निशम्य गोविंदरामविक्रीडितं पदं २९ दीर्घप्रजागरो
नीतो दुर्निमित्तानि दुर्मतिः चहून्य च दृष्टेन यथा मस्तो हि स्वकराणि च ३० स्वदर्शनं स्वशिरसः प्रतिरूपे
च सत्यपि असत्यपि द्वितीये च द्वे रूपे ज्योतिषां तथा ३१ छिद्रप्रतीतिः छायायां प्राणघोषानुपश्रुतिः स्व
र्णप्रतीतिर्वृक्षेषु स्वपदानाम दर्शनं ३२ स्वप्ने प्रेतपरिष्वंगः खरयानं विषादनं यायान्नलदमाल्येकस्ते
लाभ्यक्तो दिगंबरः ३३ अन्यानि चैवंभूतानि स्वप्नजागरितानि च पश्यन्मरणसंत्रस्तो निद्रां लेभे न चिं
तया ३४ व्युष्टायां निशि कौरव्य सूर्ये चाद्भ्यः समुत्थिते कारयामास वै मंचं सो मल्लक्रीडामहोत्सवं ३५
तानि दुर्निमित्तानि २८ स्वप्ने नाह स्वप्न इति प्रेतैर्मृतैः परिष्वंगः खरमोष्ट्रयानं विषभक्षणं नलदमाला जपाकुसु
ममालायाः यद्वा इति यत्र तस्यैकं दुर्निमित्तमिति ३० कष्टेन कथंचित्प्राप्ता पापुनः सूर्यं चाद्भ्यः समुत्थिते अतियथा चश्रुतिः श्रद्धो वा इति
यप ३२ गान्महतोर्णवाद्विराजमानः सलिलस्य मध्यात् येन समारुरोह लोहिताक्षः सूर्यो विपश्चिन्मनसा पुनातु इति च ३२ श्रीसूक्तं

दूप:२ भा॰ती॰२ ति२

कृ॰टी॰५

१४ रंगं समाविशत् तदा वीरश्रिया बभौ कथंभूतः अंसे न्यस्तं विषाणं गजदंतो येन सः असृङ्मदो रक्तं मदश्च तयोर्बिंदुभिः परितोंकितः विरूढाउ
द्गताः स्वेदकणिका यस्मिन् तादृशं वदनांबुरुहं यस्य सः १५ न केवलं स एकः समाविशत् किंतु गोपैरिति १६ तत्र रंगस्थानां सर्वरसानां स्वमू
र्तिं निगदन्नस्वनानारसिनां प्रथानुसारेण बभौ न साकल्येन सर्वेषामित्याह मल्लानामिति मल्लानां दृढः अशनिर्वज्रमिव दशधा विदितः सन् सा
ग्रजो रंगं गतः इत्यन्वयः मल्लादिषु सिद्ध्यन्तः क्रमेण श्लोकेन निबध्यते रौद्रोऽद्भुतः शृंगारो हास्यं वीरो दयां तथा भयानकश्च बीभत्सः

पातितं तस्य पदाक्रम्य मृगेंद्र इव लीलया दंतमुत्पाट्य तेनेभं हस्तिपांश्चाहनद्धरिः १४ मृतकं द्विपमुत्सृज्य दंतपाणिः
समाविशत् अंसेन्यस्तविषाणोऽसृङ्मदबिंदुभिरंकितः विरूढस्वेदकणिकावदनांबुरुहो बभौ १५ वृतौ गोपैः
कतिपयैर्बलदेवजनार्दनौ रंगं विविशतू राजन् गजदंतवरायुधौ १६ मल्लानामशनिर्नृणां नरवरः स्त्रीणां
स्मरो मूर्तिमान् गोपानां स्वजनोऽसतां क्षितिभुजां शास्ता स्वपित्रोः शिशुः मृत्युर्भोजपतेर्विराडविदुषां तत्त्वं परं
योगिनां वृष्णीनां परदेवतेति विदितो रंगं गतः साग्रजः १७ हतं कुवलयापीडं दृष्ट्वा ताविति दुर्जयौ कंसो मनस्व्यपि त
दा भृशमुद्विविजे नृप १८ तौ रेजतू रंगगतौ महाभुजौ विचित्रवेषाभरणस्रगंबरौ यथा नटावुत्तमवेष
धारिणौ मनः क्षिपंतौ प्रभया निरीक्षतां १९ निरीक्ष्य तावुत्तमपूरुषौ जना मंचस्थिता नागरराष्ट्रका नृप प्र
हर्षवेगोत्कलितेक्षणाननाः पपुर्न तृप्ता नयनैस्तदाननं २०

शांतः सप्रेम नकिकः स्वविदुषां विराट् दुर्विकल्पः पर्यन्तो रजन्ते इति तथा स्वनेन बीभत्स उक्तः विकलत्वं च वज्रसारसर्वांगाविग्रा
दिनावदत्वात् १७ उद्विजे भीतो बभूव १८ यथा नटौ विनीनिर्नयतं दर्शितं १९ प्रहर्षवेगेन उत्कलितानि उज्जृंभितानि ईक्षणान्याननानि
च येषां ते तयोराननं पपुरिव पपुः निराकांक्षा न बभूवुरित्यर्थः २० श्री गोपालजी सहायः श्रीरामो रदायनमः श्रीकृष्णः

वृंतकोमलः कालेनाद्रिमितं तपमलन्तिपंतातैस्पमापतंत ५ विगलितो विच्युतः मुष्टिना निहत्य लीयतस्य दृप्तो वन्यवरीस्त्र वरौ ह्लाणः श्र
पश्चपतन् घ्राणमवघ्राणतेन दृष्टिदर्शनं यस्य सः लोचना गोचरमेयि पशवो हि घ्राणेन जानंतीति प्रसिद्धं परामृशन् धृतवान् पुष्करे
ण शुंडाग्रेण सन्नद्धः प्रसह्य बलेन ७ धनुषां धनुषां पंचविंशतिर्यावत् तावंतं देशं गजं विचकर्ष स्वारुष्य गृहीतवान् कंसवधिे
कर्षयथा नागं सर्पं चकृर्तमानं गजं सुपर्णइव स्वयमिति श्राविरासीत यथा प्राप्यांहिष्ये रुंद्रुविपुष्कलइति यावत् ८ सपर्या
वर्तमानेन इति पृच्छ ग्राहि एवं रुषं गरहीतुं पाहि इति गतः परिवर्तते गजमहिंसयत्ता भ्रामयति यदसौ व्यनः परिवर्तते नह

एवं निर्भर्त्सितो वधः कुपितः कोपितं गजं चोदयामास हस्तायकालांतकरूपमोपमं ५ करी हस्तमभिद्रुत्य करेण
तरसा गृहीत् करतो विगलितः सोमुं निहत्यांघ्रिषु लीयत ६ संक्रुद्धस्तमचक्षाणो घ्राणदृष्टिः स केशवं परामृ
शत् पुष्करेण सप्रसह्य विनिर्गतः ७ पुच्छे प्रगृह्यातिबलं धनुषः पंचविंशतिं विचकर्ष यथा नागं सुपर्ण इव ली
लया ८ सपर्यावर्तमानेन सव्य इति गतो च्युतः बभ्राम्यमाणेन गोवत्सेनेव बालकः ९ ततोभिमुखमभ्येत्य
पाणिनाहत्य वारणं प्राद्रवत् पातयामास स्पृश्यमानः पदे पदे १० सधावन् क्रीडया भूमौ पतित्वा सहसोत्थि
तः तं मत्वा पतितं क्रुद्धो दंताभ्यां सोहनत् क्षितिं ११ स्वविक्रमे प्रतिहते कुंजरेंद्रो तिमर्षितः चोद्यमानो म
हामात्रैः कृष्णमभ्यद्रवद्रुषा १२ तमापतंतमासाद्य भगवान्मधुसूदनः निगृह्य पाणिना हस्तं पातयामास
भूतले १३

हिणतो भ्रामयंस्तेन सहवभ्राम वगोत्सेनभ्राम्यमाणेन वालकः सस्वकृत्स्नोय यास्त्रम्भो वालकइवेति ९ वारणं गजं प्राद्रवत्
प्रकर्षेण सर्वतो धावन् पातयामास यथा पतति तथा तं च पदस्पृश्यन्नित्यर्थः १० तं सधावन्निति स्वहं नन्न स्वहन्

चाणूर उवाच १ ... १ ...

३५ हे रूस प्रियं करवामे ति राज्ञि प्रीते भूतानि च प्रसीदेयुः ३५ ३७ यथोचितं नियुद्धं बाहुयुद्धं भवेन् मल्लसभासदः मल्लसभामध्ये धिक्कृतान्न स्पृ
धर्मो मल्लसभकेतु न स्पृशेदिसमर्थः हे मल्लेति वा ३८ सहस्रद्विपानां सत्वं बलं बिभर्तीति ३९ न पावलिभिर्मल्लैः सह युद्धं न ययोर्धर्मः विक्रम पराक्रमं

हे नंदसूनो हे राम भवंतौ वीरसंमतौ नियुद्धकुशलौ श्रुत्वा राज्ञाहूतौ दिदृक्षुणा ३२ प्रियं राज्ञः प्रकुर्वत्यः श्रेयो विंदंति वै प्रजाः मनसा कर्मणा वाचा विपरीतमतोन्यथा ३३ नित्यं प्रमुदिता गोपा वत्सपाला यथा स्फुटं वनेषु मल्लयुद्धेन क्रीडंतिश्चारयंति गाः ३४ तस्माद्राज्ञः प्रियं यूयं वयं च करवामहे भूतानि नः प्रसीदंति सर्वभूतमयो नृपः ३५ तन्निशम्याब्रवीत्कृष्णो देशकालोचितं वचः नियुद्धमात्मनोभीष्टं मन्यमानोभिनंद्य च ३६ प्रजा भोजपते रस्य वयं चापि वनेचराः करवाम प्रियं नित्यं तन्नः परमनुग्रहः ३७ बाला वयं तुल्यबलैः क्रीडिष्यामो यथोचितं भवेन्नियुद्धं माधर्मः स्पृशेन्मल्लसभासदः ३८ ॥ चाणूर उवाच ॥ न बालो न किशोरस्त्वं बलश्च बलिनां वरः लीलयेभो हतो येन सहस्रद्विपसत्वभृत् ३९ तस्माद्भवद्भ्यां बलिभिर्योद्धव्यं नानयोत्र वै मयि विक्रम वार्ष्णेय बलेन सह मुष्टिकः ४० ॥ इति श्री भागवते महापुराणे दशमस्कंधे कुवलयापीडवधो नाम त्रिचत्वारिंशोध्यायः ॥ ४३ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं चर्चितसंकल्पो भगवान्मधुसूदनः आससादाथ चाणूरं मुष्टिकं रोहिणीसुतः १ हस्ताभ्यां हस्तयोर्बद्ध्वा पद्भ्यामेव च पादयोः विचकर्षतुरन्योन्यं प्रसह्य विजिगीषया २

कृतमुष्टिविक्रमता इति ४० ॥ इति त्रिचत्वारिंशः ॥ ४३ ॥ चाणूरमुष्टिकादिहिंसा केशिमल्लकंसादिमर्दनं कंसयोषित्स्वामाश्वासस्ताभ्यां पित्रोः स्वदर्शनं १ चर्चितः निश्चितः एवं संकल्पो यस्य सः १ २

नदेवाह पिबंत इवेति श्लिष्यंतः परिष्वंगं कुर्वंत इव लक्षिता इत्यर्थः २१ यथा दृष्टं धनुर्भंगादि यथा श्रुतं गोवर्धनोद्धरणादि तत्र इनक्रम
तदनुरूपमित्यर्थः प्रसन्नं च नयोः रूपं गजदंतादियुक्तं गुणाः शौर्यादयः माधुर्यं हसितालापादि प्रागल्भ्यं धार्ष्ट्यं तैः स्मारिता इव स्मरणं
प्रापिता इव २२ २३ विस्मितानां वाक्यान्याह एष इति एतावित्यादिभिः २४ किलेति सर्वत्रान्वयः २५ गुह्यकः शंखचूडः अन्ये च प्रघासुरादयः २५ २६

प्रति १

पिबंत इव चलन्मौलि लिहंत इव जिह्वया जिघ्रंत इव नासाभ्यां श्लिष्यंत इव बाहुभिः २१ ऊचुः परस्परं ते वै यथा
दृष्टं यथाश्रुतं तद्रूपगुणमाधुर्यप्रागल्भ्यस्मारिता इव २२ एतौ भगवतः साक्षाद्धरेर्नारायणस्य हि
अवतीर्णाविहांशेन वसुदेवस्य वेश्मनि २३ एष वै किल देवक्यां जातो नीतश्च गोकुले कालमेतं वसन्
गूढो ववृधे नंदवेश्मनि २४ पूतनानेन नीतांतं चक्रवातश्च दानवः अर्जुनौ धेनुकः केशी गुह्यको ये च तत्
द्विधाः २५ गावः सपाला एतेन दावाग्नेः परिमोचिताः कालियो दमितः सर्प इन्द्रश्च विमदः कृतः २६ सप्ताह
मेकहस्तेन धृतोऽद्रिप्रवरोऽमुना वर्षवाताशनिभ्यश्च परित्रातं च गोकुलं २७ गोप्योऽस्य नित्यमुदितह
सितप्रेक्षणं मुखं पश्यंत्यो विविधांस्तापांस्तरंति स्माश्रमं मुदा २८ वदंत्यनेन वंशोऽयं यदोः सुबहुविश्रुतः
श्रियं यशो महत्त्वं च लप्स्यते परिरक्षितः २९ अयं चास्याग्रजः श्रीमान्रामः कमललोचनः प्रलंबो निह
तो येन वत्सको ये बकादयः ३० जनेष्वेवं ब्रुवाणेषु तूर्येषु निनदत्सु च कृष्णरामौ समासाद्य चाणूरो वाक्य
मब्रवीत् ३१ श्लोकाः

श्लो ७०

लर

कृ ८१

स्वाश्रमं इव तत् ... श्रममयुक्तं स्वं ... श्रमं सुखमिति वा यद्वा श्रमं यथा भवति तथा तरंति स्म २८ अनेन परिरक्षितो यदोर्वंशः सु
बहुविश्रुतः सन् श्रियादिकं लप्स्यतीति वदंतीति इति २९ धेनुकबकचवत्सासुरेषु विपर्ययोक्तिर्जनवाक्यविस्मयात् ३० जनेष्वेवं
ब्रुवाणेषु तत्सुतरां सहमानः चाणूरो ब्रवीदिति ३१

रा-गो॰ २ वनेति २ गु ३

पा॰ १० पू॰
१२९

[illegible]ज्ञानतः शत्रुमानितत्र इति सर्वतो धावतः तस्य स्य अस्मवारितं उ म्बापूर्वरसनां भुजं दरपतां ११ ॥ किं न पश्यति सामर्थ्यं को धुरं सेनसं
रंभः स्युः वे राः तेन तोमितं ११ ॥ पुण्या इति नृलिंगेन मनुष्यदेहेन गूढः वनस्थानि चित्राणि माल्यानि यस्य सः गिरित्रः शिवः र
मा च ताभ्यामर्चितौ अंघ्री यस्य सः अयं भावः येषि मांसं अयं यस्मान पंचपरात्मरूपतेनाः तं व्रजभुवो धन्याः यतो यान् अयं पंकजाः विविध क्रीडया अंच
तिगच्छतीति १२ अहो कथं अस्य पुण्याचयं यतो स्मात् चिरेन वसतेः एषोयं गोप्यस्तु वंद्र पुण्यार्द्र इति सामूहु चित्रं गोप्य इति अस्य श्लोकस्य

यद्ज्ञानतः शत्रुमानितः तत् स्ववरनां भुजं वीक्ष्य तां मवार्युत्तं पश्य कोशभित्तं भुजितः १४ किं च पश्यत राम स्य मुखमाता
न्न लोचनं मुष्टिकं प्रति सामर्थहास संरंभ शोभितं १२ पुण्या बत व्रजभुवो यदयं नृलिंगगूढः पुराणपुरुषो वनचित्र
माल्यः गाः पालयन्सहबलः क्वणयंश्च वेणुं विक्रीडयांचति गिरित्ररमार्चितांघ्रिः १२ गोप्यस्तपः किमचरन्यदमुष्य
रूपं लावण्यसारमसमोर्ध्वमनन्यसिद्धं दृग्भिः पिबंत्यनुसवाभिनवं दुरापमेकांतधाम यशसः श्रिय ऐश्वरस्य १४
या दोहनेवहनने मथनोपलेपप्रेंखेंखनार्भरुदितोक्षणमार्जनादौ गायंति चैनमनुरक्तधियोश्रुकंठ्यो धन्या व्र

ने २ ने ३ न्य ३

जस्त्रिय उरुक्रमचित्तयानाः १५ व

रूपं अंगलावण्येन सारं श्रेष्ठं किंच असमोर्ध्वं न विद्यते समऊर्ध्वं अधिकं च यस्य तत् न तु अन्यसिद्धं नाम्नेन आभरणादिना सिद्धं किं तु स्वतः ए
व सिद्धं ऐश्वर्यस्य एकांतधाम अव्यभिचारि स्थानं पाठांतरे अनुसवं प्रतिक्षणं अभिनवं एवं भूतं नित्यनवीनं रूपं याः नेत्रैः पश्यंतीति
१४ किं च याः दोहनादिक्षेनं गायंति ता व्रजस्त्रियो धन्याः प्रेंखं खनं दोलां दोलानां उक्षणं सेचनं कंठे एषान्ता उरुक्रमे चित्तं उरुक्रमवि
त्तं तेनैव यानां विषयप्राप्तिर्यासां ताः पाठांतरे उरुक्रमं चित्तं यंति यत्र इत्यर्थः कुतः अनुरक्तधियः तत्र लिंगं अश्रुकंठ्यः १५ श्रीकृष्ण

श्री

श्री कृष्ण
१२९

बाहुमूलात्कक्षाशिरं(?)लिबपातिरेकेणाकर्तनं मस्तिर्हस्तोऽरत्निः ३ परिभ्रामणं हस्ताद्विगुणीत्वा परिनस्फालनं विक्षेपो नोर्ध्वपरिं
... बाहुभ्यां निःपीडनं भूपातनं नम्रधःक्षेपः ३ उत्सर्पणं ३ उत्सर्पणतो गमनं अपसर्पणं पश्चाद्गमनं स्तैः प्रत्यर्थं तं प्र
त्यावर्तनं तौ ४ उत्थापनं पादेर्जानुनीचपिंडीरूपपतितस्योच्चाटनं ३ उन्नयनं हस्ताभ्यां पृष्ठदेशे पसर्पणं चालनं कंठादि
नामनस्य निःसारणं स्थापनं पाद्यादिपिंडीकरणं ९ वं परस्परमात्मनो देहस्या पचकृतनुःप्रयुक्तांश्च तवंतौ ५ नयुद्धं
बलाबलवत् एकतो बलं अन्यतोऽबलं नयुद्धं विषमम् इत्युक्तं चरित्यर्थः ६ नरैरेवहर्षायति महानिति यद्धा नद्धलाबल

परस्परं तौ हस्तपरान्तिमांसजानुभ्यां चैव जानुनी शिरः शीर्षेणोरसोरस्ताश्च न्योन्यमभिजघ्नतुः ३ परिभ्रामणा
विक्षेपपरिरंभोन्नपातनैः उत्सर्पणापसर्पणैरस्थानस्थानसंप्रसारूधतौ ४ उत्थापनैर्ध्यपनैरस्फालनैः स्था
पनैरपि परस्परं जिगीषंतावपचक्रतुरात्मनः ५ तद्धलाबलवधं सुसमेताः सर्वयोधिताः जनुः परस्परं
राजन्स्वानुकंपावत्त्रणशः ६ महानयं वृत्ताधर्म एषां राजसमाससहर्षये बलाबलवधं हे राज्ञोन्विष्टंति पस्प
तः ७ कवज्रसारसर्वांगो महाद्वशोलेद्रसन्निभौ कृचातिसु कुमारांगौ किशोरौ नाप्रयौवनौ ८ धर्मव्यतिक्र
मोऽयस्य समाजस्य ध्रुवं भवेत् यत्राधर्मः समुत्तिष्ठेन्न स्थेयं तत्र कर्हिचित् ९ न सभां प्रविशेत्प्राज्ञः स
भ्यदोषाननुस्मरन् अब्रुवन्विब्रुवन्नज्ञो नरः किल्बिषमश्नुते १०

वतोर्युद्धं दृष्ट्वा महानयं धर्म इत्यूचुरित्यन्वयः बालयोर्बलवतोश्च युद्धं राजावेक्षतीत्ययं वाणी यः एनेतु राज्ञः पश्यतः स्वय
मप्यन्विष्टं तिष्ठतु मन्यंत इति महान धर्म इत्यर्थः ७ बलाबलवधं धृष्टतां प्रपंचयति पंचभिः कोतिवज्रसारेणावज्रवत्कठिना
नि सर्वांगानि यस्योर्नौ ८ समाजस्य सभायाः ९ अपराजनुः न सभामिति अब्रुवन् ज्ञात्वापि तूष्णीं तिष्ठन् विब्रुवन् विपरी

षर्हितः पीडितः उर्गुयस्येम तले २५ २८ वल्गंतौ नृत्यादिं कुर्वतो २९ साधुसाध्विति वदितः ३० ३३ अव्ययः अश्रमः लघिम्ना लाघवेन ३४ दुर्विषहः दुर्वि

प्रवेपितः सरुधिरमुद्वमन्मुखतोर्दितः व्यसुः पपातोर्व्युपस्थे वाताहत इवांघ्रिपः २५ तत कूटमनुप्राप्तं रामः प्रहरतां
वरः स्ववधील्लीलया राजन्सा च तं वाममुष्टिना २६ तर्ह्येव हि शलः कृष्णपदाप्रहतशीर्षकः द्विधाविशीर्णस्तोशल
क उभावपि निपेततुः २७ चाणूरे मुष्टिके कूटे शले तोशलके हते शेषाः प्रदुद्रुवुर्मल्लाः सर्वे प्राणपरीप्सवः गोपान्व
यस्यानाकृष्य तैः संसृज्य वि[illegible]जह्रतुः वाद्यमानेषु तूर्येषु वल्गंतौ रुतनूपुरौ २९ जनाः प्रजहृषुः सर्वे कर्मणा रामकृ
ष्णयोः ऋते कंसं विप्रमुख्याः साधवः साधुसाध्विति ३० हतेषु मल्लवर्येषु विद्रुतेषु च भोजराट् न्यवारयत्स्वतूर्या
णि वाक्यं चेदमुवाच ह ३१ निःसारयत दुर्[illegible]त्तौ वसुदेवात्मजौ पुरात् धनं हरत गोपानां नंदं बध्नीत दुर्मतिं ३२ वसु
देवस्तु दुर्मेधा हन्यतामाश्वसत्तमः उग्रसेनः पिता चापि सानुगः परपक्षगः ३३ एवं विकत्थमाने वै कंसे प्रकुपितो
ऽव्ययः लघिम्नोत्पत्य तरसा मंचमुत्तुंगमारुहत् ३४ तमाविशंतमालोक्य मृत्युमात्मन आसनात् मनस्वी स
हसोत्थाय जगृहे सोसिचर्मणी ३५ तं खड्गपाणिं विचरंतमाशु श्येनं यथा दक्षिणसव्यमंबरे समग्रहीद्
दुर्विषहोग्रतेजा [illegible] यथोरगं तार्क्ष्यसुतः प्रसह्य ३६ प्रगृह्य केशेषु चलत्किरीटं निपात्य रंगोपरि तुंगमं
चात् तस्योपरिष्टात्स्वयमब्जनाभः पपात विश्वाश्रय आत्मतंत्रः ३७

षहमुग्रं तेजो यस्य स्त्रीरसः ३६ गरिष्टत्वाद्विश्वाश्रयत्वमुक्तं तत्र हेतुः अब्जनाभः कृतत्वस्योपर्येव पपात यतः आत्मतंत्रः ३७ स्त्री

भा० १०.पू०
१२९

पा० ४

३१ कंसः

३३ मुक्त...

श्रीरसः
१२९

स: २

श्री २ स्क १

प्रातर्व्रजाद्यास्त्वबलाः ॥ अस्य वेणुं निशम्य गृहात्तूर्णं निर्गम्य पथि तं स्मितं मुखं पश्यन्ति ताः भूरिपुण्या इति ॥ एवं सभयं ब्रुवाणासु स्त्रीषु तासां
भयनिवृत्त्यर्थं स शत्रुं हन्तुं मनश्चक्रे ॥१७॥ सभयाः स्त्रीणां गिरः श्रुत्वा पुत्रयोः स्नेहेन या शुक्तया आतुरौ विकलौ पुत्रयोर्बलमजानन्तौ पि
तरावन्वतप्येतां पश्चात्तापं प्रापतुः ॥१८॥१९॥ भगवतो गात्राणां प्रत्यङ्गजानां निपातैः प्रहारैः वज्रस्येव निष्पेषः तीव्रः प्रहारः तद्वन्निष्ठुरैर्भज्यमा

॥ श्रीशुक उवाच ॥

प्रातर्व्रजाद्व्रजत आविशतश्च सायं गोभिः समं क्वणयतोऽस्य निशम्य वेणुं ॥ निर्गत्य तूर्णमबलाः पथि भूरि
पुण्याः पश्यन्ति सस्मितमुखं सदयावलोकं ॥१६॥ एवं प्रभाषमाणासु स्त्रीषु योगेश्वरो हरिः ॥ शत्रुं हन्तुं मनश्च
क्रे भगवान्भरतर्षभ ॥१७॥ सभयाः स्त्रीगिरः श्रुत्वा पुत्रस्नेहशुचातुरौ ॥ पितरावन्वतप्येतां पुत्रयोरबुधौ ब
लं ॥१८॥ तैस्तैर्नियुद्धविधिभिर्विविधैरच्युतेतरौ ॥ युयुधाते यथान्योन्यं तथैव बलमुष्टिकौ ॥१९॥ भगवद्गा
त्रनिष्पातैर्वज्रनिष्पेषनिष्ठुरैः ॥ चाणूरो भज्यमानाङ्गो मुहुर्ग्लानिमवाप ह ॥२०॥ स श्येनवेग उत्पत्य मुष्टीकृ
त्य करावुभौ ॥ भगवन्तं वासुदेवं क्रुद्धो वक्षस्यबाधत ॥२१॥ नाचलत्तत्प्रहारेण मालाहत इव द्विपः ॥ बाह्वोर्नि
गृह्य चाणूरं बहुशो भ्रामयन्हरिः ॥२२॥ भूपृष्ठे पोथयामास तरसा क्षीणजीवितं ॥ विस्रस्ताकल्पकेशस्र
गिन्द्रध्वज इवापतत् ॥२३॥ तथैव मुष्टिकः पूर्वं स्वमुष्ट्याभिहतेन वै ॥ बलभद्रेण बलिना तलेनाभिहतो भृशं
॥२४॥

नो गात्रं यस्य ॥२०॥ श्येनस्येव वेगो यस्य स चाणूरः ॥ अबाधत अताडयत् ॥२१॥२२॥ भूपृष्ठे भुव उपरि ॥ पोथयामास आस्फालयत् ॥ इन्द्रध्व
जो वज्रं यस्य इन्द्रध्वजो नाम गौडेषु प्रसिद्धः ॥ कश्चिन्महोत्सवे महान्स्तम्भो ध्वजपताकादियुक्तः ॥ पुरुषार्थसिद्धये पतनेऽस यथा पतति ॥
॥२३॥२४॥

पा १ दृ १ वि २

रघ १ लघ्व: ८ ग्राम्भी २ चौ २ ऋष्म ८

४८ स्मारस्य शर्ईर्वत्स्यष्ट ॥ ५० उत्राप्तौ जितिं विहाय जग दीश्वरौ विलिसिंतां किंतो न सत्त्वजाते नालिंगितवंतौ किंतु बद्धांजली तस्थतुरित्यर्थः पुत्रस्यह
ताहलीकेम स्नेहान्मल्ल लीलया वीभत्सव रितिं कंसंवीमत्सम माप्येत् ५१ ॥ इतिरूपेण वसुदेवपरीवर्ण ॥ ५५ ॥ पंच च नातिंशकेषपि
नंनंदा दिसांत्वनं उग्रसेनाभिषेक मंगरी वाला सुरागम: १ उपलब्धार्थो विदितत्वेति ग्रयमर्थः उपसमीपे श्रावृयो: छत्र पुत्रास्तासांतिक परमसुतत्व
जोगमत्वं मेवलब्धार्थो लब्धमावामीश्वरौ इतिशब्द: परमेत्रानेन रूपो योर्या स्मातया नलौकिकास्ता मयि प्रसन्नौ सतन नयोसीनंनाम किं दुर्लभं स्यात् दुर्लभं

न ऽऽ

॥ ॥ राजयो विनम्रा मात्स न गवाल्लो कनाचन: पार्श्वमाहूतौ किंकीसंस्थाह् तानोसमकारयत् ४८ मा
॥ नरं पितरं चैव मोचयित्वाथ बंधनात् कंसरामौ ववंदाते शिरसा स्पृश्य पादयो: ५० देवकी वसुदेवश्च विज्ञाय जग
॥ दीश्वरौ कृतसंवंदनौ पुत्रौ सस्वजाते न शंकितो ५१ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे वसुदेव मोचनं
॥ ५५ ॥ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ पितरा वुपलब्धार्थौ विदित्वा पुरुषोत्तम: मा भूदिति निजां मायां
॥ ततान जनमोहिनीं १ उवाच पितरावेत्य सात्वतर्षभ: प्रश्रयावनत: प्रीणन्नंबताते तिसादरं २
॥ नास्मत्तो युवयोस्तात नित्योत्कंठितयोरपि बाल्यपौगंडकैशोरा: पुत्राभ्याम भवन् क्वचित् ३ न लब्धो दैवह
॥ तयोर्वासो नौ भवदंतिके यां बाला: पितृगेहस्था विंदंते लालिता मुदं ४

प

नुमपि पुत्र नया प्रेमश्च न इदानीमेवं तत्त्वानं मायमिति निजां स्वाधीनां मायां तयो: प्रसारितवानिति १ तदेव दर्शयति उवाचेत्यादि स्व
ति: प्रीणन् प्रीणयन् सादरं ब्रुवन् २ अस्मत्त: अस्मत्तिमित्तं नित्यमुत्कंठितयोरपि युवयो: पुत्राभ्यामावाभ्यां कर्तृभ्यां बाल्यपौगंडकै
शोरा: तत्सुखस्यास्तत्र नवसुत्वानीत्यर्थ: तेना नवन्निति अस्मत्त: पुत्राभ्यामिति सामान्याधिकरण्यं वा ३ किंच आवामेव दैवहीन
ताविसाह पितृगेहस्था बाला यां मुदं विंदंते सो विन लब्धेति ४ श्रीगोपालजी शरणं: श्रीदामोदराय नम: श्रीकृष्ण: ॥

॥ गा० ६० सू० ॥ १३० ॥ धै २ नौ ८ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ उ० उक्षा १ श्रीशुक: ॥ १३० ॥

नलध्वर्दी १

३९ निर्वैरो नितिः कृतिभ्रान्तं एवमिमपि तत्कारिणः संततोऽभ्यधावन् ४० तथा ता दृष्ट्वा अतिरभसो वेगो येषां तान् संयत्तान् उद्यतान् ४१ ४
शोभंते विलापान्सकरुणमाह च ४४ भूर्णि ४४ धर्मज्ञ नारीणि विलापे प्रेमसंबोधनानि ४५ ४६ अनागसामित्यादि परमार्थाभिधानं तेन दशा

तं संपरेतं विचकर्ष भूमौ हरिर्यथेभं जगतो विपश्यतः हाहेति शब्दः सुमहांस्तदाभूदुदीरितः सर्वजनैर्नरें
द्र ३८ स नित्यदोद्विग्नधिया तमीश्वरं पिबन्वदन्वा विचरन्स्वपञ्छ्वसन् ददर्श चक्रायुधमग्रतो यतस्तदेव रूपं
दुरवापमाप ३९ तस्यानुजा भ्रातरो नव कंकन्यग्रोधकादयः अभ्यधावन्नतिक्रुद्धा भ्रातुर्निर्वेशकारिणः
४० तथातिरभसांस्तांस्तु संयत्तान्रोहिणीसुतः अहन्परिघमुद्यम्य पशूनिव मृगाधिपः ४१ नेदुर्दुंदुभ
यो व्योम्नि ब्रह्मेशाद्या विभूतयः पुष्पैः किरंतस्तं प्रीताः शशंसुर्ननृतुः स्त्रियः ४२ तेषां स्त्रियो मह
राज सुहृन्मरणदुःखिताः तत्राभीयुर्विनिघ्नंत्यः शीर्षाण्यश्रुविलोचनाः ४३ शयानान्वीरशय्यायां
पतीनालिंग्य शोचतीः विलेपुः सुस्वरं नार्यो विसृजंत्यो मुहुः शुचः ४४ हा नाथ प्रिय धर्मज्ञ करुणा
नाथवत्सल त्वया हतेन निहता वयं ते सगृहप्रजाः ४५ त्वया विरहिता पत्या पुरीयं पुरुषर्षभ न
शोभते वयमिव निवृत्तोत्सवमंगला ४६ अनागसां त्वं भूतानां कृतवान्द्रोहमुल्बणं तेनेमां नो दशां
नीतोऽभूतध्रुक्को लभेत शं ४७ सर्वेषामिह भूतानामेष हि प्रभवोऽप्ययः गोप्ता च तदवध्यायी न क्वचि
त्सुखमेधते ४८ श्रीशुकउ:

यावयं त्वया पत्या विरहिता पुरीयं न शोभते इति त्वदद्ध्यासानिध्यानं ४७ १ षष्ठस्य प्रभवं ... इति प्रभवः ... यथियंति अस्मिन्
इति अप्ययः सचसच तदैवध्यानं तदवध्यातेन कं तुं शीलं यस्य सः ४८

॥ला०टी०पू०॥
॥१३१॥

स्वान् ज्ञातीन् संबंधांश्च दिग्भ्य आनाय्येति १५ १६ सिद्धाः पूर्णाः कृष्णरामाभ्यां गतो निरस्तो ज्वरस्तापो येषां ते १७ सदयस्मितं
वीक्षणं यस्मिंस्तत् १८ प्रवयसोऽपि वृद्धा अपि अक्षिभिरेव पिबन्तो बलमोजश्च येषां ते १९ २० आत्मन आत्मनोऽप्यधिकेन पोषितौ नचास्म

॥सर्वान्स्वान्ज्ञातिसंबंधान्दिग्भ्यःकंसभयाकुलान् यदुवृष्ण्यंधकमधुदाशार्हकुकुरादिकान् १५ सभा॥
॥जितान्समाश्वास्यविदेशावासकर्शितान् निवासयत्स्वगेहेषुवित्तैःसंतर्प्यविश्वकृत् १६ कृष्णसंकर्ष॥
॥णभुजैर्गुप्तालब्धमनोरथाः गृहेषुरेमिरेसिद्धाःकृष्णरामगतज्वराः १७ वीक्षंतोऽहरहःप्रीतामुकुं॥
॥दवदनांबुजं नित्यंप्रमुदितंश्रीमत्सदयस्मितवीक्षणं १८ तत्रप्रवयसोऽप्यासन्युवानोतिबलौज॥
॥सःपिबंतोक्षैर्मुकुंदस्यमुखांबुजसुधांमुहुः १९ अथनंदंसमासाद्यभगवान्देवकीसुतःसंकर्षण॥
॥श्चराजेंद्रपरिष्वज्येदमूचतुः २० पितर्युवाभ्यांस्निग्धाभ्यांपोषितौलालितौभृशं पितृोरभ्यधिका॥
॥प्रीतिरात्मजेष्वात्मनोपिहि २१ सपितासाचजननीयौपुष्णीतांस्वपुत्रवत् शिशून्बंधुभिरुत्सृ॥
॥ष्टानकल्पैःपोषरक्षणे २२ यातयूयंव्रजंतातवयंचस्नेहदुःखितान् ज्ञातीन्वोद्रष्टुमेष्यामोवि॥
॥धायसुहृदांसुखं २३ एवंसांत्वय्यभगवान्नंदंसव्रजमच्युतः वासोलंकारकुप्याद्यैरर्हयामाससत्॥
॥कृतं २४ इत्युक्तस्तौपरिष्वज्यनंदःप्रणयविह्वलः पूरयन्नश्रुभिर्नेत्रेसहगोपैर्व्रजंययौ २५ श्री॥

दि १

नर

श्रीकृष्ण

यमेनत्याह पित्रोरिति आत्मनो देहाद्प्यात्मजेष्वभ्यधिका हि प्रीतिरिति २१ देवकीवसुदेवयोः पुत्रौ युवां नास्माकमत्राह सा वित्य
यिनवाच्यमित्याह सपितेति २२ २३ सव्रजं व्रजवासिभिः सहितं कुप्यानि सुवर्णरजताभ्यामतिरिक्तानि कांस्यादियात्राहीनिति तानि भूतिसि

॥श्रीरामः॥
॥१३१॥

एवं तावत् श्लोकद्वयेन युवयोरावयोश्च कामहानिर्जातेत्युक्तं आवयोः पुनर्युष्मत्परिचर्यालोपेन धर्महानिरपि जातेत्याह सर्वार्थसंभव इति
सर्वेषां पुरुषार्थानां संभवो यस्मिन् देहे । यतः याभ्यां जनितः पोषितश्च तयोः पित्रोर्निर्विशमानृण्यं मर्त्यः शतसंवत्सरमात्रेणायुषापि न प्राप्नो-
ति ५ तत्र ध्येयपितृयः पुत्रः कल्पः समर्थः सन्नपि देहेन धनेन च पित्रोर्वृत्तिं जीविकां न संपादयेत् तं प्रेत्य लोकान्तरे यमदूताः स्वदेहमांसं खादयं-
ति हीति ६ किं च मातापित्रादिशुश्रूषामकुर्वन् विफलजीवितश्च भवतीत्याह मातरमिति अबिभ्रत् अपुष्णन् श्वसन्नपि मृततुल्य एवेति ७

॥ सर्वार्थसंभवो देहो जनितः पोषितो यतः । न तयोर्याति निर्वेशं पित्रोर्मर्त्यः शतायुषा ५ यस्तयोरात्मजः कल्प आत्म-
ना च धनेन च । वृत्तिं न दद्यात्तं प्रेत्य स्वमांसं खादयन्ति हि ६ मातरं पितरं वृद्धं भार्यां साध्वीं सुतं शिशुं । गुरुं विप्रं प्र-
पन्नं च कल्पोऽबिभ्रत्श्वसन्मृतः ७ तन्नावकल्पयोः कंसान्नित्यमुद्विग्नचेतसोः । मोघमेते व्यतिक्रान्ता
दिवसा वामनर्चतोः ८ तत्क्षन्तुमर्हथस्तात मातर्नौ परतन्त्रयोः । अकुर्वतोर्वां शुश्रूषां क्लिष्टयोर्दुर्हृदा भृशं
९ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इति मायामनुष्यस्य हरेर्विश्वात्मनो गिरा । मोहितावङ्कमारोप्य परिष्वज्यापतुर्मुदं १० सिं-
चन्तावश्रुधाराभिः स्नेहपाशेन चावृतौ । न किंचिदूचतू राजन् बाष्पकण्ठौ विमोहितौ ११ एवमाश्वास्य पितरौ
भगवान् देवकीसुतः । मातामहं तूग्रसेनं यदूनामकरोन्नृपं १२ आह चास्मान्महाराज प्रजाश्चाज्ञप्तुमर्हसि
। ययातिशापाद्यदुभिर्नासितव्यं नृपासने १३ मयि भृत्य उपासीने भवतो विबुधादयः । बलिं हरन्त्य-
वनताः किमुतान्ये नराधिपाः १४ श्रीकृष्णायनमः

तत्तस्मान्नौ आवयोः मोघं व्यर्थं अनर्चतोः अपूजयतोः ८ दुर्हृदा कंसेन क्लिष्टयोः ९ १० ११ आश्वास्य सान्त्वयित्वा १२ त्वमेवात्रायो-
ग्य इति मा वदेत्याह ययातिशापादिति न तु नृपत्वेऽपि महाराज्यानरोध इति भावः १३ मम तादृशी शक्तिर्नास्तीति चेत्तत्राह

भा॰ द॰ पू॰
१३२

तावतीः चतुःषष्टिकलाः ताश्च शैवतन्त्रोक्ता लिख्यन्ते यथा गीतं १ वाद्यं २ नृत्यं ३ नाट्यं ४ आलेख्यं ५ विशेषकच्छेद्यं ६ तण्डुलकुसुमबलिविका-
राः ७ पुष्पास्तरणं ८ दशनवसनाङ्गरागाः ९ मणिभूमिकाकर्म १० शयनरचनं ११ उदकवाद्यम् १२ उदकघातः १३ चित्रयोगाः १४ माल्यग्रथनविकल्पाः १५
शेखरापीडयोजनं १६ नेपथ्ययोगाः १७ कर्णपत्रभङ्गाः १८ सुगन्धयुक्तिः १९ भूषणयोजनं २० ऐन्द्रजालाः २१ कौचुमारयोगाः २२ हस्तला-
घवं २३ चित्रशाकापूपभक्ष्यविकारक्रियाः २४ पानकरसरागासवयोजनं २५ सूचीवायकर्म २६ सूत्रक्रीडा २७ वीणाडमरुकवाद्यानि २८ प्रहे-
लिका २९ प्रतिमाला ३० दुर्वाचकयोगाः ३१ पुस्तकवाचनं ३२ नाटकाख्यायिकादर्शनं ३३ काव्यसमस्यापूरणं ३४ पट्टिकावेत्रवाणविक-
ल्पाः ३५ तर्ककर्माणि ३६ तक्षणं ३७ वास्तुविद्या ३८ रूप्यरत्नपरीक्षा ३९ धातुवादः ४० मणिरागज्ञानं ४१ आकरज्ञानं ४२ वृक्षायुर्वेदयोगाः ४३ मेषकुक्कु-

१ कृतनेमौ

अहोरात्रैश्चतुःषष्ट्या संयत्तौ तावतीः कलाः। गुरुदक्षिणयाचार्यं छन्दयामासतुर्नृप ३६ द्विजस्तयोस्तं म-
हिमानमद्भुतं संलक्ष्य राजन्नतिमानुषीं मतिं। संमन्त्र्य पत्न्या स महार्णवे मृतं बालं प्रभासे वरयांबभूव ह
३७ तथेत्यथारुह्य महारथौ रथं प्रभासमासाद्य दुरन्तविक्रमौ। वेलामुपव्रज्य निषीदतुः क्षणं सिन्धुर्वि-
दित्वार्हणमाहरत्तयोः ३८ तमाह भगवानाशु गुरुपुत्रः प्रदीयतां। योऽसाविह त्वया ग्रस्तो बालको म-
हतोर्मिणा ३९ श्रीसमुद्र उवाच

टलावकयुद्धविधिः ४४ शुकसारिकाप्रलापनं ४५ उत्सादनं ४६ केशमार्जनकौशलं ४७ अक्षरमुष्टिकाकथनं ४८ म्लेच्छितकविकल्पाः ४९ देशभाषा-
ज्ञानं ५० पुष्पशकटिकानिमित्तज्ञानं ५१ यन्त्रमातृका ५२ धारणमातृका ५३ संवाच्यं ५४ मानसीकाव्यक्रिया ५५ अभिधानकोशः ५६ छन्दोज्ञानं ५७
क्रियाविकल्पाः ५८ वस्त्रगोपनानि ५९ छलितकयोगाः ६० आकर्षक्रीडा ६१ बालक्रीडनकानि ६२ वैनयिकानां वैजयिकानां व्यायामिकानां
च विद्यानां ज्ञानानि ६४ इति चतुःषष्टिः कलाः छन्दयामासतुः उपलोभितवन्तौ ३६ प्रभासे तेऽते मृतं महार्णवे मृतं बालं वरया-
मास ईप्सितवानिति विदित्वा समुद्रः तयोरर्हणमाजहारेति ३८

श्री हलः
१३२

पुरोधसा गर्गाचार्येण द्विजसंस्कृतिमुपनयनं २६ गावो गाः रुक्ममालाविभूषिताः स्वलंकृताः क्षौमवस्त्रमालावतीः २७ याः स्वमनोदत्ता आसन् ताश्चाद
दात् न तु ताः कंसेन हृताः स्मृत्वा तेजो गोष्ठिर्ददाविदस्माह कंसेनेति २८ गायत्रं व्रतं ब्रह्मचर्यं २९ प्रभवौ कर्षेण सर्वस्यामिति प्रभवौ अत एव सर्वज्ञौ स्वतः
सिद्धममलं ज्ञानं प्रच्छादयन्तौ नरचेष्टितैः ३०-३१ यथा यथावत् उपसाद्य प्राप्य गुरौ वृत्तिमनिंद्यां ग्राहयंतौ शिक्षयंतौ गुरुसमीपे तौ उपगतौ सेवि
तवंतौ वा विपर्ययः ३२ शुद्धभावो यासु अनुवृत्तिषु ताभिः सांगोपनिषदः अंगानि शिक्षादीनि तैः उपनिषद्भिश्च सहितान् ३३ सरहस्यं मंत्रदेवताको

अथ शूरसुतो राजन् पुत्रयोः समकारयत् पुरोधसा ब्राह्मणैश्च यथावद् द्विजसंस्कृतिं २६ तेभ्योऽदाद् दक्षिणा गावो रुक्म
माला स्वलंकृताः स्वलंकृतेभ्यः संपूज्य सवत्साः क्षौममालिनीः २७ याः कृष्णरामजन्मर्क्षे मनोदत्ता महामतिः
ताश्चाददादनुस्मृत्य कंसेनाधर्मतो हृताः २८ ततश्च लब्धसंस्कारौ द्विजत्वं प्राप्य सुव्रतौ गर्गाद्यदुकुलाचार्या
द्गायत्रं व्रतमास्थितौ २९ प्रभवौ सर्वविद्यानां सर्वज्ञौ जगदीश्वरौ नान्यसिद्धामलज्ञानं गूहमानौ नरेहितैः
३० अथो गुरुकुले वासमिच्छंतावुपजग्मतुः काश्यं सांदीपनिं नाम ह्यवंतिपुरवासिनं ३१ यथोपसाद्य तौ
दांतौ गुरौ वृत्तिमनिंदितां ग्राहयंतावुपेतौ स्म भक्त्या देवमिवादृतौ ३२ तयोर्द्विजवरस्तुष्टः शुद्धभावानुवृ
त्तिभिः प्रोवाच वेदानखिलान् सांगोपनिषदो गुरुः ३३ सरहस्यं धनुर्वेदं धर्मान्न्यायपथांस्तथा तथा चान्वी
क्षिकीं विद्यां राजनीतिं च षड्विधां ३४ सर्वं नरवरश्रेष्ठौ सर्वविद्याप्रवर्तकौ सकृन्निगदमात्रेण तौ संजगृहतु
र्नृप ३५

न सहितं धर्मान् मन्वादिधर्मशास्त्राणि न्यायपथान् मीमांसादीन् आन्वीक्षिकीं तर्कविद्यां षड्विधां संधिविग्रहयानासनद्वैधाश्र
यः इत्येवं षड्विधां राजनीतिं ३४ सकृन्निगदमात्रेण एकवारं गुरोरुच्चारणमात्रेण ३५ श्रीलक्ष्मायनमः श्रीगोपालजीन्मः

कामचारं द्विजातिः सन्यासिनस्त्यातिसंपुन गृहे स्त्रीन मनुप्राप्य सख्या गोपीरूपां दिशात २ गोपीनां सांत्वनं प्रतिरहस्यं सन मंत्रसाध्य मिति तद्ध्य मुद्धवं विशिनष्टि वृष्णीनामिति बुद्धिसत्तमः बुद्ध्यातिश्रेष्ठः २३ गोपीनां विशेषतः संदेशे कारणमाह ता इति मय्येव संकल्पात्मकं मनो यासां ताः स्व हमेव प्राणो यासां ताः मदर्थे त्यक्ता दैहिका पतिपुत्रादयो याभिस्ताः ततः किमत आह ये इति मन्निमित्तं त्यक्तौ लोकधर्मौ इहामुत्र सुखे तेन तत्साधना नि च यैस्तान्बिभर्मि संवर्धयामि सुखयामि स्पर्थः ४ तासां वियोगाधिं दर्शयति द्वयेन मयि ता इति विरहे औत्कंठ्येन विह्वला परवशाः ५

॥श्रीशुक उवाच॥ वृष्णीनां प्रवरो मंत्री कृष्णस्य दयितः सखा शिष्यो बृहस्पतेः साक्षादुद्धवो बुद्धिसत्तमः १ तमाह भगवान्प्रेष्ठं भक्तमेकांतिनं क्वचित् गृहीत्वा पाणिना पाणिं प्रपन्नार्तिहरो हरिः २ गच्छोद्धव व्रजं सौम्य पित्रोर्नौ प्रीतिमावह गोपीनां मद्वियोगाधिं मत्संदेशैर्विमोचय ३ ता मन्मनस्का मत्प्राणा मदर्थे त्यक्तदैहिकाः मामेव दयितं प्रेष्ठमात्मानं मनसा गताः ४ ये त्यक्तलोकधर्माश्च मदर्थे तान्बिभर्म्यहं ५ मयि ताः प्रेयसां प्रेष्ठे दूरस्थे गोकुलस्त्रियः स्मरंत्योंग विमुह्यंति विरहौत्कंठ्यविह्वलाः ६ धारयंत्यतिकृच्छ्रेण प्रायः प्राणान्कथंचन प्रत्यागमनसंदेशैर्बल्लव्यो मे मदात्मिकाः ७ ॥श्रीशुक उवाच॥ इत्युक्त उद्धवो राजन्संदेशं भर्तुरादृतः आदाय रथमारुह्य प्रययौ नंदगोकुलं ८ श्रीकृष्णाय नमः श्रीदामोदरं

गोकुलान्निर्गमनसमये शीघ्रमागमिष्यामि इति ये प्रत्यागमनसंदेशास्तैर्मे मदात्मिका वल्लव्यो गोप्यः मदात्मिका इति तासा मात्मा स्वदेहे यद्दिशा न हि विरहतापेन दग्धस्तैवमपि वर्तमानत्वात् कथंचिज्जीवंतीति भावः ६ संदेशं नवनीतानां वियोगेनेन हि सर्वात्मना कृष्णविरहितस्याहिकं ७ ८ श्रीहरे राम हरे राम राम राम हरे हरे हरे कृष्ण हरे कृष्ण कृष्ण कृष्ण हरे हरे श्रीकृष्ण

नं०२

प०२
पद्यौ सं०

श्रीशुक उवाच

श्रीकृष्ण
१३३

पंचजनस्य सुरोऽहार्षीदित्येव सच महान् ममासाध्य इत्यर्थः ४०-२ सपर्यां पूजां ४३ सर्वेषां भूतानामाशय आश्रयः स्थानं तत्कारणं नितान्यालयो निवासो यस्य तं ४४ निजं कर्मैव बंधनं यस्य तं यथा भूतमपि मदाज्ञापुरस्कारेणानय तस्मै नहि षष्ठ्यर्थे ४५
४६ वत्सेति प्राधान्येनैकस्य संबोधनं गुरोर्निष्क्रियो गुरुदक्षिणा युष्मद्विधयोर्गुरोः सकामाः नामधेयेको नु कामो विशि

॥ समुद्र उवाच ॥ नैवाहार्षमहं देव दैत्यः पंचजनो महान् अंतर्जलचरः कृष्ण शंखरूपधरोऽसुरः ४० आस्ते तेना-
हृतो नूनं तच्छ्रुत्वा सत्वरं प्रभुः जलमाविश्य तं हत्वा नापश्यदुदरेऽर्भकं ४१ तदंगप्रभवं शंखमादाय रथ-
मागतं ततः संयमनीं नाम यमस्य दयितां पुरीं गत्वा जनार्दनः शंखं प्रदध्मौ सहलायुधः ४२ शंखनिर्ह्रा-
दमाकर्ण्य प्रजासंयमनो यमः तयोः सपर्यां महतीं चक्रे भक्त्युपबृंहितां ४३ उवाचावनतः कृष्णं सर्व-
भूताशयालयं लीलामनुष्य हे विष्णो युवयोः करवाम किं ४४ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ गुरुपुत्रमिहानीतं नि-
जकर्मनिबंधनं आनयस्व महाराज मच्छासनपुरस्कृतः ४५ तथेति तेनोपानीतं गुरुपुत्रं यदूत्तमौ द-
त्वा स्वगुरवे भूयो वृणीष्वेति तमूचतुः ४६ ॥ गुरुरुवाच ॥ सम्यक्संपादितो वत्स भवद्भ्यां गुरुनिष्क्रयः
को नु युष्मद्विधगुरोः कामानामवशिष्यते ४७ गच्छतं स्वगृहं वीरौ कीर्तिर्वामस्तु पावनी छंदांस्ययातया-
मानि भवंत्विह परत्र च ४८ गुरुणैवमनुज्ञातौ रथेनानिलरंहसा आयातौ स्वपुरं तात पर्जन्यनिनदेन वै ॥
समनंदन् प्रजाः सर्वा दृष्ट्वा रामजनार्दनौ अपश्यंत्यो बह्वहानि नष्टलब्धधना इव ५० ॥ इति श्रीभागवते महापु-
राणे दशमस्कंधे गुरुपुत्रानयनं नाम पंचचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥ १ ॥

यमेन को याति ४७ हे वीरौ ४८ अनिलवद्रंहो वेगो यस्य तेन पर्जन्यो मेघः तद्वन्निनादो यस्य तेन ४९ नष्टमदृष्टं तत्पुनर्लब्धं धनं यामि-
स्ता इव ५० ॥ इति दशमे पंचचत्वारिंशः ॥ ४५ ॥ षट्चत्वारिंशके घोषमुद्धवं वै वनाद्धरिः प्रशोक्तानंदयोः स्वकेः स्वः शोकापनोदनं १

॥भा॰ द॰ पू॰॥
॥१३८॥

अप्यायास्यति मागमिष्यति किं १९ आत्मोपकारस्मरणादिभिरनुपमानंदेनाभिभूयमानः श्लोकैः दावाग्नेरित्यादिभिर्नाताताद्
श्रीत्वेति रक्षितास्सर्पाच्चेति अन्येभ्यश्च दुरतिक्रमेभ्यो मृत्युभ्यः आत्मसेन रहिताः २० किंच स्मरतां मितितिलीलया अपांगेन नि
रीक्षितं अंग हे उद्धव २१ न केवलं शिथिला एव किंतु शनैः तदपरसंतीत्याह सरिदिति सरितः शैलाश्च वनोद्देशाश्च तान्

अप्ययास्यति गोविंदः स्वजनान्सकृदीक्षितुं कर्हि द्रक्ष्याम तद्वक्त्रं सुनसं सस्मितेक्षणं दावाग्नेर्वातवर्षाच्च व
षसर्पाच्च रक्षिताः दुरत्ययेभ्यो मृत्युभ्यः कृष्णेन सुमहात्मना २० स्मरतां कृष्णवीर्याणि लीलापांगनिरी
क्षितं हसितं भाषितं चांग सर्वा नः शिथिलाः क्रियाः २१ सरिच्छैलवनोद्देशान्मुकुंदपदभूषितान् आ
क्रीडानीक्षमाणानां मनो याति तदात्मतां २२ मन्ये कृष्णं च रामं च प्राप्ताविह सुरोत्तमौ सुराणां मह
दर्थाय गर्गस्य वचनं यथा २३ कंसं नागायुतप्राणं मल्लौ गजपतिं तथा अवधिष्टां लीलयैव
पशूनिव मृगाधिपः २४ तालत्रयं महासारं धनुर्यष्टिमिवेभराट् बभंजैकेन हस्तेन सप्ता
हमदधाद्गिरिं २५ प्रलंबो धेनुकोरिष्टस्तृणावर्तो बकादयः दैत्याः सुरासुरजितो हता येनेह ली
लया २६ ॥श्रीशुक उवाच॥ इति संस्मृत्य संस्मृत्य नंदः कृष्णानुरक्तधीः अत्युत्कंठोभवत्तूष्णीं प्रेम
प्रसरविह्वलः २७ यशोदा वर्ण्यमानानि पुत्रस्य चरितानि च शृण्वंत्यश्रूण्यवास्राक्षीत्स्नेहस्नुत
पयोधरा २८ तयोरित्थं भगवति कृष्णे नंदयशोदयोः वीक्ष्यानुरागं परमं नंदमाहोद्धवो मुदा २९
॥उद्धव उवाच॥ युवां श्लाघ्यतमौ नूनं देहिनामिह मानद नारायणेखिलगुरौ यत्कृता मतिरीदृशी ३०

[illegible]डान् क्रीडास्थानानि २२ सुराणामर्थाय महदीति गर्गस्य वचनं यथा २३ न केवलं तद्वचनानुसारेणैव वय

॥श्रीरामः॥
॥१३८॥

नो२

ततो गोपीभिर्ज्ञातत्वेन नंदसंगेन धावनिति तत्र यति ८ व्रजं वर्णयति पंचभिः वासि
तिस्नोचीत सर्वलंगतत्र(नि)सनिष्पन्नं पानं यस्येति ततो गोपीभिर्ज्ञातत्वेन युध्यद्भिः ऋषिभिर्मत्तैर्गोवृषैर्नादितं गा(व)स्त्रासितैर्धेनुभिः स्ववत्सकाम्ब्राति
नाद्यैः इत्यादिभिः वासितं पुष्पवं(सो) गावः तन्निमित्तमभितो युध्यद्भिः ऋषभैर्मत्तैर्गोवृषैर्नादितं नित्यं ... लोकैः नित्यनेनच १० गा
८ विलं घटिभिस्तन्निद्भिः गोदोहशब्दैः सहासितो रवाः मुंचनयग्रानय गृहाण देहीत्यादयो यस्मिं स्तत् वेणूनां निस्वनेन च ११

वासितार्थेभियुध्य
भानोनंदव्रजंश्रीमत् तिस्नोलोबतति विज्ञावसौ ... धानः प्रविशतां पश्यूनां खुररेणुभिः ८ वासितार्थेभियुध्य
द्भिर्नादितं ऋषिभिर्वृषैः धावंतीभिश्च वास्राभिरूधोभारैः स्ववत्सकान् ९ इतस्ततो विलंघद्भिर्गोवत्सै
र्मंडितं सितैः गोदोहशब्दाभिरवैर्वेणूनां निस्वनेनच १० गायंतीभिश्च कमनीयाणि कर्माणि बलकृष्ण
योः स्वलंकृताभिर्गोपीभिर्गोपैश्च सुविराजितं ११ अग्न्यर्कातिथिगोविप्रपितृदेवार्चनान्वितैः धूपदी
पैश्च माल्यैश्च गोपावासैर्मनोरमं १२ सर्वतः पुष्पितवनं द्विजालिकुलनादितं हंसकारंडवाकीर्णैः
पद्मखंडैश्च मंडितं १३ तमागतं समागम्य कृष्णस्यानुचरं प्रियं नंदः प्रीतः परिष्वज्य वासुदेवं धिया र्प
यत् १४ भोजितं परमान्नेन संविष्टं कशिपौ सुखं गतश्रमं पर्यपृच्छत् पादसंवाहनादिभिः १५ कच्चिदं
ग महाभाग सखा नः शूरनंदनः आस्ते कुशल्यपत्याद्यैर्युक्तो मुक्तः सुहृद्वृतः १६ दिष्ट्या कंसो हतः पा
पः सानुगः स्वेन पाप्मना साधूनां धर्मशीलानां यदूनां द्वेष्टि यः सदा १७ अपि स्मरति नः कृष्णो मा
तरं सुहृदः सखीन् गोपान्व्रजं चात्मनाथं गावो वृंदावनं गिरिं १८ श्री०

यं तोभिर्गोपालिगोपैश्च सुविराजितं ११ अग्न्यादिपूर्चनान्वितैः गोपगेहैः धूपादिभिश्च मनोरमं १२ षंडः समूहः १३ अर्चयामास
जया मास १४ १५ १६ साधूनामिति कर्मणि षष्ठी १७ गावो गाः गिरिं गोवर्धनं १८ श्री कृष्णायनमः श्री रामो हरायनमः

नंदआन॥

क्रीडार्थो सोपि साधूनां परित्राणाय कल्पते सत्त्वं रजस्तम इति भजते निर्गुणो गुणान् २
ततोपि क्री

ना॰ १॰ पू॰ ॥१३५॥

तस्यात्मारामेत्वं न्नस्य ति हेगमनं स्यास्ति प्रियात्पित्रादीन्विहाय न संगच्छत इति मन्येत त्राह न ह्यस्येति अस्य प्रियादयो न हि सन्ति तत्र हेतुः अमानिनः समानस्येति च ३७।३८ सोपि जन्मकर्मादिरहितोपि क्रीडाप्रयोजनः सन् साधूनां परिपालनाय सदसन्मिश्रयोनिषु सात्त्विकनामस राजस योनिषु पश्वादेवादिमत्स्यादिनृसिंहादियोनिषु आविर्भवतीत्यर्थः ३९ ननु जन्मादिकर्मादिरहितस्य कुत एतत्तत्राह सत्त्वमिति क्रीडार्थमेवेदं तथापि मायागुणैरीर्घ्यत इत्यर्थः ४० अत्राविद्योपाधेर्जीवस्य कर्तृत्वं दृष्टान्तेनाह कुर्वन् तस्याविद्ययैव कर्तृत्वं दृष्टान्तेनाह कुर्वन् तस्याविद्ययैव कर्तृत्वमिति

न ह्यस्यास्ति प्रियः कश्चिन्नाप्रियो वास्त्यमानिनः नोत्तमो नाधमो वापि समानस्यासमोपि वा ३७ न माता न पिता तस्य न भार्या न सुतादयः नात्मीयो न परश्चापि न देहो जन्म एव च ३८ न चास्य कर्म वा लोके सदसन्मिश्रयोनिषु क्रीडन्नतीतोत्र गुणैः सृजत्यवति हन्त्यजः ४० यथा भ्रमरिकादृष्ट्या भ्राम्यतीव महीयते चित्ते कर्तरि तत्रात्मा कर्तेवाहंधिया स्मृतः ४१ युवयोरेव नैवायमात्मजो भगवान् हरिः सर्वेषामात्मजो ह्यात्मा पिता माता स ईश्वरः ४२ दृष्टं श्रुतं भूतभवद्भविष्यत्स्थास्नुश्चरिष्णुर्महदल्पकं च विनाच्युताद्वस्तुतरां न वाच्यं स एव सर्वं परमार्थभूतः ४३

माता

सदृष्टान्तमाह यथेति भ्रमरिकापरिभ्रमणं तयोपलक्षितया दृष्ट्या भूरपि भ्राम्यतीति यथा प्रतीयते एवं चित्ते कर्तरि सति तत्र चित्ते अहंधिया आत्माध्यासेन आत्मा कर्ता स्मृतो यथा तद्वदिति ४१ किंच युवयोरेव नायमात्मजः किंतु सर्वेषामपि तत्रापि नात्मजः एव किंतु शत्रुमित्रादिरूपोपीति ४२ सर्वात्मत्वं निरूपयन् नमोहनिरत्नयेसंबंधमनेकांतिकीति करोति युवयोरेवेति द्वाभ्यां अच्युतादिनातराणि तरां तत्त्वतो वाच्यं निर्वचनार्हं वस्तु नास्तीति ४३

श्रीकृष्ण ॥१३५॥

विलक्षणत्वमेव जगत्कारणत्वेनानिर्दिष्टं तेन चाह एताविति रामो मुकुन्दश्च एतौ विश्वस्य बीजयोनी निमित्तोपादाने न नु पुरुषप्रधा-
नयोरधीनकारणे निर्दिष्टे इत्यत आह पुरुषः प्रधानमिति पुरुषांशः प्रधानं शक्तिः अतः प्रधानपुरुषावप्येतावित्यर्थः एवं जगत्कार-
णत्वं किं च अन्वीय भूतेषु भूतेष्वनुप्रविश्य भूतानां चानुप्रविष्टस्य विलक्षणस्य नानाविधस्य ज्ञानस्य जीवस्य ईशाते ईश्वरौ
भवतः कुतः पुराणौ अनादी अनादित्वात् कारणत्वं तत्तत्र नियन्तृत्वमित्यर्थः ३१ ननु स्वस्यादिकर्मानेकजन्मानुष्ठिताद्दिजन्मदर्शनात्
तस्याप्येभ्यः को विशेषः इत्याशंक्याह यस्मिन्निति ... कर्माशयं कर्मवासनां निर्हृत्य ... ब्रह्ममयः स्वरूपज्ञानवान् अर्क-
वर्णः शुद्धसत्वमूर्तिः सन् परां गतिं तत्स्वरूपं याति ३२ अखिलस्यात्मा चाहेतुश्च तस्मिन् कारणेन मर्त्य... तनौ महात्मन् परिपूर्णौ

दूरेन ४

एतौ हि विश्वस्य च बीजयोनी रामो मुकुन्दः पुरुषः प्रधानं अन्वीय भूतेषु विलक्षणस्य ज्ञानस्य चेशात इमौ पुराणौ
३१ यस्मिन् जनः प्राणवियोगकाले क्षणं समावेश्य मनो विशुद्धं निर्हृत्य कर्माशयमाशु याति परां गतिं ब्र-
ह्ममयोऽर्कवर्णः ३२ तस्मिन् भवन्तावखिलात्महेतौ नारायणे कारणमर्त्यमूर्तौ भावं विधत्तां नितरां महा-
त्मन् किं वावशिष्टं युवयोः सुकृत्यं ३३ आगमिष्यत्यदीर्घेण कालेन व्रजमच्युतः प्रियं विधास्यते पि-
त्रोर्भगवान् सात्वतां पतिः ३४ हत्वा कंसं रंगमध्ये प्रतीपं सर्वसात्वतां यदाह वः समागत्य कृष्णः सत्यं
करोति तत् ३५ मा खिद्यतं महाभागौ द्रक्ष्यथः कृष्णमन्तिके अन्तर्हृदि स भूतानामास्ते ज्योतिरिवैधसि
३६

भवन्तौ किं कुरुतः अतः कृतकृत्यावित्यर्थः ३३ प्रस्तुतमाह आगमिष्यतीति पित्रोर्युवयोः ... प्रियं व्रजे नागत्य च स्नेहदुः-
खितान् ज्ञातीन् ... मोक्ष्यामो विधाय ... सुखमिति ... सत्यं करिष्यतीति ३४ ३५ कालविलंबन-
मसहमानौ प्रत्याह मा खिद्यतामिति हे महाभागौ अन्तिके इदानीमेव समीपे वा कृष्णं ... इत्यत आह अन्तर्हृदीति
न हि सर्वं किमिति न दृश्यते नत्राह ज्योतिरिवेति तद्यथा मथनं विना न दृश्यते ... भक्तिं विना ... ३६

त्यामा वि　　　　　　　　　　　　　　　　　　प्रस्थापित

षपीच्यं सुंदरं दर्शनं यस्य सः अच्युतस्येव वेषो भूषणानि च यस्य सः कोयं कुतो वा कस्य चेति विवदंतः सत्यं परिवव्रुः २।३ पार्षदं से-
वकं ४ पित्रोः प्रियचिकीर्षयेत्यत्र हेतुः स्नेहानुबंध इति ५ अन्यथा गोव्रजे तस्येत्यत्र हेतुः अर्थकृता कार्यनिमित्ता विडंबन-
मनुकरणमात्रं न तु वास्तवी मैत्री पुंभिरिति दृष्टांतो ६ अस्यैवान्यार्थदर्शनेन प्रपंचः निःस्वमिति हीनादक्षिणायेन तं यागं ७
पतितपत्रविगतफलं रत्नं अत्र स्नामनुरक्तामित्यर्थः ८ त्यक्तलौकिका त्यक्तलोकव्यवहाराः ९ प्रियस्य कर्माणि गायंत्यः तस्य
बाल्यकैशोरयोर्यानि कर्माणि तानि संस्मृत्य संस्मृत्य गतह्रियः सत्यो रुदंत्यश्च तमेव ध्यायंतीति सर्वक्रियायेवसंबंधः १० प्रियेण

सुविस्मिताः कोयमपीच्यदर्शनः कुतश्च कस्याच्युतवेषभूषणः इति स्म सर्वाः परिवव्रुरुत्सुकास्तमुत्तमश्लोकपदां-
बुजाश्रयं २ तं प्रश्रयेणावनताः सुसत्कृतं सव्रीडहासेक्षणसूनृतादिभिः रहस्यपृच्छन्नुपविष्टमासने विज्ञाय
संदेशहरं रमापतेः ३ जानीमस्त्वां यदुपतेः पार्षदं समुपागतं भर्त्रेह प्रेषितः पित्रोर्भवान्प्रियचिकीर्षया ४ अ-
न्यथा गोव्रजे तस्य स्मरणीयं न चक्ष्महे स्नेहानुबंधो बंधूनां मुनेरपि सुदुस्त्यजः ५ अन्येष्वर्थकृता मैत्री यावदर्थ-
विडंबनं पुंभिः स्त्रीषु कृता यद्वत्सुमनःस्विव षट्पदैः ६ निःस्वं त्यजंति गणिका अकल्पं नृपतिं प्रजाः अधी-
तविद्या आचार्यमृत्विजो दत्तदक्षिणं ७ खगा वीतफलं वृक्षं भुक्त्वा चातिथयो गृहं दग्धं मृगास्तथारण्यं जारो भु-
क्त्वा रतां स्त्रियं ८ इति गोप्यो हि गोविंदे गतवाक्कायमानसाः कृष्णदूते व्रजं याते उद्धवे त्यक्तलौकिकाः ९ गा-
यंत्यः प्रियकर्माणि रुदंत्यश्च गतह्रियः तस्य संस्मृत्य संस्मृत्य यानि कैशोरबाल्ययोः १० काचिन्मधुकरं दृष्ट्वा
ध्यायंती कृष्णसंगमं प्रियप्रस्थापितं दूतं कल्पयित्वेदमब्रवीत् ११ श्रीकृष्णः

श्रीकृष्णेन मां प्रसादयितुं प्रस्थापितोयं दूत इति कल्पयित्वाऽब्रवीत् यद्वा तस्मिन्नप्युद्धवे प्रियप्रस्थापितो दूत इति दृष्टिं कृत्वा
मधुकरायदेशेनोद्धवमेवाब्रवीत् ११ श्रीहरे राम हरे राम राम राम हरे हरे हरे कृष्ण हरे कृष्ण कृष्ण कृष्ण हरे हरे श्रीकृष्णः

श्रीगोपालकृष्ण　जयमतं २　श्रीकृष्णः १३९

शयान्विरूप्य प्रजल्पवाल्लून्रेहस्याहीन् ४४ मणिभिः कोप्याद्दिषुस्थितैः रत्नैर्विकर्षत्सु भुजे कंकणानां स्रजो यासां ताः
चलंतो नितंबाः लनाहाराश्च यासां कुंडलैस्त्विषंतः स्फुरंतः कपोला यासां अरुणनिकुंकुमानि येषु तान्याननानि यासां ता
एवंताश्च ताश्च ४८ सखभ्रजौकसो गोप्यः अक्रोधमाहुः अक्रूर इति पूर्वं साधितवानि स्वार्थसाधनः महाहुः येन नीत इति
४४ कंसं घातयित्वा पुनः किमर्थमागत इत्याशंक्य कार्यं संभावयंति किमिति न हासाधितेः कार्येणा प्रातस्य भर्तुः पा
लुनरेप्रेतस्य मृतस्य कंसस्य निःकृतिमौर्ध्वदेहिकमस्माभिः साधयिष्यते किं अस्मन्मांसैः पिंडान्कृत्वा हा स्यमी
एवं निशासा ब्रुवतोर्व्रतीतानंदस्य कृष्णानुचरस्य राजन् गोप्यः समुत्थाय निरूप्य हयान्वाल्लूत्तमभ्यर्च्य ह धीन्य

श्रीशुक उवाच

मंपन् ४४ ताहीयुद्दाय्वैर्मणिभिर्विरिंजुरज्जुविकर्षद्भुजकंकणास्रजः चलन्नितंबलनहारकुंडलत्विषा क
पोलारुणकुंकुमाननाः ४५ उद्गायतीनामरविंदलोचनं व्रजांगनानां दिवमस्पृशद्ध्वनिः दधमश्रनिर्म
थनशब्दमिश्रितो निरस्यते येन दिशाममंगलं ४६ भगवत्युदिते सूर्ये नंदद्वारि व्रजौकसः दृष्ट्वा रथं शा
तकौंभं कस्यायमितिचाब्रुवन् ४७ अक्रूर आगतः किं वायः कंसस्यार्थसाधकः येन नीतो मधुपुरीं रु
ल्मः कमललोचनः ४८ किं साधयिष्यत्यस्माभिर्भर्तुः प्रेतस्य निःकृतिं इति स्त्रीणां वदंतीनां उद्धवोगा
त्कृताह्निकः ४९ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे उद्धवागमनं नाम षट्चत्वारिंशोध्यायः ४६

श्रीशुक उवाच

तं वीक्ष्य कृष्णानुचरं व्रजस्त्रियः प्रलंबबाहुं नवकंजलोचनं पीतांबरं पुष्करमालिनं ल
सन्मुखारविंदं मणिमृष्टकुंडलं १

स्वार्थः एवं वदंतीनां स्त्रीणां तत्र स निर्मिन्न वसतेतन स्नानादि नियम उद्धवः आगत इति ४९ इति दशमे षट्चत्वारिंशः ४६

॥ भा॰ द॰ प्र॰ ॥
॥ २३७ ॥

नुस्मरन्त्याः १ च १

नौ मातर्मेवं चोच्यमनुस्मरन्त्यां गविद्भ्यः वयमपि नो वसीदतीत्याह दिवीति दिवि भुवि रसातले च याः स्त्रियः स्युस्ताः का नाम दुरापा अन्तरं ता न तादृश्यः यत्तस्य सर्वथा कपटेन रुचिरेण हासेन भ्रूविजृम्भो यस्य तस्य हे कपटेतिवा किंच यस्य चरणरजः श्रीः सेवते तत्र वयं काः स्म अपिच यद्यप्येवं तथापि कृपणपक्षे कृपणानुकंपिनि पुरुषे उत्तमश्लोकशब्दो भवतीति तथा कथनीयं त्वयेति भावः १५ पादमूले प्रविशन्तं तं तत्समापयितुं ध्यात्मिव मत्वाह शिरसि न्यस्तं पादं विसृज तथाप्यमुं च न त्यजामि वेद्मीति मुकुंदात्सकाशात् आगतस्त्वं ततः शिक्षितः सर्वथा हे सखे दूत कर्मभिः चाटुकारैः प्रियोक्तिरच

दिवि भुवि च रसायां काः स्त्रियस्तद्दुरापाः कपटरुचिरहासभ्रूविजृंभस्य याः स्युः चरणरज उपास्ते यस्य भूति
र्वयं का अपि च कृपणपक्षे ह्युत्तमश्लोकशब्दः १५ विसृज शिरसि पादं वेद्म्यहं चाटुकारैरनुनयविदुषस्ते
भ्येत्य दौत्यैर्मुकुंदात् स्वकृत इह विसृष्टापत्यपत्यन्यलोका व्यसृजदकृतचेताः किं नु संधेयमस्मिन् १६ श्रीशुकः

पत्यान्य १

नात्मिः अनुनयविदुषः प्रार्थनाचतुरस्य ते सर्वमहं वेद्मि मुकुंदस्य तत्त्वमपि अविश्वसनीय इति भावः ननु तेन किमपराधं तत्राह स्वकृते तदर्थ
मेव विसृष्टाः अपत्यपत्यन्यलोकाः अपत्यानि पतयश्चेति इहलोकः अन्यलोको धर्मसाध्यः याभिस्ताः नः अकृतचेताः अकृतचेताः
असंस्थितचित्तो योऽत्यजत् अस्मिन् किंनु संधानं कर्तव्यमिति १६ श्री

॥ श्रीशुक ॥
॥ २३७ ॥

ति २ ५४

हेमधुप कितवस्य धूर्तस्य बंधो नोस्माकं अंघ्रिं मा स्पृश मा मां नमस्कारेण प्रार्थय प्रस्तेस्वार्थः तत्किमित्यपेक्षायां कृष्णवर्णस्य त
स्य श्मश्रूणां लोहितत्वे कारणमुत्प्रेक्षते मानाह सपत्न्याः कुचाभ्यां विलुलिता संमर्दिता या श्रीकृष्णस्य वनमाला स्रग्तत् एव नसाः
कुंकुमं येषु तैः श्मश्रुभिरुपलक्षितः किंतु तासामेव मानिनीनां प्रसादं मधुपतिर्वहतु किमस्मत्प्रसादेनेन तस्य यदुसदसि विडं
बंउपहासास्पदं कृतः यस्य दूतस्त्वमीदृक् ईदृशः १२ ननु किमित्येवमकृजानीये किं वल्लेनापि कृतमत आह सकृदिति
नवादृक् त्वादृशो दुर्मनाः सुमनसः कुसुमानि यथा त्यजति तद्वत् स्वहेयतां विज्ञस्य तस्य पादपद्मं श्रीः कथं सेवते नो विदितं

॥ गोप्य ऊचुः ॥ मधुप कितवबंधो मा स्पृशांघ्रिं सपत्न्याः कुचविलुलितमालाकुंकुमश्मश्रुभिर्नः ॥ वहतु
॥ मधुपतिस्तन्मानिनीनां प्रसादं यदुसदसि विडंब्यं यस्य दूतस्त्वमीदृक् १२ सकृदधरसुधां स्वां मोहिनीं पायपि
॥ त्वा सुमनस इव सद्यस्तत्यजेस्मान्भवादृक् परिचरति कथं तत्पादपद्मं तु पद्मा ह्यपि बत हृतचेता उत्त
॥ मश्लोकजल्पैः १३ किमिह बहु षडंघ्रे गायसि त्वं यदूनामधिपतिमगृहाणामग्रतो नः पुराणं विजय
सखसखीनां गीयतां तत्प्रसंगः क्षपितकुचरुजस्ते कल्पयंतीष्टमिष्टाः १४

मयेत्याह अपि बत हे उत्तमश्लोकजल्पैर्मिथ्याकथाभिः प्रायो हृतचेताः वयं तु न लक्ष्मीवद्विवत्रा इतिभावः
१३ भृंगकाटन्वर्तृधाकुर्वंस्तत्प्रसादलाभाय कृष्णं गायतीति मत्वाह किमिहेति पुराणं पुरातनं बहु शोभनं विजयसखा
स्य कृष्णस्य सांप्रतं याः सख्यस्तासामग्रे तत्प्रसंगो गीयतां इष्टाः कृष्णस्य प्रियास्ते तत्कृजिता इति वा तेनालिंगितेन तत्त
ापिताः कुचरुजः यासां ताः नैवेष्टमपेक्षितं ददास्यंतीति १४ श्रीकृष्णायनमः श्रीदामोदरायनमः श्रीगोपालजीसहाय

अपि च जानीम एव तत्कथयापि त्रिवर्गस्तु नश्यतीति तथापि न त्यक्तुं शक्नुमः किं कुर्म इत्याह यदनुचरितेति यस्यानुचरितमेव लीलानदे
कर्णपीयूषं तस्य विप्रुट् कणिका तस्याः सकृददनं सेवनं तेन विधूतानि त्यक्तानि द्वन्द्वधर्मा रागादयो येषां ते अत एव विनष्टाः अत एव त्यक्त्वा दीनं कु
टुम्बं गृहकुटुम्बं विहाय दीना भोगहीना विहंगा अपि भिक्षुचर्यां प्राणवृत्तिमात्रं चरंति अतस्त्यक्तुं तथापि त्यक्तुं न शक्नुम इति निःस्पृहत्वे यन्ता
वधूतो नार्थः दुस्त्यजत्वे पारमार्थिको पमर्षः विधूतद्वन्द्वधर्मा इत्यत्र नः समासः पूर्ववत् तत एव विनष्टा अविनष्टाश्चेति समासः इत एवेन द्वन्द्वधर्मा
णो विनष्टा एव सपदि तत्क्षणमेव दीनान् तु गृहसहितं कुटुम्बं विहाय दीनाः इवाकिंचनाः धीरा इति वा पाठः बहवो विहंगा हंसा इव सारासारवि
वेकचतुराः भिक्षुचर्यां पारमहंस्यं चरंति तस्मादेवं परमपुरुषार्थरूपत्वाद्दुस्त्यज एव तत्कथार्थ इति १८ ननु किं एवं ब्रूषे पूर्ववत्तथैव साकं रह

॥ यदनुचरितलीलाकर्णपीयूषविप्रुट्सकृददनविधूतद्वन्द्वधर्मा विनष्टाः। सपदि गृहकुटुम्बं दीनमुत्सृज्य दीना
बहव इह विहंगा भिक्षुचर्यां चरंति ॥१८॥ वयमृतमिव जिह्मव्याहृतं श्रद्दधानाः कुलिकरुतमिवाज्ञाः कृ
ष्णवध्वो हरिण्यः। ददृशुरसकृदेतत्तन्नखस्पर्शतीव्रस्मररुज उपमंत्रिन्भण्यतामन्यवार्ता ॥१९॥ प्रि
यसख पुनरागाः प्रेयसा प्रेषितः किं वरय किमनुरुंधे माननीयोऽसि मेंऽग नयसि कथमिहा
स्मान्दुस्त्यजद्वन्द्वपार्श्वं सततमुरसि सौम्य श्रीर्वधूः साकमास्ते ॥२०॥ श्री

लि किं मे वंना वो चरित्रं तस्माह[illegible]यमिति हे उपमंत्रिन् [illegible]त्र स्माकमियं वार्ता यतः कुलिकस्य मृगयोः रुतं गीतं अज्ञा यथाश्र
तं सत्यमिति श्रद्दधानाः कृष्णस्य हरिणस्य वध्वः भार्याः हरिण्यः शरैः हताः सत्यो रुजो ददृशुः एवं जिह्मस्य कुटिलस्य व्याहृतं
अनृतमिव श्रद्दधानाः स्मरहृयं त्यो वयं असकृदेतद्ददर्शिम किं तत् तस्य नखैः स्पर्शः तेन तीव्रः स्मरः तेन रुजः पीडाः अस्माकमन्यावार्तामे
एव तां कथयतामिति १९ परावृत्य गत्वा पुनरागतं प्रत्याह प्रियसखेति हे प्रियस्य सखे प्रेयसा श्रीकृष्णेन पुनः प्रेषितः किं त्वमाग
तोसि अंग हे हृतमे माननीयः पूज्योसि अतो नवा किमनुरुंधे प्राप्तुमिच्छसीत्यर्थः ननु वरयत्वीश्च समानितं प्रत्याह नयसीति हे स
नीस्मान्दुस्त्यजं द्वन्द्वं मिथुनीभावो यस्य तस्य पार्श्वं समीपं कथं नयसि तत्रापि हि हे सौम्य श्रीर्नाम वधूः साकं सहैव सततमास्ते तत्रापि

किंच तस्य पूर्वाणि कर्माण्यनुसंदधाना बिभेम्यहमस्मादित्याह मृगयुरिवेति मृगयुर्लुब्धक इव यः कपींद्रं वालिनं विव्यधे अविध्य
त् लुब्धधर्मा क्रौर्यवान् अलमुग्रधर्मेति वा लुब्धको हि तन्मांसमनुकामो विध्यति स्वयं तु न पाप्तो रक्षां करिष्य इत्यर्थः तथा स्त्रियं
च सूर्पणखां स्त्रीजितः सीतापरतंत्रः कामयानां स्वयमेव प्राप्तां ... धनं ... यस्मात्तां विरूपां छिन्नकर्णनासिकामकरोद्दाशरथिरूपेण तथा

॥ मृगयुरिव कपींद्रं विव्यधे लुब्धधर्मा स्त्रियमकृत विरूपां स्त्रीजितः कामयानां ॥
॥ वलिमपि बलिमत्त्वावेष्टयद्ध्वांक्षवद्यस्तदलमसितसख्यैर्दुस्त्यजस्तत्कथार्थः १७ ॥

वलिमपि न केवलं तं वलिं स्वयं बलिमत्त्वा ध्वांक्षवत् काकवत् अवेष्टयत् बबंध वामनरूपेण वलिमपि बलिमत्त्वाधो हि पदिति पाठे वलिं पूजां गृ
हीत्वा विष्टपात्स्वर्गादधो हि तिपरिस्पर्धः तत्तस्मादसितसख्यैरलमस्य सख्यैरलं एवं चेत्किमिति नित्यं गाथ्यते तत्राह दुस्त्यजस्तस्य कथारूपो
॥ र्थ इति १७ ॥

भा० ए० स्कं०
१३९

हि२

ननु कारणत्वेन सर्वानुगतत्वेच कार्यकारणाभेदः स्यादितत्राह आत्मन्येवेति ननु नित्यसिद्धस्य कुतः सत्त्वादिरूपता तत्राह भूतेंद्रियगुणात्मना बुद्धीदि
येति वा पाठः तद्रूपेणेति ननु निर्विकारस्य कुतस्तद्रूपतेति तत्राह आत्ममायानुभावेनेति ३० ननु आत्मनो भूतादिरूपत्वे च तद्दोषप्रसंगस्तत्राह आ
त्मेति आत्मा तु शुद्धः कुतः अगुणत्वात् नगुणो यद्वेतीति तथा तत् कुतः व्यतिरिक्तः तदपि कुतः ज्ञानमयः ज्ञानस्वरूपः न त्वहं प्रत्यये संवेद्यमेवा
त्मनोनानावस्थत्वमिति कुतः सुषुप्तेति तत्राह सुषुप्तेति मायाकार्यमनोवृत्तिभिर्विश्वतैजसप्राज्ञरूपेण प्रतीयते न स्वत इत्यर्थः ३१ कुतः मनोनि
रोधेन तन्निवृत्तिरिति व्यतिरेकं दर्शयितुं मनोनिरोधं विधत्ते येनेति उस्थितः पुमान् यथा मिथ्याभूतजन्मैव स्वप्नं ध्यायति एवं बाधितान्यपींद्रियार्थान् श
ब्दादीन् येन मनसा ध्यायेति ध्यायंश्च येनेंद्रियाणि प्रसमयन्त प्रायतन्मनः विनिरुद्ध्य नलसः सन्निरुद्धधातृनियच्छेदिति ३२ नावताव्यवस्थार्थोभव

आत्मन्येवात्मनात्मानं स्रक्षे हन्त्यनुपालये आत्ममायानुभावेन भूतेंद्रियगुणात्मना ३० आत्माज्ञानमयः शुद्धो व्यतिरि
क्तो गुणान्वयः सुषुप्तस्वप्नजाग्रद्भिर्मायावृत्तिभिरीयते ३१ येनेंद्रियार्थान् ध्यायेत मृषास्वप्नवदुत्थितः तन्निरुद्ध्या
दिंद्रियाणि विनिद्रः प्रत्यपद्यत ३२ एतदंतः समाम्नायो योगः सांख्यं मनीषिणां त्यागस्तपो दमः सत्यं समुद्रांता
इवापगाः ३३ यत्त्वहं भवतीनां वै दूरे वर्ते प्रियो दृशां मनसः सन्निकर्षार्थं तदनुध्यानकाम्यया ३४ श्रीरामजी

पौ२

रा२

श्रीकृष्णः
१३९

नीत्याह एतदंत इति एष मनोनिरोधः अंतः समाप्तिः फलं यस्य सः समाम्नायो वेदः स तत्र पर्यवस्यतीत्यर्थः योगोष्टांगः सांख्यमात्मा
नात्मविवेकः त्यागः संन्यासः तपः स्वधर्मः दम इंद्रियदमनं मार्गभेदेप्येकत्र पर्यवसाने दृष्टांतः समुद्रांता आपगा नद्य इवेति ३३ ननु किम
त्यानि वास्मान्नात्मविद्यया प्रलोभयसि वयं तु सर्वकुटुंबकलत्रगुणगुणालंकृतेन न त्वया विरहेनैव सहाम इति चेदत आह यत्त्वहमि
ति दृशां दूरे यद्वर्तेन तत्स्वध्यानार्थं तच्च ध्यानं मनसः सन्निकर्षार्थमिति ३४ श्रीकृष्णायनमः श्रीरामोदरायनमः श्रीकृष्ण

तेन संमंत्रिता सती ब्रूते अपीति वन हर्षे हि सौम्य गुरुकुलादागत्य आर्यपुत्रः कृष्णः अधुना किं मधुपुर्यां वर्तते कदाचित्स्मरति नो अस्माकं वार्ताः किं ब्रूते अगुरुवत्सुगंधं भुजं नो मूर्ध्नि कदानु धास्यतीति २१।२२ आलक्ष्य दर्शनोत्सुका गोपीः प्रियस्य संदेशैः सांत्वयन् अथ मंत्रा वदिदमभाषत तत हर्षबुद्धिः अहो इति विस्मये नूनं यूयं पूर्णार्थाः २३ श्रेयोभिः श्रेयःसाधनैः २४ अनुत्तमा अतिश्रेष्ठा २५ अवृणीत वव्र नवत्यः २६ सर्वात्मभावः एकांतभक्तिः अधिकृतः प्राप्तः भगवतो मम सुखप्रदर्शनेन ममैव महाननुग्रहः कृत इति २७ भर्तुः कृष्णस्य रहस्करः रहस्यकार्यकर्ता २८ भवतीनां मे मया सह वियोगो नास्ति कुतः सार्वात्म्येन सर्वस्योपादानकारणेन अत एव सर्वेषु म

अपि वत मधुपुर्यामार्यपुत्रोऽधुनास्ते स्मरति स पितृगेहान्सौम्य बंधूंश्च गोपान् क्वचिदपि स कथा नः किंकरीणां गृणीते भुजमगुरुसुगंधं मूर्ध्न्यधास्यत्कदा नः २१ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ अथोद्धवो निशम्यैवं कृष्णदर्शनलालसाः सांत्वयन्प्रियसंदेशैर्गोपीरिदमभाषत २२ ॥ उद्धव उवाच ॥ अहो यूयं स्म पूर्णार्था भवत्यो लोकपूजिताः वासुदेवे भगवति यासामित्यर्पितं मनः २३ दानव्रततपोहोमजपस्वाध्यायसंयमैः श्रेयोभिर्विविधैश्चान्यैः कृष्णे भक्तिर्हि साध्यते २४ भगवत्युत्तमश्लोके भवतीभिरनुत्तमा भक्तिः प्रवर्तिता दिष्ट्या मुनीनामपि दुर्लभा २५ दिष्ट्या पुत्रान्पतीन्देहान्स्वजनान्भवनानि च हित्वावृणीत यूयं यत्कृष्णाख्यं पुरुषं परं २६ सर्वात्मभावोऽधिकृतो भवतीनामधोक्षजे विरहेण महाभागा महान्मेऽनुग्रहः कृतः २७ श्रूयतां प्रियसंदेशो भवतीनां सुखावहः यमादायागतो भद्रा अहं भर्तू रहस्करः २८ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ भवतीनां वियोगो मे न हि सर्वात्मना क्वचित् यथा भूतानि भूतेषु खं वाय्वग्निर्जलं मही २९ तथाहं च मनःप्राणबुद्धींद्रियगुणाश्रयः २९

न चाहं कार्येष्वहमनुगतत्वेन स्थित इति सदृष्टांतमाह यथेति भूतेषु चराचरेषु महांति भूतानि यथा वाय्वग्निः वायुसहितोऽग्निः वायुसहितोऽग्निः वायुश्चाग्निश्चेत्यर्थः तथाहं मनआदीनि कार्याणि गुणाः कारणं तेषामाश्रयत्वेनानुगत इत्यर्थः २९ आत्म

स्वनिमित्तेन शोकेन तप्ताः नः अस्मान् गात्रैः करस्पर्शादिभिः संजीवयन् किंनु इहैष्यतीति ४४ अन्या ऊचुः कस्मादिहेति अनन्यगतित्वेन पूर्वं मथुरावस्त्वं संप्रति महदैश्वर्यप्राप्तः कस्मादिहागमिष्यतीति ४५ अन्यास्तु परस्परार्थमूचुः किमस्माभिरिति वनचरीभिरस्माभिः अन्याभिर्वा राजकन्याभिर्महात्मनो धीरस्य किंच श्रीपतेः तथाप्याप्तकामस्य अतएव कृतात्मनः पूर्णस्य किं कोप्यर्थः क्रियेत न कश्चिदिति ४६ यतो[illegible]माना यावत्संगतिः सैवास्मानाकुलयति अतो नैराश्यमेव परं सुखं तत्रापि दुःकरमित्याहुः परं सौख्यमिति

अप्याशास्वति दिः

अप्येष्यतीह दाशार्हस्तप्ताः स्वकृतया शुचा संजीवयन्नु नो गात्रैर्यथेंद्रो वनमंबुदैः ४४ कस्मात्कृष्ण इहायाति प्राप्तराज्यो हताहितः नरेंद्रकन्या उद्वाह्य प्रीतः सर्वसुहृद्वृतः ४५ किमस्माभिर्वनौकोभिरन्याभिर्वा महात्मनः श्रीपतेराप्तकामस्य क्रियेतार्थः कृतात्मनः ४६ परं सौख्यं हि नैराश्यं स्वैरिण्यप्याह पिंगला तज्जानतीनां नः कृष्णे तथाप्याशा दुरत्यया ४७ क उत्सहेत संत्यक्तुमुत्तमश्लोकसंविदं अनिच्छतोपि यस्य श्रीरंगान्न च्यवते क्वचित् ४८ सरिच्छैलवनोद्देशा गावो वेणुरवा इमे संकर्षणसहायेन कृष्णेनाचरिताः प्रभो ४९ पुनःपुनः स्मारयंति नंदगोपसुतं बत श्रीनिकेतैस्तत्पदकैर्विस्मर्तुं नैव शक्नुमः ५० गत्या ललितयोदारहासलीलावलोकनैः माध्व्या गिरा हृतधियः कथं तं विस्मरामहे ५१ हे नाथ हे रमानाथ व्रजनाथार्तिनाशन मग्नमुद्धर गोविंद गोकुलं वृजिनार्णवात् ५२ श्रीशुक उवाच ततस्ताः कृष्णसंदेशैर्व्यपेतविरहज्वराः उद्धवं पूजयांचक्रुर्ज्ञात्वात्मानमधोक्षजं ५३ उवास कतिचिन्मासान् गोपीनां विनुदन् शुचः कृष्णलीलाकथां गायन् रमयामास गोकुलं ५४ श्रीशुकः

आशा हि परमं दुःखं नैराश्यं परमं सुखं यथा संछिद्य कांताशां सुखं सुष्वाप पिंगला ३

स्वैरिणी कामचारिणी ४७ संविदं एकांतवार्तां किंच न विस्मृतौ न तावद्दुःखम्[illegible]लिसापि नोस्माकं संभवतीत्याहुः सरिच्छैलेति त्रिभिः कृष्णेनाचरिताः सेविताः ४८ ५० हे उद्धव तं कथं विस्मरामेति ५१ ५२ श्रीकृष्णमधोक्षजं ज्ञात्वा तं च आत्मानं ज्ञात्वा ५३ विनुदन् अपनयन् ५४

एतदुपपादयति त्रयेण यथेति ३५ ३६ उपैष्यथेति मां उपैष्यथेति माधुर्यमात्रमितिचेदत आह यामिति क्रीडता एषः स्वमत्र प्रतिब
न्धायाः वने क्रीडता मया सह अलब्धक्रीडा देवमामीमापुः प्रापुः ३७ तस्य संदेशेनागता स्मृतिर्यासां प्रत्यमापेक्षितीया ३८ यदूनामहितः
शत्रुः अघकृद्दुःखदः दिष्ट्या इत्यानंदे आप्तैः प्राप्तैः हितैर्वा ३९ अन्या ऊचुः कच्चिदिति नोस्माकं करणीयां प्रीतिं कच्चित्पुरयोषितां करोति
स्निग्धं च तत्सव्रीडहासेनोदारमीक्षणं तेनार्चितः तासिरस्माभिर्वा ४१ पुनरन्या ऊचुः किमनया चिंतया अस्मान् क्वचित्प्रस्तुते स्मरति

यथा दूरचरे प्रेष्ठे मन आविश्य वर्त्तते स्त्रीणां च न तथा चेतः सन्निकृष्टेऽक्षिगोचरे ३५ मय्यावेश्य मनः कृ
त्स्नं विमुक्ताशेषवृत्ति यत् अनुस्मरंत्यो मां नित्यमचिरान्मामुपैष्यथ ३६ या मया क्रीडता रात्र्यां वनेऽस्मिन्व्र
ज आस्थिताः अलब्धरासाः कल्याण्यो मापुर्मद्वीर्यचिंतया ३७ श्रीशुक उवाच एवं प्रियतमादिष्टमा
कर्ण्य व्रजयोषितः ता ऊचुरुद्धवं प्रीतास्तत्संदेशागतस्मृतीः ३८ गोप्य ऊचुः दिष्ट्याहितो हतः कंसो
यदूनां सानुगोऽघकृत् दि[ष्ट्या]प्तैर्लब्धसर्वार्थैः कुशलास्तेऽच्युतोऽधुना ३९ कथं रतिविशेषज्ञः प्रि
यः पुरयोषितां नानुबध्येत तद्वाक्यैर्विभ्रमैश्चानुपूजितः ४० कच्चिद्गदाग्रजः सौम्य करोति पुर
योषितां प्रीतिं नः स्निग्धसव्रीडहासोदारेक्षणार्चितः ४१ अपि स्मरति नः साधो गोविंदः प्रस्तुते क्वचि
त् गोष्ठीमध्ये पुरस्त्रीणां ग्राम्याः स्वैरकथांतरे ४२ ताः किं निशाः स्मरति यासु तदा प्रियाभिर्वृंदावने
कुमुदकुंदशशांकरम्ये रेमे क्वणच्चरणनूपुररासगोष्ठ्यामस्माभिरीडितमनोज्ञकथः कदाचित् ४३

किं ग्राम्याः अविदग्धाः ४२ अन्या ऊचुः ताः इति कुमुदैः कुंदैः शशांकेन च रम्ये वृंदावने क्वणंति चरणनूपुराणि यस्यां तस्यां रासगो
ष्ठ्यां अस्माभिः प्रियाभिरीडिता मनोज्ञाः कथा यस्य सः तदा यासु निशासु रेमे ताः कदाचित्किं नु स्मरति वा न वेति ४३ श्रीकृष्णाप्तः

किंच आसामहो चरणरेणुजुषामहं स्यां वृन्दावने किमपि गुल्मलतौषधीनाम् ... आसां गोपीनां चरणरेणुभाजां गुल्मादीनां मध्ये यत्किमप्यहं स्यां ... भावितात्मनां याऽप्यस्ति आर्यपथं स्वमार्गं धर्मं च हित्वा ६१ पुनस्ता एव विशिनष्टि या वा इति योगेश्वरैरप्यात्मन्येवार्चितं स्तनेषु न्यस्तं परिरभ्य तापं जहुरिति एवं महत्त्वं प्रतिपाद्य नमस्करोति वन्द इति ६२ अनुज्ञाप्य अनुज्ञां याचित्वा आमंत्र्य पृष्ट्वा ६४ नोऽस्माकं मनसो वृत्तयः कृष्णपादाम्बुजाश्रयाः स्युः अभिधायिन्यः अभिधायिन्यः ६६ कृष्णे रतिः स्यादिति ६७ ६८ कृ

आसामहो चरणरेणुजुषामहं स्यां वृन्दावने किमपि गुल्मलतौषधीनां या दुस्त्यजं स्वजनमार्यपथं च हित्वा ।। भेजुर्मुकुन्दपदवीं श्रुतिभिर्विमृग्यां ६१ या वै श्रियार्चितमजादिभिराप्तकामैर्योगेश्वरैरपि यदात्मनि रा- सगोष्ठ्यां कृष्णस्य तद्भगवतश्चरणारविन्दं न्यस्तं स्तनेषु विजहुः परिरभ्य तापं ६२ वन्दे नन्दव्रजस्त्री- णां पादरेणुमभीक्ष्णशः यासां हरिकथोद्गीतं पुनाति भुवनत्रयं ६३ श्रीशुक उवाच अथ गोपीर- नुज्ञाप्य यशोदां नन्दमेव च गोपानामन्त्र्य दाशार्हो यास्यन्नारुरुहे रथं ६४ तं निर्गतं समासाद्य नानोपा- यनपाणयः नन्दादयोऽनुरागेण प्रावोचन्नश्रुलोचनाः ६५ मनसो वृत्तयो नः स्युः कृष्णपादाम्बुजा- श्रयाः वाचोऽभिधायिनीर्नाम्नां कायस्तत्प्रह्वणादिषु ६६ कर्मभिर्भ्राम्यमाणानां यत्र क्वापीश्वरे- च्छया मंगलाचरितैर्दानै रतिर्नः कृष्ण ईश्वरे ६७ एवं सभाजितो गोपैः कृष्णभक्त्या नराधिप उद्ध- वः पुनरागच्छन्मथुरां कृष्णपालितां ६८ कृष्णाय प्रणिपत्याह भक्त्युद्रेकं व्रजौकसां वसुदेवाय रामाय राज्ञे चोपायनान्यदात् ६९ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे गोपीकासन्देशो नाम ।। सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ।। ४७ ।।

... ह्युद्धवो भक्त्युद्रेकमाह उपायनानि चाहरदिति ६९ इति दशमे सप्तचत्वारिंशः ।। ४७ ।। अष्टचत्वारिंशे कथ्यते कृष्णः कुब्जामरीरमत् अक्रूरस्य गृहं गत्वा तं गजाह्वयमादिशत् १ सैरंध्र्याः कामसंतप्ताः पूर्वं प्रार्थितत्वान्मनोरथान् अक्रूरस्य ... कृष्ण तत ...

सरिद्वनगिरिद्रोणीर्वीक्षन्कुसुमितान्द्रुमान् । कृष्णं संस्मारयन्रेमे हरिदासो व्रजौकसां ॥ ५४ ॥ कृष्णावेशेनात्मनो मनसो विक्लव्यं तासां गोपीनां यस्मात् तमस्मारि ॥५५॥ सरिद्वनगिरिद्रोणीर्वीक्षन्कुसुमितान्द्रुमान् रेमे कृष्णसंस्मारयन्हरिदासोव्रजौकसां व्रजौकसामित्यर्थः ॥ ५७ ॥ एता इति एताः परं केवलं तनुभृतः सम्यक् जन्मसफलमित्यर्थः यस्मात् गोविन्द एव निखिलात्मनि रूढभावाः तदेतत् कथं ... उक्तं भवति ... मुमुक्षवः ... मुनयो मुक्ता अपि वयं च ... ब्रह्मजन्मादिभिः किं ... फलजन्मानन्तं रूढभावाः परमप्रेमवत्यः ... ब्रह्मजन्मभिः विप्रत्वं ... सावित्र्यादिजन्मभिः किं ... यत्र ... ज्ञानं ... गुरोलोगो यस्य ... ब्रह्मजन्मभिः ... किं च ईश्वरप्रसादे महत्त्वे कारणं तस्य च न जाति ... कथासु रतो यस्य ... अनंतकथासुरतो यस्य ... केमा इति ... पुंसः ननु ... उपयुक्तः सेवितः अगदराजः अमृतं यथा ... कारणं किंतु केवलं भजनमेवेत्याह

यावंत्यहानि नंदस्य व्रजेऽवात्सीत्स उद्धवः । व्रजौकसां क्षणप्रायाण्यासन्कृष्णस्य वार्तया ॥ ५५ ॥ सरिद्वनगिरिद्रोणी-
र्वीक्षन्कुसुमितान्द्रुमान् । कृष्णं संस्मारयन्रेमे हरिदासो व्रजौकसां ॥ ५६ ॥ दृष्ट्वैवमादि गोपीनां कृष्णावेशात्मवि-
क्लवं । उद्धवः परमप्रीतस्ता नमस्यन्निदं जगौ ॥ ५७ ॥ एताः परं तनुभृतो भुवि गोपवध्वो गोविंद एव निखि-
लात्मनि रूढभावाः । वांछंति यद्भवभियो मुनयो वयं च किं ब्रह्मजन्मभिरनंतकथारसस्य ॥ ५८ ॥ क्वेमाः स्त्रि-
यो वनचरीर्व्यभिचारदुष्टाः कृष्णे क्व चैष परमात्मनि रूढभावः । नन्वीश्वरोऽनुभजतोऽविदुषोऽपि साक्षा-
च्छ्रेयस्तनोत्यगदराज इवोपयुक्तः ॥ ५९ ॥ नायं श्रियोंऽग उ नितांतरतेः प्रसादः स्वर्योषितां नलिनगंध-
रुचां कुतोऽन्याः । रासोत्सवेऽस्य भुजदंडगृहीतकंठलब्धाशिषां य उदगाद्व्रजवल्लवीनां ॥ ६० ॥

॥ ५९ ॥ अस्त्वेतासामेवं श्लाघ्यं गोपीषु भगवतः प्रसाद इत्याह नायमिति श्रियोंऽगे वक्षसि उ अहो नितांतरतेरेकांतरतेरपि मत्याः श्रियोऽपि नायं प्रसादः अनुग्रहो नलिनस्येव गंधो रुक् कांतिश्च यासां तासां स्वर्योषितामप्सरसामपि नास्ति अन्याः पुनः कुतो नि... रासोत्सवेऽस्य भुजदंडाभ्यां गृहीतः आलिंगितः कंठो येन लब्धा आशिषो याभिस्तासां गोपीनां य उद्गात् आविर्बभूव ॥ ६० ॥

ना० द० ४०
२४२

मनोग्राह्यं विषयसत्वं प्रसत्वान्नतु घत्वात् ११ किं चिकीर्षयन् हस्तिनापुरस्थानं कारयितुमिच्छन्निति अर्थः अक्रूरप्रियकाम्यया च
१२ अरात् दूरत एव १३ १४ अयं प्रवृत्तिभेदः आसर्वतो धारयन्निप्यनयः १५ १६ वां युवयोरिदं कुलं उद्धृतं समेधितं च १७ वामिदं
कुलमित्याहित्य वहारदृष्ट्योक्तं परमार्थमाह युवामिति जगन्मयौ युवां कुतः जगद्धेतू न हाधिकृतः प्रधानपुरुषौ न हानको
अन्तोन वक्ष्यो विना परं कारणं अपरं कार्यं च नास्तीति १८ तनु प्रमत्ता हि सिद्धं कथं नानात्वमुच्यते अत आह आत्मसृष्टमि
ति हे ब्रह्मन् परमेश्वर ब्रह्मलेति वा पाठः रजआदिशक्तिभिरात्मनैवनैव स्वसृष्टमिदं विश्वं अन्वाविश्य कारणत्वाहन्नु प्रविष्टः

दुराराध्यं समाराध्य विष्णुं सर्ववरेश्वरं यो वृणीते मनोग्राह्यं असत्वात्कुमनीष्यसौ ११ अक्रूरभवनं कृष्णः
सहरामोद्धवः प्रभुः किंचिच्चिकीर्षयन्प्रागादक्रूरप्रियकाम्यया १२ स तान्नरवरश्रेष्ठानाराद्वीक्ष्य स्वबां-
धवान् प्रत्युत्थाय प्रमुदितः परिष्वज्याभ्यनंदत १३ ननाम कृष्णं रामं च स तैरप्यभिवादितः पूजयामा-
स विधिवत्कृतासनपरिग्रहान् १४ पादावनेजनीरापो धारयन् शिरसा नृप अर्हणेनांबरैर्दिव्यैर्गंध-
स्रग्भूषणोत्तमैः १५ अर्चित्वा शिरसानम्य पादावंकगतौ मृजन् प्रश्रयावनतोऽक्रूरः कृष्णरामाव-
भाषत १६ दिष्ट्या पापो हतः कंसः सानुगो वामिदं कुलं भवद्भ्यामुद्धृतं कृच्छ्राद्दुरंताच्च समेधितं १७ यु-
वां प्रधानपुरुषौ जगद्धेतू जगन्मयौ भवद्भ्यां न विना किंचित्परमस्ति न चापरं १८ आत्मसृष्टमि-
दं विश्वमन्वाविश्य स्वशक्तिभिः ईयते बहुधा ब्रह्मन् श्रुतिप्रत्यक्षगोचरं १९ यथा हि भूतेषु चरा-
चरेषु मह्यादयो योनिषु भांति नाना एवं भवान्केवल आत्मयोनिष्वात्मात्मतंत्रो बहुधा विभाति २०

अन्तःप्रविश्येव स्थितः श्रुतिप्रत्यक्षगोचरं यथा भवति तथा बहुधा नानेव प्रतीयते १९ एकस्यैव बहुधा प्रतीतिं सदृष्टां-
तमाह यथा हीति योनिषु स्वस्वकार्यरूपान्तरेणाभिव्यक्तिस्थानेषु चराचरेषु भूतेषु यथा महीप्रमुखानि कारणानि नानाभांति

श्रीकृष्ण०
२४२

घेः नः स्मिर ही सुरतबंधादिलेख्यैः

महार्हैरनर्घैः उपस्करैर्गृहोपकरणैरचितं कामो यापैः ... सुरतेसंबंधादिलेख्यैरुपबृंहितं २ यथा तयोचितं ३ ४ प्रसाधितो योग्यमा
यादृत... सव्रीडयहस्लीलयोज्ज्वलं स्थितं तदंशुकविन्यस्तमेवतया रीतितैरुपलक्षिता ५ अनुलेपार्पणादन्यत्र ... नालीनि
दर्शयितं पुण्यलेशयेत्युक्तेन पुण्यस्याल्पत्वविवक्षया ६ कुचादीनां रुजो मृजंतीति जिघ्रंतीचरणं ७ काममेव ... यावत तनचगोप्य

अथ विज्ञाय भगवान्सर्वात्मा सर्वदर्शनः । सैरंध्र्याः कामतप्तायाः प्रियमिच्छन्गृहं ययौ १ महार्हो-
पस्कराढ्यं वै कामोपायोपबृंहितं मुक्तादामपताकाभिर्वितानशयनासनैः धूपैः सुरभिदीपैः स्रग्गंधैरपि
मंडितं २ गृहं तमायांतमवेक्ष्य सासनात्सद्यः समुत्थाय हि जातसंभ्रमा यथोपसंगम्य सखीभिरच्युतं सभाज
यामास सदासनादिभिः ३ तथोद्धवः साधु तयाभिपूजितो न्यषीदद्वुर्व्यामभिमृश्य चासनं कृष्णोपि तूर्णं शय
नं महाधनं विवेश लोकाचरितान्यनुव्रतः ४ सा मज्जनालेपदुकूलभूषणस्रग्गंधतांबूलसुधासवादि-
भिः प्रसाधितात्मोपससार माधवं सव्रीडलीलोत्स्मितविभ्रमेक्षितैः आहूय कांतां नवसंगमह्रिया विशं-
कितां कंकणभूषिते करे प्रगृह्य शय्यामधिवेश्य रामया रेमेनुलेपार्पणपुण्यलेशया ६ सानंगतप्तकु-
चयोरुरसस्तथाक्ष्णोर्जिघ्रंत्यनंतचरणेन रुजो मृजंती दोर्भ्यां स्तनांतरगतं परिरभ्य कांतमानंदमूर्तिम
जहादतिदीर्घतापं ७ सैवं कैवल्यनाथं तं प्राप्य दुष्प्राप्यमीश्वरं अंगरागार्पणेनाहो दुर्भगेदमयाचत ८
सहोष्यतामिह प्रेष्ठ दिनानि कतिचिन्मया रमस्व नोत्सहे त्यक्तुं संगं तेंबुरुहेक्षण ९ तस्यै कामवरं दत्वा
मानयित्वा च मानदः सहोद्धवेन सर्वेशः स्वधामागमदर्चितं १० श्रीगोपालजी सहाय श्री दामोदराय

इव सा तन्निवेदितं दुर्भगेत्युक्तं कृतार्थत्वेनुजत्वानं संदेह ८ ९ काम एव वरस्तं दत्वा मानयित्वा चालंकारदर्शनैः १० श्री गोपीनाथ

पं

जा

२४

नमि द ५

भा॰ १॰ स्क॰
१४३

भूत एवंभूतस्य तवागमनेन कृतार्थास्मीत्याह अद्येति हे ईश अद्य नो वसतयो गृहाः तयो वनाः(?) भूरिभागाः कुतः याः वसतीस्त्वं
साक्षात्प्रविष्टः कथंभूतः यस्य तव यादशौचसलिलमेव गंगा त्रिजगत्पुनाति यश्च त्वं पंचयज्ञदेवतामूर्तिः तत्वं जगद्गुरुरसीति २५ त्वम
नोऽपेक्षयापि भूतिरित्याह कः पंडित इति ऋतगिरः सत्यवाचः त्वत्तोऽपरं शरणं कः समीयात् हि यतः त्वं भ
जतः सर्वान् अभिकामान् ददाति आत्मानमपीति २६ नः अविवेकिनां तत्रापि दुरुपगम्य एव २७ २८ वः युष्माकं प्रजाः पुत्रा हि
वपनेति २९ ननु [illegible] देवाः सेव्याः इति प्रसिद्धं तत्राह देवा इति स्वार्थाः स्वकार्यसाधनपराः साधवस्तु केवलं परार्थग्रह

अद्येशनो वसतयः खलु भूरिभागा यः सर्वदेवपितृभूतनृदेवमूर्तिः यत्पादशौचसलिलं त्रिजगत्पुनाति स त्वं
जगद्गुरुरधोक्षज याः प्रविष्टः २५ कः पंडितस्त्वदपरं शरणं समीयाद्भक्तप्रियादृतगिरः सुहृदः कृतज्ञात् सर्वा
न्ददाति सुहृदो भजतोऽभिकामानात्मानमप्युपचयापचयौ न यस्य २६ दिष्ट्या जनार्दन भवानिह नः प्रतीतो यो
गेश्वरैरपि दुरापगतिः सुरेशैः छिंध्याशु नः सुतकलत्रधनाप्तगेहदेहादिमोहरशनां भवदीयमायां २७ इ
त्यर्चितः संस्तुतश्च भक्तेन भगवान्हरिः अक्रूरं सस्मितं प्राह गीर्भिः संमोहयन्निव २८ श्रीभगवानुवाच
त्वं नो गुरुः पितृव्यश्च श्लाघ्यो बंधुश्च नित्यदा वयं तु रक्ष्याः पोष्याश्च अनुकंप्याः प्रजा हि वः २९ भव
द्विधा महाभागा निषेव्या अर्हसत्तमाः श्रेयस्कामैर्नृभिर्नित्यं देवाः स्वार्था न साधवः ३० न ह्यम्मयानि
तीर्थानि न देवा मृच्छिलामयाः ते पुनंत्युरुकालेन दर्शनादेव साधवः ३१ श्रीगोपालजी सहाय ॥

श्रीशुक उवाच

पराः परमोऽर्थस्तु साधव एव देवा इति ऐते न एव सेव्या इत्यर्थः ३० तर्हि मृच्छिलादिमया किं देवा इत्यो नेवैत्याह नहीति
अम्मयानि तीर्थानि मृन्मयाः शिलामया अन्ये देवा न भवन्तीति न अपि तु भवन्त्येव तथापि साधूनां तेषां च महदंतरमित्याह

श्रीकृष्णः
१४३

ननु सृष्ट्यादिकर्तृत्वेन सगुणत्वेन मम कथं [illegible] जीववद्बंध उक्तः नहि नहीत्याह सृजसीति तद्गुणकर्मभिर्वा तैर्गुणैः कर्मभिर्वा न
स्वार्थः यतः क्व च कदापि बंधहेतुरविद्या तव नैवास्ति कुत इत्यत आह ज्ञानात्मन इति मायया आश्रयानावृतत्वात् इति भा
वः २१ किंच अस्माकं तावत्तव बंधशंका यतोऽविद्योपाधिर्जीवात्मनोपि न च तस्य तावद्बंधोस्तीत्याह देहाद्युपाधेरिति नवोज
[illegible] तन्मूलाभिदा च साक्षादात्मस्वरूपतो न स्यादिति ननु मम बंधाभावं वर्णयता त्वया मोक्षोपि [illegible] तः अपि तु चेन्नहि बंधाभा
वे मोक्षः संभवति अतः प्राप्तो बंधो यः प्राप्तः स्यादित्याह अत इति यतो नाविद्यात्मनो न बंधो मोक्षः एवमुभौ न स्यातामित्यर्थः

सृजस्यथो लुंपसि पासि विश्वं रजस्तमःसत्वगुणैः स्वशक्तिभिः नवध्यसे तद्गुणकर्मभिर्वा ज्ञानात्मन
स्ते क्व च बंधहेतुः २१ देहाद्युपाधेरनिरूपितत्वाद्भवो न साक्षान्न भिदात्मनः स्यात् अतो न बंधस्तव नैव
मोक्षः स्यातां निकामस्त्वयि नो विवेकः २२ त्वयोदितोयं जगतो हिताय यदा यदा वेदपथः पुराणः बाध्येत पा
षंडपथैरसद्भिस्तदा भवान्सत्वगुणं बिभर्ति २३ स त्वं प्रभोद्य वसुदेवगृहेवतीर्णः स्वांशेन भारम
पनेतुमिहासि भूमेः अक्षौहिणीशतवधेन सुरेतरांशराज्ञाममुष्य च कुलस्य यशो वितन्वन् २४

यदाद

ननु सर्वकाले वर्तमानस्य नवावतारमनाहरेतु मुक्तं इत्थं वानसिम्मतः कथमुभयं नास्तीत्यत आह निकाम इति स्वाभिप्रायानुरूप
स्तत्त्वविनोस्माकमेव परमेच्छ[illegible] इति यत्र [illegible] अविवेके एव न वो मोक्षस्याता मिति २२ ननु तर्हि मम अवतारस्य चरित्राणि च
शक्तिरजनवत्[illegible]ल्पितानान्येव किं नहि नहीत्याह त्वयेति [illegible]त्वयोदित इति २३ सुरेतरांशा ये राजान

इति विषादः १

सत्यमिति

ना॰ १॰ भ॰ २४४

तेजओजइत्यादि स्वैः कथयामास ६ तत्कथना स्फूर्त्तंतद्रूपं एषा याच्ञ्या माह एषात्वितिश्च
गरस्य विषस्य दानादि अपेशलं अन्याय्यं सा ७ अपि विकिं जामयः कुलस्त्रियः ८ येन स्वस्रेयान् मत्पुत्रान् ९ सांत्वयिष्यति किं
भूरणं कलालेशाः ययोरीश्वर ईदृशो यस्य सा ७ अपि विकिं जामयः कुलस्त्रियः ८ येन स्वसेयान् मत्पुत्रान् सर्वात्मन् सर्वांतर्यामिन् हे विश्वभावन विश्वस्य पालक प्रपन्नां शृ
हे महायोगिन् महान् योगः उपायो माया यस्य सोऽस्यास्तीति हे विश्वात्मन् सर्वात्मन् हे विश्वभावन विश्वस्य पालक प्रपन्नां शृ
रणागतानां अवसीदंतीति विषीदंती ११ अपवर्गिकात् मोक्षप्रदात् १२ शुद्धयै धर्मात्मने ब्रह्मणेऽपरिच्छिन्नाय परमात्मने जीव

इत्यादि पूर्ववत् तदेव बालैः एषा विदुरे एकवा ६ एषा नु भ्रातरं प्राप्य मक्रूरमुपस
दानाय कुंतं च धार्त्तराष्ट्रैः प्रदत्तान् अपेशलं अन्यायं अवावदत्तोऽसर्वमेवालसैः एषा विदुरएकवा ६ एषानुभ्रातरंप्राप्य मक्रूरमुपस
इत्याउवाच ७ एतं उवाच जन्मनिलये स्मरंतस्मकुलेहृणो अपि स्मरंति नः सौम्य पितरौ भ्रातरश्च मे भगिन्यो भ्रातृपुत्राश्च जा
मयः सख्य एव च ८ भ्रात्रेयो भगवान् कृष्णः शरण्यो भक्तवत्सलः पैतृष्वस्रेयान् स्मरति रामश्चांबुरुहेक्षणः ९
सपत्नमध्ये शोचंतीं वृकाणां हरिणीमिव सांत्वयिष्यति मां वाक्यैः पितृहीनांश्च बालकान् १० कृष्ण कृष्ण
महायोगिन् विश्वात्मन् विश्वभावन प्रपन्नां पाहि गोविंद शिशुभिश्चावसीदतीं ११ नान्यत्तव पदांभोजात्
पश्यामि शरणं नृणां बिभ्यतां मृत्युसंसारादीश्वरस्यापवर्गिकात् १२ नमः कृष्णाय शुद्धाय ब्रह्मणे परमात्मने
योगेश्वराय योगाय त्वामहं शरणं गता १३ [illegible] इत्यनुस्मृत्य स्वजनं कृष्णं च जगदीश्वरं प्राह
दुःखिता राजन् भवतां प्रपितामही १४ समदुःखसुखोऽक्रूरो विदुरश्च महायशाः सांत्वयामासतुः कुंतीं तत्पुत्रो
त्पत्तिहेतुभिः १५ अ

स्वीकृत्य॰ २४४

सर्वात्मा यो गोविंद सर्वदेवात्मा योगाय परमात्मने योगेश्वराय योगाय त्वामहं १३ प्रपितामहः पांडुः तस्य भार्या प्रोह १४ एषा माता सहसम दुः
खं सुखं च यस्य सः तत्पुत्राणां रामा मुत्पत्तिहेतुभिः जनकैर्धर्मादिभिर्लिंगादिभिः तत्कथनैरित्यर्थः १५ श्रीगोपालजी शाह

५

किं चिच्चिकीर्षितुमुद्यता इति यदुक्तं तत्कार्यमाह शिशूनिति द्वाभ्यां सुहृदां मध्ये भगवान् श्रेष्ठः अतः पाण्डवानां श्रेयश्चिकीर्षया गजाह्व-
यं गजाह्वयं गच्छेति यदुक्तं तेन पृथक्कार्यं हे त्वमाप्नोषीत्यर्थः ॥३२॥ राजा धृतराष्ट्रेण वसंते निवसंति शुश्रूषमाणा नवं तोयं ॥३३॥
दुष्टाशयेत्वपुत्राद् दुर्योधनादयस्तत्कृतेन गच्छतानि तथा यतः संधत्ते कुरुवंशधने ॥३४॥३६॥ इति श्रीमद्भागवते अष्टचत्वारिंशो ॥४८॥ ऊनः पञ्चाशतं मेने
गत्वाक्रूरो गजाह्वये तासः तस्मात्पुत्रेषु वधाद्वैषम्यमागमत् पौरवेन्द्राणां यशोभिरंकितं तद्देवत्वात्तत्पौरेति राजकं तं ॥१॥ बाह्लीकपुत्रः

स्तनवान्सुहृदां वै नः श्रेयः श्रेयश्चिकीर्षया जिज्ञासार्थं पाण्डवानां गच्छस्व गजसाह्वयं ॥३४॥ पितर्युपरते बालाः सह मात्रा
सुदुःखिताः आनीताः स्वपुरं राज्ञा वसंत इति शुश्रुम ॥३३॥ तेषु राजाम्बिकापुत्रो भ्रातृपुत्रेषु दीनधीः समो न वर्तते नूनं दुःपुत्र-
वशगोंधदृक् ॥३४॥ गच्छ जानीहि तद्वृत्तमधुना साध्वसाधु वा विज्ञाय तद्विधास्यामो यथा शं सुहृदां भवेत् ॥३५॥ इत्यक्रूरं समा-
दिश्य भगवान्हरिरीश्वरः संकर्षणोद्धवाभ्यां वै ततः स्वभवनं ययौ ॥३६॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे [illegible]
[illegible] ॥ अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४८॥ [illegible] स गत्वा हास्तिनपुरं पौरवेंद्रयशोंकितं ददर्श तत्रांबिके-
यं सभीष्मं विदुरं पृथां ॥१॥ सहपुत्रं च बाह्लीकं भारद्वाजं सगौतमं कर्णं दुर्योधनं द्रौणिं पांडवान्सुहृदोऽपरान् ॥२॥ यथावदु-
पसंगम्य बंधुभिर्गांदिनीसुतः संपृष्टस्तैः सुहृद्वार्तां स्वयं चापृच्छदव्ययं ॥३॥ उवास कतिचिन्मासान् राज्ञो वृत्तविवित्सया
दुःप्रजस्याल्पसारस्य खलछंदानुवर्तिनः ॥४॥ तेज ओजो बलं वीर्यं प्रश्रयादींश्च सद्गुणान् प्रजानुरागं पार्थेषु न
सहद्भिश्चिकीर्षितं ॥५॥ कृतं च

सोमदत्तः भारद्वाजो द्रोणः गौतमः कृपः ॥२॥ अव्ययं कुशलं ॥३॥ दुःप्रजस्य असत्पुत्रस्य अल्पसारस्य मंदधियः खलानां छंदो ऽभिप्रा-
यमनुवर्तितुं शीलं यस्येति तथा तस्य ॥४॥ तेजः प्रागल्भ्यं ओजः [illegible] ऐन्द्रियपाटवं वीर्यं शौर्यं न सहद्भिः सहमानैश्चिकीर्षितं इत्युपाकृतिर्नुमितं ॥५॥

भा॰ पु॰
१४५

स्वप्नस्य मायायां मनोरथस्य नर्तेन तुल्यं ... प्रशांतः सन्नसमो नवेति २५ हे हा न पैयते ... तत्प्यामि स्थलमिजिनमन्ते
२६ सन्नतामप्रियाचापि ... रेहा ... तीपते नतिष्ठतीमर्थः सुतमापर्वतः तच्चमवा ... स्मिन्स्फ स्फटिकशिलामये
सहसैवानिसुरिता ... पालीपतेनइदस्तिस्पर्थः ... सुतमम ... लानस्याद्रयं सो हामिनी २७ नत्वेवं जानतो पिकथमयं मोह
इति चेत्तत्राह ईश्वरस्येति विधिर्विधानं मायामितियावत् २८ स्वप्नतल्पमेव नमस्यतियइति दुर्विमर्शपथया स्ववितर्कमार्गया

तस्मात्त्रिलोकमिदं ... स्वप्नमायामनोरथं ... नात्मानं ... शांतो नव प्रश्नो २५ ॥ ... ॥ यथा
वदतिकल्याणीयाचं ... पतेनवान् तथानियाने ... प्याप्यपथा ... २६ तथापितान्तासोम्यहरि
नस्वीयतेचले ... रागविषमे विघ्नसोहामिनीयथा २७ ईश्वरस्य विधिं को नु विधुनोत्यन्यथा पुमान्
नूमेर्मोरावतारायोवतीसो ... कुले २८ यो दुर्विमर्शपथया निजमायये दंस ... गुणान्विभजते तदृ
नुप्रविष्टः तस्मै नमो दुरवबोधविहारतंत्र संसारचक्रगतये परमेश्वराय २९ ॥ ... ॥ इत्यभि
प्रेत्य नपतेरभिप्रायं स याचव... सुहृद्भिः समनुज्ञातः पुनर्यदुपुरीमगात् ३० शशंस ... समस्तमन्धकरता
प्रुवि चेष्टितं ... कौरव्य परार्थप्रेषितः स्वयं ३१ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे ... ॥ ४९ ॥

... एकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ४९ ॥

गुणान्कर्माणि तत्फलानि च विभजते विविच्य ददाति दुरवबोधो यो विहारस्तत्स्यस्य ... तंत्रं प्रधानं मुख्यं कारणं यस्य तं
संसारचक्रस्य गतिर्यस्मात्तस्मै नमः ... २९ अभिप्रेत्य ज्ञात्वा ३० ३१ ॥ इति ... ॥ ४९ ॥

श्री भा॰
१४५

वंधुभिः रामरूसा हिभिः सौहृदेन अदित मुक्तं यत्तत्सर्वं हरतीति २६ भ्रातृपुत्रेषु परलेट इति पांडवेषु सत्सु राजासनं त्वमास्थितोऽइ
ति कयाह २७ नवतत तोपाप्येवं वर्त्तमानः श्रेयोवाप्स्यसीत्याह धर्मेणेति १८ नमे न केइहैव महदुःखमिति माव
२ दोनन्वात्मजानात्मजादिभिः कथं समत्वं स्यात्तत्राह नेहेति अत्यंतं नित्यं संवासः सम्यक् स्थितिः २० नन्वनात्कत्पजिम
रण यो सुखदुःख योस्त्रके नापि सा हितं नास्तीत्याह एक इति २१ किंच परा च सह संवसं ति नि हायिल्केशो पार्जित
वित्ता पहारिणः प्राप्तज्ञानामपरान्त एव भू येयाह इत्याह अधर्मेति संभोजनीया यो ध्याः पुत्रादयः इति व्यपदेशे अल्प

यास्य .. ज्ञानमास्थेत्य विषमं पुत्रलालसं अवरन्तु हतं मध्ये वंधुभिः सौहृदेति १६ अक्रूरउवाच सो
भो वै चित्रवीर्यत्वं कुरूणां कीर्तिवर्द्धन भ्रातृपुत्रेषु पांडवेषु नासनमास्थितः १७ धर्मेण पालयन्नुर्वीं
प्रजाः शीलेन रंजयन् वर्त्तमानः समः स्वेषु श्रेयः कीर्तिमवाप्स्यसि १८ अन्यथा त्वाचरंल्लोके गर्हितो यास्य
से तमः तस्मात्समत्वे वर्त्तस्व पांडवेष्वात्मजेषु च १९ नेह चात्यंतसंवासः कर्हिचित्केनचित्सह राजन्स्वे
नापि देहेन किमु जायात्मजादिभिः २० एकः प्रसूयते जंतुरेक एव प्रलीयते एकोनुभुंक्ते सुकृतमेक
एव च दुःकृतं २१ अधर्मोपचितं वित्तं हरंत्यन्येल्पमेधसः संभोजनीयापदेशैर्जलानीव जलौकसः
२२ पुष्णाति यानधर्मेण स्वबुद्ध्या तमपंडितं तेकृतार्थं प्रहिण्वंति प्राणा रायः सुतादयः २३ स्वयं कि
ल्बिषमादाय तैस्त्यक्तो नार्थकोविदः अस्सिद्धार्थो विशत्यंधं स्वधर्मविमुखस्तमः २४ अत्री रुस्मायन्म॥

मेधसो मूढस्य वित्तं हरंति जलौकसो मत्स्यास्य जीवन्भूतानि जलानि यथा तत्पुत्रा हरंति तद्वदिति २१ किंच यान
वं पुष्णाति ते धनमहाय मनाजीवं नो यि वानं परित्यजंतीत्याह पुष्णातीति सैव स्वबुद्ध्या स्वीया इत्यभिमानेन रायः
अर्थाः अकृतार्थं अप्राप्तभोगं ३४ स्वपुन पापैकपाथेयो नरकं विशतीत्याह स्वयमिति अस्सिद्धार्थः अप्राप्तमनोरथः २५

पांडवेभ्यो राजेकुः
२५
प्र